



~~W. J. B. BREE~~  
~~APPELDORN~~

*W. J. B. Bree*

*Handwritten mark or signature*



DENDROLOGIA,  
OF  
BESCHRYVING  
DER  
PLANTAGIE-GEWASSEN,

Die men in de Tuinen cultiveert, zo wel om te dienen tot Cieraad, om  
daar van *Allées*, *Cingels*, *Heggen*, *Berçeaux*, *Cabinets*,  
*Pyramiden*, *Plaisier-Bosfchen*, enz., als tot  
Huishoudelyk Gebruik, te planten.

WAAR BY

Derzelve differente *Benamingen*, *Groey-plaatzen*, *Aankweeking* en *verdere*  
*Onderhouding*, en vervolgens haar *Tuin- en Huishoudelyke*  
*Gebruiken*, nauwkeurig beschreeven en  
aangewezen worden.

ALLES

*Door een eige veeljarige Ondervinding, ten dienste en*  
*vermaak der Tuin-Beminaars opgesteld*

DOOR

JOHANN HERMANN KNOOP.



Te LEEUWARDEN

Gedrukt by { ABRAHAM FERWERDA }  
                  { GERRIT TRESLING, } Boekverkopers, 1763.

THE UNIVERSITY OF

OXFORD

LIBRARY

1850

OXFORD



V O O R R E D E  
A A N D E  
L I E F H E B B E R S  
V A N  
T U I N E N EN P L A N T A G I E N .

Voorheen een Beschryving gegeven hebbende van de *Cultuur*, enz. der Ooft- of Vrucht-bomen, hebben wy goed en nuttig geoordeelt, nu ook een Beschryving van de Plantagie- of Wilde Boom-gewassen te doen volgen; dewyl die, in zeker opzigt, even zo nützig, noodzakelyk en vermakelyk als de Ooft-bomen zyn: Nuttig en nodig zyn ze, niet alleen om dat ze ons het onontbeerlyke *Werk- en Brandhout* verschaffen, maar ook de Vruchten van zommige of andere van hare delen, veel gebruik in de *OEconomie* hebben: Daarenboven, zo kan geen min of meer aanzienlyke Tuin bestaan zonder de *Plantagie-bomen*, vermits dezelve, inzonderheit in deze vlakke en winderige Nederlanden, grotelyks dienen, om de Vrucht-bomen en alle andere Tuin-Gewassen te beschermen en beter te doen groeijen; te weten, door dezelve te planten tot windbrekking rondsom of ook tusschen de Tuinen en Vrucht-hoven, vermits de Wind zeer dikwyls een groot nadeel doet, en veel, zo niet de meefte oorzaak, is, dat dezelve niet wel groeijen, als wordende daar door niet alleen in haar groey verhindert, maar zelfs dikwyls daarin geheel, tot bedervens toe, gestuit.

Wat aangaat het vermaak dat de Wilde *Plantagie Gewassen* aanbrengeu, het is bekend, dat dezelve dienen tot planting van *Allées*, *Cingels*, *Lanen*, *Barçeaux*, *Cabinetten*, *Plaisier-Bosschen*, enz., welke alle niet alleen tot vermaak dienen, wegens de aangename Wandelingen tusschen dezelve, en haar cieraad, maar ook wegens de bevallige Groente en verkwikkende Schaduwe in de hete Zomerdagen: Want wie weet

## V O O R R E D E.

niet, dat de welgeregleerde Plantagien, *Bergeaux*, enz., niet by de meeste, zo niet by alle Tuin-Liefhebbers, om de gemelde redenen, in grote agting zyn; ja, benevens de Wateren, als *Bassins*, *Fontainen*, enz., voor de Ziel van een Plaifier-Tuin gehouden worden?

Deze gemelde zaken zyn gewigtig genoeg, om zo wel de Penne op 't Papier te zetten tot Beschryving van de zogenaamde *Wilde- of Plantagie-Gewassen*, als tot de Tamme- of Vrugt-Gewassen.

Wy hebben by deze Beschryving dezelfde order gehouden, als by die voorheen van de Vrugt-gewassen; te weten, eerst derzelve verschillende Benamingen in verschillende Talen aantonende; vervolgens aanwyzende de Landschappen, waarin dezelve natuurlijk van zelf in 't wild voortkomen; dan volgt, hoe men dezelve op de beste wyze aankweeken kan en onderhouden moet, om wel te groeijen en cieraad met vermaak te geven: Daarna spreken wy van het Huishoudelyk Gebruik dezer *Plantagie-bomen*, het welk, elk in zyn soort, van geen klein belang is, dog het eene meer voordeel aanbrengeende als 't andere, gelyk in 't vervolg alles op zyn plaats duidelyk aangewezen word.

Zie daar, gunstige en verstandige Lezer, het geen ik van onze *Plantagie-Tuin* vooraf te zeggen had: Men gelieve voor 't overige de Beschryving zelf in te zien, en verder aan te merken, 't gene we in de beknopte Voorrede van onze voorafgaande *Vrugt-tuin*, als mede in onze *Pomologia*, te kennen gegeven hebben.

Hier mede sluiten we, en gaan over tot onze *Moes-Keuken-tuin*: Inmiddels, na wensching aan de Tuin-Liefhebbers van alle Heil, voorspoed en vermaak, zo wel in hunne Tuinen als anderzins, verblyve hunnen

Dienstwilligen Dienaar

J. H. K N O O P.

LEEWARDEN  
den 1 Maart  
1763.

BE-

BESCHRYVING  
 VAN DE  
 PLANTAGIE-TUIN.  
 OF VAN DE  
 WILDE BOOM- EN HEESTER-GEWASSEN.

I N L E I D I N G.

*Wat door PLANTAGIE-TUIN verstaan word, en verscheide nodige en nuttige  
 Aanmerkingen daar over.*

§ 1.

**D**oor het woord van *Plantagie-Tuin* verstaan ik niet enkel en alleen zoodanige Tuin of Plaats, die met allerlei Bomen beplant is, gelyk als alle nieuwe, door Menschen handden met Bomen, Heesters, enz., in order beplante Tuinen of Plaätzen, doorgaans de naam *Plantagen* voeren: daarteegeen Plaätzen van de Bomen in het wild, zonder order en bykoming van eenige Menschelyke hulpe of zorg, (ten zy by de eerste Planting) van zelf groeijen, doorgaans *Boschen* of *Wouden* genoemd worden.

Ik bevat onder dat woord allerlei zoort van wild *Boom- en Heester-gewas*, die geen of zeer weinige daar onder, eetbare Vruchten dragen, die in veel Landschappen van Hoogen Neder- Duitfchland, Engeland, Frankryk en in meer andere Europaanfche landen, in 't Wild van zelfs groeijen, en die met een zeekeer oogmerk hier of daar in de Tuinen, Velden en elders geplant worden.

§ 2.

Het Oogmerk waarom men de Wilde gewassen plant is Hoofdzakelyk drierlei, als: Het eerste is, om daar van *Alleés, Laningen, Scheer-heggen, Berreaux, Busquets*, enz., in de Plaazier-Tuinen tot vermaak te plaatzen, om door derzelve aangename groeinte, en geneuglyke fchaduwe, in de Zomer-tyd, 't Oog, Hert en Ziel te verlustigen, en te verquicken. Een vermaak waarlyk, welk, om dat het natuurlyk, en een voudig is, aan alle andere wereldze vermaken de Voorrang betwift. Kan het wel anders als vermakelyk zyn, wanneer iemand, vermoeit van zyne Beroeps affaires, ieder in zyn zoort, Staat, en Hanteringa, in de aangename Zomer-tyd tuffchen eene fraaye, welgefotene Alleé, Berreaux, cierlyke Scheer heggen en alles wat de gefchikte hand des Tuin-oeffenaars heeft bewerkt gaat wandelen, of ergens in een lommer-agtig *Busquet* wat gaat nederzitten te rusten, om de Werken des Scheppers te overpeinfen? en in deze Godtvrugtige gedagten alle de hoedanigheden der we-

reldze dingen te pondereeren. De begeerte is van groot en klein, van hoge en lage Staat tot dit vermaak, en de agting die men in alle tyden volgens 't klare getuigenisse der Historien, van de eerste Eeuwen af 'er voor gehad heeft, ja de instelling van *Godt* zelfs betuigd genoegzaam de waarheid van het gezegde.

## § 3.

Zommige Menschen zyn van gedagten, dat men de Alleés, Laningen, Heggen, enz., in de Plaizier-Tuinen, in plaats van wilde Boomen, van Vrucht-boomen; behoorde te planten, om dat men daar door meer genot van die Boomen, door derzelver Vruchten, zoude hebben. Dog hier op kan men aanmerken; 1. dat veele zóorten van Vrucht-boomen niet kunnen groeijen daar wild gewas groeijen kan, want ze meer oplettenheid, onttrent de grond en cultuure vereischen; 2. dat de meeste Vrucht-boomen zelden zoo groot worden om 'er Alleés, enz. van te kunnen planten; om genoegzaame groente en schaduwe te geven, tot vermaak en verquicking; 3. dat de meeste Vrucht-boomen geen zoo sierlyke Boomen, Heggen, enz., *formeeren* als de Wilde, 't welk hier het oogmerk van de Planting is; 4. dat 't voordeel dat men door de Vrucht-boomen beoogt, ook in veele, zoo niet de meeste zeer wisselvallig is, dewyl dezelve niet zelden verscheide Jaaren na malkander, geen of zeer weinig Vruchten voort brengen.

## § 4.

Ten tweeden, zo dienen de wilde Bomen tot Bemanteling of Wind-schuttinge rondom Oost-, Moes-, en Bloem-Tuinen, en zelfs ook voor jong geplante wilde Bomen en Bosquets, om daar door het tamme Gewas voor de Winden te dekken en alzo beeter en voorspoediger te doen groeijen, zonder welke voorzorg, geenerlei Gewas, inzonderheid in deeze vlakke windige Landen, behoorlyk wel groeijen kan, gelyk zulks de ondervinding oogtuiglyk bevestigt. Dog hier

toe zyn allerlei Boom-gewassen niet even dienstig, 't zyn alleen zodanige, die van Natuuren teegen de Winden bestendig zyn, en daar teegen kunnen opgroeijen, ook taal van Hout moeten zyn, en die sterk bewortelen, op dat ze door de zwaare Winden niet ligt gebroken of uit de grond gescheurt worden. Welke zodanige zyn, zal hier na; by ieder soort, gemelt worden.

## § 5.

Ten derden, zoo worden de wilde Gewassen ook gebruikt, om daar wilde Boffchen van te planten, die in het vervolg zullen dienen, 't zy tot Brand- of tot Timmer hout. En dit is wel een der voornaamste dingen, die in groote aanmerking komt, om wild Gewas te planten, als men op de nuttigheid en het voordeel ziet, inzonderheid in zoodanige Landen, daar het Hout, zoo wel tot Brandtig als Bouw-stoffen, schaars is.

## § 6.

Volgens deeze verschillige Oogmerken nu, worden de wilde Plantagie-boomen op verschillige wyze, distantie, van verschillende ouderdom, grootheid en dikte, en op differente plaatzen geplant, als meede verscheidentlyk behandelt, waar van ik het nuttigste en nodigste, kortelyks zal gaan aanwyzen, en ten deele herhaalen, of indagtig maaken 't geen in 't Eerste Deel in 't algemeen aangewezen is, en 'er zommige byzonderheeden byvoegen.

## § 7.

Tot Alleés, Laningen, enz., op groote Buiten plaatzen, worden de Bomen op differente tusschen-wytte in de Reyen gestelt, als van 10 tot 20, 30, en meer Voeten toe, namerlyk naar maate de Bomen in haar soort van Natuure, in het vervolg kleinder of grooter Kroonen maaken; als meede volgens de gesteltheit der gronden, en de standplaats; want het zeker is, dat een Boom, in eene goede vette Aarde, of ook, die met zyn Natuur wel over een komt, en die

die een goede warme standplaats heeft, beeter groeijen en dus grooter worden zal, als in een flegtere; weshalven men noodzakelyk een zelfde zoort van Gewas, in de eene Grond en Plaats, digter of wyder behoort te planten, als in de andere.

§ 8.

Aangaande de groote en dikte der *Alleé-bomen*, zoo verkieft men doorgaans zoodanige jonge Bomen, waar van de Stam 1, 2, à 3. Duim dik is, en zyn volkomene vereifchte hoogte, ook reeds een kleine Kroon geformeert heeft, hoewel dit laatste juist niet altyd volstrekt noodig is, zynde het genoeg, als de Stam maar hoog genoeg is, en dat die by de planting op de bepaalde hoogte gekort zynde, in 't vervolg een Kroon uitwerpt. De reeden waarom men dikke en hooge Stammen verkieft is ligt te bevroeden, name-lyk, om de Alleés vroeger in order, en het defflein uitgevoert te doen zyn. Dog men behoort nooit geen dikker of ouder Stammen tot de planting te neemen, als gemeld is, om dat die, niettegenftaande de meening van zommige, langzamer groei vatten, ja dikwyls bezwaarlyk aan de gang raken, en flegte Bomen worden, behalven dat ze bezwaarlyker te verkrygen en ook veel kostbaarder zyn.

§ 9.

Het is een groote cieraad der Alleés, als de Stammen der Bomen, mooi regt en hoog zyn. Derhalven behoort men nooit andere te verkiezen, als die de Stam 8 à 10 Voeten hoog hebben, beneeden de Kroon. Voor deezen teel- de men deeze Bomen alleen van 6 à 7 Voeten hoogte, maar de ondervinding heeft geleert hoe misselyk die staan, inzonderheid in wyde en lange Alleés, behoorende de hoogte na de breedte en lengte der Alleés geschikt zyn.

§ 10.

De Bomen geplant zynde, moet men niet verzuimen dezelve met Paalen te voorzien, inzonderheid die zeer op

de Winden staan, op dat ze door de beweeging des Winds, niet in de Groei verhindert, en uit de order geflingert worden. Hoedang de Paalen 'er best by gezet worden, is in het *Eerste Deel* § 746. aangewezen.

§ II.

Wat de verdere behandeling deezer Bomen, na de Planting, aangaat, die is weinig; men tragt maar om cierlyke Kroonen te verkrygen, en laat ze doorgaans tot dien einde in vryheid groeijen, zonder 'er veel aan te snoeijen; moerende men in het byzonder zorg dragen, dat de Boom met een regte spil in 't midden der Kroon, als 't vervolg van de Stam, opgroeit, als waar door de cierlykste, aanzienlykste Kroonen geformeert worden. En zoo 'er wat aan te snoeijen valt, dit geschied in de volgende gevallen, 1. Als de Takken hier of daar dwers of over malkander groeijen, en die daar door 't fchik der Kroon bederven of verhinderen, zoo moet men de qualyk geplaatste weg snoeijen. 2. Als 'er een Tak was, die veel sterker of weelderiger als de overige gelykformige, groeit, en daar door deeze van haar Voedzel berooft, en dus veroorzaakt, dat de Kroon haare ronde gedaante, waar in haar cieraad bestaat, 'niet kan verkrygen; zoodanige Tak of Takken moeten derhalven noodzakelyk (welverftaande behalven de middelste regtſcheutige, gelyk ook in alle andere gevallen) weggefnoeit of gekort worden, en zulks hoe eer hoe beeter. 3. Wanneer de Boom al te veel Takken maakt, moet men 'er eenige hier of daar (de flegste en qualyk geplaatste) uithoeijen, om de overige meer Lugt te doen hebben en dus beeter te doen groeijen. 4. Wanneer de Boomen in de eerste Jaaren sterk groeijen, en heel lange Loten maaken, kan men dezelve in de eerste Jaaren wat inkorten, om dat anders de Bomen van onderen naakt of Takkeloos worden, dat zeer mistaan. 5. Het gebeurt veel, als de jonge Bomen groot worden, dat de benedenste Takken dan sterk nederwaarts komen te hangen, en daar door 't Gezicht en het Fatzoen van den Boom

bencemen; deeze moeten derhalven opgefnoeit worden, zo ver als het nodig is.

## § 12.

Indien het gebeurt dat men uit bejaarde Bomen, eenige dikke Takken, om deeze of geene reeden, moet uitkappen, zo is hier ook eenig onderscheid in den doening, volgens de soort en ouderdom in agt te neemen, van 't Gewas, te weteen, indien het hard Hout is, dat niet sterk aangroeit, by voorbeeld *Eiken-boemen*, zo moet het zelve geschieden heel dicht by den Stam of Moeder-Tak; daar en teegen, zo het Hout week van Natuur is en cierlyk aandikt, als by voorbeeld, *Ypen, Linden, Kastanje, Equine*, enz., dan moet men de Takken niet dicht aan, maar omtrent één Duim dik van haar oorsprong uit de Moeder-tak, wegfnoeijen, om reeden, dat de wonde dan daar door beeter overgroeit, komende anders zeer dikwyls ter gefnoeide plaats, inzonderheid aan heel dikke Takken, een rotting, en vervolgens een bolte in de Boom, voornamelyk als ze omtrent de Stam gekort zyn; die de geheele Boom bedervert kan.

Ik heb dikwyls gezien dat Eigenaars hunne Bomen op Cingels of elders, die oud waren, deden inkorten, in meening om daar door weer jonge digte Bomen, of nieuwe mooie Bomen te verkrygen, buiten twyffel om dat ze daar van gehooft hadden, of dat haar zulks van onkundige geraden was, maar dit is heel verkeerdelyk gewerkt, 't is waar, men kan een Boom verjeugdigen, gelyk ik elders wel gezegt hebbe, maar daar is groot onderscheid tusschen een heel oude en middelmatige bejaarde Boom, als meede tusschen de eene of de andere soort, en op wat wyze de behandeling van het Snoeijen geschied. Een heel oude Boom kan zoo weinig als een veroudert dierlyk Ligchaam weér jong gemaakt worden: En hier komt het van daan, dat Bomen, die in haar leeftyt weinig behoefte

zyn, inzonderheid aan dikke Takken, omtrent de Stam, altyd gezonder en gaaver van Stam zyn, als andere, waar geduurig aangekapt is. Derhalven zal een kundig Eigenaar van Bomen niet gedoogen, dat men daar aan veel groove Takken, en voornamelyk niet omtrent de Stam, afkapt, inzonderheid als 'er op voordeel na de groeiing der Bomen gezien word. Dog indien zulks om eenige reeden noodzakelyk geschieden moet, zo is 't zeer dienstig, om de wonde aanfonds met eene Boom-zalve (I Deel § 611.) wel te overdekken, om dus de Vogtigheid en Lugt af te keeren; en inrotting voor te komen.

## § 13.

Men plant ook wel smalle Allees, die aan de beide uitwendige zyden plat op gefchooren worden als Scheer-heggen, maar die men van binnen *Berreaux* wyze dicht laat groeijen; hier van valt anders niet te zeggen, als van de Scheer-heggen, om dat ze op dezelfde wyze met Snoeijen behandelt moeten worden; alleen staat hier by aan te merken, dat wanneer deze Bomen van binnen kaal en bladeloos worden, gelyk doorgaans met der tyd gebeurd als de Bomen bejaart worden; dewyl ze van binnen geen Lugt genoeg genieten, en dus de meeste trek na boven gaat, dat men zulks eenigzints kan verhelpen, door middel van de jeugdige, niet alte oude Takken, hier en daar kort omtrent haar Oorsprong in te korten, waar door jonge Takken komen uit te spruiten, die de Boom van binnen met groente bekleeden; dog dit kan niet wel anders geschieden, als aan Bomen, die ligtelyk de gekorte Takken weer uit spruiten, inzonderheid aan de *Ypen* en *Olmén*.

## § 14.

Tot de Scheer-heggen (§ 2.) worden de Plantzoenen ouder of jonger, dat is, dikker en hooger, of dunner en laager, verkozen, volgens 't oogmerk waar toe ze zullen dienen,

nen,

nen, of, tot hooge, of, tot laage Heggen; tot de eerste verkieft men doorgaans zwaare en hooge Plantzoenen, om daar door zo veel te eerder de begeerde hoogte en volmaakt- heid der Heg te verkrygen, en deeze worden doorgaans op 3 à 4 Voeten tusschen wytte geplant. Maar tot laage Heg- gen neemt men jonger Plantzoenen, die ook minder kosten, als men ze kopen moet, en deeze worden op  $1\frac{1}{2}$  à  $1\frac{2}{3}$  Voeten distantie gestelt, (zie ook I Deel § 713.): Edog daar is nog eenig onderscheid, aangaande de groote en tusschen- wytte der Plantzoenen, volgens de soort van Gewas, willen- de de eene soort wel wat grooter of kleiner geplant zyn als de andere, om wel te groeijen. Ook zyn 'er soorten die lieft gezaait willen weezen, en op de gezaaide planten, zonder ze te verplanten, doorgroeijen, welke zoodaanige soorten zyn, zal best hier na by ieder soort kunnen aange- weezen worden.

## § 15.

Alle Scheer-heggen moeten, als ze cierlyk staan zullen, van anderen tot boven, overal wel dicht gesloten, en met groente in de Zomer-tyd bekleed zyn, weshalven men tot 't planten geen Plantzoenen kiezen moet, die van anderen af met geen jonge Takken of Spruiten voorzien zyn, en zo 't al gebeurt, dat 'er zodanige met onder loopen, zo moet men die by het planten zodanig verdeelen en schikken, dat 'er twee aan weerzyden komen, die van onder wel met spruiten voorzien zyn, om met der tyd 't gebrekkige van de middelste te kunnen vervullen.

Overzulks zo moet een Heg, om cierlyk te heeten, regt perpendicular opwaarts en in een regte lyn gefcboren zyn, want het zeer mislyk staat, als de Heg boven voorwaarts leunt, of ook krom en met bogten loopt, te weeten, die in een regte lyn geplant staan. Voor deezen plag men de Heggen van weerskanten, schuins te scheeren, invoegen dat ze boven smaller als beneeden was, dog dit word, om

dat het niet zeer fraai staat, weinig meer gedaan, hoewel het nog beeter is, als wanneer de Heg boven voorwaarts hangt en dus boven breeder als onder is.

## § 16.

Wyders, gelyk zommige soorten van gewas, als by voor- beeld de *May-boeken*, en andere, niet te gelyker tyd in het Voorjaar uitbotten en groen worden; of van verschillig groen zyn, gelyk als onder de Taxis veel gebeurt, welk een gro- te misstand aan de Heggen op Plaizier-plaatzen veroorzaakt, zoo behoorde een zindelyk en nauwkeurig Planter altoos 't Jaar van te vooren deeze soorten van jonge Boomen, in het begin van de Botting en wederom als ze in Blad staan uit te merken, om dus de gelyksoortige by het planten by mal- kander te voegen.

## § 17.

Alle Scheer-heggen, inzonderheid die wat hoog zyn, moe- ten noodzakelyk aan een tot dien einde bygetimmert Lat- werk, dat de hoogte heeft als de Heg in het vervolg heb- ben zal, vast gebonden worden, om dat ze nog jong en niet of weinig bewortelt zynde, niet op zig zelfs kunnen staan, en door de Wind bewoogen en uit hunne order ge- slingeert worden; ook de jonge uitfruitende Loten aan het Lat-werk kunnen gebonden en dus de Heg vroeger en veel beter in volmaaktheid gebragt kan worden. (I Deel, (§ 714.)

## § 18.

De Heggen moet men ook om cierlyk te zyn, niet te dik of breed laten worden, welk zeer mislyk staat, en door- gaans door onkunde of verzuim des Scheeders ontstaat, namelyk, als ze dezelve niet kort genoeg tot op of omtrent de oude sneed Knippen, waar door het gebeurt, dat als by ieder scheeringe maar een Duim breed meer lengte blyft als 't oude was, na verloop van 6, 7 à 8 Jaaren de Heggen zeer breed zullen geworden zyn; maar dewyl men nooit zo

digst by 't oude weg scheeren kan, of de Heggen worden door langheid van tyd breder, zoo kan men, dezelve als ze in dit geval of anderzints te breed en wanfchiklyk geworden zyn, weer verjongen of vernieuwen, door middel van alle Takken tot omtrent de Stam in de Herfst, Winter, of vroege Voorjaars-tyd glad weg te kappen, waarop de Stam niet nalaten zal, weer nieuwe Loten te spruiten, waar uit binnen 2 à 4 Jaaren (wat vroeger of later na maate het soort van gewas uit zyn natuur schielyker of langzamer groeit) eene schoone nieuwe Heg geformeert kan worden, die haar als jong of nieuweyls geplant zal vertonen, en het welk als dan vergoeden zal, 't ongenoegen dat men in de gemelde tusschen-tyd mogte gehad hebben, om zyne Hegge in de aangename Zomer-tyd Bladeloos, of niet zeer gedekt te zien. Deeze manier van Korting is niet alleen goed, als de Heggen te breed geworden zyn, maar ze is ook dienstig voor oude Heggen, om dezelve een nieuwe kragt by te zetten, en te verjongen; en ze is aan allerlei soorten van gewassen practicabel, behalven aan de Hars-gevende als *Denne- Pyn- en Maß-boomen*, om dus die, de Takken gekort wordende, niet weer spruiten. Op deeze wyze hebbe, door deezen veele oude te breed geworden zynde Heggen weer verjongt, of vernieuwt, en in order gebragt, die tegenwoordig zeer cierlyk staan.

## § 19.

De Heggen worden 's Jaars eens twee en ook wel drie-maal gefchoren, naar dat ze in haar soort min of meer sterk groeijen, en men vroeg begonnen heeft, zynde de *Ypen*, *Olmen*, *Linden* en *Willgen*, onder alle Heg-gewassen, die welke wel 't sterkste gewas maken, en derhalven 't meeste Knippen vereifchen; daar in tegen de *May-boeken*, *Haag-boeken*, en meest alle andere Heg-gewassen, insgelyks de altyd groene als *Taxis*, *Hulst*, enz., aan eenmaal Knippen

in het Jaar genoeg hebben, indien men niet te vroeg daat met begint.

## § 20.

Het knippen of scheeren der Heggen geschied op verscheiderhande wyze, als 1. Met de *Haag-scheer*. 2. Met de *Croiffans* of *Halve Maan*. 3. Met het *Zwaard*: De *Haag-scheer* word gebruikt tot gewassen, die hard zyn als *Boek*, *Taxis*, *Hulst*, *Palm*, enz., als mede tot fyn gefigureert werk; maar de *Croiffant* en het *Zwaard* tot zoodanige, die week, broos Hout hebben, als *Ypen*, *Linden*, *Elfen*, enz., om dat 't werk daar mede meer vordert als met de *Scheer*; kunnende een Man daar mede op een dag wel tien maal zoo veel doen, als een ander met de *Scheer*, hoe wel in allen niet zoo net.

## § 21.

De *Berreaux*, *Prieëlen*, en *Luft-buisjes*, welke doorgaans van Lat-werk gemaakt en vervolgens met groente bekleed worden, geven veel vermaak en cieraad in een Plaizier-Tuin, als ze wel en op een bequame plaats geordineert zyn: Men bekleed de zelve met verscheiderhande gewassen, naar maate van haar groote, of de begeerte der Eygenars, als met *Linden*, *Ypen*, *Wilde Virginische Wyngaard*, *Taxis*, enz., wy zullen hier agter na de verhandeling der Plantagien een Lyft geven van die gewassen welke daartoe het bequaamst zyn: zal hier alleen nog aanmerken, dat men de Takken deezer gewassen, inzonderheid terwyl ze nog jong en nieuwelyk geplant zyn, als mede van de klimmende gewassen, van tyd tot tyd moet aanbinden, of knippen, om ons de *Berreaux*, *Prieëlen*, enz., ras te bekleeden en cierlyk te doen staan. Men plant deeze gewassen, op diergelyke distantie als tot Heggen, naar maate van ieder aart en groote (§ 4.)

## § 22.

Aangaande de *Busquets* (§ 2.) 't welk kleine Boffchen tot wande-



wandeling, met wel geordineerde niet al te breede *Wandelwegen*, *Prieelen*, *Cabinetten*, *Bassins*, *Grot-werken*, *Eermitagen*, enz., in heel groote Plaazier-Tuinen zyn, worden of van eenerlei of met veel der hande soort van gewassen, onder malkander, gelyk dit laatste meest geschiet en ook 't aangenaamst staat, beel digt Rey wyze beplant, de Reyen, en de Plant-zoenen in de Rey 3 à 4 Voeten van elkander.

Men verkiesft daartoe doorgaans jong gewas, om dat het zelve in het opwassen fruikiger en digter word. Hier by moet men agt geven, dat men de soorten, zoo veel doenlyk van eenerlei groote plant, om dat anders de groote de kleine zouden onderdrukken, en de opgroei beletten; en indien het gebeurt, dat 't eene sterker groeit als het andere, moet men het sterk groeiende, door besnoeiing om gemelde reden wat te rug houden, en daar door ruimte voor het daar naaft staande minder groeiende maaken, inzonderheid als dit van waarde is, of dat men daar bezondere agting voor heeft, als by voorbeeld deeze of geene Bloemdragende Heester-gewassen, die in de Busquets onder andere gewassen, in haar Bloei-tyd een mooi gezigt geven; voor het overige laat men de Gewassen in volle vryheid op groeijen, zoo als ze maar willen, op dat ze haar daar door zoo veel te natuurlyker vertoonen, waar in de fraaiheid van een Busquet hoofzakelyk bestaat.

§ 23.

Deeze *Busquets* worden, wanneer ze wat bejaart, en daar door van anderen open, als ze Tak-en Blader-loos, en on aanzienlyk geworden zyn, by de grond, in de Winter-tyd gekapt, gelyk men met andere wilde Bofschten tot Brandhout doet, (waar van hier na) waar na ze weer jong uitspruiten, en na verloop van eenige Jaaren, weer digte, aangename *Busquets* worden. Dog hier by dient aangemerkt, dat men zoodanige Gewassen die niet gemakkelyk spruiten,

of die langzaam groeijen, of anderzints van waarde zyn, gelyk als de *Bloemdragende*, als dan niet moet kappen, maar ongekapt staan laten. Ook is het dienstig, dat men hier en daar, op bequame plaatzen en distantie, het eene of het andere Gewas ongekapt staan laat, na de tyd en tot Boomen laat opgroeijen, 't welk in een *Busquets* een zoo veel te natuurlyker, vermakelyker gezigt geeft. Dog deeze Boomen moeten niet te digt by malkander zyn, om dat ze anders het daar onder staande Bofch-gewas zouden verdrukken.

§ 24.

Een kundig Eigenaar of Tuinier zal ook de *Bosquets* niet alle te gelyk doen kappen, want daar door zoude al het vermaak te gelyk weggenomen worden; maar men kapt eerst de helft of een minder gedeelte, en na eenige Jaren, wanneer de eerstgekapte wederom tamelyk aangegroeit zyn, weer een ander gedeelte, en zo vervolgens van tyd tot tyd. Het gehakte Hout dient tot Brandhoud en andere Oeconomische dingen.

§ 25.

Maar mogelyk zoude iemand wel wenschen hier onderregt te zyn, hoe de *Alleés*, *Wandelwegen*, *Berceaux*, *Bosquets* en andere, tot vermaak en cieraad dienende dingen in een Plaazier-Tuin, behoortlyk in haar regte proportie en meeste schoonheid moeten geordineert worden, maar dewyl ik niet voorgenomen hebbe, hier over tegenwoordig te schryven, als myn tyd en de geleegentheid zulks niet toelaatende, maar alleen hoofzaakelyk over de Cultuur nu, en het gebruik der Gewassen; schoon 't my anders niet bezwaarlyk vallen zoude, en mogelyk op een andere tyd in een byzonder werk geschied, zo wyze ik de Liefhebbers dier Konsten, ondertuffchen na het meermalen gemelde Tractaat, genaamt *la Theorie & Pratique du Jardinage*, waar in men zeer goede aanleiding en fraaije ordonnantien tot aanlegging en ver-

ciering van fraaije Tuinen vind, en welk werk wel waardig zoude agten, tot geryf van de Nederduitfche Leezer, met een Nederduitfch Kleed, benevens eenige vermeerderingen of aanmerkingen bekleed te worden, gelyk het reeds voor eenige tyd met een Hoogdnitfch gewaad vercierd is.

§ 26.

Wat aanbetreft de Bomen die men tot *mantelinge* en windbreekinge plant (§ 4.), hier meede word by de plantinge op geen of niet zo veel cieraad gezien, als wel op de nuttigheid; men plant dezelve doorgaans op de buitenkant van de Tuinen, en inzonderheid na de Noord- en West-kanten, als van welke kanten men by ons de meeste koude winden ontfangt, en men stelt ze doorgaans wat dicht, namelijk op 4 à 5 Voeten distantie in de Rey, min of meer, naar maate de Bomen in haar soort sterker of min sterker uitkroonen, op dat dus de Takken te eer aan malkander zouden fluiten, en haare uitwerking doen: En om zulks nog meer te bevorderen, zo plant men ook wel 2 Reyen Bomen op een kleine deftantie 8 à 10 Voeten, Alleés-wyze, naaft malkander, in het verband: Of men plant agter de enkele Reyen, hooge Bomen, of ook als 'er twee Reyen geplant zyn, indien het de ruimte toelaat, dikwyls nog 2, 3, of meer Reyen *Els* of *Willige*, de Reyen 3 à 4 Voeten van malkanderen, waar door 't Gewas, 't eene 't andere dekkende, beeter tegen de Wind op groeijen zal.

§ 27.

Wyders ftaaf hier by aan te merken, dat het by 't aanleg van nieuwe groote Tuinen, van zeer groote nuttigheid is, inzonderheid als 't Terrain zeer voor de Winden bloot legt, als men aanftonds in den beginne, in bequame verdelingen en op gevoegelyke plaatzen, hier en daar verfcheide Reyen van Wild Boom-gewas plant dat fchielyk opgroeit, als *Els*, *Ype* of *Willige*, enz., waar door het overige jonge Vrughten ander Gewas, in haar eerfte aangroei, voor de Winden

zeer gedekt wort, en dus beeter in de groei vordert, gelyk dit door de ondervinding klaar bevestigt wort: Wordende het Wilde tot dekking geplante Gewas daar na weggedaan, als 't andere eenige grote verkregen heeft, en in ftaaf is zig nu zelfs te dekken.

Om de gemelde reeden worden ook in groote Moes-tuinen of Moes-velden, en zelfs Bouw-landen, enz., met groot voordeel verdeelingen met Bomen geplant, die men Hegg-wyze laat opgroeijen, waar toe inzonderheid de *Els* hier te Lande veel gebruikt word.

§ 28.

De Planting van *wilde Boffchen*, tot Werk- en Brandhout betreffende (§ 5.), deeze is veel onderscheiden van de Planting in Plaizier-Tuinen, want hier by ziet men doorgaans alleen op cieraad en vermaak, zonder veel op 't voordeel van 't Hout te letten, dat van de Bomen, groot geworden zynde, zoude kunnen komen, behalven de Bomen op Alleés, Cingels, enz., die, na de groeiing, tot voordeel kunnen dienen, en derhalven ook zoimtyds teffens met dat oogmerk op groote Plaatzen geplant worden.

Maar de wilde Boffchen worden altoos hoofdzakelyk geplant, om daar voordeel in het vervolg van te hebben, 't zy de Planter of zyne Nakomelingen; derhalven word by de Planting van deeze geen groote nettigheid in agt genomen, en, gelyk men op Vermaak-Plaatzen de groote opgaande-, of Stam-boomen wyd plant, zoo plant men dezelve daar en tegen in de Boffchen dicht, en zulks om drie reeden als

1. Om 't meeste voordeel van de Grond te hebben.
2. Om dat het jonge Gewas dicht ftaande, malkander beeter voor de Winden dekt, en dus beeter en fchielyker opgroeit (§ 25.) en
3. Om dat daar door de jonge Boomen regt ftaammiger en hoger opgroeijen, van welke Stammen daar na, het meeste voordeel

voordeel te verwagten is; worden de jonge Plantzoenen tot dien einde in Reyen op 4 à 6 Voeten tusschen wyte geplant.

Edog dit digt planten geschied altoos met die intentie, om na verloop van eenige Jaaren, als de Boomen wat opgesloten zyn, de helft of een groter gedeelte 'er van te roeijen, of by de grond te Kappen, en de gekapte Tronken tot klein Bosch te laten uitspruiten, om dat de Boomen anders al te digt zouden staan, moettende by de Kapping agt gegeven worden, dat men altyd de beste steurigste Boomen staan laat, om tot Stam-boomen op te groeijen: Het gekapte Hout kan dan dienen tot goed Brandhout.

## § 29.

Dit gezegde is te verstaan hoofdzakelyk van de Planting tot Werk- of Timmerhout: Maar men plant ook, in deeze en andere landen daar weinig Hout groeit, en dus 't Brandhout schaars is, veel en wel 't meest, Kreupel-Boschen, zynde zoodanige die alleen dienen tot Brandhout, en tot dien einde om de 8 à 12 Jaaren gekapt worden, en men verkiesft daar toe doorgaans Houdt gewas dat schielyk opgroeit, om 'er zoo veel te eerder voordeel van te hebben, als by voorbeeld *Els*, *Birk*, *Ypen*, en *Olmen*, men plant ook wel *Eyk* tot het zelfde oogmerk, maar dit groeit wat langzamer aan, dog is na de hakking van meerder waarde: Deeze Boom-gewassen worden op dezelfde wyze en distantie geplant, als de voorgaande (§ ) zynde tusschen deeze en de voorgaande plantig, geen ander onderscheid, als dat de voorgaande Boomen, in 't vervolg zullen dienen tot Werkhout, maar deeze alleen tot klein Brandhout. Dog zommitige van deeze Bosch-gewassen worden ook wel met voordeel gezaait, die men vervolgens zonder te verplanten, laat opgroeijen, welke zoodanige zyn, zal hier na by ieder soort aangewezen worden.

## § 30.

Na de Planting wort anders niets waargenomen, ten ware

dat men de kosten doen wilde, om de Grond 't eerste en tweede Jaar omtrent de jonge Boomen wat schoon te houden, dat inzonderheid aan de gezaaide (§ 29.) nodig is, op dat ze niet door het onkruid als zulks de overhand heeft, gesmoort worden. Ook moet men niet verzuimen, als 'er geplante plantzoenen hier of daar dood gegaan zyn, de plaatsen in de volgende Plant-tyd, namelyk in de Herfft-, Winter-, of vroege Voorjaars-tyd weer met andere plantzoenen te voorzien.

## § 31.

Voor het overige laat men dezelve in alle vryheid groeijen, vallende aan dezelve niet te snoeijen, of iets anders te cultiveren; welk, als de Boschen eens geplant en in goede groei zyn, zeer gemakkelyk en voordelig voor de Eigenaar is, als hebbende dan in het vervolg geheel geen kosten meer aan te wenden, en eeven wel in het vervolg van tyd tot tyd schoone altyd duurende Interessen te ontfangen van zyn Boschen, inzonderheid, zoo het Kreupel-Boschen zyn, die dikwyls gehakt kunnen worden: Derhalven ontfaat hier uit de vraag, welk het voordeligste is, aangaande schraale zand en andere Gronden, of, dezelve tot Bouw-landen, door preparatie te bereiden, of tot wilde Boschen? ik voor my zoude om zoo eeven te vooren gemelde reeden, voor dit laatste Stemmen, dewyl de ondervinding geleert heeft, dat de winst van goede *Boschen* grooter is, als van diergelyke Bouw-landen, die met zwaare kosten en groote moeite moeten vrugbaar gemaakt en gehouden worden, zoo men 'er een naar lydelyke overwinst van genieten wil. 't Is wel waar men moet verscheide Jaaren na de Boomplanting wagten, eer men voordeel daar van trekken kan, maar als de Boschen groot geworden zyn, komt het voordeel toegelyk, en in dien men Boschen, inzonderheid Kreupel-Boschen heeft, kan men 'er Jaarlyks voordeel van genieete, door 't hakken der zelve by Percheelen; groeiende het gehaakte deel weer aan, terwyl de andere deelen in de volgen-

de Jaaren, succesfivelyk gehakt worden; zoo dat den Eigenaar waarlyk als dan een eeuwigduurende Renthe bezit, zonder jaarlyks veele moeite en kosten te doen, ten opzigte van de cultuure en het onderhoud; gelyk men aan de fchrale Bouw-landen genoodzaakt is te doen: Maar egter, de zaak wat dieper inziende, zoo moet men ook bekennen, dat de Grond niet alle met Bosch kan beplant worden, dewyl 'er ook Graan-landen noodig zyn, niet alleen tot 't noodige onderhoud der Menfchen, en zelfs ook der Huis-houdelyke Beeften, maar ook tot bezigheid der geduurig meer en meer vermeerderende Land lieden; welke die Bosch-agtige Plaaten bewonen en cultiveeren.

## § 32.

Ten opzigte van het hakken der groote Boomen, om tot Werk- of Timmerhout te gebruiken, staat aan te merken, dat zulks niet behoort te gefchieden wanneer 't Sap der Boomen in beweging is, dat is in het Voorjaar, Zomer of in de Herft, om dat het Hout welk in die Zaai-zoenen gehakt word, door de daar inblyvende Sappen, die niet ras kunnen opdroogen, gelyk als verftikt, en daar door zeer vergankelyk en van korten duur, ook minder hard is, dan als het op de regte tyd gehakt is; wordende daar en boven ook lighter van de Wormen aangetaft en verniekt. De bequaamfte tyd derhalven om allerlei Hout te hakken, is de Winter, namelyk van de Herft af, als de Bladen gevallen zyn, tot bet Voorjaar toe, wanneer de Sappen weer in beweging komen; dog hoe dieper in de Winter hoe beeter. De harfge altyd groenende Bomen, als *Denne- en Pyn-boomen*, enz., houd men voor beeter in het Voorjaar gehakt, wanneer de Sappen beginnen aan 't ryzen of in beweging te komen; om dat de ondervinding geleert heeft, dat dit Hout dan op 't hardft is, en het langft duurt.

Edog fchoon gezegt is, dat men de Boomen, die geen Hars geven, in de Winter hakken moet, zoo kan zulks evenwel in het Voorjaar of Zomer gefchieden, en 't Hout

teffens zyne deugt behouden, namelyk als men als dan voorts na de Hakking de fchors van de geheele Boom affchilt, waar door de Sappen des Booms door de Lugt en zoo ras kunnen uitgetrokken worden; en om deeze reeden, worden doorgaans de *Eike-boomen* hier te lande in de Zomer gehakt, om 'er de fchors tot gebruik van de Looyers, dat een goede winft geeft, te gemakelyker af te krygen, die als dan, wegens de Sappen tuffchen de Schors en Hout, ligter afgaat als op andere tyden, hoe wel het Hout inderdaat zoo hard en duurzaam niet is, als dat in de Winter geveld word, en ook door de Zou en Lugt zeer opbarft, en dus tot velerlei gebruiken, inzonderheid tot fyn Werk onbequaam word: De beste tyd van 't Hout hakken blyft derhalven de Winter, ten waare alleen 't Eiken-hout, om gemelde reeden. En

## § 33.

Deeze Regel dient ook waargenomen, met het hakken van het Hout tot Brand-hout, om dat het Hout in de Winter vaster zynde, als op andere tyden, daar door langer 't vuur onderhoud, meer hitte, en beeter koolen geeft. Hoewel hier in niet veel aanwyzing noodig is, dewyl de omftandigheeden van den Land-bouw van zelfs aan leiding geven; om zulks in de Winter te verrigten, als hebbende de Landman met zyne Knechts en Arbeiders, in de Voorjaars-, Zomer- en Herft-tyd, doorgaans veel andere noodzaakelyker bezigheeden, als diergelyk werk te verrigten, en de Arbeiders kunnen dan meer voordeel behalen; daar in tegen in de Winter de meeste Arbeiders leedige tyd hebben, en anders weinig te arbeiden en te verdienen valt, in voegen ze aan diergelyk werk hunne leedige tyd kunnen befteden, en men dan ook 't Werk goed koper kan gedaan krygen; wordende zoodaanig Werk doorgaans aanbesteed, of men betaalt na het getal der ftukken Hout die ze gemaakt hebben; als het klein Hout is, waar van het zelve, en ook om dat 't by 't getal verkogt word, *Tal-bout* hier te lande genoemd word; welk weêr onderfcheiden word, in *Hondert-bout* of *Dui-*





behalven de waarde van het vermaak dat ieder Planter heeft, als hy ziet dat zyn geplante Gewassen vroolyk, weeldrig en voorspoedig groeijen. Waarom ik uw, befcheiden Leezer, nog eens aanpryzen moet, in de verkiezing der Bomen voorzigtig te zyn, als gy voorspoed van den groei uwer te plantene Gewassen wenfcht, en voordeel begeert te hebben.

## § 40.

Hoe de Grond voor de Planting moet behandelt worden, en hoe men zig by de Planting moet gedragen, daar van is in ons Eerfte Deel naukeurig gehandelt. Wat verder by ieder zoort van Gewas in het byzonder in agt te neemen

staat, namelyk, wat Grond ze lieft beminnen; op wat wyze dezelve beft vermeerdert worden; tot wat gebruik ze 't bequaamft in de Hoven en in de Huishouding zyn, enz., zulks staat nu by ieder zoort aangewezen te worden: Zulende deeze wilde Gewaffen na een Alphabetifche order van haare Namen verhandelen; edog op 't laaft een bezondere Lyft 'er byvoegen aangaande de Nederduitfche Meer-Namen (*Synonima*), dewyl een Gewas veelyds verfcheiderhande benamingen heeft, om dus die Gewaffen in de befchryving te kunnen vinden; als meede nog eenige andere Lyften, welke van nut kunnen zyn.



# BESCHRYVING

## V A N D E

# ACACIA VAN ROBINUS.

§ 1.



It Boom-gewas is in 't *Nederduitsch*, en in meest alle andere *Taalen*, bekend onder de naam van *Acacia van Robinus*; dog word in 't *Nederduitsch* ook genoemd, *Baflert-Acacia*. *Virginifche Acacia*; en nu ook *Robinia*.

By de Botaniften word het zelve genoemd.

*Acacia Americana Robini*; vulgo.

*Acacia Americana foliis Coluteæ monococcos, filiquis echinatis. Herm. H. L. B.*

*Pſeudo-Acacia filiquis glabris. Boerb. J. A. 1. 39.*

*Anagyris Americana spinofa, floribus albis odoratis; & Laburnum odoratum canadense, foliis coluteæ. Parad.*

*B. Prodr. 311.*

*Acacia Americana filiquis glabris. Raj. Hift. 1719.*

*Acaciæ affinis virginiana spinofa, filiqua membranacea plana, floribus albis papilionaceis Anagyridis modo in Uvam propendentibus. Pluken. Alm. 6. 4. 73. f. 4.*

*Robinia aculeis geminatis. Linn. H. Cliff. 354. Raj. Prodr. 372. Gron. Virg. 82.*

*Robinia pedunculis racemosis, foliis pinnatis. Linn. Hort. Upfal. 212.*

Deeze Boom brengt lange Blom-troffen voort, op de wyze als de *Anagyris* of *Bonen-boon*, met witte *Vlinder-bloemen* die zeer wel ruiken, byna als *Jasmy*n. Daar is nog

een verandering van, die *Roofe-coleurde Bloemen* voortbrengt, maar is zeldzaamer.

§ 2.

Dezelve groeit natuurlyk in *Virginien*, van waar hy eerst in *Frankryk* aan *Robinus* gekomen en daar na verder in *Europa* verſpreid is.

§ 3.

Hy bemind een goede loſſe liefſt zandagtige Grond, en een opene warme, voor de ſcherpe Winden gedekte, Standplaats, alwaar hy onze *Winter-koude* tamelyk verdraagt, dog met buitengewone ſtrengte vorſt lyd hy gevaar van te verſterven.

§ 4.

Dezelfs vermeerdering geſchied door de bewortelde *Uitlopers* der *Wortel*, die hy doorgaans van zelfs voortbrengt, of men kan die doen voortkomen door middel van een Boom by de *Wortel* nu in 't vroege *Voorjaar* af te kappen. (I. Deel § 500.) De *Voortqueking* kan ook geſchieden door inlegging der gemelde onbwortelde *Uitlopers*, ofder *Takken*; als meede door het *Zaad*; dat men uit *West-Indiën* verkregen heeft, vermits hier te lande geen ryp *Zaad* voortkomt.

§ 5.

Het gebruik deezes Booms in de *Tuinen* is weinig, men plant



plant die meest alleen om de verandering van Gewassen, en inzonderheid om de welruikende Bloemen in de Tuinen, hier of daar waar het te passe komt, en op een zoodaanige plaats als te voren (§ 3.) gemelt is.

§ 6.

Daar zyn in deeze Euwe nog eenige Meede-zoorten van dit Gewas door de Heer *Annan* in *Moscovien*, of *Siberien* en *Tartaryen* ontdekt, als volgt.

1. DE SIBERISCHE BOOMAGTIGE BASTERD-ACACIA.

*Asphalathus arborescens*, pinnis foliorum crebrioribus oblongis. *Amm. Rbut.* 210. No. 285.

*Caragana Sibirica.* *Rej. Prodr.* 537.

*Robinia pedunculis simplicifimis*, foliis pinnatis. *Linn. H. Upf.* 212.

2. DE SIBERISCHE GROOTE HEESTERAGTIGE BREEDBLADIGE BASTERD-ACACIA.

*Asphalathus frutescens major latifolius*, cortice durao. *Amm. Rbut.* 206.

*Robinia pedunculis simplicifimis*, foliis quaternatis petiolatis. *Linn. H. Upf.* 212.

3. DE SIBERISCHE KLEINE HEESTERAGTIGE SMALBLADIGE BASTERD-ACACIA.

*Asphalathus frutescens minor angustifolius*, cortice aereo. *Amm. Rbut.* 204. No. 282. tab. 35.

*Robinia pedunculis simplicifimis*, foliis quaternatis subsessilibus. *Linn. H. Upf.* 212.

§ 7.

Deeze Zoorten kunnen, dewyl ze uit koude Landen oorspronkelyk zyn, onze strengste Winter-koude doorstaan, en worden op de vorige wyze vermeerderd; dog zyn hier te lande nog weinig beken.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# ALFS-RANKE.

§ 1.

**D**it Heester-agtige Gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Alfs-Ranke. Bitter-zoet. Hoe langer hoe liever. *Latynsch*, Amara dulcis. Dulcamara. *Hoogduitsch*, Hindsch-Kraut. Je länger Je lieber. Bitter-Süßz. *Franfch*, Morelle en Hetre. *Deenscb*, Beefk-Söde. Bitter-Söde. *Zweedfch*, Quäs wed. Matteds-quifster.

By de Botanisten word 't zelve genoemt.

*Solanum scandens* vel *Dulcamara.* *C. B. Pin.* 167. *Toqr. nef. Inst.* 149. *Boerb. J. A.* 2. 67.

*Glycypicos* sive *Amara dulcis.* *J. Baub.* 2. 109.

*Dulcamara.* *Dodon.*

*Circaea Monspeliensium.* *Lob.*

*Solanum caule inermi perenni flexuoso*, foliis superioribus hastatis. *Linn. H. Cliff.* 60. *Rej. Prodr.* 424.

*Solanum caule perenni flexuoso, foliis superioribus hastatis. Linn. Flor. suec. 139. Mat. med. 95.*

## § 2.

Dit Gewas groeit in *Neder- en Hoog-duitschland, Frankryk*, enz., op vogte plaatzen in de Heggen, naast de Sloten, Gragten en andere Wateren, omtrent de Steden, Dorpen en Buiten-plaatzen, enz. Het zelve brengt gewoonlyk paars-blauwe Bloemen voort, dog men vind 'er een verandering van met witte Bloemen; ook een met dubbelde Bloemen; als meede nog een derde met wit-bonte Bladen, welkers Bladen doorgaans wat gehakkelt of gefhuppelt zyn.

## § 3.

Het zelve bemint, gelyk uit zyn Groei-plaats openbaar is, een vogte goede Grond, en zoo wel een opene als ook wat fchaduw-agtige plaats.

## § 4.

Deszelfs vermeerdering geschied ligtelyk door scheuring der Wortel-scheuten; of anders door Steking en Inlegging.

## § 5.


Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig: Men plant 'er zomtyds laage Heggen van op vogtige plaatzen; kan ook dienen tot bekleeding van kleine Priëlen, enz.

## § 6.

Voorts word dit Gewas in de Geneeskunde geprezen voor de Aamborftigheid, Geele ziekte, en Pleuris, een Decoctum of Afkookzel van de Toppen der Takken (*Stipites*) gemaakt, waar van de Lyder 's daags 2 à 3 Romers vol drinkt, en een goede Dixt (Ebens-regel) daarby in agt nemende.

# BESCHRYVING VAN DE BERKE-BOOM.

## § 1.

 Eeze Boom word in verscheide *Talen* genoemt, *Nederduitsch*, Berkenboom. Birk. Berkelaar. *Latynsch*, Betula. *Hoogduitsch*, Birken-baum. Birk. *Franfch*, Bouleau. *Engelfch*, Berck-Tree. *Deenscb*, Birk. Birke Tree. *Zweedfch*, Birk.

## § 2.

Hier van worden twee Zoorten gevonden, als:

## 1. DE GEMENE BERK.

Betula. *C. B. Pin.* 427. *J. Baub.* 1. 148. *Tuornes. Inf.* 588. *Boerb. J. A.* 2. 182. *Dodon. Lob.* Betula foliis acuminatis ferratis. *Linn. H. Cliff.* 442. *Flor. suec.* 776. *Mat. med.* 421. *Roy. Prodr.* 85. *Hall. Helv.* 158.

## 2. DE KLEINE OF LAAGE BERK.

Betula pumila. *Loef. Pruff.* 10. *Godfch. Pruff.* 27.

Betula

*Betula nana* five *pumila*. *Frank. renov.* 32.

*Betula palustris pumila*, foliis parvis rotundis. *Cels. Upp.* 3.

*Betula foliis orbiculatis crenatis*. *Linn. H. Cliff.* 442.

*Flor. Lapp.* 266. tab. 6. *Flor. succ.* 777. *Roy. Prodr.*

85. *Hall. Helv.* 158.

### § 3.

Deeze eerste soort, die een tamelyk groote Boom worden kan, groeit natuurlyk in de Boffchen, op de Bergen en op andere plaatzen, in flegte, dorre, zand- en steenagtige Gronden, dog weinig in deeze Nederlanden; maar veel in *Duitschland*, *Frankryk*, *Braband*, en elders, als mede veel in de Noordfche Landen, als in *Zweeden*, *Norwegen*, *Moscovien*. In deeze Nederlanden worden ze meest alleen door de cultuur voortgequeekt, om 'er Boffchen van te planten tot Brandhout, als mede tot 't gebruik in de Plazier-Tuinen.

Men vind daar van in haare natuurlyk Groei-plaatzen; in de voorgemelde Landen, eenige veranderingen, bestaande alleen hier in, dat zommige witagtige, of donker groene, of ook langer Bladen en andere neederwaarts hangende Takken, hebben. Ook ziet men 'er van, die laag groeijen, dog dit komt alleen voort, van een schraale Grond, of van de Standplaats, gelyk die welke op hooge Bergen groeijen, altyd laag zyn.

De gemelde kleine of laage soort (§ 2. No. 2.) is minder gemeen als de groote, ze word alleen op zommige plaatzen van gemelde Gewesten gevonden, in vogte gronden en ook op de Bergen.

### § 4.

De Berke-boom bemint van Natuure lieft een drooge, zandagtige Aarde, en wil in allerlei schraale Gronden zeer wel aarden, weshalven zeer dienstig is om de flegte Zanden andere dorre Gronden, waar in byna geen ander Boom-

gewas groeijen wil, daar mede te beplanten: Hoewel hy een goede vette Klei-agtige Grond ook niet verfmaad, en daar in zoo veel te beeter groeit, en een grooter Boom word, als maar de Grond niet al te ftyf, en wel gedolven is.

### § 5.

De Voortteeling gefchied alleen door 't Zaad, 't welk in November, February of Maart in een welbearbeide Grond, uit de volle hand, gezaaid word; opgekomen zynde, moeten de jonge Plantzoenen door fchoonhouding van het onkruid jaarlyks onderhouden worden, tot dat ze 2 à 3 of meer Jaaren oud zyn, als wanneer men ze verplant; daar men begeert; moettende de Pen-wortel als dan gekort, maar niets aan de Top of Takken gefhoeit worden; 't welk haar geheel in de groei zoude verhinderen.

### § 6.

Men plant van de *Berke-boom*, te weten van de groote soort, niet alleen hier te lande, Boffchen, gelyk reeds (§ 3.) gezegt heb, maar men beplant daar mede ook, 't zy alleen of met andere Bomen doormengt, de *Bosquets* in groote Luft-hoven, om dat ze niet alleen fcbielyk genoeg aangroeijen, en haare groente bevallig op 't oog is, maar daar en bovenook een heel aangename verquikkende Reuk van zig verfpreden, inzonderheid 's morgens en 's avonds, voornamelyk na een zachte Regen. Om welke reeden men in *Duitschland* op veele plaatzen de gewoonte heeft, om in de Maytyd, wanneer deeze Boom nu eerst nieuwe Groente verkreengen heeft, inzonderheid omtrent Heemelvearts-dag, verfehiede groote Takken daar van hier of daar in het Huis needer te zetten, om de verquikkende Reuk en Groente te genieten, als mede dewyl ze verkoeling in de Vertrekken te weege brengen; ja zelfs verciert men daar mede op dien dag de Kerken, om dezelfde reeden:

### § 7.

Tot Scheer-heggen zyn ze niet zeer bequaam, om dat ze

E

niet

niet digt genoeg begroeiën; hoewel ze, om de veranderinge van Gewassen nog wel op groote Plaatzten daar toe gebruikt worden.

## § 8.

Het Hout van deeze Bomen is tamelyk hard, en derhalven tot branding bequaam genoeg, maar 't heeft dat gebrek, dat het geen kragtige en aanhoudende Vlam geeft, want de Schors verbrant zynde, smelt het overige, ten zy het heel klein gekloven is, en 'er veel by malkander legt. Maar

## § 9.

De Kolen die men van dit Hout brand, worden naaft die van de *Haag-boeken* voor de beste gehouden, om dat ze sterke hitte geven, lang gloeijen, en het hoofd met geen dampen bezwaren; weshalven ze van de Zilverfmidts en andere, die Metalen smelten, zeer geagt en begeert worden.

## § 10.

De Schors van dit Hout is zeer taai, vast en langduurend, zoo dat wanneer Boomen in de opene Lugt leggende, van binnen geheel verrot en in stof verandert zyn, nogtans de Schors geheel en in haare volle kragt is. Deeze ondervinding heeft buiten twyfel aanleiding gegeven; aan de Inwoonders van de Noordlyke Landen, als van *Zweden*, *Noorwegen*, enz., om de Dakken van hunne Huizen daar meede te dekken, gelyk zulks daar, te weeten, op 't Land by de Land lieden, gezien word, welke Dakken op zommige plaatzten met aarde gedekt zyn, waarin allerlei Kruiden groeijen, die dus de Dakken tot een soort van Tuinen maken. Zie MAUPERTUIS *Figure de la Terre determinée*, pag. 29 en 30.

## § 11.

Uit de Binnen-schors van dit Hout worden, om dat ze taai is, ook heel aardige kleine Vaten, gevlogte Doozen, Korfjes, enz., in de Noordlyke landen gemaakt, gelyk ik zoodaanige by verscheide Liefhebbers gezien heb, en die

het aanzien hebben, als of ze uit Leer gemaakt waren, ja men daar op wedden zoude, dat 't Leer was, zoo na komt 't op 't Oog daar meede over een. Uit deeze Schors worden ook sterke Touwen gevlogten.

## § 12.

Ook worden op zommige Plaatzten Toertzen uit deze Schors gemaakt, die de Land-lieden veel gebruiken, en die men zegt, dat zeer helder branden, en zelfs helderder als die van Was; weshalven ze zelfs voor de Grooten gebruikt worden, De manier om die te maken is aldus; de Schors van het Hout afgeschilt zynde, word t'zamen gerolt tot bequame dikte, vervolgens gedroogt, daar na met eenige Olie door drenkt, en van binnen gesmolten Pik of Hars 'er ingegoten, en zoo tot gebruik bewaart: Dog branden en ligten deeze Toertzen ook wel, zonder 't gebruik van de Olie en 't Hars, dewyl deeze Schors vettig van natuure is; hoe wel dan zoo goed niet.

## § 13.

In aloude tyden, eer het *Papier* en *Pergament* uitgevonden was; heeft men de binnenste Schors van deeze Boom, gelyk ook van de *Lindeboom*, gebruikt om daar op te schryven, zoo als veele Schryvers daar van getuigen; men maakte 'er Boeken van, en die zeer lang konden duuren; waar van 'er nog hier en daar in de *Bibliotheken* van groote Heeren gevonden, en als besondere raare Stukken van de Oudheid bewaart worden, MUNTING maakt gewag van een zoodaanig oud Stuk, dat in den Jaare 1662 tot *Brussel* voor den KEIZER door den *Graaf van St. Amant*, *Gouverneur van Arras*, voor de Somma van 8000 en eenige Guldens, gekogt is; voor deezen uit de Boekery van de *Cardinaal Julius Muzarinus* gekomen zynde; waar in geschreven was, het tot nog toe niet in 't ligt gegevene Werk van MARCUS CICERO, *de ordinanda Republica & de inveniendis Oratorum exordiis*, welk Boek nu te *Wenen* te zien is. TRAGUS ver-

vermeld, in *Hiflor: Stirp. Lib. 3. Cap. 75.*, dat hy te *Chur* in *Zwitserland* eenige Verzen geleezen heeft, die van *VIRGILIUS* op deeze witte Baf gefchreeven waren.

§ 14.

De jeugdige Ryzen van deeze Boom zyn zeer taai, en worden derhalven veel gebruikt tot Bezems; als meede tot Roeden, om de ongehoorzaamè en onwillige Kinders met te straffen en in ontzag te houden; uit de grove Takken worden Hoepen om de Vaten gemaakt, die beeter zyn als die van Willigen, om dat ze langer kunnen duuren.

§ 15.

Als men in het Voorjaar, eeven voor dat deeze Boom begint uit te botten, een gat daar in boort, zoo loopt 'er een helder water uit, 't welk zoet is, en voor zeer Bloedzuiverende gehouden, dog in het bezondere geprezen word voor Graveel, Steen en andere gebreeken der Nieren en Blazen. Om 'er het Sap te vangen, zoo boort men een niet al te groot gat, wat fchuins bovenwaarts, omtrent de Stam van de

Boom in, hier in fteekt men een bequaam dik pypje, en zet daar onder een Flefch of ander bequaam Vat, zoo zal 'er allengskens 't Vogt in druipen. Men zegt dat de Berken met hangende Takken 't meefte Sap geeven, en 't welk ook 't gezondfte zoude zyn?

Als men dit Sap zonder bederf bewaaren wil, om zig buiten de tyd daar van te bedienen, zoo moet men op 't zelve, in een Flefch gedaan zynde, goede Boom-olie gieten, 't welk verhindert, dat de Lugt niet by 't Sap komt, die 't zelve anders doet bederven, op welke wyze 't zelve een geheel Jaar lang goed blyven kan.

§ 16.

In Duitfchland, Frankryk, in de noordlyke Landen, en elders, daar veel Berken groeijen, onthoud zig een zeekeer Vogel in de Berken-Boffchen, zig voedende van de Knoppen deezes Booms, die derhalven *Berk-boen* genoemd word, en zeer delicaat van fmaak is; waarom die ook een *Refervatum Principis* is, en tot de hooge Jagt gerekent word.

# BESCHRYVING

V A N D E

# BOEKE-BOOM.

§ 1.

**D**eze Boom word genoemd in 't *Nederduitfch*, Boeke-boom. *Beuke-Boom*. *Rood-Boeke*. *May-Boeken*. *Latynfch*, *Fagus*. *Hoogduitfch*, *Buch-baum*. *Büchen-baum*. *Fransch*, *Hetre*. *Fouteau*.

*Engelfch*, *Beerh-Tree*. *Deenfch*, *Bög*. *Böge-Tree*. *Zweedfch*, *Boek*. *Boeke-Tree*.

§ 2.

Deeze Boom, die zeer groot en uitkronend kan worden, en waar van maar een soort is; hoewel de nieuwfte Kruid-

E 2

beschry-

beschryvers, als de Heeren LINNAEUS en VAN ROYEN, den *Kastanje-boom* (zie *Vrugt Tuin*) met tot dit geslacht reekenen, groeit veel in *Duitschland*, *Frankryk*, *Engeland* en elders, van de Bergen en op andere Plaatzten. Men vind daar van, inzonderheid in Hoogduitschland, zeer groote Boscchen, die haar zomtyds op 8 à 10 Duitfche Mylen ver uitspreken. Hier te Lande vind men anders geene als die door de Oeffening geteelt zyn.

Men onderscheid deeze Boom op zommige plaatzen weer in drie veranderingen; als in *Rode Boeken*; *Witte Boeken* en *Steen-boeken*; de eerste hebben het Hout iets roodagtig, en is 't slegste; de tweede hebben wit Hout, dat tot branding 't beste is; de derde soort heeft wel 't hardste Hout, maar is zeer knopig: Dog zyn uitterlyk anders niet veel onderscheiden.

## § 3.

Dezelve bemint van Natuur een hooge drooge Zand- of Steen-agtige aarde; in Klei-gronden geplant wordende, wil hy zeer zelden en by na nooit wel aarden; dog wanneer hy daar in gequeekt is, wil het zomtyds nog wat beeter gelukken, indien de Grond maar niet al te Klei-agtig en styf is; ook kan hy niet wel over veel Vogt, en nog minder Mest verdragen.

## § 4.

Hy word van zyn Zaad, dat volkomen van gedaante als de by ons zeer bekende *Boek-wiet* is, en waar van deeze *Wiet* de naam gekreegen heeft, voortgequeekt, welk Zaad in de Herfft of in het vroege Voorjaar in greppels, die 3 Voeten van elkander gemaakt zyn, gelegd, of ook uit de volle hand op Akkers of Bedden gezaait word; opgekomen zynde, moet de Grond van het onkruid zuiver gehouden worden, tot dat de Plantzoenen 4, 5, of 6 Jaaren oud zyn, als wanneer men ze verplanten kan, ter plaatze daar men begeert, de Penwortel wat inkortende.

Deeze Boom wil niet lieft oud verplant worden, als

wanneer zeer bezwaarlyk groei vat, ja dikwyls geheel versterft; weshalven men nooit geen andere Plantzoenen behoort te verkiezen dan als gemelt is.

## § 5.

Men gebruikt dit Boom-gewas om daar van op groote plaatzen, groote wyde Alleés of Laningen te planten, die groot geworden zynde, heel fraai staan, en met der tyd, als ze gehakt worden, goed voordeel kunnen geeven. Men ziet diergelyke Alleés in deeze tyd, een paar Uuren van deeze Stad, op de Buitenplaats van wylen de *Raadsbeer W. van VIERSEN*, by het Dorp *Oudkerk*, die zeer fraai staan; als mede aldaar ook fraaije Alleés van Eike-boomen. Van deze laatste ziet men ook fraaije jonge Alleés op de van wylen de Heer H.H. van HAARSMA, *Grietman* van Oostdongerdeel, nieuw aangelegde Buitenplaats, by het Dorp *Oenkerk*, niet ver van 't gemelde *Oudkerk*. Tot welk Aanleg de Ordinantie en Teikening door my op Zyn wel Ed. begeeren, gemaakt is.

De tusschen-wytte, die men aan deeze Boomen in de Alleés geeft, moet, om dat ze zeer groot en uitgebreid kunnen worden, als ze behoorlyk wel groeijen, niet te klein zyn, maar men moet ze ten minsten op 30 à 36 Voeten afstand van malkander stellen.

## § 6.

Men plant 'er ook dikwyls zoo wel laage als hooge Scheerheggen, als meede Cabinets, Prielen, en Berceaux; van, die, om haar mooi glanzende Bladen en om dat ze wel dicht begroeijen, zeer sierlyk en aangenaam op 't Oog zyn, kunnen men hier van de hoogste Scheer-heggen queeken; maar ze hebben een gebrek, dat haar by veele veragtelijk maakt, te weeten, dat ze haar dorre Bladen de Winter over meest behouden, en niet eerder laten vallen als in het Voorjaar, wanneer de nieuwe weer staan uit te botten, waar door 't dan gebeurt, dat in dié tyd, als men meent de Tuinen schoon en zuiver te hebben, dezelve met dorre Bladen bezaait zyn: Dog ik meen dat, dit met een weinig moeite

of koften verholpen kan worden, en daarom deeze Boom niet te verwerpen is; daar en boven zoo brengen deeze dorre Bladen in de Winter eenig voordeel aan, namentlyk dat de Heggen daar door beeter de Winden breeken en afkeeren: Het allerlimfte is, dat deeze Boom niet in allerlei, inzonderheid in geen Klei-gronden, groeijen wil (§ 3.), waarom veele Liefhebbers, die dezelve anders tot planting van sierlyke Heggen beminnen, daar van moeten afzien: Ik heb 'er zelfs ondervinding van gehad, en ik kenne Heeren, die van deeze Boom gaarne Heggen in hunne Tuinen, uit Klei-grond bestaande, wilden hebben, om zoodaanige reeden planteu, maar ze waaren genoodzaakt om alle Jaaren wel omtrent de helft, min of meer, die dood gegaan waaren, met nieuwe Plantzoenen te recruteeren, tot dat ze eindelyk, de Heg niet kunnende in een behoorlyke order verkrygen, en daar over verdrietig wordende, moesten resolveeren, deeze Heggen te roeijen, en andere zoort van Gewas in de plaats te stellen; dog hier meede waaren ze zoo veel Jaaren agter uit gekomen, en veele moeite en koften vergeeffsch gedaan.

Tot hooge Scheer-heggen stelt men de Plantzoenen op 3 à 4, en tot laager op 1½ à 2 Voeten tusschen-wytte. Hier by in agt neemende, 't geen weegens de Uitbotting gezegt is.

## § 7.

Het Hout van deeze Boom is hard, en een der beste tot Brand-hout, zelfs beeter als 't Eiken-hout; het geeft een goede heldere vlam, en sterke hitte; zynde in Duitschland op veele plaatzen de eenige of voornaamste Brand-stoffe. Daar komen ook tamelyk goede Koolen uit voort, tot gebruik voor de Zilverfmiten en andere die Metalen bearbeiden.

## § 8.

In de Landen daar deeze Boomen veel groeljen, word 'er ook een Zout uit de Afch geloogt, dat over al verzonden

word, en hier te Lande onder de naam van *Pot- en Wees-Afch* (*Cinis, clavellatus*) bekend is, 't welk tot 't wasschen van Linnen, en tot 't verwen van allerlei Stoffen &c. veel in gebruik is.

Deeze Afch word inzonderheid veel bereid in het oude geweepte Klooster *Heina*, niet ver van *Hessen-Cassel*, welke van daar niet alleen overal in het Roomsche Ryk, maar ook naar Holland vervoert word, daar komt ook veel van deeze *Afch* uit Polen en Mostovien. Dog deeze Afch word juist niet alleen uit dit Hout gemaakt, maar ook uit 't Eiken- en ander Hout.

## § 9.

Uit het Hout word ook, dewyl 't hard en wel te bearbeiden is, veele Wagenmakers-werk gemaakt, als meede allerlei andere dingen in de Huishouding dienende, als Schotels, Kommen, Doozen, Korffjes, Bakjes, Vaten, Tobben, enz. Maar het Hout heeft dat gebrek, dat het ligt stokkig word, en dan ligt breekt, bezonder als het in de opene Lugt gebruikt word, en wel hoofzakelyk als het dan eens nat en dan weer droog is, of nat geworden zynde, in Huis lang opgesloten blyft. Weshalven voorzigtige Huis-vaders hunne Wagens en andere Rytuigen nooit daar van gemaakt willen hebben, ten minsten niet wat de Assen, Wielen, enz., aangaat, waar het 't meeste op aankomt: Tot fyn Lyft- en ander Kistmakers-werk is het niet zeer bequaam, om dat het niet zeer glad bearbeid kan worden, zynde van binnen wat fyn-knobbelig, dog men zegt, dat het in 't water langduurende is.

## § 10.

Voor deezen maakte men ook uit de Schors van dit Hout, gelyk nog heeden op zommige plaatzen gescheid, allerlei Vaatjes, Doosjes, Korffjes, enz., op die wyze als van de *Berke-boom*. (§ 9.) gezegt is.

## § 11.

Dat men in al oude tyden ook de Schors van deeze Boom  
F gebruikt

gebruikt heeft om 'er op te fchryven, blykt uit die woorden, die *Mopfus* by *Virgilius* fpreekt

*Imo haec viridi nuper quae cortice fagi.*

*Carmina defcripti, en modulans alterna mutavi,*

*Experiar, tu deinde jubeto certet Amyntas.*

VIRG. *Eclog.* 5. v. 13.

En men neemt, dat de Boeken hier van de naam verkregen hebben.

§ 12.

De jonge lange buigzame Takken worden van de Landlieden gebruikt, om 'er Horden van te vlegten, dog zyn niet van zoo lange duur als die van Eike Takken gemaakt worden, ten zy ze altoos in de droogte gebruikt worden.

§ 13.

De Vruchten van deeze Boom, *Boeken* genaamt, zyn zoet op de wyze der Kaftanjen, eger een weinig trekkende, dog worden van de Menfchen weinig gegeten, maar dienen meeft, in die plaatzen daar ze veel groeiën, tot mefting van de Verkens, welke tot dien einde, in die tyd als de Vruchten ryp zyn, dat omtrent 't laaftte van de Maand September is, in de Boffchen gejaagt en door een Herder ge-

hoed worden, krygende den Eigenaar dan, na 6, 7, à 8 weken, als 't begint fterk te vriezen, zyne Verkens weer fpek-vet voor weinig koften te huis, betaalende alleen aan den Landheer, of Eigenaar van 't Bofch, zekere draagelyke regten en voorts eenige onkoften die daar op loopen. Het Spek van zoodaanige gemefte Verkens word wel zeer zoet van die Vruchten, dog is niet zeer goed, dewyl 't los en olie-agtig van fubftantie is, en by de Zomer-warmte aandoft, ook doorgaans geelagtig word, en niet lang duuren kan.

§ 14.

Men 'perft 'er ook een Olie uit de Vruchten, dat zeer zoet is, en waar van zig de gemeene Menfchen veel bedienen, niet alleen tot branding in de Lampen, maar ook tot Spys bereiding, in plaats van *Raap-olie*, dat hier te Lande en elders van de gemeene Man tot dien einde veel gebruikt word.

Het word op zommige plaatzen ook by de Manufacturen tot het Wolle-waffchen met voordeel gebruikt. In Engeland heeft deze Olie eerft in het Jaar 1713 eenen *Aaron Hill* tot dit gebruik uitgevonden, en heeft daar van een Privilegie gekreegen.

## B E S C H R Y V I N G V A N D E B O O M D E S L E V E N S.

§ 1.

**D**eeze altyd groenende Heefteragtige Boom word genoemt in 't *Nederduitfch*, Boom des Levens. *Latynfch*, Arbor Vitae, Thuya. *Hoogduitfch*, Baum des Lebens. *Fransfch*, Arbre de Vie. *Engelfch*, The Tree of Life.

§ 2.

Daar zyn twee Zoorten van bekend, als

1. DE GEMEENE BOOM DES LEVENS.

Thuya Theophrasti. *C. B. Pin.* 498. *Boerb. J. A. I.* 180.

*Tournes. Inf.* 537.



Arbor vitae five Paradisiaca vulgo dicta, odorata, ad Sabi-  
binam accedens. *J. Baub.* 1. 286.

Arbor vitae. *Claf. II.* 36. *Dodon.*

Cedrus Lycia, Arbor Vitae, & Thuya Theophrasti Her-  
bariorum *Lob.*

Thuya strobilis laevibus; squamis obtusis. *Linn. H. Cliff.*  
449. *Hort. Ups.* 289. *Roy. Prodr.* 87.

2. De BOOM DES LEVENS MET GROENER BLA-  
DEN.

Thuya strobilis squarrosis, squamis reflexo-ocuaninatis.  
*Linn. Hort. Upsal.* 289.

Thuya strobilis uncinatis, squamis reflexo-acuminatis.  
*Linn. H. Cliff.* 449. *Roy. Prodr.* 87.

Deeze tweede Zoort verschilt weinig van de eerste, dan  
alleen dat de Bladen en Takken wat grover, mooijer groen  
en zonder Reuk zyn, daar en boven eenige verandering in  
de Vrugt en 't Zaad is. En hy word zeldzamer gevonden,  
en

§ 3.

Deeze Bomen zyn hier te lande vreemdelingen; volgens  
't schryven van *Dodoneus*, is de eerste zoort voor deezen,  
ten tyde van *Franciscus*, iste KONING van Frankryk, uit  
West-Indiën uit 't Landfchap *Canada* eerst in *Frankryk* ge-  
bragt, en van daar vervolgens wyders in *Europa* verspreit.  
*Carolus Clusius*, heeft hem 't eerst aan *Holland* eigen ge-  
maakt.

De tweede Zoort heeft haaren afkomst, zoo men zegt,  
uit *China*.

§ 4.

De eerste Zoort wil in allerlei goede Gronden zeer wel aar-  
den, dog bemint lieft een goede zandige: Kan onze Win-  
ter-koude zeer wel verdragen, dog word als dan doorgaans  
wat geel of vaal van Koleur, hoe wel 't volgende Voorjaar  
zyne voorige groenigheid weer verkrygt. De tweede zoort  
is wat tederder en kan onze Winters niet wel tegenstaan,  
moet derhalven, in Potten of Bakken geplant staande, s' Win-  
ters in het Oranje-Huis bewaart worden.

§ 5.

Deszelfs vermeerdering geschied door middel van 't stee-  
ken van afgesnede jonge Takken, welke in het Voorjaar op  
een wat beschaduwde plaats moeten gestoken en vervolgens  
by droogte met vogt onderhouden worden, zoo zullen ze  
niet nalaaten met de tyd Wortels te maaken, en na 2 à 3 ja-  
ren bequaam zyn te planten daar men begeert.

Men kan ze ook gemakkelyker door inlegging vermeerde-  
ren.

§ 6.

Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt, is wei-  
nig, men plant ze alleen maar hier of daar in de Tuinen  
of in de Bosquets mit Liefhebberey, en, om de verandering  
van Gewassen, tot sierlyke Scheer-Heggen; dog tot opgaan-  
de Boomen is ze niet zeer bequaam, dewyl de Takken slen-  
terig en los groeijen, en de Boom niet hoog word; maar  
ze kunnen dienen om 'er kleine *Prielen* en *Berceaux* met te  
bekleeden, kunnende de slenterige Takken daar aan vast ge-  
bonden worden; dog ze groeijen wat langzaam aan.

# BESCHRYVING

V A N D E

## B R E M.

## § 1.

**D**it Heefter Gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Brem. Brem-boom. Genster. *Lantsynsch*, Genista. *Hoogduitsch*, Ginft. Genft. Ginster. *Priemen. Fransch*, Genet. *Engelsch*, Broome. *Deenscb*, Gifvel. *Gyll-Vies. Zweedsch*, Gifvel.

## § 2.

Daar zyn verſcheide Zooten van , dog ik zal hier alleent maar melding doen van twee Zooten, die in de Hoven ge-cultiveert worden, als :

## 1. DE GEMEENE BREM.

Genista angulosa & scoparia. *C. B. Pin.* 365.

Genista scoparia vulgo ; Genista spartium ; Genista Plinii cum Hippo spartio five Rapo Genista. *Lob.*

Cytiso-Genista scoparia vulgaris, flore luteo. *Tournef. Inf.* 649. *Boerb. J. A.* 2. 27.

Genista angulosa, trifolia. *J. Baub.* t. 388.

Genista. *Dodon.*

Spartium ramis in ermibus angulatis, foliis ternatis, foliariisque. *Linn. H. Cliff.* 356. *Flor. suec.* 589. *Rey. Prodr.* 370.

## 2. DE STEKENDE BREM, OF GASPEL-DOORN.

Genista spinosa major longioribus & brevioribus aculeis. *C. B. Pin.* 294.

Genistella spinosa affinis, Nepa quibusdam. *J. Baub.*

t. 400.

Genista-spartium majus, longioribus (& brevioribus) aculeis. *Tournef. Inf.* 645. *Boerb. J. A.* 2. 24.

Genista spinosa. *Dodon.*

Nepa apud Theophr. *Lob.*

Ulex foliis sub singulis spinis subulato plano acuto. *Linn. H. Cliff.* 356. *Hort. Upsal.* 212. *Rey. Prodr.* 372.

## § 3.

De eerste zoort groeit veel in *Hoog- en Neder-duitschland* en elders in het wild, op dorre zandagtige plaatzen, naast de Velden, Weegen en in de Boffchen; word zelden over de Mans lengte hoog, en brengt ſchoone goud geele Bloemen voort: Men vind ze ook met witte Bloemen, maar die is zeldzaamer.

De tweede zoort vind men op zonnige plaatzen van *Hoog- en Neder-duitschland, Italien, Vrankryk en Engeland* in het wild, in onbebouwde woefte gronden; ze groeit jngelyks niet veel hooger als de voorgaande, maar zynde met veel ſcherpe Doorns zeer digt bezet, en brengende geele Bloemen voort.

## § 4.

Ze willen beide, gelyk uit de gemelde Groei-plaatzen blykt, in allerlei gemeene ſlegte Aarde, dog lieff in zandige, zeer wel groeijen, en verdraagen alle ongemakken des Winters; hoewel de *Stekende Brem* iets teederder is, en lieff in een lauwe voor de winden gedekte plaats ſtaat.

§ 5. De

## § 5.

De aanqueeking geschied door het Zaad, dat men van de tweede soort van elders ontbieden moet, dewyl die hier te Lande niet in 't wild gevonden word; welke Zaaden in het vroege Voorjaar op een Bedde gezaait, en de opgekomen jonge Boomtjes, daar na, als ze bequaam groot zyn geworden, verplant worden: Edog ze groeijen beide best, als ze onverplant blyven doorgroeijen. Men vind 't Zaad van de *Steekende Brem* zomtyds by de Zaad-verkopers of by de *Materialijsten* in de groote Koop-steeden, als tot *Frankfort*, *Leipzig* en *Amsterdam*, die het zelve tot 't gebruik in de Tuinen te koop houden. Dog de vermeerdering kan ook, by gebrek van 't Zaad, door scheuring geschieden, hoewel zoo goed niet.

## § 6.

Het gebruik dat men daar van in de Tuinen maakt, bestaat hoofdzakelyk hier in, dat men de eerste soort hier of daar in de Tuinen of in de Bosquets plant, wegens haare aangename Bloemen, die heel fraai staan; geevende inzonderheid ook een zeer goed gezigt in de Bosquets, in de Bloei-tyd, tusschen ander Boom-gewassen.

De tweede soort word gebruikt om daar van Heggen te planten, tot bevyding der Tuinen, of andere afgeperkte plaatsen; want vermits deeze Heester met zeer veele scherpe, steevige Doorns van onderen tot boven zoodaanig digt bezet is, dat men 'er niet een vinger zoude kunnen inffeen, zonder die te quetzen, zoo is het zeker, dat de Dieren haar wel wagten zullen om daar door heen te gaan; moettende dezelve tot dien einde ook heel digt by elkander gepland of gezaait worden.

## § 7.

De eerste soort of *gemeene Brem*, heeft ook verder nuttigheid in de Huishouginge, want men eet op veel plaatsen, inzonderheid in *Frankryk*, de Bloemen, als Zalaad, of

met andere Zalaaden gemengt, als een toekruid. De Bloemknoppen worden ook, gelyk als de *Cappers*, ingemaakt, en op dezelfde wyze by Gebraad en andere Spyzen, of met Olie en Azyn als Zalaad, gegeeten, zynde die heel aangenaam en gezond, inzonderheid voor Schorbutige, Hypochondriake en met Graveel of Steen gequelde Menschen, en ze verwekken Appetyt, ja ze worden gezonder geagt als de veritable *Cappers*. Het inmaaken geschied aldus; de Bloemknoppen, voor dat de Bloem open gaat, geplukt zynde, laat men die een Uur 3 à 4 in de schaduw leggen, tot dat ze wat verwelkt geworden zyn, daar na doet men ze in goede (Wyn)-Azyn, en laat ze daar in omtrent 3 Dagen staan, vervolgens daar uit genomen zynde, drukt men ze wel uit, en legt ze in andere Azyn met een weinig Zout en Foelie, en bewaart ze voor 't gebruik; maar men moet zorg dragen, dat 'er geen Lugt by komt, waar door ze bederven, weshalven men 'er iets zwaars, by voorbeeld, stukken van Leifteenen, opleggen moet, om ze onder de Azyn te houden. Deeze ingelegde Bloemen worden gewoonlyk *Brem-Cappers* genoemt

## § 8.

Men zegt, dat men op zommige plaatsen de jeugdige Ryzen van deeze Brem, die ze in overvloed voortbrengen en heel taai zyn, in het water laat rotten, en vervolgens bereid als *Hennip*, om daar groove Touwen voor de Scheepen van te maaken; en dat men zelfs in Italië daar een Stoffe van weeft, *Carnugnola* genoemt, die men gebruikt om 'er zakken van te maaken.

Deeze Ryzen zyn ook heel dienftig om Boomen of Takken en andere dingen met vast te binden.

## § 9.

Voorts zoo word de Afch van dit verbrande Gewas zeer gepreezen voor de Waterzugt, te weeten, als men daar een Loog of Drank van maakt, die men moet doorzygen, om

helder te weezen, waar van de Lyder 'sdaags 2 à 3 Roemers vol drinkt; en als men daar wat Afch van verbrande Alfem of Zout van Alfem, byvoegt, zal het zoo veel te zekerder geneezen.

## § 10.

Daar waft uit de Wortels van zommige van deeze *Brem* in de May tyt een soort van klein Bloem-gewas, dat *Brem-Raape*. Lat. *Rapum Geniflae* Dodon. *Hippo-spartium*, Lo-

bel. *Orobauche major garyophyllum olens*. C. B. Pin. 87. genoemd word, 't welk groenagtige Bloemen voortbrengt, en zyn byzondere nuttigheid in de Medicine heeft; dog hier van op een andere plaats.

## § 11.

Van nog verfcheide andere zoorten van *Brem* of *Genifla*, die men om haare Bloemen plant, zullen we in het vervolg in onzè Bloem-Tuin fpreeken.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# BRYONIE.

## § 1.

**D**it Kruidagtig klimmend Gewas word genoemd, in 't *Nederduitsch*, Bryonie. Wilde-Wyngaard. Quartel-Befie. *Latsynsch*, Bryonia. *Hoogduitsch*, Stik-wurtzel. Schmer-wurtzel. Hunds-kirfche. Hunds-kürbs. Teuffels-kirfche. Zaun-Rübe. *Franfch*, Coulevré. Bryone. Vigne blanche. *Engelfch*, Bryony. *Deenfch*, Valsk Rove. Vild Rofve. Vild Vini-Træ. *Zweedfch*, Vild Vini-Tree.

## § 2.

Daar zyn drie zoorten van dit Gewas, als:

1. DE WITTE BRYONIE, met roode of zwarte Befien.

*Bryonia aspera five alba baccis rubris vel nigris*. C. B.

*Pin.* 297. *Tournef. Inft.* 102. *Boerb. f. A.* 2. 61.

*Vitis alba five Bryonia*. *f. Baub.* 2. 143.

*Bryonia alba & nigra*. *Dodon.*

*Vitis alba*. *Lob.*

*Bryonia foliis palmatis utrinque callofe fcabris*. *Linn. H.*

*Cliff.* 453. *Flor. fucci.* 790. *Mat. med.* 448. *Roy.*

*Prodr.*

2. DE KANDISCHE GEVLEKTE WITTE BRYONIE.

*Bryonia cretica maculata*. C. B. *Pin.* 297. *Prodr.* 135.

*Tournef. Inft.* 102. *Boerb. f. A.* 2. 61.

*Bryonia alba maculata*. *f. Baub.* 2. 146.

*Bryonia*

*Bryonia foliis palmatis supra callosè punctatis. Mas & Femina. Linn. Hort. Cliff. 453. Roy. Prodr. 264.*

3. DE ZWARTE BRYONIE, met roode of zwarte Besien.

*Bryonia laevis, five nigra racemosa. C. B Pin. 297.*

*Tamus. Tournef. Inst. 102. Boerb. J. A. 2. 62.*

*Vitis nigra quibusdè, five Tamus Plinii, folio Cyclaminis. J. Baub. 2. 147.*

*Vitis fylvestris, five Sigillum Mariae. Dodon.*

*Vitis vel Bryonia nigra, vel fylvestris, Lob.*

*Tamus foliis cordatis. Mas. & Femina, vel sterilis & fructifera. Linn. H. Cliff. 453. Roy. Prodr. 228.*

§ 3.

De eerste soort word gevonden in de Heggen van Neder- en Hoog-duitschland, Frankryk, Engeland, enz., klimmende by de Boomen en Huizen om hoog.

De tweede soort groeit in Candien en Griekenland, en is hier te Lande zeldzaam.

De derde soort, die eigentlyk een byzonder Geslagt uitmaakt, groeit in de Heggen en Bosschen van Hoog-duitschland, Frankryk, en Italien, enz.

§ 4.

Ze beminnen alle een goede, losse, vette, lieft wat zandagtige Grond, en een open Standplaats: Dog de tweede of Candische soort, is wat teeder, en moet 's Winters

iets op de Wortel met Stroo of Stroo-agtige Paarde-mest, gedekt worden.

§ 5.

Dezelve dienen om daar met Priëlen, Berceaux, enz., te bekleeden, inzonderheid de eerste soort, welke Jaarlyks van nieuws uit de Wortel spruiten maakt, die schielyk opgroeijen, bekleedende dus de Priëlen of Berceaux zeer ras met een aangename groente en Lommer. Men moet de Ranken met leiding en aanbinding wat te hulp komen, als men de zindelykheid beoogt, gelyk het behoort.

§ 6.

Voorts zoo heeft dit Gewas ook veel nuttigheid in de Genees-kunde, te weeten, de Wortel van de eerste soort: Dezelve purgeert sterk de waterige en slymige vogten, en word zeer gepreezen voor de Waterzugt, opstyging der Moeder, verstopte Stonden, en andere Moeder-ziekten, Podagra, Vallende-ziekte, Geraaktheid, Draaijngen des Hoofst, en meer andere langduurige ziekten; men zet een paar Lood van deeze Wortel te trekken op goede witte Wyn, waar by men wat versterkende Kruiden voegt, als by voorbeeld, Marjoleine of Lavendel, enz. Men kan ook van de gedroogde Wortel in neemen, tot 1½ Scrupel of een half Quentje: Edog dit middel is niet zeer dienstig voor Menschen die een teedere Natuur hebben.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# COLUTEA-BOOM.

## § 1.

**D**it Heefteragtige-Boomgewas word genoemt in 't *Nederduitſch*, Colutea. Lombartsche Linſen. Linſe-boom. Senes-boom. *Latynſch*, Colutea. Colutea vesicaria. *Hoogduitſch*, Schaf-Linſen. Welfche Linſen. Welfche-Senes-baum. Linſen-baum. Falſche-Senes-baum. *Frantſch*, Baguenaudier. *Engelſch*, Baſtaard-Sena. *Deenſch*, Colutea. Weite-Senes-Træ *Zweedſch*, Colutea.

Daar is maar een Europeeſche zoort van dit Gewas, 't welk van de Kruid-kenners genoemt word:

Colutea vesicaria, *C. B. Pin.* 396. *J. Baub.* 1. 386.

*Tournef. Inſt.* 649. *Boerb. J. A.* 2. 79.

Colutea, *Dodon.*

Colutea Theophrasti. *Lob.*

Colutea foliolis oberſe cordatis, caule arboreo. *Lim.*

*H. Cliff.* 365. *Hort. Upſ.* 228. *Roy. Prodr.* 374.

Van deeze is nog een meede-zoort of verandering, alleen maar van de gemelde verſchillende, daar in, dat haare Blaasjes of Peulen, daar 't Zaad in voorkomt, roodagtig zyn; daar zyn ook nog eenige uitlandſche zoorten.

## § 2.

Dit Gewas groeit natuurlyk in *Ooſtremyk*, *Ongarien*, *Italien*. *Provence*, *Languedoc*, en elders in Berg-agtige plaatsen, hier te Lande word het zelve alleen door de cultuur voortgezet.

## § 3.

Het zelve bemint een goede drooge, liefst zandagtige Aarde, en verdraagt onze Winter-koude, wat bejaard geworden zynde, zeer wel.

## § 4.

Word van 't Zaad voortgeteelt, 't welk, tot kiemens toe, in vogt Zand van te vooren te meuken geſtaan hebbende, in het Voorjaar op een Bedde, op een lauwe voor winden beſchermede plaats, gezaait word; moettende de opgekome jonge Planten in de eerſtvolgende Winters voor de Vorſt wat met eenig Loof of Stroo tuſſchen in, of met houten Lûiken boven dezelve te leggen, gedekt worden, om dat ze anders ligt dood vriezen, daar na 3, 4, à 5 Jaaren oud zynde, kan men ze planten daar men begeerd. Edog

Ze worden gemakkelyker vermeerderd, door de jonge by de Wortels uitgekomen Spruiten, die ze dikwyls overvloedig voortbrengen, of anders kan men zoodaanige verkrygen door middel van het by de grond affnyden van een bejaarde Boom of Struik. (1 Deel § 500.)

## § 5.

Men plant deeze Boom in de Tuinen of in de Boſquets om de verandering van Gewaſſen, en wel inzonderheit om de ſchoone geele Bloemen die deeze Boom in de May-Maand voortbrengt, waar op dikke, opgeblazene Peulen volgen, die een Jaar lang kunnen hangen blyven eerze afvallen.

BESCHRY-

## BESCHRYVING

V A N D E

## CISTUS-LEDON.

O F

## WILDE ROZEMARYN.

## § 1.

**D**it Heefter-gewas word genaamt in 't *Nederduitſch*, Ciftus-Ledon met Rozemaryn bladen. Wilde Rozemaryn. *Latynſch*, *Rofmarinum fylveſtre*. *Hoogduitſch*, Wilde Rozemaryn. *Poſt. Franſch*, *Rofmarin fauvagie*. *Engelſch*, Wild Rozemarin-Tree. *Deenſch*, Vild Rozemarin. *Zweedſch*, *Squatram*. *Squatra*.

## § 2.

Daar worden twee zoorten van gevonden, als :

## 1. DE GROOTE WILDE ROZEMARYN.

*Ciftus Ledon foliis Rofmarini ferrugineis*. *C. B. Pin.* 467.

*Rofmarinus fylveſtris quorundam*. *J. Baub.* 2. 23.

*Rofmarinus fylveſtris*. *Dodon.*

*Ledum foliis Rofmarini alterum*. *Lob.*

*Ledum Sileſiacum*. *Cluſ. Heſt.*

*Ledum*. *Linn. Flor. Lapp.* 160.

*Ledum foliis linearibus ſubtus hirsutis, floribus corymbosis*. *Linn. Flor. ſuec.* 341. *Mat. med.* 210.

## 2. DE KLEINE WILDE ROZEMARYN.

*Ciftus Ledon foliis Salicis anguſtifoliae*. *C. B. Pin.* 463.

*Rofmarinus fylveſtris, æquos Cluſio*. *J. Baub.* 2. 24.

*Chamaerhododendros montana Allobrogum Lentifici, folio*. *Lob.*

## § 3.

Dezelve groeijen natuurlyk in de vogte Broek- en Boſch-agtige plaatzen van *Sileſien*, *Boheemen*, *Polen*, *Pruiffchen*, *Mofcovien*, *Zweedon*, enz.

## § 4.

Bemind een aangename, goede, zandige en wat vogtige Grond, en een opene of ook wat ſchaduwagtige Stand-plaats.

## § 5.

Word door Scheuring of door Inlegging in de gewoonlyke Plant-tyd, in het Voorjaar, vermeerdert.

## § 6.

Deszeffs gebruik in de Tuinen is weinig; men plant ze alleen om de verandering van Gewaſſen, hier of daar in de Tuinen, in de Boſquets, of elders.

De Takjes by de Kleederen gelegd, bewaart dezelve voor de Mot, en verdryven ook de Wand-luizen, in 't Bed gelegd wordende.

H

§ 7. In

## § 7.

In Moscovien word het gedistilleerde Olie hier van met Berken-schors gebruikt, tot het bereiden van 't *Juchten-* of *Rus-leer*, waar van het zelve die sterke en byzondere Reuk verkrygt die het heeft.

## § 8.

Men zegt, dat zommige Brouwers, in die Landen waar dit Gewas veel groeit, het zelve in het Bier kooken, om

zulks kragtiger te maaken; maar dit is zeer qualyk gedaan, want het maakt schieplyk dronken en verwekt, na de ontnugtering, onverdraaglyke Hoofd-pyn.

## § 9.

Daar zyn veel meer andere soorten van Boom- en Heefter-agige *Cifus*, maar dewyl die by ons niet wel in de open Lugt de Winters kunnen uit duuren, zoo gaa ik die hier met filzwygen voorby.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# CORNOELIE-BOOM.

## § 1.

**D**it Heefteragtig Boom-gewas is te vooren in de Vrugt-Tuin beschreeven, ik geeve het hier maar een plaats als een Boom die meede tot de *Plantagie-Tuin* behoord, dewyl men hem zomtyds wel in de *Bosquets* of *Plaizier-boschjen*, onder ander wild Gewas of elders in de Tuin, om de verandering van Gewaffen, of ook tot Scheer-heggen plant, gelyk te vooren op de gemelde plaats aangewezen is.

## § 2.

Dog daar is nog een wilde Meede-soort van, welke we hier niet kunnen voorby gaan; dezelve word genoemt, in 't *Nederduitsch*, Wilde Cornoelje-Boom. Cornoelje-Boom 't *Wyfje*. Vrouweyke Cornoelje-Boom. *Latynsch*, Cornus

*foemina*; *Virga sanguinea*. *Hoogduitsch*, Hartriegel. *Franfch*, Cornouiller fauvage. *Engelfch*, Vild Cornelia-Cherry-Tree. *Deenfch*, Vild Cornoelje. *Zweedfch*, Beenwed.

By de Botaniften word hy genoemt:

*Cornus foemina*. *Lob. C. B. Pin.* 447. *Tournef. Inft.*

641. *Boerb J. A.* 2. 256.

*Cornus foemina putata*; *Virga sanguinea*. *J. Baub.* 1. 214.

*Virga sanguinea*. *Dodon.*

*Cornus umbellis involucris multoties longioribus*. *Linn.*

*H. Cliff.* 38. *Roy. Prodr.* 249. *Hall. Helv.* 463.

## § 3.

Dezelve groeit in *Hoog-duitschland*, *Frankryk*, *Engeland*, enz., in de Heggen tuffchen andere Heefter-gewaffen. Daar is een verandering van met bonte Blaaden.

## § 4. Be-



§ 4.

Bemint een gemeene goede, lieft zandagtige Grond, en een opene plaats.

Ook kan men 'er Heggen van planten als men wil, dog geschied zelden.

§ 5.

Kan door de Uitloopers of Wortel-scheuten, of ook door Inlegging der Takken, in de gewoonlyke Plant-tyd in 't Voorjaar, vermeerderd worden.

§ 7.

Het Hout van dit Heefter-gewas is zeer hard, en dient voor de Draaijers en andere, om daar van allerlei kleine Huisgeraden, als meede Steelen tot Beitels, jenz., van te maaken.

§ 6.

Het gebruik in de Tuinen is weinig; men plant ze wel in de Bosquets of elders, om de verandering van Gewassen.


§ 8.

Als men de rype Besien eerst in Water wat kookt, zoo geeven ze daar na, door uitperzing, een Olie, dat in de Huishouding dienen kan, tot Branding van Lampen, enz.

BESCHRYVING  
VAN DE

CYPRESSE-BOOM.

§ 1.

 Deze Boom word genoemt in 't *Nederduitsch*, Cypresse-boom. *Cupresse-boom*. *Latynsch*, Cupressus. *Cupressus*. *Hoogduitsch*, Cypressen-baum. *Cupressen-baum*. *Fransch*, Cypres, male & fenelle. *Engelsch*, Cypresse-Tree. *Deenssch*, Cypres Træ. *Zweedsch*, Cypresf.

§ 2.

Daar worden drie soorten van dit sierlyke Boom-gewas gevonden, als:

1. DE CYPRESSE-BOOM, *Pyramyds-uyze opgroeiende*, genaamt 't WYFJE.

Cupressus meta in fastigium convoluta, quæ femina Pli-

nii. *C. B. Pin.* 488. *Tournef. Inst.* 587. *Boerb. J. A.* 2. 181.

Cupressus, *Dodon. Lob.*

Cupressus foliis imbricatis erectis. *Linn. Hort. Cliff.* 449.

*Hort. Upsal.* 288. *Mat. med.* 433. *Roy. Prodr.* 88.

2. DE CYPRESSE-BOOM, met uitgepreide Takken, 't MANNETJE genoemt.

Cupressus ramis extra se spargens, quæ mas *Plinii. C. B.*

*Pin.* 488. *Tournef. Inst.* 587. *Boerb. J. A.* 111. *J.*

*Baub.* 1. 282.

Cupressus. *Matthiol.* 119. Deeze is een verandering vande voorgaande.

3. DE CYPRESSE-BOOM uit *Virginien*.

H 2

Cupres-

*Cupressus virginiana*, foliis acaciæ deciduis. *Herm. H. L.*  
*B. 237. Hort Amst. 1. 113. tab. 59. Boerb. J. A.*  
 2. 181.

*Cupressus virginiana*, foliis acaciæ cornigeræ paribus &  
 deciduis. *Pluku. almag. 125. tab. 85. fig. 8.*

*Cupressus americana. Park. Tb. 1477.*

*Cupressus foliis distincti patentibus. Linn. H. Cliff. 449.*  
*Hort. Upf. 289. Roy. Prodr. 88. Gron. Virg. 119.*

## § 3.

De natuurlyke Groeiplaats der twee eerste soorten, die altydt-groenende Bladen dragen, welke naar die van de *Zevenboom* gelyken, is 't Eiland *Candia*, *Griekenland*, en andere Plaatzten in de *Levant*. Dog nu worden ze ook van zelfs groeiende gevonden in *Italien*, *Zuid-Frankryk* en *Spangien*, waar heen ze voor deezen uit voorgemelde Gewesten gebragt, en nu als eigen of inlandsch geworden zyn. By ons worden ze alleen door neerftige Cultuure onderhouden.

## § 4.

De derde soort, welkers Blaaden anders van gedaante zyn als die van de voorige, gelykende naar de Blaaden van de *Acacia Egiptiaca*, en die teegen de Winter afvallen, ook de Boom geen zoo groot Gewas maakt, maar laager blyft, groeit natuurlyk in de West-Indische Landfchappen *Virginien* en *Carolina*, en word by ons zeldzaamer, en niet dan by eenige Kruid-liefhebbers gevonden.

## § 5.

Ze begeeren alle van nature liefst een goede, drooge, zandige Grond, in vogtige en slyve kleiagtige gronden willen ze niet wel groeijen. Ze kunnen, wel bejaard geworden zynde, en op een lauwe voor winden gedekte plaats staande, tamelyk wel teegenstaân onze Winter-koude; dog in strenge Winters gaan ze dikwyls versterven; zynde de derde soort egter iets minder teeder als de twee eerste.

## § 6.

De vermeerdering geschied door 't Zaad, dat in of tusfchen zoogenaamde Nootjes (*Strobili*) groeit, inzonderheid van de twee eerste soorten, 't welk uit de voorgemelde warme Landen moet ontboden worden, dewyl 't Zaad hier te Lande niet wel ryp word; of 't welk ook zomtyds in de groote Koopsteeden by de Materialiften gevonden word, te weeten de Nootjes; dog 't welk veelyds te oud en dus onbequaam tot de voortqueeking is. Dit Zaad moet in het vroege Voorjaar in Potten of houten Kaffen gezaait, en op een warme plaats, of beeter in een niet te warme Broei- of Ruud-Bak gezet worden: De opgekome ne jonge Boomtjes laat men vervolgens daar in staan, en bergt ze 's Winters in Huis op een lugtige plaats, daar niet gestookt word, ten waare by indringende Vorst; en men verplant ze 't eerste of tweede volgende Voorjaar in andere Kaffen, om haar wat meer ruimte te geeven; dezelve dus vorders latende groeijen, tot dat ze 4 à 5 Jaaren oud geworden zyn, als wanneer men ze in de koude grond verplanten kan, mits dezelve op een warme voordeelige plaats stellende, gelyk zoo eeven te vooren gezegt is.

Men kan dezelve ook door Steeking of door Inlegging voortqueeken, maar dit geeft geen zoo groote en aanzienlyke Boomen, als uit Zaad, hoewel de derde soort niet wel anders by ons kan voortgezegt worden, dewyl 't Zaad bezwaarlyk te verkrygen is.

## § 7.

Het gebruik dat men van deeze Boomen hier te Lande in de Tuinen maakt, is weinig, om dat ze by ons zoo wel en voorfpoedig niet groeijen, en dus zoo groot en aanzienlyk niet worden als in de warmer Landen: Men plant ze egter zomtyds, inzonderheid de eerste soort, die van nature met een fraaije Pyramidaals-wyze gedaante opgroeit, om de veranderinge van Gewassen, hier of daar op bequaame

me Plaatzten in de Bosquets, of op andere Plaatzten van de Tuin. Dog meest houd men ze, zo wel in Hoog- als Neder-Duitschland, in houte Vaaten of Kaffen, om ze 's Winters in de Huizen voor de Vorst te bergen, en die men in de Zomer hier of daar in de Tuin plaatst, om een aangenaam gezigt van te maaken, by voorbeeld, aan weersyden van een Prieel, of van de ingang van de Tuin, en op andere plaatzten.

In de warmer Landen worden 'er *Alleds*, en andere Wandel-paaden, ook Scheer-heggen, van geplant, die een pragtig gezigt maaken: Kunneende tot laage Scheer-heggen ook nog wel by ons geplant worden, als de Grond en Stand-plaats bequaam is, inzonderheid zoo ze 's Winters voor de koude met Stroo, Riet-, of Stroo-matten gedekt worden.

## § 8.

Het Hout van deeze Boom is zeer hard, glad, geelagtig van Kolor, zeer welriekend, van zeer langen duur, en het bederf door Worm steeking niet onderhevig, kunneende van de langduurendheid getuigen, 't geen *Plinius* daar van meld (a), namentlyk, dat de groote Deuren van de Tempel van *Diana* tot *Ephesus*, die van dit Hout gemaakt waaren, in zyn tyd 400 Jaaren oud, en evenwel nog geheel gaaf, en gelyk als nieuw waaren. Als meede het Beeld van *Jupiter* te *Romen*, uit *Cypressen-hout* gemaakt zynde, waar van *Plinius* insgelyk getuigt (b), dat zulks in zyn tyd 660 Jaaren oud was.

## § 9.

De Wysgeer *Plato* ordinerde, dat de Geestelyke en Weerdlyke Wetten en Inzettingen van zyn tyd, in *Cypressen-hout* zouden gesneden worden (c); zeer waarschynelyk, om dat ze langer in weezen zouden blyven; dewyl doen de Konst van in Kopere platen te graveeren, nog de Druk-

Konst bekent waaren, of moogelyk ook om andere Reedenen, vermits by de oude Heidenen deeze Boom zeer in agting was, en die ze aan hun God der Hellen *Pluto* toegenden. Zie hier over meer in *VIRGILIUS Georg. MARTIALIS Lib. 6. Epigr. 49. 73.*

## § 10.

Nog heeden is dit Hout, of liever 't Werk dat daar van gemaakt word, in hooge agting: Men maakt 'er in die Landen daar 't groeit, en elders daar het naar toegevoerd word, allerlei Huisgeraden van, als Tafels, Stoelen, Cabinet-werken, Beelden, Doozen, enz., die hier te Lande niet zeer gemeen zyn, en van de Liefhebbers, welke dezelve bezitten, niet zonder reeden, in veel waarde gehouden worden: Ik heb 'er werken van gezien, die zeer fraai en welriekende waaren; dog de Reuk gaat door ouderdom meest weg.

## § 11.

Het Schaafzel of de dunne stukjes van dit Hout, by de Kleederen gelegd, bewaart dezelve voor de Mot, 't welk ook doet het Hars dat uit deeze Boomen vloeit. Dog deeze Boomen geeven maar weinig, en niet zoo veel Hars, als de *Denne*-, *Pyn*-, en andere *Boomen*, en zulks alleen in de warme Landen; wordende by ons weinig te koop gevonden.

## § 12.

Deeze Boom heeft ook zyn nuttigheid in de Medicne, want de Blaaden, 't Hout, de Schors, en de Nootkens, worden tot veelerlei Gebreeken gebruikt, dog inzonderheid de Nooten, die in de Apotheken *Nuces Cupressi*, *Gabulæ*, vel *Galbuli*, genoemt worden. De Reuk van deeze Nooten, gelyk ook van de Blaaden, verdryft de Vliegen, Muggen, en Wand-luizen.

(a) PLINIUS Lib. XVI. Cap. 40.

(b) PLINIUS op dezelfde plaats.

(c) RHODIGIN. Cap. 2 &amp; 25.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# DENNE-BOOM.

## § 1.

**D**eeze altyd groenende Boom word in verscheide Talen genaamt, als volgt: In 't *Nederduitsch*, Denne-boom. *Pek-boom*. *Maft-Boom*. *Greint-Boom*. *Latynsch*, Abies. *Picea*. *Hoogduitsch*, Thannen-baum. *Pech-baum*. *Fransch*, Sapin. *Avet*. *Pece*, *male*, & *femelle*. *Engelsch*, Firre-Treé. *Maft-Treé*. *Piche-Treé*. *Deensch*, Fran-Troe. *Zweedisch*, Gran.

## § 2.

Men vind twee Hoof-zoorten van deeze Boom, als:

1. DE ROODE DENNE-BOOM, 't *Mannetje* genaamt.

Abies tenuiore folio, fructu deorsum inflexo. *Tournef.*

*Inst.* 585. *Boerb. J. A. 2.* 179.

*Picea major prima*, sive *Abies rubra*. *C. B. Pin.* 493.

*Picea Latinorum*, sive *ελαινη αψιθη*. *Abies mas* *Theophrasti*.

*J. Baub.* 1. 238.

*Abies. Dodon.*

*Picea. Lob.*

*Abies foliis solitariis apice acuminatis. Linn. H. Cliff.*

449. *Flor. suec.* 789. *Mat. med.* 436. *Roy. Prodr.*

68. *Haller. Helv.* 147.

2. DE WITTE DENNE-BOOM, 't *Wyffe* geheeten.

*Abies Taxi folio*, fructu sursum spectante. *Tournef. Inst.*

585. *Boerb. J. A. 2.* 179.

*Abies conis sursum spectantibus*, sive *Mas. C. B. Pin.*

505.

*Abies femina* sive *ελαινη πυκνα*. *J. Baub.* 1. 231.

*Abies, altera. Dodon.*

*Abies. Lob.*

*Abies foliis solitariis, apice emarginatis. Linn. H. Cliff.*

449. *Roy. Prodr.* 85.

Van deeze twee zoorten worden wederom eenige andere zoorten, of liever veranderingen, gevonden, dog die maar hoofdzaakelyk van de gemelde verschillen in de grootheid, dikte, en in de hoeveelheid der Takken.

## § 3.

Deeze Boomen groeijen met een regte Stam regt opwaarts, die zeer hoog worden kan, en veelyds, inzonderheid als ze niet te dicht staan, van onderen tot boven met Takken Pyramyds-wyze bekleed zyn. Ze groeijen beide in veel Gewesten, als in *Hoog-duitschland*, *Boheemen*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders op de koude Bergen en ook in de Daalen, als meede zeer veel in de noordlyke Landen, als in *Moravien*, *Zweedten*, *Moscovien*, *Poolen*, *Pruiffchen*, enz., want ze beminnen van Natuure de koude; dog de tweede soort word zeldzamer gevonden. Hier te Lande vind men anders geen, als die door de Oeffening gequeekt worden.

## § 4.

Zy begeeren van Natuure een hooge, drooge, lieffte  
Zand- of Steen-agtige Grond, weshalven dezelve in onze  
water-agtige en styve Gronden, niet wel groeijen kunnen,  
inzonderheid de tweede soort, die met een Pen-wortel diep  
in de Grond boord, groeiende de eerste soort meer met  
zydwaarts uitgespreide Wortels.

## § 5.

Ze worden van Zaad voortgequeekt, dat men uit *Nor-  
wegen*, *Zweden*, en andere Plaatzten, daar deeze Boomen  
veel groeijen en 't Zaad ryp word, ontbied, 't welk in het  
vroege Voorjaar op een lauwe voor winden gedekte plaats,  
op wel en diep geroerde losse Akkers of Bedden, uit de  
hand gezaait word; opgekomen zynde, moeten de jonge  
Planten van het onkruid, ten minsten van het grootste of  
ruigste, schoon gehouden worden, op dat ze daar door  
niet verdrukt worden, tot dat ze 4 à 5 Jaaren oud gewor-  
den zyn, als wanneer men ze kan verplanten ter plaatze  
daar men begeerd: Ouder moet men ze niet ligt planten,  
nog aan de Wortels veel korten, om dat ze dan bezwaar-  
lyk groeijen willen, en doorgaans versterven, inzonderheid  
de tweede gemelde soort; dog indien het de noodzaakelyk-  
heid vereischt, om ze wat ouder te verplanten, zoo is het  
zeer dienftig en noodzaakelyk, om 'er een Scherm van Stroot  
of Riet op de Zuid-, Oost- en West-zyde voor te maaken,  
om ze daar door voor de brandende Zon, in 't eerste of  
tweede Jaar, na de verplanting, te dekken; als meede de  
Wortels niet of weinig te besnoeijen, waar door veele, ou-  
der zynde Boomen, voor deezen aan de Groei gebragt heb-  
ben, en zonder welke voorzorg de Groei doorgaans, gelyk ge-  
zeft is, missen zal, inzonderheid met de eerste soort.

Ondertuffchen zoo blyft het zeker, dat deeze Boomen 't  
volmaaktfte groeijen, wanneer ze niet verplant worden,  
maar op de gezaaide plaats onverplant blyven doorgroeijen.

## § 6.

't Gebruik deezer Boomen in de Hoven betreffende; men  
plant daar van *Allées*; wordende de Bomen tot dien einde  
16 à 20 Voeten in de Rey van elkanderen gestelt.

## § 7.

Ook worden 'er *Pyramiden* hier of daar in de Tuinen van  
geplant, te weeten, inzonderheid van de eerste soort, die,  
wel behandelt zynde, zeer groot en digt kunnen worden,  
en dan in groote Lufthoven zeer fraai staan en een pragtige  
vertooning geeven; gelyk als 'er van zoodaanige in de *Hes-  
sen-Casselsche Lust-tuin*, genaamt *Freyenhagen*, één Uur bo-  
ven *Cassel*, aan de Revier de *Fulda* geleegen, over de 200  
stuks gevonden worden, van ronde, vierkante, enz., ge-  
daante, die 30 à 50 Voeten hoog zyn: Hebbende nergens  
op myne Reizen in Duitschland en de Neederlanden dier-  
gelyke, zoo in groot- als cierlykheid en meenigte, ontmoet;  
en die alle, dat ik hier, ter gedagtenisse mynes zaligen Va-  
ders, niet nalaten kan te melden), in de tyd van 40 à 50  
Jaaren, van Hem als Bestierder van die *Hoogvorstelyke Tuin*,  
gequeekt, geplant, en onderhouden geworden zyn.

## § 8.

Men plant 'er ook Scheer-heggen van, die, weegens haa-  
re altyd duurende groente en digtheid, zeer cierlyk staan;  
maar daar is eene byzondere kennisse en behandeling noo-  
dig, om deeze Heggen tot de platte gedaante te gewinnen,  
en wel digt en geflooten te doen worden, welke hier in be-  
staat, dat men dezelve niet aanstonds in haare jeugd met de  
Scheer moet knippen, maar men moet haar dan alleen met  
't Mes, door Inkorting der langste Takken, de platte ge-  
daante beginnen te geeven, om dat, wanneer alle of de  
meeste Takken met de Scheer gekort worden, dezelve  
niet wel digt groeijen, dewyl de Takken niet, gelyk andere  
Hout-gewassen, weer spruiten; dog wanneer de Hegge nu vol

of digt begroeit is, dan kan men ze vervolgens jaarlyks met de Scheer, gelyk anderè Heggen, kort houden.

Op dezelfde wyze moet men ook de Pyramyden (§ 7.) van de jeugd af behandelen, om haar de begeerde ronde, vierkante, agtkante, of andere gedaante, die ze zullen hebben, te geven.

## § 9.

De *Denne-boomen* worden ook veelyds in de *Bosquets* geplant, 't zy alleen of onder ander wild Gewas. Indien 'er *Bosquets* alleen van zullen aangelegt worden, zoo is het veel beeter, dat men die ter plaatze zaait en onverplant laat doorgroeijen, (§ 5.)

## § 10.

Deeze Boomen kunnen ook dienen om 'er Boschen tot Timmerhout van aan te leggen, inzonderheid in Gronden die schraal zyn, en waar in geen ander Gewas wel groeijen wil, om dat deeze Boomen met een schraale grond te vreedten zyn. De Heer BRADLEY doet in zyne *Wysgeerige Verbandelingen* Cap. XV, een Voorstel aan de Engelsche Edellieden, hoe men de zandige Hei- en andere Landen in *Engeland*, daar in anders niets groeijen wil, met voordeel zoude kunnen met *Denne- en Pyn-boomen* beplanten, en hy brengt Voorbeelden by van Heeren die deeze onderneming wel gelukt is. Het is zeer waarschynelyk, dat zulks met veele schraale Gronden, in deeze en andere Provinciën, die niets voorbrengen, en zonder eenig voordeel in het wild zeedert ondenkelyke Jaaren geleegen hebben, ende nóg leggen, op dezelfde wyze zoude kunnen ondernomen worden, en dat men daar door eerlang eenig aanzienlyk voordeel, door weinig kosten, van die gronden zoude kunnen verkrygen.

Ik ken Heeren in deeze Provincie, die de quecking dezer Boomen nu ook zeedert weinige Jaaren in haare gronden, van diergelyk gemelde soort zynde, ondernomen

hebben, als onder andere de *Hoog Welgeb. Heer van BURMANIA*, voor deezen *Raadsbeer in den Hooft van Justitie* deezer Provincie; en waar van de goede groei der jonge Boomen, tot deze tyd toe, goed voordeel in het toekomstige voorspelt. Het is wel waar, dat deeze Boomen 30 à 40 Jaaren moeten staan, eer ze groot en dik genoeg zyn om tot Timmerhout gebruikt te kunnen worden; en dus zoude men kunnen zeggen, dat zulks een al te langen tyd is, eer men voordeel van zyn arbeid en kosten kan genieten: Maar hier teegen kan men aanmerken, 1. Dat de Grond voor de Planting geheel geen voordeel aanbragte. 2. Dat de eerste kosten van de be-arbeiding en zaaijing niet over groot zyn; en dat men 3. Na de gemelde eerste kosten, geen kosten meer heeft te doen, als groeiende deeze Boomen in het vervolg zonder Menschelyke hulp op. 4. Dat na de gemelde tyd 't voordeel te grooter zal weezen, 't zy voor den Planter zelfs, of voor zyne Nakomelingen; winpende de waarde der Boomen aan, naar maate dat ze grooter en dikker worden; eindelyk 5. Dat men in de gemelde tusschen-tyd van de groei evenwel eenig voordeel kan trekken, naamentlyk van de jonge Boomen, die, waar ze te digt staan, geroeit moeten worden, om de rest te dunnen, welke gekapte jonge Boomen kunnen dienen tot *Sparren, Kaphout*, enz.; zynde het om deeze, en inzonderheid ook om de in (§ 5.) laatstgemelde reeden en meer andere, veel profytelyker de Boomen digt te zaaijen, en op de bezaaide plaats te laten doorgroeijen: Invoegen dat diergelyke ondernemingen niet anders als, op zyn tyd, van nut kunnen zyn: Zynde het ook niet altyd genoeg, dat men alleen voor zig zelfs arbeid, maar het is reedelyk, dat men ook op de Nakomelingen denkt, gelyk onze Voorzaaten gedaan hebben.

## § 11.

Van deeze Boomen komt het Timmerhout, dat men *Denne- en Vauren-hout* noemt, hoewel 't beste, hardste, daar

daar van ook veelyds voor *Greinen-hout*, dat eigentlyk van de *Pyn-boomen* komt, doorgaat, en ook daar in deugd na by komt, dog doorgaans zoo vast en langduurende niet en is; hangende voorts de min of meerder deugd van dit Hout veel af van het Climaat, de Grond, de Groei- en Standplaats, en van de min of meerder schielijke Groei.

Het meefte van dit Hout dat hier te Lande gebruikt word, komt uit *Norwegen*, uit de *Ooft-zee*, en uit *Zweeden*; ook van *Riga*, *Reval*, *Nerwa*, enz., waar na toe 't zelve uit *Pruisfchen*, *Poolen*, *Litbauwen*, *Mofcovien*, en aangrenzende Landfchappen, langs de Rivieren gebragt, en door de Scheepen na *Holland*, *Frankryk*, *Spanjen*, *Engeland*, en elders in meenigte vervoert word. Daar word ook *Dennen- en Vuuren-hout* van *Hamburg* gebragt, welk in *Duitschland* groeit, maar dit is zoo vast niet als 't geene dat in de Noordlyker Landfchappen voortkomt.

§ 12.

Van de befte en dikfte *Roode Denne-boomen* worden Scheeps- Maften, Pompen, Waater-buizen, Paal-werken, enz., gemaakt. De kleine dienen voor Sparren, enz.

§ 13.

Tot Branding is dit Hout van weinig nut, want, fchoon het, droog zynde, helder en fterk genoeg brand, zoo is het egter van korten duur; daar en booven zoo fpat het fterk, en geeft niet alleen een ftiinkende, harsagtige reuk van zig, maar maakt ook alles in een Vertrek binnen korten zwart, inzonderheid als 't Vertrek aan het rooken onderheevig is.

§ 14.

Van deeze Boomen komt ook het Hars, Colophonie, Pik en Teer; hoewel deeze dingen ook van meer andere harsagtige Boomen, als van de *Pyn-boomen*, enz., vergadert worden. Ook vloeit uit deeze *Denne-boomen* het zooge-

naamde Veneetfche of gemeene *Terpentyn*, dat veel omtrent *Straasburg* verzamelt en verzonnen word, 't welk iets flegter is als 't *Terpentyn* dat uit de *Lorken-boom* vloeit; dog 't flegfte is dat geene, welk uit de *Pyn-boomen* vergadert word; daar in teegen is 't befte en veritable Veneetfche *Terpentyn*, dat uit de *Terpentyn-boom*, die in het Eiland *Cbio* groeit, voortkomt, dog wyl dat zeldzaam is, zoo gebruikt men in dezelfs plaats, de gemelde zoorten, als zynde na genoeg van dezelfde deugd en nuttigheid.

Het gemelde Veneetfche *Terpentyn* is Pisdryvend en Laxerend, en een zeer dienftig middel voor de beginnende Longe-zugt, Teering, inwendige Wonden en Gezweeren, Bloed-piffen, en andere Bloed-vloeiingen, verftopte Piffen, 't Graveel, Graveelyk-Colyk, en Strangurie of Koude-Piffen: Men mengt die tot dien einde met Honig, en flikt daar van 'sdaags eenige maalen een kleine brok; in de gemelde Gebreeken kan men ook 't *Terpentyn Olie*, dat in de Apotheeken bereid word, van 10 tot 20 Druppels, met eenig bequaam vogt gebruiken. De *Terpentyn* is ook zeer dienftig voor de vuile Druppert, en word tot dien einde veel van de Chirurgyens daar teegen gebruikt. Het is aanmerkelyk, dat de Urin of Piffen, na het gebruik van *Terpentyn*, een reuk als *Violen* verkrygt. Voorts zoo is de *Terpentyn* een heerlyk uitwendig middel in allerlei Wonden en Gezweeren, want 't zuivert, maakt ryp, en doet de Wonden heelen, weshalven zulks in de meefte Pleifters, enz., gemengt word.

§ 15.

De Toppen der jonge Takken van de *Rode Denne-boom* in Water of dun Bier tot een Drank gekookt, word van veele Doctoren zeer gepreezen, als een der befte middels voor de *Scorbuit*, zie onder andere *Sim. Pauli Quadrupartum botanicum* en *Willes*, de *Scorbuto*.

§ 16.

Uit de dunne Wortels van de *Roode Denne-boom* maaken  
K de

de Inwoonders van de Noordlykfte Landen, namelyk de *Laplanders*, zeer aardige fuaaije Korfjes, die jaarlyks veel naar Zweeden gebragt worden. Ook bereiden ze uit die Wortels, in dunne Draden gefpouden, vervolgens in Water met Afch gekookt zynde, fterke Touwen. *Linn. Flora Lappon.* pag. 277, 288.

# BESCHRYVING VAN DE DUIN-BESIEN.

## § 1.



It altyd groenende Heefter-agtige Boom-Gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Duin-Befien. Schyt-Befien. Willige-Doorn. *Latzynsch*, Rhamnus. Oleaster Germanicus.

Hippophaë. *Hoogduitsch*, Weiden doorn. Zand-doorn. Teutfcher Stech-doorn. Zand-weiden. *Franfch*, Bourge-epine. *Engelfch*, Buft-doorn. *Deenfch*, Haf torn. *Zweedsch*, Haf torn. Hafs-torne. Finbaer.

## § 2.

Hier van worden twee zoorten of liever veranderingen gevonden, als:

1. DUIN-BESIEN, geen vrugt draagende, of 't MAN-NETJE.

Rhamnus florifera falicis folio *Tournef. coroll. 53. Boerb. J. A. 2. 174.*

Hippophaë Diofcoridis. *Col. Ecpbr. 1. 36.*

Hippophaë mas. *Linn. Flor. Lapp. 372. Hort. Clif. 454. Flor. fuc. 815. Roy. Prodr. 207.*

2. DUIN-BESIEN, Vrugtdragende, of 't WYFJE.

Rhamnus falicis folio auguftiore, fructu flavefcente. *C. B. Pin. 755.*

Rhamnus vel Oleaster germanicus. *J. Baub. 1. 33.*

Rhamnus fructifera falicis folio. *Tournef. Coroll. 53. Boerb. J. A. 2. 174.*

Hippophaë Diofcoridis. *Col. Ecpbr. 1. 36.*

Rhamnus. 2. *Cluf. Hift. 110. Dodon.*

Rhamnus Diofcoridis, creditus. *Lob.*

Hippophaë fæmina. *Linn. Flor. Lapp. 372. Hart. Clif. 454. Flor. fuc. 815. Roy. Prodr. 207.*

De tweede verfchilt van de eerfte niet anders in gedaante, dan dat ze Vrugten draagt, en de eerfte niet, die alleen bloeit en de tweede vrugtbaar maakt; de Vrugten zyn kleine ronde Befien, van groote en gedaante als de *Afpergie-befien*, en van Koeur hoog Orangie, groeiende langs de Takjes by Trofchen: Daar is nog een verandering van, die geelagtige Befien voortbrengt.

## § 3.

Dit Heefter-gewas bemind de koude Lugt-ftreeken, en groeit in *Hoog- en Neder-duitschland* en elders in het wild, op de Bergen en in andere koude Plaatzten, inzonderheid omtrent



omtrent de Revieren; in *Holland* en *Brabant* word het zelve veel gevonden in de zandige Duinen, en in andere zandige gronden omtrent de Zee, waar van het de naam van *Duin-besien* verkreegen heeft.

§ 4.

Begeert van natuure lieft een drooge, zandige, of ook steenagtige Grond, in vette, slyve, en in natte Gronden wil 't zelve niet wel aarden.

§ 5.

Het zelve word door de bewortelde Uitloopers, die het doorgaans rykelyk voortbrengt, of anders door Inlegging der Wortel-spruiten, of Takken, ligtely voortgequeekt.

§ 6.

Aangaande het gebruik dat men in de Tuinen van deeze Heesters maakt; men plant dezelve hier of daar op bequaam

me plaatzen van de Tuin, of in de *Bosquets*, en zulks om de verandering van Gewassen, dog hoofdzaakelyk om de gekoleurde Besien, die teegen de Herfit ryp worden, en dan een fraai gezigt geeven, als meede om dat dezelve altyd groen blyven: Men zet ook wel teegen de Winter Takjes met Besien, om dezelfde reeden in de Kamers.

§ 7.

Uit 't Sap van deeze Besien, dat zuur of rynsagtig is, word in de noordlyke Landen een Rob of Sap gekookt, dat by versche gekookte Visch gedaan wordende, gezegt word, dezelve zeer smaakelyk te maaken (a), en moogelyk zoude zoodaanig Sap de Visch en andere Spyzen, by welke het zelve past, hier te Lande niet minder smaakelyk maaken, dat te onderzoeken staat.


(a) *Linn. Flor. Lapp. Pag. 297.*

# BESCHRYVING

## VAN HET

# EBBEN-HOUT.

§ 1.

 It Heester-agtig Boom-gewas word in verscheide Talen genoemt, in 't *Nederduitsch*, Ebbenhout. Ebben-boom. Bonen-boom. Klaverboom. Eghelo. *Latynsch*, Anagyris. Laburnum. Ebenus. Eghelo. *Hoogduitsch*, Bonen-baum. Baum-bonen. *Franfch*, Aubour. *Engelfch*, Beane-Trifolie. Beane Tree.

§ 2.

Daar worden drie veranderingen van dit Gewas gevonden, als:

1. 't EBBEN-HOUT met breede Blaaden.]

Anagyris non fetida, major vel alpina. *C. B. Pin.* 391.

Laburnum, arbor trifolia, anagyridi similis. *J. Baub.* 1. 361.

Cytifus alpinus latifolius, flore recemoso pendulo. *Tournef. Inst.* 648. *Boerb. J. A.* 2. 26.

K 2

Anagy-

Anagyris latifolia. Hort. Eysf. o. 1. F. 7. fig. 2.  
 Cytifus foliolis ovato-oblongis racemis simplicibus pendu-  
 lis. Linn. Hort. Cliff. 354. Hort. Ups. 210. Roy. Prodr.  
 369. Hall. Helv. 591.

2. 't EBBEN-HOUT. met breede Bladen en korter Bloem-  
 Troffen.

Anagyris non fetida, latifolia, floribus densius congestis  
 in breviorum uvam. Schol. bot. 269.

Cytifus alpinus, flore racemoso pendulo, breviori. Tour-  
 nef. Inst. 648. Boerb. J. A. 2. 26.

3. 't EBBEN-HOUT met smaller Bladen en lange Bloem-  
 Troffen.

Anagyris non fetens minor. C. B. Pin. 391.

Cytifus alpinus, angustifolius, flore racemoso pendulo,  
 longiori. Tournef. Inst. 648. Boerb. J. A. 2. 26.

Anagyris angustifolia. Hort. Eysf. o. 1. F. 7. fig. 1.

Eghelo. Dodon.

Anagyris minus fetens vel Laburnum. Lob.

Daar is ook nog een verandering van de eerste soort, die  
 mooie wit bonte Bladen heeft, maar men ziet ze zeldzaam.

§ 3.

Het Ebben-hout waft van zelfs in 't wild in de koude ge-  
 bergten van Italien, Savoyen en Frankryk, ook van Onga-  
 rien, Oostenryk, Tyrol, Zwitserland, en elders; hier te  
 Lande word 't alleen door de cultuur voortgezet.

§ 4.

Bemint van nature lieft een zand- en steen-agtige Aar-  
 de, dog groeit ook in allerlei andere goede Gronden by  
 ons zeer wel, en kan onze Winter-koude gemakkelyk door-  
 staan.

§ 5.

De voortqueeking geschied door middel van de bewortel-  
 de Uitloopers, of door derzelver Inlegging, kan ook door  
 't Zaad geschieden, 't welk, na dat 't van te vooren een tyd

lang tot kiemens toe te meuken gestaan heeft, in 't vroege  
 Voor-jaar gezaait, en de opgekome jonge Boomtjes, 2 à  
 3 Jaeren oud zynde, verplant worden; dog 't zaaijen word  
 weinig gedaan, om dat ze doorgaans Uitloopers genoeg  
 maaken, waar door ze 't gemakkelykft vermeedert wor-  
 den; en zoo ze geen Uitloopers voortbrengen en men ze  
 egter geerne vermeederen wil, zoo heeft men maar een  
 oude Boom by de grond af te kappen, dan zullen 'er Uit-  
 loopers by de grond voortkomen, (I D. § 500.)

§ 6.

Men plant dezelve hier of daar op bequame plaatzen in  
 de Tuinen, of in de Bosquets, alleen om de verandering  
 van Gewassen, en inzonderheid om haare mooie geele en  
 lange neederwaarts hangende Bloem-troffen, die in de Bloei-  
 tyd, in de May, een fraai gezigt maaken; geevende de  
 derde gemelde soort de langste Troffen, weshalven dezelve  
 meeft by ons gequeekt en gevonden word, zynde de eerst-  
 gemelde breed-blaadige soort ook niet zoo mild in het bloei-  
 jen, maar bloeit in zommige Jaeren geheel niet, of wei-  
 nig.

De bonte soort word alleen van de Liefhebbers van bon-  
 te Gewassen onderhouden, dezelve is wat teederder als de  
 overige, begeert derhalven een goede warme Stand-plaats.

§ 7.

Het Hout van deeze Boom is zeer hard, zoodaanig dat  
 'er zelfs scherpe Bylen, eeven als op Yzer, stomp worden,  
 en het is, droog zynde, na binnenwaarts zwart van Ko-  
 leur, of liever bruinagtig-zwart, weshalven 't zelve van  
 zommige voor 't ware Ebben-hout gehouden is, en daar  
 van de Naam gekreegen heeft, maar dit is een groot abuis,  
 want het veritable Ebben-hout is een geheel andere soort,  
 en groeit niet in Europa, maar in Africa, in Oest-Indien,  
 en inzonderheid veel, zoo men zegt, in het aan de Hol-  
 landers toebehoorende Maurits-Eiland, anders ook het Ei-  
 land

and *Cirne* genaamt, niet ver van het groote Eiland *Madagascar* geleegen; als meede in *Ceylon*, *Java*, *Ternate*, en meer andere plaatzen in *Indien*. Het word ook gevonden in het Eiland *St. Helene*, dog dit zegt men zoo goed niet te zyn: Daar zyn twee zoorten van, als met zwart en rood Hout.

Des niet teegenstaande zoo word ons gemeld Europifch *Ebben-hout*, op plaatzen daar 't te krygen is, wel voor 't waare *Ebben-hout* verarbeid, en allerlei cierlyke Lyft- en andere Werken van gemaakt; en wat aan de zwarte Koleur ontbreekt, word door de Konft vervult. Allerlei valsch, geveft *Ebben-hout*, kan van het egte onderkent worden, door de zwaarte, als zynde het egte veel zwaarder op 't gevoel, en, in 't waater gefmeeten wordende, zinkt het te gronde, dat weinig ander Hout doet.

In Zwitserland maakt men 'er allerlei Tuin- en Land-geveestfchappen van: Op andere Plaatzen dienen deeze Boomen tot Wyngaards paalen, dewyl ze lang in de Aarde kunnen duuren eer ze rotten.

§ 8.

Daar is nog een ander Heefter-agtig Boom-gewas, dat *flinkend Ebben-hout* of *flinkende Bonen-boom* genoemt word, dog 't welk niet tot 't geflagt van de voorige behoort, maar een Geflagt op zig zelfs, en 't waare *Anagyris* is, zynde het voorige een zoort van *Cytifus*.

Wordende van de Botaniften genoemt:

*Anagyris fætida*. C. B. Pin. 391. Tournef. Inf. 647.

*Boerb. J. A.* 2. 27.

*Anagyris vera*, fætida. J. Baub. 1. 364.

*Anagyris fætida arborefcens*. Lob.

*Anagyris*. Cluf. H. 1. 93. Dodon. Linn. Hort. Upf. 211.

*Anagyris floribus lateralibus*. Roy. Prodr. 371.

Hier van zyn nog twee veranderingen, de eene met langer Blaaden, en de andere met breeder Blaaden.

Deeze Heefter brengt zyn geele Bloemen niet Tros-wyze voort, gelyk de voorige, maar 2, 3 à 4, digt aan de Steel naaft malkander, by de oorfprong der Blaaden, en het geheele Gewas heeft een zeer fterk flinkende, onaangename Reuk.

§ 9.

Het zelve groeit in *Italien*, *Sicilien*, *Spanjen*, *Provence*, *Languedoc*, *Candien*, en elders veel naaft de Weegen en op andere plaatzen.

§ 10.

Begeerd dezelfde Grond, en word op dezelfde wyze voortgequeekt als de voorgaande (§ 5.), en

§ 11.

Ook op dezelfde wyze in de Tuinen geplant (§ 6.), dog is wat teederder, en begeerd derhalven een warme Stand-plaats; gaat des niet teegenstaande in strenge Winters ligtelyk dood; dog weegens zyn flinkende reuk word 't zelfde weinig bemint, en derhalven nooit of zelden geplant, ten zy van Liefhebbers van verandering der Gewaffen, welke het zelve dan in Potten houden, om 's Winters in Huis te bewaaren.

§ 12.

Het Hout is ook hard, dog niet zoo hard als 't voorge-melde, ook niet zwart maar geelagtig van binnen; en van deszelfs verderf is ons hier te Lande weinig bewuft.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# ELSE-BOOM.

## § 1.

**D**eze Boom word genoemt in 't *Nederduitsch*, Elfe boom. Els. *Latynsch*, Alnus. *Hoogduitsch*, Erlen-baum. Ellern-baum. Erle. Elfe. *Fransch*, Aune. *Engelsch*, Alder-Tree. Alder. *Deenssch*, Elle-Træ. Abl. *Zweedisch*, Ahl. Alder. Arre.

## § 2.

Hier van worden verscheide veranderingen gevonden, als:

## 1. DE GEMEENE OF ZWARTE ELS.

*Alnus rotundifolia glutinosa viridis. C. B. Pin. 428.*

*Tournef. Inst. 587. Boerb. J. A. 2. 181.*

*Alnus vulgaris. J. Baub. 1. 151. Claf. H. 1. 154.*

*Alnus. Dodon. Lob. Linn. Flor. Lapp. 340. Hort. Cliff.*

*441. Flor. suæc. 775. Roy. Prodr. 85.*

## 2. DE ELS, met witagtige Blaaden

*Alnus folio incano. C. B. Pin. 428. Tournef. Inst. 587.*

*Boerb. J. A. 2. 181. Zwing. Theat. bot. fig. 2.*

*Alnus incana & hirsuta. J. Baub. 1. 154.*

## 3. DE KLEINE BERG-ELS.

*Alnus alpina minor. C. B. Pin. 428. Tournef. Inst. 587.*

## § 3.

De eerste soort, die een tamelyk hooge, dog geen breed

uitkroonende Boom kan worden, is hier te Lande zeer be- kent en gemeen; word ook in veele andere Gewesten in het wild groeiende gevonden.

Daar is nog een verandering van, bestaande alleen daar in, dat de Blaaden wat langer en groener zyn, dog deze word weiniger gevonden: BOCCONE meld ook, en geeft Afbeeldingen van nog drie andere (a) *Berg Elfen*, welkers onderscheid bestaat hier in, dat de eerste bleeke en glatte of rauwer Blaaden, als *Type-blaaden* heeft. De andere gekrulde, kleeverige en getande Blaaden. De derde, breede, gekrulde, kleeverige, gezaagde Blaaden, dog deze worden hier te Lande niet gezien, maar veel in *Italien* gevonden.

De tweede gemelde soort (§ 2. No. 2.), groeit in alle deelen kleinder als de eerste soort (No. 1.), en heeft wat langer, puntiger, meer gefnippelde Blaaden, die van boven niet vet of kleeverig, maar met eene zeer fyne wolligheid gedeckt zyn, waar door ze wit- of grauw-agtiger schynen, dog zynde aan de onderste zyde nog witter, ook is de Stam wit-agtig. Deze is hier te Lande vreemd, maar word gevonden in *Hoog-Duitschland*, *Boheemen*, *Oostenryk*, en *Ongarien*; ook in de noordlyke Landen, als in *Zweeden*, *Norweegen*, en elders.

De derde soort (§ 2. No. 3.), groeit op de Bergen van *Hoogduitschland*, inzonderheid in *Oostenryk* en *Ongarien*: Komt met de eerste in gedaante over een, maar is in alle deelen

(a) BOCCON. in *Musis*. P. 1. 128. 131. Tab. 96.

veel kleinder, het welk, naar alle gedagten, daar van daan komt, om dat ze op de Bergen groeit, dat veel meer andere Gewaffen doet klein blyven en veranderen.

## § 4.

De eerste soort of de *gemeene Els* groeit in allerlei goede Gronden zeer wel, als die maar vogtig en vet genoeg is, want in drooge en schraale gronden wil by niet aarden; hy bemint 't waater zoo zeer, dat, als de Wortels 'r waater raaken, hy niet, gelyk andere Boomen, te minder, maar beeter groeijen zal. Daar in teegen

De tweede soort, of *witte Els*, groeit liever in wat hooger en drooger gronden.

## § 5.

De *Els* word van Zaad voortgequeekt, 't welk in het Voorjaar in een goede bearbeide grond, uit de volle Hand, gezaaid word, en de voortgekome jongen Bomen na 2 à 3 Jaaren groeijens verplant worden. Zynde het zaaijen dezer Boomen hier te lande meest 't werk der Veen- en Woud-Boeren op veel Plaatzten, die ze in meenigte tot verkoop voortkweeken, om dat ze in zoodanige Woud- en Veen-Gronden zeer wel groeijen willen.

Ouder als 3 à 4 Jaaren moet men ze nooit Planten, om dat de oudere, zoo wel geen groei vatten willen. Ook moet men in agt neemen, dat men ze by de planting niet aan haare Takken, nog minder aan de Top-scheut snoeit, maar alleen een weinig de einden der Wortels, want anders willen ze niet opschieten, maar blyven laag en kreupel.

## § 6.

Dewyl de *ELS* 't vogt bemint, en zeer schieelyk opgroeiyt, ook niet zeer breekbaar, en dus heel beftendig tegen de Winden is, zoo worden dezelve in deeze vogte Landen met Voordeel geplant, rondom Moes-, Vrugt- en andere Tuinen, of ook van binnen in Tuffchen-Verdeelingen, van nieuw aangelegde Tuinen, indien dezelve groot zyn, om daar door met der haaf een Manteling te verkrygen.

Ook worden ze om dezelfde reden, als mede om 't Hout, veel geplant in de vogte Sand- en Veenagtige gronden, gelyk by ons in de zoogenaamde *Wouden*, rondom de Akkers of Velden, welke vervolgens doorgaans om de 7 à 8 Jaaren tot Brandhout gekapt worden.

Men plant 'er ook wel in de gemelde plaatzen, wegens het Hout, geheele Boffchen van, te weeten, in vogte waterige gronden.

## § 7.

Ze worden ook wel gebruikt in de Plaazier-Tuinen tot Scheer-Heggen, dog zelden, en doorgaans alleen in plaatzen, daar, om de groote vogtigheid van de grond, geen ander Gewas groeijen wil, dewyl de Heggen niet wel d'gt en geflooten worden, en derhalven niet zeer aanzienlyk zyn.

## § 8.

Het Hout van deze Bomen brand wel, en maakt een goede Vlam, maar geeft niet zo veel hitte, nog duurt zo lang in 't Vuur, als 't Berken-, Eiken-, Boeken-, of Ypen-hour, dewyl 't weeker van aart is; het is nogtans in deze en andere Provincien 't voornaamste Brandhout, om dat 't in deze lage vogte gronden, 't best groeijen wil, en dus 't meest geplant wort. Men maakt 'er 100 of 1000 Hout van, naar dat 't dik is, (ziet ons 1ste Deel), welk overal met de Schepen vervoert word, om te verkopen, &c.

## § 9.

De Kolen van dit Hout, worden tamelyk goed van de Silver- en andere Smids geagt, dog zyn niet zo goed als die van Berken-hout.

## § 10.

Het dikke Hout word ook van de Hol- en Wiel-drajers veel gebruikt, om daar Schotels, Kommen, en andere dingen van te maaken; waar toe het in agting is, om dat het

droog geworden zynde, niet ligt berft: Ook worden 'er deze en geene andere Huisgeraden meer van gemaakt.

Tot Timmeragie word het niet of weinig gebruikt, dewyl het te week is, en in de droogte en lugt zeer haaftig bederft, of van de Wormen verteert word; maar onder 't Water, of in waterige en moerassige Gronden, is het zelve onvergankelyk; en men zegt, dat 't daar in met der tyd tot Steen veranderd; gelyk 'er hier en daar in de *Rariteits-Cabinetten* stukken van dit tot Steen geworden zynde Hout getoont worden. Onder anderén meld de vermaarde Kruid-befchryver JOHANNES BAUHINUS (\*) dat hy te *Verona* by *Ulyffes Aldovrandus*, en te *Venetien* in het Cabinet van *Franciscus Canceolarius*, stukken van deze Hout-steenen gezien heeft, waar van teffens in dit laatstgemelde Cabinet 't volgende Vers te lezen was

————— *Videas lapidescere farni*

*Ceruleo sub fonte Alnum, filicisque maniplos*

*Et palea intortos lento cum vimine culmos.*

Om welke reëden het zelve voor deezén veel in loffe en waterige gronden tot 't maaken van Paal- en Rooster-werken, om daar Huizen op te bouwen, gebruikt wierde, gelyk men tot *Amsterdam*, *Venetien*, en elders genoodzaakt is te doen, om een vast Fondament te verkrygen, en welke Paal-werken, tot *Amsterdam*, wegens de kostbaarheid van het Hout, Daghuuren, &c., dikwyls de kosten van 't Gebouw dat 'er op gezet word, evennaaren, zo niet overtreffen. Dog nu ter tyd word het zo veel niet meer daar toe gebruikt, 't zy om dat 't schaars en te duur is, of, om dat men het niet diken lang genoeg bekomen kan. Men bedient zig in deszelfs plaats

(\*) J. BAUHINUS Hist. Plantar. Tom. 1. Cap. 6.

nu meest van *Matten*, van *Dennen* of *Greinen-Hout*, welke men zegt, dat even eens in het Water onvergankelyk zyn, of zeer lang duuren. Dus worden nu ook de *Pompen* en *Waterbuizen* meest van *Greinen-Hout* gemaakt, die men voor deezén van *Elffen-bout* maakte; hoe wel het hier toe nog wel gebruikt word.

§ 11.

De *Schors* of *Zaad-knoppen*, word van de *Verwers* en *Leer-bereiders* gebruikt, om daar met *Laakens*, *Hoeden*, *Leer*, &c., zwart te verwen. De *Schoenmaakers* leggen dezelve met kleine stukken van oud roeftig *Yzer* eenige daagen in water, of water waar by wat *Edik* gedaan is, welk naa eenige daagen zo zwart als *Inkt* word, en tot 't zwartén van 't *Leer* &c., dient.

Men kan ook de *Vrugt* of *Zaad-knoppen* tot 't maaken van *Inkt* gebruiken, in plaats van *Galnoten*.

§ 12.

Men zegt, dat de *Melk* in *Vaaten* gedaan, die van het *Hout* van de tweede *Zoort*, of *Witte Els*, gemaakt zyn, meer *Room* geeft als in andere. Moogelyk dat dit ook geschied in *Vaaten* van de eerste *Zoort* of *gemene Els* gemaakt; dat te onderzoeken staat.

§ 13.

De *groene Blaaden*, 's *Morgens* vroeg, als 'er de *Dauw* nog op is, vergaadt, en in *Kamers* gestrooit wordende, daar *Vloojen* zyn, en daar na over een *Uur* weer uitgeveegt, neemen de *Vloojen* weg, dewyl ze op de *kleeverige Blaaden* vast blyven, zo men zegt.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# EIKEN-BOOM.

## § 1.

**D**eze Boom word in verscheide Taalen genoemd, als volgt: In 't *Nederduitsch*, Eiken-boom. Eike. *Latynsch*, Quercus. *Hoogduitsch*, Eych-baum. Eych. *Franfch*, Chêne. *Engelfch*, Oake. *Deenfch*, Eege-Tree. Eege-Zweedfch, Eek.

## § 2.

Daar worden verscheide zoorten van *Eike* gevonden, dog ik zal alleen melding doen van de zoorten die by ons 't bekenft zyn, en 't meest geplant worden.

## 1. GEMEENE EIKE.

*Quercus vulgaris cum longo (& brevi) pediculo. C. B.*

*Pin. 420. Tournef. Inf. 583. Boerb. Ind. alt. 2. 177.*

*Quercus vulgaris brevibus ac longis pediculis. J. Baub.*

1. 70.

*Quercus. Dodon.*

*Quercus vulgaris. Lob.*

*Quercus foliis deciduis, oblongis, superne latioribus, sinibus acutioribus, angulis obtusis. Linn. H. Cliff.*

448. *Flor. suec. 784. Mat. med. 426. Roy. Prodr. 80.*

*Hall. helv. 152.*

2. LAAGE EIKE, OF HAAG-EIKE, ook *Spaanfche Aker* genoemd.

*Quercus parva five Fagus græcorum & Esculus Plinii.*

*C. B. Pin. 428. Tournef. Inf. 583. Boerb. J. A. 2.*

177.

*Phagus vel Esculus. J. Baub. 1. 70.*

*Quercus foliis pinnato-sinuatis lævibus, fructu sessili. Roy.*

*Prodr. 80.*

## § 3.

De eerste zoort, dat een der grootfte Boomen van allerlei zoort worden kan, groeit natuurlijk in veele Gewesten van *Europa*, *Asia* en *Africa*, dog hy aard beeter in de gemperde dan in heel koude of zeer heete Lugtstreeken; en daar worden in zommige Landstreeken, als in *Duitschland*, *Frankryk*, en *Groot-Brittannien*, Bosfchen van gevonden, die haar op verscheide Myl-weegs uitftrekken; maar hier te Lande vind men geen andere, als die door de cultuur voortgezet worden. Zommige maaken 'er verscheide zoorten van, dog die verschillen niet veel anders dan in de groot- of kleinheid der Blaaden en Vrugen.

Daar is nog een Meede-zoort of verandering van, met bonte Blaaden, welke alleen van de Kruid-liefhebbers om de zeldzaamheid, en veranderinge van Gewassen, *gecultiveert* word.

De tweede zoort, of de *Haag-Eike*, die een laage, kleine Boom of Heester blyft, en ook kleinder en groender Bladen als de vorige heeft, welke zeer gelyken naar de Bla-

M den

den van de *Haagdoorn*, dog grooter en wat dieper gefceeden zyn, groeit natuurlyk in *Spanjen* en *Portugal*, van waar dezelve tot onzent overgebracht is, en door de cultuur voortgezet word.

## § 4.

De *Eike-boom* begeert van natuure lieffl een hooge, drooge, goede zand- of steen-agtige Aarde, weshalven dezelve veel op en aan de Bergen groeijen, hoewel ook in de *Valleijen*, of op vlakke dog drooge Gronden, gevonden word: Hy maakt veel en groote Wortels en spreid dezelve diep in de grond uit; en hier uit blykt de reeden, waarom dezelve in deeze laage, waaterige Provincien zoo weinig gevonden word, inzonderheid in de *Klei-gronden*, waar in hy niet aarden wil, ten zy die hoog booven het waater leggen, en in de diepte geen quaade stoffe, als *Our*; *Knip-aarde*, of *Katte-klei*, bevatten, ter contrarie van zommige Schryvers, welke zeggen dat hy in allerlei gronden zonder onderscheid wel slaagt, welk de ondervindig ten eenemaal tegenspreekt.

## § 5.

Dezelve word van zyne Vruchten, die *Eekels*, of *Eikels*, ook *Akers*, genoemd worden, voortgeteelt, welke in het vroege Voor-jaar, na de Winter over te meuken gestaan hebbende, of ook zonder dat, in greppels, die 3 à 4 Voeten van malkander gemaakt zyn, gelegd worden: Opgelkomen zynde, moet men de Grond in de eerste Jaaren van het Onkruid schoon houden, en de jonge Boomen in vryheid groeijen laten, tot dat ze 6 à 8 Jaaren oud geworden zyn, als wanneer men ze kan verplanten waar men begeert, als dan de Pen-wortel iets kortende; dog men veronderstelt, dat ze wel gegroeit, en dus groot genoeg geworden zyn, anders zoude men iets langer moeten wagten. Egter staat NB. aan te merken, dat, hoe jonger men deeze Boom verplant, hoe beeter dezelve in 't vervolg groeijen en hoe fleuriger hy worden zal.

Ook wil deeze Boom niet gaarne veel aan zyne Takken behoefte zyn, weshalven men van jongs op, zelf by en na het verplanten, geen Takken van de Stam moet weg snoeijen, dan alleen in de eerste Jeugd, om een regte Stam te formeeren, indien die niet van zelfs bekwameelyk regt opschiet, en vervolgens de *Zuigers* of die veel sterker als de overige groeijen; nog veel minder moet men aan de Top roeren; want dit zoude 't opschieten van de Boom, en 't formeeren van een goede Kroon, ten eenemaal verhinderen: De Takken die men aan de Stam gelaaten heeft, worden daar na in het vervolg eenige Jaaren na de verplanting, als de Boom een Kroon heeft beginnen te maaken tot aan de Kroon toe opgesnoeit.

De *Bonte* Zoort (§. 3) word door *Inleggers* voortgezet.

## § 6.

Deeze *Boom* groeit zeer langzaam, en het is aanmerkelyk, dat die zeer oud worden kan: Men zegt doorgaans 300 Jaaren, en dat hy in de eerste Eeuwe, of in de eerste 100 Jaaren, aangroeit, in de tweede stilstaar, en in de derde Eeuw afneemt en vergaat; hoe wel zommige aan deze ouderdom twyfelen; edog dat deze Boom niet alleen in zyn natuurlyke groeiplaats zo oud, als gemeld is, worden kan, maar zelf nog veel ouder, dit komt my meer als waarfchynlyk voor, om reden, 1. Dat die zo langzaam groeit en zo vast en hard van natuure is. 2. Om dat men van andere geslachten van Bomen aangeteekend vind, dat die, als men de Historien geloof byleggen zal, veel ouder als 300 Jaaren geworden zyn. De Heer BRADLEY verhaalt (a) van een zeer groote *Engelse Kasjanje Boom*, die tegenwoordig nog tot *Tartworth* in *Glocestershire* in *Engeland* groeit, dat daar van gewag gemaakt is in een Boek, 't welk aan den *Koning JOHAN* opgedragen is, waar in die Boom genoemd word de groote of oude *Kasjanje-Boom* van *Tartworth*, zoo dat daar uit beslooten kan worden, dat die Boom meer als 1000 Jaaren oud moet wezen.

(a) Wysgeceijge Verhandelingen Pag. 269.



Zoo leeft men ook van twee zeer oude *Platanus-Bomen*, een te *Delphos*, daar *Athen*. Lib. XV. Cap. 19. van meld; en de tweede te *Capbya* in 't Landſchap *Arcadien*, in *Morea* gelegen, door *Agamemnon* gezaait, waar van men by *Plinius* Lib. XVI. Cap. 44. leeft, welke beide Boomen ten tyde van *Theophrastus Erefus* nog in weezen waaren, behalven meer andere. Kunnen nu zodanige Boomen zo een hoogen ouderdom bereiken, waarom zoude niet ook een Boom van zoo een harde Natuur als de *Eiken-boom* is, meer als 300 Jaaren oud kunnen worden? Ja het is meer als waarſchynelyk, dat 'er *Eiken-bomen* in het Zwarte-woud, Boheimer-woud, Haarts-woud, &c., welke overblyfzels zyn van het oude Woud *Silva Hercynia*, dat geheel *Germanien* in oude tyden overdekte, gevonden worden, die zo oud zyn als de eerste oorfprong van die Wouden zelfs is.

## § 7.

Dat deze Boom ook ongemeen groot worden kan, zulks betuigen mede de Historien, en inſgelyks de ondervinding in de gemelde groote Boſſchen.

## § 8.

Aangaande de Cultuur van de *Haag-Eike*, dezelve wil in allerley goede gronden zeer wel tieren, dog bemint, gelyk de voorgaande, (§ 4) liefſt de Zandgronden, en word by ons door Inleggers voortgeteelt, dewyl men 'er hier te Lande zelden Vruchten van verkrygt.

## § 9.

Wat nu aangaat het gebruik dat men van de *Eike-boom* in de Tuinen en tot andere Plantagien maakt: Daar worden hier te lande *Allees* of *Cingels* op groote Buitenplaatzen van geplant, te weeten van de *gemeene zoort* (§ 2. No. 1.), ten deele, om dat de Boomen groot geworden zynde, heel fraay ſtaan, ten deele ook om de waarde van het Hout in 't vervolg na de roeiing; dog deze planting geſchied meeft alleen

in hooge Zand- en andere loſſe gronden, gelyk by ons in de *Wouden*, om reeden te vooren (§ 4) gemeld, en dewyl deeze Boomen zeer groot en uitkroonend kunnen worden, zo moeten ze ten minſten op 25 à 30 Voeten tuſſchen-wy- te in de Rey geſtelt worden.

## § 10.

Men plant 'er in de gemelde plaatzen ook wel, om het Hout in 't vervolg, geheele Boſſchen van, waar in de Boomen op 12 à 15 Voeten diſtantie geſtelt kunnen worden, dog met die *Intentie*, om, als de Boomen wat groot geworden zyn, de helft te roejen, om de reſt wat meer ruimte en lugt tot aangroei te doen hebben; kunnende men dan met de geroeide zyn voordeel doen: Ondertuſſchen zoo moet ik aanmerken, dat 't meefte genot der Planting van dit Hout, om dat het zelve zoo langzaam aangroeit, doorgaans niet voor den Planter zelfs, maar voor dezelfs Nakomelingen is: Edog dit geeft geen voldoende reeden, om daarom de Planting deezer Boomen geheel te verwerpen, in tegendeel, het is behoorlyk en zeer pryzelyk, dat wy zo wel voor onze Nakomelingen eenige zorg draagen, als onze Voorzaaten voor ons gedaan hebben; hadden die zulks agtergelaaten, wy zouden waarlyk van veele dingen, die wy nu bezitten, en onze nuttigheid 'er van trekken, ontbloomt zyn.

## § 11.

De *gemeene Eike* word ook wel gebruikt, om 'er hooge en laage Scheer-heggen in Plaizier-Tuinen van te planten, die wel dicht begroeijen, en heel cierlyk ſtaan; dog nog frajer ſtaan die welke van de *Haag-Eike* (§ 2. No. 2.) geplant worden, weshalven deze doorgaans daar toe alleen dienen; kunnende de Heggen hier van tot 10 à 15 Voeten hoogte groeijen, dog als men hooger Heggen noodig heeft, moet men de *gemeene Zoort* gebruiken.

## § 12.

Het gebruik van 't *Eiken-hout* aangaande, 't zelve is, gelyk bekend genoeg is, een van de beste, hardste, en langstduurende tot allerley zo fyne als grove Timmeragie, wordende hoe ouder hoe harder. Het zelve word tot dien einde, dewyl 't hier te Lande zeer weinig groeit, uit veel Gewesten van 't Noorden en Zuiden tot onzent gebragt, als uit de Oost-zee, van *Riga*, *Revel*, *Nerwa*, enz., dog 't meeste komt uit Duitschland den *Rhyn* af, 't welk de groote Hout-vlooten, die Jaarlyks deeze Revier afkomen, getuigen, die zomtyds zoo groot en lang zyn, dat 'er zoo à 300 Menschen op een zodanige Vloot gebruikt worden, om dezelve te regeeren en te bestieren; zynde zoodanige Vloot met Keuken, Kelder, Slagt-beesten, en allerlei Mond-behoefkens voorzien; en waar uit men ligt kan afscheiden, als men verder de overige kosten, Tollen, enz., overweegt, dat dit Hout in deeze Neederlanden niet goed koop kan zyn. Dog daar word ook veel langs de *Elbe* en *Weezer* naar *Hamburg* en *Bremen* gebragt, dat vervolgens verder naar de Neederlanden en naar elders over de Zee *getransporteert* word.

## § 13.

Het zelve word in verscheiderhande gedaante overgebragt, als, heele Boomen, welke tot zwaare Balken en Paal-werken gebruikt worden, of in Stukken of Blokken van Boomen van veelerlei lengte en dikte, waar uit allerlei *Planken*, *Balken*, *Ribben* en *Latten* op onze Zaag moolens gezaagt worden; of korte gekloofde groove stukken, dat *Waagenschot* genoemd word: Ook zoogenaamt *Klap-* en *Staf-hout*; zynde dunne, platte, korte, gekloofde Stukken van allerlei lengte; 't welke dient tot 't maaken van Vaaten, Tobben, enz. Nog brengt men *Krom-hout* tot de Scheeps Timmeragie, als meede *Berkoenen* van veelerlei dikte en lengte, 't welk dunne Takken of jonge gekapte Boomen zyn, die tot Paal-werk en andere dingen gebruikt worden.

## § 14.

Ondertusschen schoon het *Eike-hout* zeer hard is, zoo is het nogtans, gelyk allerlei ander Hout, zeer verscheiden in deugd, zynde 't eene dikwyls veel harder en beeter als 't andere; ook 't eene warriger en 't andere regtdradiger, al 't welke afhangt van de Grond, Stand-plaats, en min of meer schiele groei.

Het geen uit Duitschland de *Rhyn* afkomt word doorgaans voor 't beste gehouden, daar aan volgt 't *Noordsebe*. Men zegt, dat 't geen 'r welk in *Terland* groeit, 'r hardst en langstduurende van allen en byna, als *Ceder-hout*, onvergänglich en niet aan de Wortmen onderhevig is; maar dit word niet of zelden hier te Lande gebragt; dog men heeft my verzeekert, toen ik in den Haag weezende, 't groote Zaal van 't Hof van Holland bezag, dat het Kap- en Hout-werk van die vermaarde Zaal altemaal van Yerlandsch *Eike-hout* gemaakt was.

## § 15.

Volgens de gemelde verscheillige Eigenschappen van dit Hout (§ 14.), dient 'er onderscheid gemaakt in deszelfs gebruik tot Timmer-werk, waar van ik, schoon zulks aan ervaren Boumeesters, Timmer- en Schryn-werkers Baazen bekend is, eenige woorden melden moet. Het warrigste Hout is, schoon dat zulks doorgaans 't hardste en duurzaamste is, niet zeer bequaam tot fyn of sierlyk Timmer-werk, voornamentlyk als het op de Zon moet staan: By voorbeeld, tot Vensters-Raamen, Reegelwerk, Blinden, Deur-, Venster-, en Schoorsteen-bekleedingen, Lambrifeering, Vloeren, Tafels, Cabinetten, en ander sierlyk werk, om reeden, dat het zelve doorgaans door de Zon en droogte scheef en krom trekt en ook wel barst: Tot diergelyk gemeld en ander fyn Werk gebruikt men derhalven met meerder voordeel 't Waagenschot, dat regtdraadig is, of uit regtdraadige Boomen gezaagde Ribben, Planken en Latten. Daar in teegen zoo dient het warrige Hout, wegens deszelfs

deszelfs hardigheid en langduurigheid, by uitstek tot grofwerk, en daar het niet zoo zeer op de zynlykheid aankomt, als by voorbeeld, tot Balken, Deur- en Venster-Cozyne, Drempels, en al 't geen in de open Lugt moet weezen, en dikte vereischt, dewyl 't zig dan zoo sterk niet draaijen, of krimpen kan.

## § 16.

Wyders, gelyk allerlei Hout naar de buitenkant, omtrent de Schors, zagter en witter is als binnenwaarts, welke zagte binnenkant de *Spint* genoemd word, zoo heeft ook 't *Eiken-bout* veel van zoodaanige *Spint*, dog 't eene meer 't ander minder, welk afbangt van een meer of minder schielyke groei der Boomen, en koude of warmte der Standplaats, hebbende dus de schielyk en op een lauwe plaats gegroeide Boomen van allerlei geslagte, de meeste *Spint*, dewelke zeer vergankelyk is, want in de opene Lugt slurpt het waater in, en vergaat haastig door verrotting, daar in teegen in de droogte word het ras van de Wormen door-knaagt en verteert; weshalven een kundig en oplettend Bouwmeester of Eigenaar nooit zal dulden, dat 't buitenste *Spint* by 't gebruik aan het Hout blyft, van wat soort het ook weezen mag.

## § 17.

Het *Eiken-bout* moet voor het gebruik ook noodzakelyk wel droog zyn, inzonderheid dat in beslootene plaatsen gebruikt zal worden, om dat 't anders door de nog in zig bevattende Zappen, die men den *Eik* noemt, en van natuure zuur en scherp zynde, vuurig en gelyk als verftikt word, en daar door zeer ras vergaat, ook moeten derhalven de Boomen, voor dat gebruikt worden, ten minsten 2 à 3 Jaaren in de opene Lugt en Reegen gelegeen hebben, op dat dezelve den *Eik* al langzaamverband daar uit trekke: Hier te lande legt men het zelve, om dezen *Eik* uit te trekken, in versch Waater, te weten 't zwaare Hout, en men laat het daar in 1, 2 à 3 Jaaren, naar maate dat 't dik is,

leggen; dog 't kleinder Hout, als Waagenfchot, Staf-hout enz., legt men niet in 't Water, maar men staapelt het hol, en lugtig op malkander, en laat het dus in de opene Lugt allengskens droogen, en 'er de *Eik* uit trekken, dewyl het in het Waater zyn Koleur verliest en onaanzienlyk word, ook in de Lugt gemakkelyk en ras op gemelde wyze droog worden kan.

## § 18.

Vorders is het ook een zaak van geen klein belang, tot deugd van het Hout, dat het zelve op de regte tyd, namelyk in de Winter, gehakt zy, dewyl het zelve anders minder duurzaam is, en haastig van de Wormen doorboort word.

## § 19.

Voor deezen wierde het *Eiken-bout* meer tot het bouwen gebruikt als nu ter tyd, gelyk men aan de oude Gebouwen genoegzaam zien kan; teegenwoordig bediend men zig in deszelfs plaats, inzonderheid tot grofwerk, meest van *Greinen-bout*, om dat zulks meer te bekomen, en beeter koop is, ook in de droogte, zoo als men zegt, niet minder lang duuren kan; daar en booven niet zoo zwaar zynde als 't *Eiken-bout*, zoo lyden de Gebouwen daar door minder last of drukking; en kunnen derhalven de Muuren ook dunner aangelegt worden, al 't welke de kosten van het bouwen geen klein deel verligt, inzonderheid daar in deeze Nederlanden buiten dat de *Materialen*, *Dag-huuren*, enz., zeer kostbaar zyn: Waar by egter in passant aanmerken moet, dat teegenwoordig veelyds de Hoofd-muuren naar proportie van 't Gebouw al te ligt gemaakt worden, 't welk dan noodzaakelyk moet veroorzaaken, dat die Gebouwen zoo lang niet kunnen duuren, als ze zouden doen, wanneer die Muuren, met een weinig kosten meer te doen, maar een weing dikker gemaakt wierden: En bier in winnen het de Ouden buiten teegenpraak, dat ze hefter en sterker ge-

N

bouwt

bouwt hebben als heedendaagfch meeft gefchied , hoewel niet zoo net en gemakkelyk ; dog de fterke Bouwery der Ouden was in haar tyd ook noodig en dienftiger als nu , tot haar befcherming in Oorlogs-tyden , dewyl men toen van geen zoo geweldige Oorlogs machines wifte.

## § 20.

Het *Eiken-hout* is ook , als 't wel droog is , een zeer goed Brandhout , het geeft goede hitte van zig , en duurt lang , maar vlamt niet veel , ten zy 't fyn geklooft is , en 'er veel by malkander legt , zynde mitsdien zoo goed niet als het *Boeken-hout*. Ook zyn de Koolen van weinig waarde.

## § 21.

De Schors van deeze Boom word veel gebruikt van de Leer-touwers , en is hier te Lande vry duur , wordende tot dat gebruik op expres daar toe gebouwde Wind-Moolens klein genaalen , en dan *Eik* of *Eek* genoemt , en wanneer ze haaren dienft tot de Leer-bereiding gedaan heeft , dan is ze eene zeer nuttige Stoffe voor de Tuiniers , en word dan *Rund* of *Kif* geheeten.

## § 22.

Aan de *Eike-boom* , te weeten aan de Takken , en niet op de Blaaden , groeijen de bekende *Gal-noten* , ook *Gal-Appels* genaamt , (*Lat. Galle*) , welke behalven haare nuttigheid ende gebruik in de *Medicyn*e en *Chirurgie* , aan de Verwers tot 't Zwart-verwen , en tot 't maaken van *Inkt* dienen : dog men vind ze niet aan de Bomen hier te lande , nog in Hoogduitschland , of Frankryk , &c. , maar ze koomen voort in *Asia* , omtrent *Aleppo* , *Tripoli* , en elders in de *Levant*. Op de Blaaden deezes Booms groeijen ook dikwyls , zoo wel hier te lande als elders , in de Najaars-tyt wecke , sponfieuſe , ronde Noten , de gedaante en het aanzien hebbende als *Gal-noten* , dog wat kleinder zynde , waar in doorgaans een Wormtje huisveft , dat laaftens in een *Mug*

verandert , en door een gemaakt gaetje daar uit vliegt ; maar dit zyn geen egte *Galnoten* , gelyk zommige meenen , dog ze komen beide op eenerley wyze voort , namelyk door de beet van een zoogenaamd *Inſect* of *Mug* , waar door de fyne veſteljes der Schors geledeert zynde , een Uitwas door 't toevloeiende Sap aangroeit , dat een Kloot-ronde gedaante verkrygt , en dus de gemelde zoogenaamde *Noten* daar door ontftaan ; waar in vervolgens doorgaans een Wormtje groeit , door 't Zaad dat 't Inſect ter plaatze van de beet neederlegt hadde , en in de Noot begroeit is.

Aanmerkelyk is 't geen de Ouden van deze Noten waanden , namelyk , dat men daar uit jaarlyks de Vrugt- of Onvrugbaarheid , Befmettelyke of Gezonde Lugt konde voorzien en voorzeggen ; want ze geloofden , dat wanneer men een zoodanige Noot , die niet doorgaat is , opent , en dat daar in een Wormtje gevonden word , zulks een Onvrugbaar Jaar en duurte voorſpelde ; en zoo 'er een *Mug* uitkomt , zulks een aanftaande Oorlog , maar een Spin befmettelyke Ziekten , voorzeide : En dit word nog heeden van zommige voor waarheid aangenoomen en vertelt , maar dat dit Benzelingen zyn , die geen grond hebben , leert de aart en wyze van de voortkoming dier Inſecten , en de onderzending zeer klaar.

## § 23.

Om een goede zwarte Inkt te maaken , zoo neemt *Gal-noten* 10 Lood , *Vitriool* 6 Lood , *Gummi Arabicum* 4 Lood ; ieder bezonder grof geſtooten zynde , zoo mengt het onder elkander , doet 't in een verloode Pot , en giet daar op 4 Pond , (dat is omtrent twee Mingelen) *Rooden Wyn* , of in plaats van dien maar dun Bier , zet 't een dag à 14 in de hete Zon , of op een andere warme plaats , zoo zal 't een zeer goede zwarte Inkt zyn.

## § 24.

Op de dikke Takken van deze Boom groeit ook zomtyt een

een natuurlyke bezondere Plant, die *Marentakken*, (Lat. *Vicum*) genoemd wort, dog wort zeer zelden daar aan, maar meer op andere Bomen, als op de *Appel-boom*, *Peer-boom*, *Pruim-boom*, en andere gevonden. Het zelve wort voor een *specifyk* middel geagt voor *Convulscen*, inzonderheid voor de vallende Ziekte (a), en hoofzakelyk die welke aan de *Eike boom* groeijen. Daar wort ook in Duifchland, Frankryk, Italien, en elders een Vogel-lym uit gemaakt, welk geschied op de volgende wyze: Men neemt deeze *Marentakken* met zyn Besien, of een van beide alleen, men stampt zulks in een Vyzel heel klein, dan stelt men het gestampde in wat Water op een warme plaats, of in warme Paarde mest, een week 2 à 3 te rotten, daarna wafcht en spoelt men zulks een tyt lang met water, zoo zal 'er op 't laaft een zeer taaije Lym overblyven; welke men, als die tot 't Vogelvangen wat te dik is, met wat *Terpentyne* en wat *Note-olie* fnerende temperen en bequaam maken kan. Deze Lym heeft ook veel nuttigheid in de *Medicyne*. Dog wyl de *Marentakken* in 't algemeen aan allerley Bomen zeltzaam gevonden wort, zoo maakt men deze Lym tot de Vogelvangst ook van de *Hulst-boom*, waar van hier na.

## § 25.

De Vrugten van deze Boom of de *Eikels*, dienen om de Verkens daar mede te mesten, 't welk in die plaatzen daar men grote Boffchen van deze Bomen heeft, geschied op dezelfde wyze als te voren by de *Boeke-boom* gezegt is (§ 13): Het Spek van zodanige gemeste Verkens wort voor 't beste van allen gehouden, want 't is vast wit en zeer smakelyk, 't welk de vermaarde *Wesfphaalfe Hammen*, en de Bronfwyge *Metworsten*, die over al verzonden worden, getuigen, want in die Landen de Verkens op de gemelde wyze met deeze Vrugt doorgaans gemest worden, hoe wel 't waarfchynlyk is, dat 't *Climaat*, en de Stoffe tot 't rooken, dat Hout is, ook veel tot de geurigheid van die dingen toebrengt.

(a) Zie BRADLEY Wysgeetige Verhandelingen &amp;c.

## § 26.

Men vind in de Hiftorien aangetekent, dat de *Eikels* in aloude tyden tot Spyze en zelf tot een lekkere Spyze aan de Menschen gedient zouden hebben, gelyk onder anderen *Plinius* daar van getuigt: Dit zyn zeer denkelyk niet de *Eikels* van onze gemeene *Eike-boom* geweest, als dewelke zeer wreed, onsmakelyk, en geenzints lekker, ook zelf veel genuttigt zynde, volgens 't getuigenisse der *Doforen* in de *Medicyne*, ongezonder zyn: Men heeft wel Exempels dat Menschen in duure tyden en hongers nood, onze gemeene *Eikels* gegeten hebben, maar dit is geenzins om de smakelykheid, maar uit nood geschied, en ze zyn 'er ziek van geworden. Maar wat zoort van *Eikels* de gemelde Spyze der Ouden dan eigentlyk geweest is, is onzeker, zommige meenen de *Eikels* van de tweede te vooren genoemde zoort (§ 2. No. 2.); andere, de *Eikels* van de *Steek-Eike-Boom* (Lat. *Ilex*), waar van hier na, die ook zoet en smakelyk zyn, en welke men zegt dat nog heeden in *Spanjen*, daar ze veel groeijen, even als onze *Kastanien* in de Winter-tyt tot een lekkere Nafpyze gegeten worden. Dog hoe 't zy, het is zekerlyk een zoort van *Eikels* geweest die hier te lande niet natuurlyk groeit, en ons onbekent is.

## § 27.

Het is aanmerkelyk, dat de *Eiken-boom* in aloude tyden by de *Grieken* en *Romeinen*, volgens de Gedenkschriften, zeer hoog geagt geweest is, aan dezelve groote Eer bewyzende; zelf gebruikten ze die voor een *Orakel*, naar de Heidenfche bygeloovige wyze, om dezelve in dringende Nood om raad te vraagen wat haar te doen stond, of overkoomen zoude, want zy daar uit een antwoordende stem, 't zy door twee Duiven of twee Jongvrouwen, vernamen (a). Ja deeze *Orakel-boom* was by hen zoodanig geheiligt of in waarde, dat zoo iemand, die dezelve wrewelmoedig quam te schenden, met de dood gestraft wierd.

Dat deeze Boom reeds in de eerste Eeuwen geagt en in

(a) Virgil. Georg. 2 vs. 16. Ovid. L. 7. Fab. 25. vs. 630.

waarde, ja in groote waarde gehouden is, zulks schynt te blyken daaruit, om dat van dezelve op veel plaatzen der heilige Bladen gewag gemaakt word, als *Genef. Cap. XII: v. 6. XIII: v. 18. XVIII: v. 1. XXIV: v. 26. XXXV: v. 4. 8. I Samuel Cap: XVII: v. 21. II Sam. Cap. XVIII: v. 9. Jof. Cap. XXIV: v. 26. Judic. Cap. VI: v. 11. Jeseia Cap. LXI: v. 3. LXIV: v. 11.*

## § 28.

Ten laatften moet ik, aangaande de *gemene Eiken-boom*, nog aanmerken, dat dezelfs jonge Blaaden, Schorze, Akers, en Doppen der Akers (*Capule*), een verkoelende en t'zaamentrekkende kragt hebben, en derhalven zeer geprezen worden, voor allerlei Buik-loopden, Bloed-spuwen, Bloed-piffen, al te sterke Stonden, en inwendige Wonden: Men gebruikt dezelve in Waater of ook in goede Wyn, naar de omftandigheid, gekookt zynde, van welke drank men 's Daags eenige Roomers vol drinkt; of men gebruikt de gedroogde Blaaden of Akers, fyn gepoeijert.

De Decoctie van de Blaaden, is ook een goed middel voor een zèere Keel, daar mede gegorgelt wordende.

## § 29.

Men zegt, dat 't vogt van Reegen, dat op een afgekaptte Eiken-boom eenige tyt geftaan heeft, de kragt heeft om de Wratten en allerlei Vlekken des Ligchaams, die niet van de geboorte af geweest zyn, te verdryven, als men die dikwyls daar met wafcht; 't staat ligt te onderzoeken; en indien dit waar is, zoo zal het Aftrekzel van het Eiken-hout of Takken, of van Galnoten, zeer waarschynlyk dezelfde uitwerking doen. Dit weet ik zeker, dat, om de Wratten te doen weggaan, geen zekerder middel is, als 't *Menstruum Mulieris*, dat ik niet naalaaten kan by deeze gelegenheid te melden, tot dienst van die geene die het noodig mogten hebben.

## § 30.

Daar zyn nog eenige zoorten van *Eikel-draagende Boomen*,

men, die tot het Geslagt van den *Eiken-boom* behooren; dewelke ik, schoon ze in onze *Plantagen* niet wel natuurlyk in de opene Lugt groeijen kunnen, nog met eenige woorden, inzonderheid ten opzichte van haar groei-plaats, nuttigheid en gebruik, aanroeren zal, als:

## 1. KURKBOOM.

*Nederduitsch*, Kurkboom. Korkboom. Vlot-hout. Pantoffel-hout. *Latynsch*, Suber. *Hoogduitsch*, Korchbaum. Pantoffel-holz. *Franfch*, Liege. *Engfch*, Kork-Tree. *Deenfch*, Kork-Trae. *Zweedsch*, Kurk-Trae.

By de Botanici word dezelve genoemd,

Suber latifolium, perpetuo virens. *C. B. Pin.* 424.

*Tournef. Inf.* 534. *Boerb. f. A.* 2. 178.

Suber latifolium. *f. Bauh.* 1. 103.

Phallos, five Suber. *Dodon.*

Suber latifolia. *Lob.*

Quercus foliis ovato-oblongis indivisis ferratis, cortice rimoso. *Linn. H. Cliff.* 448. *Mat. med.* 427. *Roy. Prodr.* 81.

Van deeze *Kurkboom*, worden twee zoorten beschreven, een altyt groenende, en de andere met afvallende Bladen, dog dit onderscheid zegt men dat alleen afhangt van de min of meerder warmte van het Climaat.

Daar is ook nog een mede-zoort van, met smaller, langer en niet of minder gekertelde Bladen.

## § 31.

Deeze Boomen groeijen tot een hooge Boom, en haar natuurlyke groei-plaats is *Spanjen*, *Portugal*, *Italien*, *Provence*, *Languedoc*, *Gasconjen*, en de *Pyreneefche* en *Apenninifche gebergten*, enz.

## § 32.

Deeze Boom heeft een zeer dikke, zachte, poreufe Schil, welke de bekende Kurk is, die in de gemelde Landen afgeschilt en overal verzonden word, groeiende weer een

een nieuwe Schors aan de Boom, en welke *Schors* of *Kurk* zeer veele nuttigheid ende gebruik in 's Menschen leeven heeft. Ze word veel gebruikt, gelyk bekend genoeg is, tot Proppen, om Fleesschen, Tonnen, en andere dingen te stoppen; en het is zeer aanmerkelyk, dat de *Kurk*, schoon ze 'er poreus en heel gegaat uitziet, evenwel zoo digt slopt, en geen de minste vogt doorlaat. Aan de Visschers is de *Kurk* van een groot gebruik om hunne Netten in het Waater boven te houden, want, schoon dit door middel van stukken Hout konde geschieden, zulks zoude nogtans de Netten veel zwaarder en ongemakkelyker te hanteeren maaken. De *Kurk* word ook gebruikt op de Scheepen, aan het Touw-werk, en anderszins.

De Schoenmakers maaken 'er Winter-schoenen voor Mannen en Vrouwen, en Pantoffel-zoolen voor zeer-voetige Menschen van, waar van deeze *Schors* ook de naam van *Pantoffel-bout* gekreegen heeft; ook leggen ze dezelve tusschen de Zoolen van Schoenen en Mullen, ten deele om de warmte in de Winter-tyd, ten deele om dezelve te verhoogen.

Men zegt, dat men in de Landen daar de *Kurkboom* veel groeit, als in *Spanjen* en elders, van binnen de Huizen bekleed, en zelfs de Dakken met dekt. In *Spanjen* word de *Schors* ook in gedekte Potten tot eene zwarte zeer ligte *Afscbrand*, die *Spaanscb zwart* genoemd, en rot 't schilderen gebruikt word. Behalven meer andere huishoudelyke diensten van de *Kurkboom*: Dus heeft dezelve ook zyn nuttigheid ende gebruik in de *Medicyne*, komende in kragten na genoeg over een met de Eike.

§ 33.

2. STEEN-EIKE.

De verschillige Naamen zyn, in 't *Nederduitscb*, Steen-Eike. Steen-Palmen. Groten Ilex. *Latynsch*, Ilex. Groot-Flex. *Hoogduitscb*, Stein-Eiche. Stech Eiche. Stein-Palmen. Stech-Palmen. *Franfcb*, Chene-vert. Yeufe. *Engelscb*, The-

Holm-Oak. Marlet-Oak. *Deenscb*, Steen-Eege. *Zweedfcb*, Steen-Bek.

§ 34.

Daar zyn drie zoorten van, welke by de Botanisten genoemd worden:

1. DE STEEN-EIKE, met lange gezaagde Blaaden.

Ilex oblongo ferrato folio. *C. B. Pin.* 424. *Tournef.*

*Inf.* 583. *Boerb. J. A.* 2. 178.

Ilex arborea. *J. Baub.* 1. 95.

Ilex *Dodon.*

Ilex Arbor. *Lob.*

Ilex angustifolia. *Tabern. icon.* 959.

Quercus foliis ovato-oblongis indivisis ferratis, cortice integro. *Linn. H. Cliff.* 448. *Roy. Prodr.* 81.

2. DE STEEN-EIKE, met smalle ongezaagde Blaaden.

Ilex folio angusto non ferrato. *C. B. Pin.* 424. *Tournef. Inf.* 583.

Quercus foliis oblongo-ovatis integerrimis. *Roy. Prodr.* 81.

3. DE STEEN-EIKE, met tonder en weeker Blaaden.

Ilex folio rotundiore, molli, modicique finuato, five

*Smilax Theophrasti. C. B. Pin.* 425. *Tournef. Inf.*

583 *Boerb. J. A.* 2. 177.

*Smilax Dalechampii. J. Baub.* 1. 101.

Ilex major. *Clus. H.* 23.

Daar worden by *Tournefort* nog twee Meede-zoorten van gemeld, als de eene met Blaaden als *Hulst*, en de andere met op beide zyden wollige Blaaden, van *Montpelier*; dog deeze zyn zeldzaamer; wordende de voorheen gemelde drie zoorten 't meest gevonden.

Dezelve groeijen natuurlyk in *Spanjen*, *Italien*, *Provence* en *Languedoc*, alwaar op zommige plaatzen geheele Boschen van gevonden worden.

§ 35.

Deeze Boomen worden veelyds niet zoo groot als de *Ei-*

ken-boom, maar verkrygen doorgaans, wat min of meer, de groote van een groote *Appel- of Peer-boom*; en dezelve behouden haare Blaaden 't geheele Jaar door, welke boven op grauwigtig groen en onder wit-agtig zyn, of bruin-zwart van Koleur.

## § 36.

Aangaande het gebruik deezer Boomen, derzelver Vruchten of *Eikels* zyn, ryp zynde, zwart, en zoo groot als onze gemeene *Eikels*, maar hebben van binnen een witte Kern, of een Vleefch dat zoet en aangenaam van fmaak is; en deeze *Eikels* worden, zoo men zegt, in *Spanjen* in de Herfit- en Winter-maanden naar *Salamanca* en andere Steeden ter Merkt te koop gebragt, en van de Spanjaards, gelyk by ons de *Kaftanien*, geheeten. En het is waarfchynlyk, dat *PLINIUS* van deeze *Eikels* fpreekt, daar hy in zyn 5de Boek van het 16 Capittel zegt, dat de *Eikels* heeden-daagfch heel *Spanjen* door, in 't laafte van de Maalyd op de Taafels verfchynen; als meede, dat het deeze zoort van *Eikels* is, die men in de aloude tyden tot Spyze gebruikt heeft (§ 26).

Het Hout deezer Boomen is zeer hard, en word in *Spanjen* gebruikt tot allerlei Timmer-werk: Het is ook een goed Brandhout; en daar worden in die plaatzen, daar dit Hout veel groeit, veel Koolen uitgebrand, tot fmelting van Metaalen, en voor de Zilver- en andere Smids, welke zeer geagt worden, dewyl ze een sterke hitte geeven, het vuur lang houden, en het Hoofd met geen sterke damp bezwaaren.

## § 37.

## 3. CARMESYN-BOOM.

Dit is een Mede zoort van de voormelde Steen-Eike en word in verfcheide Talen genoemd als volgt, *Nederduitsch*, Carmozyn-boom, Kermes-boom, Scharlakenbefie-boom, Kleinen Ilex. Grein-boom. *Latynsch*, Ilex coccigera. *Coccus infectoria*. *Hoogduitsch*, Carmozynbeer-baum,

Kermes baum, Scharlachbeer-baum. *Fransch*, Graine d'Ecarlate. *Engelſch*, Scarle-berry-Tree. Chermes-berry Tree. *Deenſch*, Kermes-Træ. *Zweedſch*, Kermes-Tree.

Van de Botaniften word dezelve genoemd:

*Ilex aculeata cocciglandifera*. *C. B. Pin.* 425. *Tournef.*

*Inſt.* 583. *Boerb. J. H.* 2. 177.

*Ilex coccigera* *J. Baub.* 1. 106. *Cluf. H.* 1. 24.

*Ilex minor*, coccigera. *Dodon.*

*Coccus infectoria* *Lob.*

*Quercus foliis ovatis dentato-spinofis*. *Roy. prodr.* 81.

## § 38.

Deeze altyd groenende Boom groeijt in het wild in de warme Landen, als in *Provence*, *Languedoc*, en *Spanjen*, ook in *Candien*, *Griekenland*, en in meer andere Plaatzen van de Levant. Dezelve word niet zoo groot als de vorige, maar blyft klein en groeit dikwyls fruikig als een Heefter.

## § 39.

Aan deeze Boom groeijen de Befien of Greinen, waar meede het kostelyke Scharlake-rood en het Purper geverft worden, welke Befien genoemd worden in het *Nederduitsch*, Carmezyn-befien. Scharlake-befien, Kermes greinen; *Latynsch*, *Coccus baphica*. *Coccus tinctoria*. *Coccus infectoria*. *Granum tinctorium*. *Grana Ohermes*. *Kermes*. *Scarlatum Officinar*. *Hoogduitsch*, Scharlach-beer. *Chermes Körner*. Carmozyn-beer. *Fransch*, Graine d'Ecarlate, Chermes. *Engelſch*, Scarles-berry. *Kermes-berry*. enz. Maar deeze Befien zyn geen natuurlyke Vruchten des Booms, want dezelfs ware Vruchten zyn *Eikels*, van gedaante en groote als onze gemeene *Eikels*; het zyn Uitwaffen die aan de jonge Takjes en Bladen in het Voorjaar voortkomen, op dezelfde wyze als de *Galnoten* (§ 22.), namelyk door de Beet van een klein bezonder *Inſect*, dat zyn Zaad daar ter plaatze nederlegt, 't welk vervolgens in de *Befie* begroeijt, en daarin door de warmte der Zon uitgebreit word, en 'er zeer kleine



kleine roode Wormtjes uit ontfaan. Deeze *Befen* verkrygen de groote, min of meer, als een Erste, zynde eerst groen-agtig en worden daarna als ryp of volkomen geworden zyn, welk in 't midden van de Zomer geschied, rood, als wanneer ze van de Boomen afgezogt, vergadert en in de Zon op doeken te drogen gelegd, dog alvorens met Azyn besproeit worden, om de Wormtjes, welke de roode Koleur hoofdzakelyk uitmaken, te doen sterven, die anders in een vliegend Insect veranderen, en weg vliegen: Waar na deeze gedroogde *Befen* over al verzonden worden; en men zegt, dat de Menschen in de Landen daar ze veel groeijen, inzonderheid in *Provence* en *Languedoc*, 'er een schoone winst met doen.

§ 40.

Uit deeze *Carmosyn-befen* worden ook verscheiderhande schoone Verfstoffen *geprepareert*, tot gebruik van de Fynschilders, als *Lak*, *Carmyn*, &c.

§ 41.

Behalven deeze nuttigheid van de *Carmosyn-befen* tot 't verwen en schilderen, zoo hebben dezelve ook een groot gebruik in de *Medecyne*: men maakt in die Landen daar deeze *Befen* veel groeijen, inzonderheid in *Provence* en *Languedoc*, een *Syrôop* van, die over al verzonden word, en tot 't maaken van de vermaarde *Confectio Alkermes* dient; welke zeer in agting is ende gebruikt word voor zwakke Menschen; want ze sterkt 't Herte, de Herzens, en alle Levens-geeffen zeer, en vervrolykt 't Gemoed; zynde mitsdien een deftig middel voor Flauwtens, Swymelingen, Hertklopping, Melancholie en Hypochondrie, als meede voor

Menschen die door de eene of andere Ziekte, of door vermoeijng, kragteloos geworden zyn: Tot alle deeze gebreeken is ook dienstig de *Essentz* of *Tinctuur*, die door middel van de drooge *Befen* op beste *Spiritus Vini*, of op *Rose-water*, waar in eenige druppels *Spiritus Vitrioli* gedaan zyn, te trekken, gemaakt wort; en die ieder in zyn Huis-houding ligt zelfs maaken kan; weshalven ik deeze *Tinctuur* hier hoofdzakelyk bybreng; indien men 'er wat *Canneel*, van 't buitenste Geel van *Citroen-schillen*, een weinig *Ambler-Grys* en *Benzoin*, byvoegt, zal de *Tinctuur* zoo veel te kragtiger en geuriger zyn, en mag met regt eene *Tinctura Regia* genoemd worden; men gebruikt daar van 10 à 15 druppels in goede witte Wyn, of in eenig ander Vogt.

§ 42.

Daar zyn ook nog twee andere Zoorten van *Carmosyn-Koleuren* die aan de Gewassen voortkomen, en tot 't verwen en schilderen, in plaats van de gemelde *Carmosyn-befen*, en wel 't meest gebruikt worden, de eerste wort doorgaans *Cocbenille* genoemd, en wort gevonden in de *Weld-Indiën* aan een soort van *Vygeboom* (*Opuntia*); zynde kleine zeer roode Wormtjes of Mugjes, in de gedaante als kleine ronde roode *Befen*, welke de *Eyers* van *Insecten* zyn, vergadert worden. De tweede Zoort vind men aan de Wortels van een soort van *Weeg-gras* (*Polygonum coccigerum* C. B. *Pin.*) in Polen; dog men vind ze ook wel op andere Plaatzten aan de gemelde Wortels, maar niet zo veel, nog zo goed van koleur, en deze Poolse *Karmosyn* wort byna zoo goed geagt als de *Cocbenille* en *Kermes-befen*, zelfs ook in de *Medecyne*.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# ESCH-DOORN.

## § 1.



Deze Boom word genoemd, in 't *Nederduitsch*, Esch doorn. Boog-hout. Luit-hout. Schotze-Linde. *Latynsch*, Acer. *Hoogduitsch*, Ahorn-Baum. Ahorn. Masholder. *Fransch*, Errable. *Engelsch*, The-commun-Maple. *Deenssch*, Lun. *Zweedsch*, Lön. Lunn.

## § 2.

Hier van worden zes soorten gevonden, als

## 1. DE GROOTE ESCH-DOORN.

Acer montanum candidum. *C. B. Pin.* 430. *Tournef. Inf.*

615. *Boerb. J. A. 2.* 234.

Acer major, multis falso Platanus. *J. Baub.* 1. 168.

Acer major. *Dodon. Lob.*

Acer foliis palmatis obtusé ferratis, floribus sub-apetalis racemosis. *Linn. H. Cliff.* 143. No. 1.

Acer foliis quinquelobis acutis obtusé ferratis, petiolis canaliculatis. *Linn. Hort. Ups.* 93.

2. DE GROOTE ESCH-DOORN, met Blaaden als de Platanus, *Norweegsche Esch-doorn* genoemd.

Acer montanum tenuissimis & acutis foliis. *C. B. Pin.*

431.

Aceris majoris Varietas. *J. Baub.* 1. 168.

Acer montanum Orientales, Platani foliis atrovirentibus.

*Plukn. Phytogr.* tab. 252. fol. 1.

Acer Platanoides *Num. Wor. Oeff. Hist.* tab. 57. *Tournef. Inf.* 615.

Acer foliis palmatis acuté-dentatis, floribus corolla spaciocis corymbosis. *Linn. Hort. Cliff.* 145. *Roy. Prodr.* 459.

Acer foliis quinquelobis acuminatis, acutéque dentatis. *Linn. Flor. suecic.* 303.

## 3. DE KLEINE ESCH-DOORN.

Acer campestre & minus. *C. B. Pin.* 431. *Tournef. Inf.*

615. *Boerb. J. A. 2.* 234.

Acer vulgare, minore folio. *J. Baub.* 1. 166.

Acer minor. *Dodon.*

Acer. *Lob.*

Acer foliis tripartito-palmatis, laciniiis utrinque emarginatis obtusis, cortice sulcato. *Linn. H. Cliff.* 145. *Roy. Prodr.* 459.

## 4. DE KLEINE ESCH-DOORN, met driehoekige Blaaden.

Acer trifolia. *C. B. Pin.* 431. *Tournef. Inf.* 615. *Boerb. J. A. 2.* 234.

Acer monspessulanum. *J. Baub.* 1. 167.

Acer foliis trilobis integerrimis. *Roy. Prodr.* 459.

5. DE VIRGINISCHE ESCH-DOORN.

*Acer virginianum*, folio majore, fubtus argenteo, fupra viridi fplendente. *Plukn. Almag.* 7, tab. 2. fol. 2.

*Catefb. Carol.* 1. 62. tab. 32. *Boerb. J. A.* 2. 234.

*Acer virginianum*, folio fubtus incano, flosculis viridirubentibus. *Herm. Parad.* 1. tab. 1.

*Acer foliis palmato-angulatis*, floribus fubapetalis feffilibus, fructu pedunculato corymbofo. *Gronov. Virg.* 41.

*Acer foliis quinquelobis*, acuminatis acutè ferratis, petiolis terenetibus. *Linn. Hort. Upf.* 94.

6. DE GROOTSTE VIRGINISCHE ESCH-DOORN.

*Acer maximum*, foliis trifidis & quinquefidis, *Plukn. Almag.* 7 tab. 123. fol. 4 & 5. *Boerb. J. A.* 2. 234.

*Negundo perperan difta*, Arbor virginiana. *Hort. Beaumont.*

*Acer foliis compofitis*. *Linn. Hort. Cliff.* 144. *Roy. Prodr.* 460.

§ 3.

De eerfte en tweede zoort (§ 2. No. 1, 2), dat groote uitkroonende Boomen kunnen worden, en van zommige fonrege voor de *Platanus* gehouden zyn, groeijen in het wild natuurlyk op de bergagtige plaatzen van *Duitschland*, *Ooftewyk*, *Zwitzerland*. *Frankryk*, *Italien*, en elders. Dog de tweede zoort is zeldzaamer; maar die word meer in de noordlyke Landen, als, in *Norwegen* en *Zweden* gevonden.

De derde zoort (§ 2. No. 3.) of *kleine Esch-doorn*, die Heefteragtig groeit, word gevonden op veel plaatzen van *Duitschland*, en elders in Berg- en Boschagtige plaatzen, ook veel naaft de Tuinen en Akkers, in de Heggen, en elders, als meede dikwyls omtrent de Revieren en Beeken.

De vierde zoort, (§ 2. No. 4.) word meeft alleen gevonden in de Berg- en Bosch-agtige plaatzen, en in de Heggen, der warme Geweften van *Frankryk*, *Italien*, en elders.

De vyfde en zesde zoorten zyn buitenlandfche Gewaffen,

groeiende natuurlyk in *Virginien* en *Carolina*; kunnen heel groote Boomen worden, maar zyn by ons zeldzaam. Van de eerfte, tweede, en derde Zoort zyn 'er Meede-zoorten die fraaye bonte blaaden hebben; en van de vyfde Zoort is een verandering met fraaye fcharlaake roode Bloemen.

§ 4.

Ze willen alle in allerlei goede Zand- of Klei-agtige gronden zeer wel groeijen, dog beminnen lieft de eerfte; ze kunnen ook tamelyk tegen een vogte Grond, en verdragen alle ongemakken des Winters; dog de *Zesde* zoort, als meede de *Bonte*, zyn wat gevoelyker, en begeeren derhalven, een goede warme Standplaats.

§ 5.

De vermeerdering kan gefchieden door het Zaad, maar dewyl zulks hier te lande niet of zelden wel ryp, en dus tot de Zaaijing niet bequaam word, zoo worden ze door Uitlopers, of door Inlegging voortgezet, dat gemakkelyk gefchied.

§ 6.

De twee eerfte of groote zoorten van *Esch-doorn* groeijen fchielyk op, en worden in de Tuinen gebruikt tot *Allés* en *Cingels*, hoe wel zelden, dewyl ze geen digt geflotene, aanzienlyke Kronen maken, en daar en boven niet zeer beftendig tegen de Wind zyn; want haar Hout broos en ligt breeikbaar is. Ze worden derhalven doorgaans, gelyk ook de twee laatftgemelde vreemde zoorten, alleen om de verandering van gewaffen hier of daar, op een gevoelyke, voor Winden gedekte plaatze in de Tuin, of in de Bosquet, geplant.

§ 7.

De tweede zoort, of *Kleine Esch-doorn*, is bequaam tot Scheer-heggen, maar om dat die niet zeer digt gefloten en oogzienlyk worden, ten waare in befchaduwde plaatzen, on-

der andere Boomen, daar anders geen gewas groeijen kan; dewyl ze inzoodaanige plaatsen voor andere groeijen willen.

De vierde soort, word alleen om de Liefhebbery hier te lande gequeekt, en ergens in de Tuinen op een warme plaats geplant, dewyl ze onze Winter-koude wat vreeft.

## § 8.

Aangaande het Oeconomische gebruik van den *Esch-doorn*, het Hout van de eerste en tweede soort, word, dewyl het zeer wit, effen, taai en zagt te bearbeiten is, en niet ligt berft, gaegt en veel gebruikt van de *Musicaale Instrument-makers*, tot 't maken van *Violen*, *Harpes*, *Luiten*, enz.; waar van het de naam van *Luit-hout* op zommige plaatsen verkregen heeft. Wordende wyders ook gebruikt van de *Cabinet-makers* en *Schrein-werkers*, als meede van de *Draaijers*, tot allerlei glad en cietlyk Werk, als Cabinetten, Tafels, Lyften, Stoelen, Schotels, Kommen, en meer andere Huisgeraden.

Het Hout van de Kleine soort, (§ 2. No. 3.) word meede veel gaegt van de *Cabinet-makers*, en wel hoofdzakelyk deszèlfs Wortels zeer gezogt, om dat die met mooie bruine Aderen of Vlammen doorgroeit zyn, waar van in Duitschland en elders zeer fraai ingelegt Cabinet-, Tafel- en ander Werk gemaakt word. Het Tafel en ander Werk van deeze zoorten van Hout is reeds in oude tyden in hooge agting geweest, zulks blykt by PLIN. Lib. 16. cap. 43. MARTIAL. Lib. 14. *Epigr.* 95. VIRGIL. 2. *en* 5. 112. OVID. Lib. *Amor. Eleg.* 11. v. 15.

## § 9.

Tot Branding is dit Hout niet veel waard, om dat 't weinig vlam en hitte geeft, en van korten duur is.

## § 10.

De Bladen zyn dienstig tot bedding voor het Vee, dewyl ze niet ligt rotten, en een goede Mesting worden.

# BESCHRYVING VAN DE ESSCHE-BOOM.

## § 1.



Eze Boom word in verscheide Taalen genoemd als volgt, in 't *Nederduitsch*, Effchen-boom. *Essche*. *Latynsch*, Fraxinus. *Hoogduitsch*, Esch-baum. *Eschern*. *Franssch*, Frêne. *Engelsch*, Asch-

Tree. *Deenssch*, Eske-Tree. *Esk*. *Zweedisch*, Aske-Trac. *Ask*.

## § 2.

Daar worden drie Zoorten van gevonden, als:

1. DE GEMEENE OF GROOTE ESSCHE. VELD-ESSCHE.

Fraxinus

Fraxinus excelsior. *C. B. Pin.* 416. *Tournef. Inst.* 577. flore petaloide; mas & frugifera; foemina. *Boerb. J. A.* 2. 171.

Fraxinus vulgarior. *J. Baub.* 1. 174.

Fraxinus. *Dodon. Lob.*

Fraxinus floribus nudis. *Linn. H. Cliff.* 469. *Flor. Succ.* 830. *Mat. med.* 475. *Roy. Prodr.* 396. *Hermaphroditus & foemina.*

2. STEEN-ESSCHE, WOUDESSCHE, KLEINE ESSCHE. MANNA-OOM.

Fraxinus humilior five 2. Tbeophrasti; minore & tenuior folio. *C. B. Pin.* 416. *Tournef. Inst.* 577. *Boerb. Ind. A.* 2. 172.

Fraxinus tenuior & minore folio. *J. Baubin.* 1. 177. *Ornus. Lugd.* 83.

Ornus vulgaris, fructifera & sterilis. *Pont. ambol.* 300.

Fraxinus floribus completis. *Linn. H. Cliff.* 470. *Hort. Ups.* 304. *Mat. med.* 476. *Roy. Prodr.* 396. *Hermaphrodita & mas.*

3. LAAGE ESSCHE. KLEINE ESSCHE.

Fraxinus minor foliis rotundioribus. *Boerb. J. A.* 2. 172.

Fraxinus Alepensis. *Herm. H. C. B.*

Van deeze eerste soort is 'er een Meede-soort die fraaije bonte Blaaden heeft.

Daar word by *Boerbave (a)* ook nog van een *Virginische* soort gemeld, die een geheel knobbelige Stam heeft, maar deeze is zeldzaam.

De *Esschen-boomen* zyn van tweederlei Kunne, als *tweeflagtig*, die geen Zaad geeven, en 't *wyffe*, 't welk Zaad voortbrengt.

§ 3.

De eerste soort of de gemeene *Essche*, welke een heel groote hoog opschietende, dog niet zeer breed uitkroonen-

(a) *Boerbave Ind. alt.* 2. 172.

de Boom worden kan, is hier te Lande, gelyk in *Hoogduitschland*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders, bekend genoeg, dezelve word niet alleen *gecultiveest*, maar groeit ook veel van zelfs in het wild, in de *Heggen*, aan de kanten van de *Velden*, *Hooven*, en op andere plaatsen, inzonderheid daar 't wat vogtig is, want hy bemint 't vogt.

De tweede soort, of de *Steen-Essche*, is hier te Lande vreemd, dezelve word gevonden in *Duitschland*, *Italien*, *Frankryk*, en elders, in de *Berg- en Bosch-agtige* plaatsen. Hy is van de voorgaande gemeene soort onderscheiden daar in, dat de *Blaaden* kleiner, smaller, fyner gekerteld, en wat bleeker-groen zyn; ook word de geheele Boom zoo groot niet als de voorige.

Daar is nog een Meede soort van, genaamt *Fraxinus rotundior* folio. *C. B. Pin.* 416. *J. Baub.* 1. 177. *Ornus quorundam*; die van deeze niet verschilt, dan dat ze ronder *Blaaden* heeft.

De derde, of laage soort, is meede hier te Lande ook vreemd, ze groeit natuurlyk in *Syrien*, omtrent *Aleppo*, en elders in *Asia*, en is kleinder en laager als de voorige soorten, de *Blaaden* zyn ronder, glanzende, en gegolft.

§ 4.

Deeze Boomen willen in allerlei gronden heel wel groeijen, als die maar niet te schraal en maager zyn; en de eerste soort bemint 't vogt, dog niet zoo veel als de *Els*; maar de overige hebben liever droogte; dog deeze worden by ons meest alleen uit *Liefhebbery* om de verandering gequeekt; en ze kunnen alle onze *Winter-koude* zeer wel tegenstaan.

§ 5.

Ze worden voortgeteelt door haar Zaad, dat de gedaante van een *Voogels-Tong* heeft, en derhalven in de *Apotheken* de naam van *Lingua Avis* voert, welk Zaad in het Voor-jaar, na dat 't van te vooren de *Winter* over in vogt

Zand te meuken gestaan heeft, in een goede grond gezaait word.

De opgekome ne jonge Boomtjes worden daar na, 4, 5, 6, of meer Jaaren oud geworden zynde, verplant, daar men begeert, de Pen wortel als dan kortende; maar aan de Top-scheut moet men nooit roeren, om dat ze anders, gelyk alle andere Boomen, dog deeze in 't byzondere, geen mooije, regte Stam, nog goede Kroon verkrygen.

Ze komen ook dikwyls omtrent de plaats daar oude Boomen staan, van zelfs, van het needergevallen Zaad voort, te weteen de *eerste soort*, welkers Zaad ook eenige veranderingen voortbrengt, als: 1. Zaad- en geen Zaad-draagende Boomen (§ 2.), en 2. Met blinkende of minder blinkende Blaaden; waar by aan te merken staat, dat men bevonden heeft, dat die, welke geen Zaad draagen, en geen sterk blinkende Blaaden hebben, de beste zyn, om dat ze de grootste Bomen worden, en de beste Stammen verkrygen, daar in teegen die, welke sterk glimmende Blaaden voortbrengen, nooit tot zoo groote Boomen, en dikwyls met knobbelagtige Stammen groeiën. Ook houd men onder de Zaad draagende die, welkers Zaad-huisjes dicht by malkander by Bosjes groeiën, doorgaans voor slegter van Gewas, als welkers Zaad huizen enkel en wyd van elkander staan.

## § 6.

Wat aangaat het gebruik des *Essche-booms* in de Tuinen; dezelve worden hoofdzakelyk geplant rondom Tuinen en op andere plaatzen, tot mantelinge en wind-breeking, 't zy in enkele of dubbele Reyen, dewyl ze sterk en vast bewortelen, en heel beestendig teegen de Wind zyn. Tot cierlyke Alleés zyn ze niet bequaam, om dat ze doorgaans geen dicht geflootene, aanzienlyke Kroonen maaken, nog minder deugen ze tot Scheer-heggen. Men moet zig wagen om dezelve by of omtrent ander Gewas te planten, want, dewyl ze haare dikke Wortels ver en niet diep uit-

spreiden, en ook veele Veezel-wortels maaken, zoo berooven ze het naby zynde Gewas van al zyn Voedzel, en doen het dus quynen. Ondertusschen is het aanmerkelyk, dat evenwel allerlei Gewassen, in de plaatzen daar *Essche-boomen* geroeit zyn, geplant wordende, daar zeer wel groeiën.

## § 7.

Men plant de *Esschen* ook wel rondom Akkers en Velden, naaft de Slooten, Gragten, en elders, daar de Grond vogt is, om met der tyd van het Hout te *profytteeren*: Maaken de dezelve ook, naaft Slooten, enz., geplant zynde, een heel vasten Wal, door haare zig verre verspreidende Wortels.

## § 8.

Het Hout is wit, heel hard en taai, buigzaam, glad en effen, en word derhalven veel geagt en gezogt van de Waagenmaakers; is ook zeer dienstlig tot allerlei andere Timmeragie, inzonderheid dat buigen moet. Men maakt 'er om die reeden ook de Stokken der Spieffen, Hellebaarden, Espadons der Officieren, enz., van, insgelyks allerlei Gereedschappen, en Heggen in Gereedschappen; wordende ook veel van de Draaijers verarbeid. Dog in gestaadige droogte is dit Hout, inzonderheid als het weinig behandelt word, zeer vergangelyk, want word dan door de Wormen in weinige Jaaren doorknaagt.

## § 9.

Het is ook een zeer goed Brand-hout, beter als *Elr*, dog minder als *Boeke*; en het is zeer aanmerkelyk, dat dit Hout brand en vlam geeft, zoo ras 't maar gekapt en nog groen is, dat geen ander soort van Hout doet.

## § 10.

De voorgemelde tweede soort van *Essche*, (§ 2. No. 2.) is de voortbrengster van het *Manna* der Apotheeken, zynde

de het Sap des Booms dat in de warme Landen in de heete Zomer-dagen uit de Bladen en derzelver Steelten zweet, en tot kleine Korls van een witte Koleur verdikt, die naar maate de Korls harder worden, een geel-agrige Koleur verkrijgen; welke Korls 'smorgens vroeg vergadert en vervolgens tot gebruik in de Medecyne overal verzonden worden. Voor dezen geloofde men dat het *Manna* een vette uit de lugt gevallen dauw was, die op de Blaaden quam te stollen, maar door nader naukeurig onderzoek meent men bevonden te hebben dat zulks zoo niet en is, maar dat het *Manna*, gelyk gezegt is, uit den Boom zweet.

## § 11.

Het *Manna* komt voort in de warme Landen, als in *Italien*, *Sicilien*, *Provence*, en elders; wordende inzonderheid veel gevonden en verzamelt in het Koningryk *Napels* omtrent *Calabrien*, als ook in 't Eiland *Sicilien*, 't welke ook voor het beste gehouden worden. De Italianen noemen het *Manna di fronda*, tot onderscheid van een ander *Manna*, 't welk getrokken word uit deeze Boom, door infnyding der Schors, van de Italianen *Manna forsata*, of *Manna di corpo* genoemd; maar dit word zoo goed niet gehouden als het natuurlyke, zynde ook doorgaans met aarde en andere vuilnisse doormengt.

Daar word ook omtrent *Briancon*, in *Dauphinè*, *Trident* in *Trol*, in de *Appenninische* Gebergten, en elders, een *Manna* vergadert van de *Lorken-boom* (*Larix*), dog 't welk zoo deugtzaam niet is als de voorgemelde soorten.

Men ziet ook zomtyds, zelf hier te Lande, op de Blaaden van zommige Boomen, by voorbeeld, op de *Esch-doorn*, *Haag-boek*, *Ipe-boom*, enz., een Vogt of Sap, dat

dik word, op de wyze van *Manna*, maar dit is van geen gebruik.

Of het *Manna* der *Israëlieten*, dat ze in de Woestijne dertig Jaaren lang voor spyse gebruikten, (a) van diergelyke natuurlyke soort geweest is, als de voorgemelde, zulks is een Vraag? die tot heden toe nog niet van de Geleerden beflist is. Zommige meenen van ja, andere daar in tegen, en wel de meeste, houden staande, dat het geen natuurlyke, maar een ongewoonlyke, boven natuurlyke Spyse geweest zy, welke te voren nooit gezien, en nadat ze opgehouden heeft niet weer gevonden is; welke meening ook wel de meeste toefemming heeft, dewyl dat *Manna* der *Israëlieten* zelf een Spyse der Engelen genoemd, en in de Heilige Blaaden als een bijzonder Wonderwerk GODS geprezen word.

## § 12.

Voorts moet ik aanmerken, dat het opregte of beste *Manna* een deftig laxerend middel is, inzonderheid voor teedere Menschen; want 't laxeert zagties zonder eenig ongemak. Men neemt 'er 1 à 2 Oncen van, naar maate der verstoptheid, met een Pruim- of ander Sopje, of in Coffy, in plaats van Zuiker.

## § 13.

Men zegt dat 'er tusschen de *Essiben-boom* en de Slang een zodanig groote *Antipatie* is, dat wanneer een Slang in een kring beslooten wort, die half van Vuur en half van *Essiben-hout* of de Blaaden daar van gemaakt is, dezelve liever door 't Vuur als door 't *Essiben-hout* zal gaan; gelyk onder anderen *PLINIUS* in 't 13de *Capittel* van het 16de *Boek* verhaalt, dog dit schynt niet zeker te zyn. Voorts ben ik, om groote Reedenen, van gedagten, dat deeze Boom veele deftige kragten bezit die nog niet ontdekt zyn.

(a) Exod. Cap. XVI.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# G A G E L.

## § 1.

**D**it Heester-gewas wort genoemd in het *Nederduitsch*, Gagel. *Hollandsche* of *Brabandsche* Myrtus. *Latynsch*, Chamæleagnus. Myrtus Brabandica. *Hoogduitsch*, Post. *Fransch*, Gale. Myrte de Braband. *Engelsch*, Post. *Deenscb*, Pors. *Zweedfch*, Post.

## § 2.

Daar zyn eenige Zooten van, waar van de volgende zomtyds in de Tuinen gekweekt worden.

## 1. DE GEMEENE GAGEL.

Rhus Myrtifolia belgica *C. B. Pin.* 414.

Gale, Frutex odoratus septentrionalium. *J. Baub.* 1. 225. *Boerb. J. A. 2.* 261. *Tournef. in Art.* 1706.

*Pag.* 83. *Tab.* 1.

Chamæleagnus. *Dodon.*

Eleagnus. *Cordi Lob.*

Gagel, feu Myrtus brabandica vel belgica. *Vulgo Batavis.*

Myrica folis lanceolatis, fructu sicco; *Mas & Famina* *Linn. Flor. Lapp.* 373. *H. Cliff.* 455. *Flor. Suec.*

817. *Mat. med.* 451. *Roy. Prodr.* 527.

## 2. DE COROLYNISCHE BESIEN-DRAGENDE GAGEL.

Gale, quæ Myrto brabandica similis, Caroliniensis baccifera, fructu racemoso sessili monopyreno. *Plukn. Almag.* 250. *Tab.* 48. *Fig.* 9. *Boerb. J. A. 2.* 261. *Catesby Carol.* 1. P. 69. *Tab.* 69.

Coriotragematodendros feu Arbor caroliniensis Æleagni cordi foliis, fructu saccharati speciei & magnitudine Coriandri. *Plukn. Amelth.* 65.

Ambulon. *C. B. Pin.* 459.

Ambulon Arbor. *J. Baub.* 1. 503.

Myrica foliis lanceolatis subferratis, fructu baccato. *Linn.*

*H. Cliff.* 455. *H. Upl.* 295. *Roy. Prodr.* 527. *Grænov. Virg.* 120.

Candel-Tree. *Pensylvanis.*

## § 3.

De eerste Zoort groeit alleen in de koude noordlyke Landen, als, in *Zweden*, *Norweegen*, &c., en inzonderheid veel in deeze *Nederlanden*, in Zand- en Veenagtige, schrale, vogte, brockagtige plaatzen. Wordende in deeze Provincie veel gevonden in de zogenaamde Wouden en in de Veenen. Het is een klein Heesteragtig Gewas, gelykende in de eerste opslag veel na kleine laage Wilgen.

De tweede Zoort (§ 2. No. 2.) groeit natuurlyk in *Carolina*, *Virgnien*, *Pensylvanien* en elders in die Gewesten, gelykende veel na de voorgaande, maar wort grooter en boom-



boomagtiger. Daar is een verandering van, welke breeder en dieper gezaagde Bladen heeft.

## § 4.

Ze beminnen een goede, losse en liefst zandagtige en vogte Grond, en een opene Stand-plaats, verdragen onze Winter-koude zonder hinder, hoewel de Carolynsche Zoorten iets tederder zyn, en een goede gedekte plaats vereifchen.

## § 5.

Haare vermeerdering gefchied door de Wortel-scheuten, of anders door Inlegging.

## § 6.

Haar gebruik in de Tuinen is weinig, en niet anders als dat men ze zomtyds hier of daar in de Tuinen of in de kleine Bosquets, uit Liefhebbery en om de verandering van Gewassen plant. Dog men kan 'er ook lage Scheer-heggen van planten, als men wil, die juist niet kwalyk staan: Dog dewyl dit Gewas, te weeten de eerste Zoort, hier te lande in het Veld groeit, zo wort het zelve weinig geagt.

## § 7.

De eerste zoort of gemeene Gagel, word van zommige bedriegelyke Brouwers met in het Bier gebrouwen om de Hop te sparen, en aan het Bier kragt te geven: Maar zoodaanig Bier schynt wel kragtig te weezen, dewyl het ras dronken maakt, maar is zeer ongezond, verwekkende na de ontugtering onverdraaglyke Hoofd pyn.

## § 8.

De Heer *Simon Pauli*, in zyn leven vermaard Lyf-Medicus en Botanicus van den Koning van Denemarken, was van die vaste meening, dat onze gemeene Gagel de waare

Thee-boom der Chineesen en Japoneesen was, om dat de Struik en deszelfs Blaaden zeer aan de gedaante van de Thee-boom gelyken, en de smaak der gedroogde Blaaden van de Gagel, met die van de Thee eenigzints over een komt; weshalven hy de Europeanen belachte dat ze de Thee zoover gingen haalen (a); dog dat hy in deezen grootelyks gedwaald heeft, is door nader onderzoek en ondervinding openbaar.

## § 9.

De Heer *Professor LINNÆUS*, zegt in zyne *Flora Lapponica* (b) vraags- of voorstellender wyze, of men uit de gemeene Gagel niet een *Campher* zonde kunnen distilleeren? dewyl alle zoorten van dit gewas een zoodaanige Renk, en ik weet niet wat voor gelykheid (zegt dien grooten Botanicus en Natuur-kenner) met de *Campher*-boom hebben: Indien dit geschieden kan, men zoude mogelyk veel nuttigheid uit dit by ons veel in 't wild groeiend, en tot nog toe byna nergens toe dienend gewas, kunnen trekken: Of zoude deeze Gagel niet ook kunnen gebruikt worden tot de Leer-touwery?

## § 10.

Wegens de aangename Reuk van deeze Gagel, inzonderheid als die droog is, zoo legt men veelyds Bosjes van deszelfs Takken in de Kleer-, Linne-, en Boek-kassen, welke egter niet alleen een aangename Reuk op die plaatsen verspreiden, maar ook een zeer goed Tegen-middel voor de Motten en andere Insecten zyn; even als de *Campher* hiertoe zeer dienstig bespeurt word.

(a) Zie zyn *Gnatsipars bobon*, en inzonderheid zyn *Commentar. de usis & abusibus Tabaci*, etc.


(b) § 373. B.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# GENEVER-BOOM.

## § 1.

E *Genever-boom* word in verscheide Landen genoemd als volgt: In 't *Nederduitsch*, *Genever-boom*. *Jenever-boom*. *Dam-besie-boom*. *Im-beer-boom*. *Krammets-besie-boom*. *Latynsch*, *Juniperus*. *Hoogduitsch*, *Wacholder*. *Wacholder-baum*. *Wegholder*. *Kramets-beer-baum*. *Kattich-baum*. *Franfch*, *Genevier*. *Engelfch*, *Juniper-Treë*. *Deenſch*, *Enebaers-Traed*. *Zweedſch*; *Enebaers-Traed*. *En*. *Enbuske*.

## § 2.

Men vind verscheide zoorten van dit altyd-groenend Gewas by de *Botanisten* aangeteekent, dog ik zal alleen van drie zoorten spreekē, die het meest bekent zyn; als:

## 1. DE KLEINE GENEVER-BOOM.

*Juniperus vulgaris fruticosa*. *C. B. Piu.* 481. *Tournef.*  
*Inſt.* 588. *Boerb.* 7. *A.* 2. 208.

*Juniperus vulgaris, baccis parvis purpureis*. *J. Baub.* 1.  
293.

*Juniperus minor*. *Dodon.*

*Juniperus*. *Lob.*

*Juniperus foliis undique prominentibus pungentibus*.  
*Linn Flor. Lapp.* 376. *Mas & Femina.*

*Juniperus foliis sessilibus patentibus*. *Linn. Hort. Clif.*

464. *Virid.* 99. *Flor. suec.* 824. *Roy. Prodr.* 89.  
*Hall. Helv.* 146. *Mas & Femina.*

## 2. DE GROOTE GENEVER BOOM.

*Juniperus vulgaris*, *Arbor. C. B. Pin.* 488. *Tournef.*  
*Inſt.* 588. *Boerb.* 7. *A.* 2. 208.

*Juniperus vulgaris celsior & arborefcens*. *Claf. H.* 38.

## 3. DE GROOTE GENEVER-BOOM, met blauwe Besien.

*Juniperus major bacca carulea*. *C. B. Pin.* 489. *Tournef.*  
*Inſt.* 589.

*Juniperus maxima Illyrica*. *J. Baub.* 1. 300.

*Juniperus maximus Illyricus, caerulea bacca*. *Lob.*

De eerste zoort groeit Heesteragtig, maar de tweede en derde groeijen in alle deelen grooter, en worden taamelyk groote Boomen; edog de nieuwſte *Botanisten* zyn van gedagten, dat deeze drie zoorten maar veranderingen van makander zyn, en haar verschild van klein- of grootheid, alleen afhangt van het Climaat en de Landſtreek daar ze groeijen.

## § 3.

De eerste zoort groeit op veel plaatzen van *Hoog- en Neder-duitschland*, *Boebeemen*, *Tirol*, *Zwitserland*, *Frankryk*, en in de noordlyke Landen, als in *Norwoegen*, *Zweeden*, en elders, op de Bergen, in de Boffchen, en op andere woefte, onbebouwde, koude plaatzen, want ze bemint de koude

koude. Dog in deeze Provincien worden geen andere gevonden, als die gecultiveert worden.

De tweede en derde, of boomagtige soorten, beminnen de warmer Landen, en worden gevonden in *Spanjen*, *Italien*, *Provence* en *Languedoc*. Dog de derde soort, zoo 't niet dezelfde is met de tweede, schynt alleen een kleine verandering daar van te zyn, aangaande de Vruchten, die blauwagtig, en volgens *Lobel*, wat langwerpig-rond zyn; hier te Lande zyn ze zeldzaamer.

## § 4.

Daar word ook by de *Botanisten* nog van twee veranderingen van de eerstgemelde soort (§ 2. No. 1.) gemeld, als eene die laag groeit, met korter, breeder, en dikker Blaaden, en de Takken by de grond verspreid leggende; en een andere, die hoog, en van onder tot boven met Takken, *Pyramyds-wyze* groeit, als de *Cypresse boom* (§ 2. No. 2.); deeze worden hier en daar op de hooge Gebergten van voorgemelde Landfchappen gevonden, en zyn hier te Lande onbekent. (a)

De Vruchten of Bessen van deeze Boomen worden eerst in het volgende tweede Jaar in de Herfst ryp, dog het brengt alle Jaaren nieuwe Vruchten voort, zoo dat men altyd rype en onrype Vruchten aan de Boom ziet, als hy draagt.

## § 5.

De *Genever-boom* begeert van natuure een gemeene, loffe, zandagtige, schraale en drooge Aarde: In zwaare, vogte Klei-, en in gemefte Gronden wil hy niet wel aarden; hy verdraagt alle ongemakken des Winters, hoewel de tweede en derde soorten wat teederder zyn, en een warmer Standplaats begeeren.

## § 6.

Hy word van zyn Bessen, welke 't Zaad in haar bevatten, voortgeteelt, die in het vroege Voorjaar, na dat ze de Win-

(a) Ziet LINN. Flor. Lapp. & Hort. Ups.

ter over in vogt Zand te meuken gestaan hebben, op een Akker of Bedde in Greppels, die 2 à 3 Voeten van makander gemaakt zyn, één Duim diep gelegd worden; of men zaait ze uit de volle Hand, en bedekt ze bequaamelyk met Aarde, wordende de opgekomenen jonge Struikjes daar na 2 à 3 Jaaren oud geworden zynde, verplant, zonder iets aan te snoeijen, behalven de Pen- en andere Wortels. Dog ze groeijen veel beeter als men ze op de gezaaide Plaats, zonder te verplanten laat doorgroeijen.

Hy kan ook door inlegging der jonge Takken vermeerderd worden, maar dewyl hy door 't Zaad gemakkelyker en raffer voortgeteelt word, welk ook waffelyker Struiken geeft, zo geschied 't inleggen zelden anders dan by gebrek van *Bessen*; dog men vind deze *Bessen* doorgaans overal by de Stokers van distilleerde Wateren, welke dezelve tot 't distilleeren van de zogenaamde *Genever* of *Koorn-Brandewyn* gebruiken.

## § 7.

Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt, is weinig: Men plant zomtyds Scheer heggen van de kleine soort, om de verandering van Gewassen, die ook, als ze wel behandelt zyn, heel sierlyk staan; maar kunnen niet ligt over 5 à 6 Voeten hoog groeijen; en in deezen gevalle is het beeter, dat men ze ter plaatze in een Greppel zaait, en onverplant laat doorgroeijen (§ 6.) Deeze Heggen zyn heel zwaar en ongemakkelyk te Scheeren, dewyl de Blaaden en Takken zeer taai en lymig zyn, 't welk zig geduurig aan de Scheer vast zet, en het Knippen belemmert.

Men kan 'er ook kleine *Pyramiden*, van allerlei gedaante, van *formeeren*, die men op de *Rabatten* in de Bloem-perken en elders plant, en heel aangenaam staan.

Ook plant men ze op groote Plaatzten wel in de *Forquets* onder ander wild Gewas; weegens de veranderingen om haar altyd-duurende groente, als meede om de Vruchten.

R

§ 8. Het

## § 8.

Het Hout van deeze Boomen is heel hard, duurzaam, ros van koleur, vetagtig, en geeft een sterke aangename Reuk van zig, inzonderheid als het gebrant word, en zulks hoe ouder hoe aangenaamer; weshalven men zig veel van de spaanderen bedient die daar van geschaaft zyn, om 'er de Kamers mede, door middel van dezelve op een Comfoor met gloeiende koolen te werpen, te berooken, gelyk by aanzienlyke Liederen, inzonderheid in *Duitschland* en *Frankryk*, veel in gebruik is, om zulks alle Morgens te laten doen; 't welk aldus niet alleen een aangename reuk in 't Huis verwekt, maar ook zeer gezond geagt word, door dien die Rook alle onzuivere Lucht verandert en verdryft; wordende in het bezondere veel gedaan in ongezonde, besmettelijke tyden, en by zieke Menschen. Ook verjaagt deeze Rook de Vliegen, Muggen, en de veninige Dieren.

Dit Hout word ook gebruikt van de Cabinet-makers, Schryf-werkers, en Draaijers, tot allerlei fyn en sierlyk werk. Men zegt, dat het Hout van de groote zoort in Spanjen ook gebruikt word tot Timmeragie van de Gebouwen.

## § 9.

Zommige *Alchymisten* melden, dat de gloeiende Koolen van dit Hout, met zyn eigen Afch bedekt wordende, eenige Maanden kunnen gloeiende blyven; dog dit schynt by vergrooting gezegt, en dient door onderzoek naader waarheid te worden. Maar dit is zeker, dat deeze Koolen 't langst van alle andere zoort gloeiende kunnen blyven; en hier op schynen te doelen de woorden van den 120sten Psalm, vers 3, 4. *Wat zal U de bedrieglyke Tonge geeven? of wat zal ze toevoegen? scherpe Pylen eenes magtigen; mitgaders Genever-Koolen.* Waar uit teffens blykt, dat deeze Boom ook in *Judea* en omleggende Landen bekend geweest is, welk ook blykt uit *I Koning*, 19. vers 4, 5. alwaar men

leest, dat *Elias* voor de Koningin *Izabel* vluggende naar de *Woestyne*, zig onder een *Genever-boom* neederzette.

## § 10.

De Bessien van deeze Boom hebben, behalven haare groote nuttigheid in de *Medicine*, ook haar gebruik in de *Oeconomie*. Ze worden gebruikt tot Rooking, in plaats van het Hout (§ 8.), by deszelfs gebrek; tot het zelfde gebruik kunnen ook dienen de jonge Takken met de Blaaden; en schoon deeze Vruchten en Blaaden in allen geen zoo aangename Reuk geeven, zoo is de Rook niet minder gezond.

In zommige Plaatzten van *Duitschland*, *Boheemen*, en in de noordlyke Landen, maaken 'er de gemeene Menschen een Drank van, voor daagelyks gebruik, door middel van deeze *Genever-bessien*, wat gekneust zynde, in Waater te weken, by welke Drank zy heel gezond en frisch leven, en die niet onliclyk maar aangenaam smaakt; waarom, en om zyn gezondheid, die ook zelfs wel van de ryke Menschen gedronken word, kunnende men 'et wat Zuiker byvoegen.

## § 11.

De Stokers gebruiken deeze Bessien ook veel tot het Stoken van de *Genever*, (§ 6.), gelyk hier te Lande bekend genoeg is.

## § 12.

Men kan 'er ook een *Ratafiat*, of *Aquavit* van maaken, 't welk geschied op de volgende wyze; neemt van deeze *Bessien*, die verscht zyn, kneust ze wat, en giet 'er overheen goede *Brandewyn* (*Spiritus Vini*), of beste zuivere *Genever*, voegt 'er by eenige Kruid-nagels en een weinig *Canel*, en *Zuiker* naar believen, om het min of meer zoet te hebben; laat het dan op een warme plaats een tyd lang staan trekken, 't zelve altemets eens omschuddende; daar na filtreert het door een Doek of Vloei-papier, om het klaar te hebben. Dit *Aquavit* is een heerlyk Huis-middel, voor



zoorten gevonden, en in de *Botanische-Tuinen gecultiveert*, welke ik in het kort vermelden zal, als

1. DE GENEVER-BOOM, met roode Bessen: Of *Kleine Ceder-boom van Phœnicien*.

*Juniperus major* bacca rufescente. C. B. *Pin.* 489. *Tournef. Inst.* 589.

*Cedrus phœnicea* Bellonio, sive *Oxycedrus* quibusdam.

*Juniperus major* bacca rubra. *J. Baub.* 1. 297.

*Oxycedrus phœnicea*. *Dodon.*

*Juniperus major* Montpellensium. *Lob.*

*Juniperus foliis* quaternis patentibus subulatis pungentibus. *Roy. Prodr.* 90.

Groeit in zommige Gewesten van *Spanjen, Italien, Provence, Languedoc, Griekenland en Asten*, enz.

2. DE GENEVER-BOOM, met Cuprese Blaaden en geelle Vruchten, of *Kleine Ceder-boom van Lycien*.

*Cedrus folio cupressi major*, fructu flavescente. C. B. *Pin.* 487. *Tournef. Inst.* 588.

*Juniperus folio cupressi major*, fructu flavescente. *Herm. H. L. B.* 345.

*Cedrus Lycia*, retusa Bellonio dicta. *J. Baub.* 1. 300.

*Oxycedrus Lycia*. *Dodon.*

*Cedrus phœnicea media*. *Lob.*

*Juniperus foliis* undique imbricatis ovatis obtusis. *Roy.*

*Prodr.* 90.

Deze soort word in *Provence, Languedoc, Italien en Spanjen*, ook in *Griekenland en Asten* gevonden. Hier van vind men ook nog een Middel- en Kleine soort, by *C. Baub.* en andere aangeteekent; welke alleen van de gemelde verschillen daar in, dat ze kleiner groeijen, dog de Middel-soort grooter Bessen voortbrengt; hoewel het zeer waarschynlyk is, dat deeze drie veranderingen maar een zelfde soort zyn, alleen in groote volgens de Stand-plaats verschillende.

3. DE SPAANSE GROOTE GENEVER-BOOM, met

groote zwarte Bessen, of *Spaanse Ceder-boom*.

*Juniperus foliis* quadrifariim imbricatis acutis. *Roy. Prodr.* 90.

*Cedrus hispanica* procerior, fructu maximo nigro. *Tournef. Inst.* 588.

Deeze groeit in *Spanjen*.

4. DE GENEVER-BOOM, uit, *Virginien* met Cupresse-Blaaden, of *Virginische Ceder-boom*.

*Juniperus barbadensis*, cupressi folio, ramis quadratis.

*Plukn. alm.* 201. *Phytogr.* 197 fig. 4.

*Juniperus virginiana* foliis inferioribus juniperinis, superioribus Sabinam vel Cupressum referentibus. *Boerb. J. A.* 2. 208.

*Cedrus virginiana*. *Vulgo.*

*Juniperus foliis* inferné (basi) adnatis; junioribus imbricatis, senioribus patulis. *Linn. Hort. Cliff.* 464. *Hort. Upsl.* 299. *Roy. Prodr.* 90.

Deeze groeit in *Virginien, Carolina, Jamaica en Barbados*.

5. DE GENEVER-BOOM, of *Ceder-boom*, uit de *Barbados Eilanden*.

*Juniperus bermudiana*. *Hort. Angl.* 42. tab. 1. fig. 1. figura tenuis.

*Cedrus barbadensis*. *Vulgo.*

*Juniperus foliis* omnibus quadrifariim imbricatis, junioribus ovatis, senioribus acutis. *Roy. Prodr.* 90.

Dit schynt alleen een verandering van de voorige (No. 4.) te weezen, en groeit op dezelfde plaatzen.

6. DE GENEVER-BOOM, of *Ceder-boom*, uit de *Bermudes Eilanden*.

*Juniperus bermudiana*. *Herm. H. L. B.* 345. t. 347. *Boerb. J. A.* 2. 208.

*Cedrus Bermudiana*. *Vulgo.*

*Juniperus foliis* inferioribus ternis, superioribus binis decurrentibus, subulatis, patulis, acutis. *Roy. Prodr.* 90.

De Groei-plaats van deeze soort zyn, de *Eilanden Bermudes*,

mudes, aan de Engelsche toebehoorende, van waar 't Zaad eerst naar Engeland gebragt.

§ 20.

Alle deeze gemelde vreemde soorten van *Genever-boomen* (§ 19. No. 1-6.), die t'onregte Ceder-boomen voor deezen genoemd zyn, zyn wat tederder als de voorheen gemelde soorten (§. 2. No. 1-3.), en kunnen derhalven onze Winter-koude niet wel tegenstaan, inzonderheid zoo lang ze nog jong zyn; en dewyl ze alleen om de zeldzaamheid in de *Academie-Tuinen*, en by de Kruid-beminnars gecultiveert worden, zoo worden ze in Potten, of houten Kassen gehouden,

om ze 's Winters in het Orange-huis voor de koude te ber- gen. Ze worden by ons niet ongemakkelyk voortgeteelt door steeking of inlegging der Takjes; of anders ook door de uit hunne natuuryke Groei-plaats verkregene Vruchten met 't Zaad.

§ 21.

Het Hout van deze drie eerstgemelde soorten (§ 19 No. 1. 2, 3.) is zeer hard, langduurend, en ros-agtig van Koleur, en word van de Draajers, Schrein-werkers, enz. gebruikt als Genever-Hout (§ 8.), tot allerlei fraai Huis-raad; naamelyk in die plaatzen daar 't groeit of naa toe gezonden word.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# H A A G - B O E K E .

§ 1.

**D**eeze Boom word genoemd in 't *Nederduitsch*, Haagboeke. *Wielboom*. *Latynsch*, *Carpinus*. *Fagus sepium*. *Betulus*. *Hoogduitsch*, *Hagenbuche*. *Hainbuche*. *Steinbuche*. *Spindelbaum*. *Franfch*, *Charme*. *Engelsch*, *Hornbeam*. *Hardbeam Tree*. *Deenscb*, *Bög*. *Afn-Bög*. *Zweedfch*, *Afwen-boek*.

§ 2.

Daar worden twee soorten van gevonden, als:

1. *Carpinus*. *Dodon. Tournef. Inst. 582. J. A. 2. 176.*

*Ostrya*, *Ulmo similis*, fructu in umbilicis foliaceis  
*C. B. Pin. 427.*

*Fagus sepium*, vulgo *Ostryas* *Theophrasti. J. Baub. 1. 146.*

*Betulus. Lob.*

*Carpinus quamis strobilorum planis. Linn. H. Clif. 447.*

*Flor. suec. 786. Roy. Prodr. 79.*

2. *Ostrya Ulmo similis*, fructu racemoso *Lupulo simili. C. B. Pin. 427.*

S

*Ostrya*

*Ostrya italica*, *Carpini folio fructu longiore*. *Mich. Gen.*

223. tab. 104. fig. 1.

*Carpinus quamis strobilorum in flatis*. *H. Cliff. 447. Roy.*

*Prodr. 80.*

§ 3.

De eerste soort, dat een matig groote Boom worden kan, en het meest gevonden word, groeit op veel plaatzen van *Duitschland*, en in de noordlyke Landen, in de Boffchen, Heggen, op de Bergen en elders, en bemint de koude Gewesten.

De tweede soort versluit niet of weinig van de eerste, dan alleen in de Vruchten, die opgeblafen zyn. Dezelve word in de warmer Landen, als in *Italien*, *Spanjen*, *Provence*, enz. gevonden.

§ 4.

Ze begeeren van natuure een gemeene zand-agtige Aarde, in zwaare Klei- en in vette bemeste Gronden, willen ze niet wel aarden.

§ 5.

De Voortqueking geschied door het Zaad, 't welk in het vroege Voor-jaar gezaait word; wordende vervolgens de voortgekome jonge Plantzoenen, 4, 5 & 6 Jaren oud geworden zynde, verplant daar men begeert; dog ze worden hier te Lande meest door Inlegging der Takken vermeerdert, dewyl men hier niet wel Zaad van bekomen kan.

In *Duitschland* en elders, daar ze veel in het wild groejen, heeft men zoo veel moeite niet te doen om ze te teelen, men haalt aldaar de jonge Plantzoenen tot het gebruik in de Tuinen uit de groote Boffchen, alwaar ze veel van zelfs uit 't gevallen Zaad voortkomen.

§ 6.

Van deeze Boomen worden laage en hooge Scheerheggen in de Tuinen geplant, die als ze wel in 't Gewas komen, en wel behandelt worden, zeer cierlyk staan, en moogelyk de fraaiste van alle zyn, om dat ze een fraai Blad hebben, by na als het Blad van de *Tpen-boom*, en heel dicht begroejen; maar het is by ons daar meede gelegen als met de *Boeken-boom*, naamelyk dat ze in allerlei Gronden niet aarden willen, en al het geen van de *Boeke-boom* te vooren gezegt is, heeft ook hier plaats; behalven dat ze niet zoo bezwaarlyk in het gewas te brengen zyn.

§ 7.

Het Hout van deze Boom is wit en zeer hard en taai, wshalven het zeer dienstig is en gezogt word, voor Moolen-, Wagen-maakers-, en ander Werk dat hardigheid en sterkte vereischt.

§ 8.

In die Landen daar dit Hout veel groeit, worden uit de jonge Takken ook Horden gevlogten, die beel duurzaam zyn.

§ 9.

Het is ook een zeer goed Brandhout, dat veel hitte geeft en lang in 't vuur duurt, dog om dat 't weiniger gevonden word als ander Hout, en om zyn deugt tot voorgemelde dingen (§ 7.), zoo word 't weiniger gebrant, ten zy de Takken, en andere afvallen.

§ 10.

De gedoofte Koolen van dit Hout worden voor de beste gehouden van alle, voor *Zilver-smids* en andere, hoewel ze om voorgemelde Redenen zeldzaam zyn.



## BESCHRYVING

V A N D E

## HAAG-DOORN.

## § 1.

**D**eze Boom word in verscheide Taalen genoemt als volgt, in 't *Nederduitsch*, Haag-doorn. Haagge-doorn. Doorn boom. Witte Doorn. *Latynsch*, Oxyacantha. Spina alba. Spina acuta. *Hoogduitsch*, Hagdorn. Weifzdorn. Dornbaum. *Franfch*, Epine blanche. Aubespine. *Engelfch*, White Thorn. Handhorn-Tree. *Deenfch*, Heg-torn. *Zweedfch*, Hag-torn. Haf-torn.

Dezelve word van de Botanici genoemt :

*Mespilus apii folio fylvestris spinofa feu Oxyacantha. C. B. Pin. 454. Tournef. Inft. 642. Boerb. 7. A. 2. 256.*

*Oxyacantha vulgaris five Spinus albus. J. Baub. 1. 49.*

*Oxyacantha five spina acuta. Dodon.*

*Oxyacantha. Lob.*

*Crataegus foliis obtufis biftrifidis. Linn. H. Cliff. 188. Flor. fuet. 399. Roy. Prodr. 272.*

## § 2.

Daar zyn nog eenige veranderingen van deeze Boom, als 1. Met witte Vrugten. 2. Met meer gefnippelde Blaaden. 3. Met bonte Blaaden. 4. Met mooie dubbelde Bloemen; welke volgens *Munting* in Groninger-Land voortgekomen is 5. De Engelfche tweemaal in het Jaat bloeiende Haagedoorn.

By *Tournefort* en in *Horto Catbolico* worden ook nog twee andere veranderingen gemeld, als, 6. Met driepuntige Blaaden, fterker Doorns, en onvrugbaar zynde. 7. Met rui-ge Blaaden en grooter Vrugten: Of No. 6. dezelfde is met een zoort die *Dodoneus* kleine Haagdoorn noemt, fchynt my wel dus toe, dog zoude het nog niet vast durven verzeekeren. Alle deeze veranderingen zyn gevallig uit 't Zaad van de gemelde gemeene zoort (§ 1.) voortgekomen, en worden van de Liefhebbers der Gewaffen, om de verandering gecultiveert, inzonderheid die met bonte Blaaden; dubbelde Bloemen, en de Engelfche tweemaal bloeiende (No. 3, 4, 5.), welke laafte dikwyls by zagte Winters in de Maand December bloeit.

## § 3.

De gemeene *Haagdoorn*, dat een maatig groote en dikke Boom worden kan, dog veeltyds laag en Heefter-agtig blyft, is in de meeste Gewesten van Europa wel bekend; hy groeit veel, zoo hier te Lande als elders, in de Bosfchen, in de Heggen, aan de kanten van Slooten, Bouw-landen, Weegen, Hooven, enz.

## § 4.

Dezelve wil in allerlei goede, zoo wel Zand- als Klei-  
S 2 agtige

agtige Gronden heel wel tieren, dog bemint van natuure liefst de eerste.

## § 5.

Hy word voortgeteelt door zyne Befien, die eenige harde Zaad-korls inhouden, dewelke in het vroege Voorjaar, na dat ze de Winter over in vogt Zand te meuken gestaan hebben, op Akkers of Bedden in Greppels, of ook uit de volle Hand, een Duim diep gezaait worden; de jonge opgekomen Plantzoenen kunnen daar na, als ze 3, 4, à 5 Jaaren oud geworden zyn, verplant worden daar men ze noodig heeft, de Pen-wortel als dan wat kortende. Men kan ze ook door Uitloopers of door Inlegging voortteelen, dog dit word zelden gedaan, dewyl ze door het Zaad gemakkelij voortkomen, waar van de jonge Plantzoenen ook groei- baarder zyn.

De *dubbeld* soort, als meede de andere voorgemelde veranderingen, (§ 2.) worden voortgezet door Entery of Zuiging op de *gemeene Doorn*, of door Inlegging; of ook door Uitloopers, te weeten, als de Moeder-wortel van het zelfde soort, en niet ver-ent is.

## § 6.

Het gebruik van de *Haag doorn* in de Hooven aangaande: Men plant 'er Scheer-heggen van, dog meest alleen rondom de Tuinen, Boomgaarden, Enteryen, Moes-Tuinen, langs de Slooten, Weegen, enz., tot bevryding; weegens zyn scherpe Doorns; welke Heggen zeer digt begroeijen, en ook, als ze wel onderhouden worden, niet qualyk staan; en om ze tot bevryding nog digter te maaken, zoo plant men de jonge Plantzoenen doorgaans kruislings over malkander: Maar ze zyn zeer onderworpen aan de *Rag-Rups*; hoe men daar teegen kan *remedieeren*, heb in het *Eerste Deel* aangewezen; geschiedende namelyk door Knipping en daar na afveeing met een Beezem.

## § 7.

De jonge Plantzoenen worden ook gebruikt om 'er *Peeren* op te enten, die daar op heel wel wassen willen, maar de Vrugten worden dikwyls wat Steenig, en ook groei- zommige soorten daar op wat kreupel of onvolmaakt.

Het Hout van deeze Boom is zeer vast en hard, en moogelyk 't hardste van allen, in Europa groeiende; en derhalven zeer bequaam en gezocht tot Staaven, Kammen, enz., van Moolen-werk, en tot andere dingen.

## § 8.

Daar zyn ook nog twee Americaansche soorten van, als volgt:

1. DE HAAG-DOORN UIT VIRGINIEN, met groote Doorns en groote Scharlaaken-roode Vrugten, doorgaans *Haane-spoor* genoemd.

*Mespilus spinosa* five *Oxyacantha virginiana maxima*.

*Hort. Angl.* 49. tab. 13. fig. 1.

*Mespilus spinosa*, five *Oxyacantha virginiana*, maxima.

*Herm. H. L. B.* 423. *Boerb. J. A.* 2. 257.

*Mespilus canadensis*, *Sorbi torminalis* facie. *Tournef. Inst.* 642.

*Mespilus Apii* folio, *virginiana*, *spinis horrida*, fructu amplo coccineo. *Plukn. alm.* 249. tab. 46. fig. 4.

*Oxyacantha americana*, *Calcar Galli dicta*. *Raj. H.*

*Crataegus foliis ovatis repando-angulatis ferratis*. *Linn. H. Cliff.* 187. *Hort. Upsl.* 126. *Roy. Prodr.* 272. *Gron. Virg.* 54.

2. DE HAAG-DOORN UIT VIRGINIEN, zonder Doorns en met zwarte Vrugten.

*Mespilus spinosa*, five *Oxyacantha virginiana nigra*. *Herm.*

*H. L. B.* 423. *Boerb. J. A.* 2. 257.

*Mespilus pruni* folio *virginiana*, non *spinosa*, fructu nigricante. *Plukn. Alm.* 246. tab. 46. fig. 2.

Deeze groeijen in *Virginien* en *Canada*, en kunnen groote Boomen worden; dog ze worden by ons niet gezien, dan in de Academie-Tuinen en by eenige andere Kruid-beminnars; ze zyn wat teedter als onze gemeene soort, en kunnen onze Winter-koude niet wel doorfaan; weshalven ze in Vaaten gehouden worden, om ze 's Winters in het Oranje-Huis te bergen: Derzelve voortqueeking geschied by ons door Inlegging, of door het uit America verkreegen Zaad.

# BESCHRYVING

V A N D E

# H A S E L A A R.

§ 1.



An deeze Boom hebben we te vooren in onze Vrugt-Tuin gehandelt, valt derhalven hier niets meer daar van te zeggen, als nog eenige dingen aangaande deszelfs gebruik in de *Plantagen* en in de *Oeconomie*.

§ 2.

Men plant dezelve veel in de *Bosquets*, als meede aan de kanten van de *Boomgarden*, en op andere gevoeglyke plaatzen van den *Tuin*, niet allen om zyn aangename groente, maar ook om dat men dan, als de *Vrugten* ryp worden, by het wandelen in de *Bosquets*, enz., iets vind waar meede men zig teffens diverteeren kan: dienende inzonderheid tot vermaak van de *Juffers*.

§ 3.

De jonge *Looten* van deeze *Boom* of *Heester* worden

van de *Schilders* geagt en veel gebruikt tot het branden van *Houts-kool*, om daar meede te teekenen; welke ze voor de beste van alle andere *Houts-kool* houden.

Ook worden de uit 't 2 à 3 jaarige *Hout* gebrande *Koolen* zeer goed gehouden tot het maaken van *Bus-kruid*.

§ 4.

De jeugdige *Takken* van deeze *Boom* worden ook veel gebruikt tot *Hoepen* van klein *Vaat-werk*, waartoe ze zeer bequaam en langduurend zyn.

§ 5.

De *Berg-lieden* en andere maaken van deeze *Heester* de zoogenaamde *Wigbel-Roede* (*Virga divina toria*), bestaande uit een jong eenjarig *Loot* dat met twee *Takken* te gelyk, en alleen, zonder andere *Neven-takjes*, uit de *Wortel* groeit, en op een zoekere by haar bekend zynde wyze gesneeden is, waar meede ze voorgeven dat ze de *Erts-gangen*, of de plaatzen waar onder de aarde *Erts* schuilt, kunnen vinden,

T

den,

den; als meede waar eenig Metaal, Geld, of Schat in de grond begraven en verborgen legt; ze houden tot dien einde deeze Roede met beide Handen op zekere wyze vast, en dragen die voor heen zig regt uitgestrekt over de Bergen en elders heen, waar dan eenig Metaal, enz. in de Aarde schuilt, zal't einde der Roede zig van zelfs sterk nederwaarts buigen: Ja zelf geeven zommige voor, dat men daar meede, hoewel met minder waarfchynelykheid, verloorene Grenssteen, Moordenaars, Dieven en gestolene dingen kan ontdekken: Ook maaken zommige deeze *Wigbel-Roeden* niet alleen van dit Hout, maar ook van Messen, Vorken, enz.

Dog veele houden dit alles voor Bygelovigheid en andere voor Tovery; hoewel zommige *Auteurs*, onder andere *VILLEMONT*, die een bijzonder Tractaasje daar over geschréven heeft, de moogelykheid daar van beweerden, en uit natuurlyke oorzaken afleiden: Ziet ook *J. AGRICOLA* en *KIRCHER. Mund. sub. pars secund.*

## § 6.

In Duitschland heeft men een Spreekwoord, dat als die

*Nuse wohl gerathen, es ein gutes Jahr van beyrathen ist, und die Kinder wohl gerathen.* Om den oorsprong van dit Spreekwoord te weeten, zoo moet men aanmerken, dat in Duitschland zeer veele en goede *Hasel-Nooten* in't wild groeijen, en dat de Boere- en andere Meisjes veel de gewoonte hebben, om, als de *Nooten* ryp zyn, dezelve in de Boffchen uit vermaak te gaan plukken, waar by zig dan doorgaans de jonge Vryers weeten te voegen, én in die Note-boffchen veelyds, door *Venus* en *Cupido* aangedreeven, met de Meisjes over een Huwelyks-zaake eens worden.

## § 7.

Aanmerkelyk is 't geen men leeft in de heilige Blaaden, *Genesis XXX. v. 37. 38.*: Namelyk dat *Jacob* door middel van met witte streepen geschilder Roeden van den *Haselaar*, *Populier* en *Kastanjen* in de Goten en Drink-bakken te leggen, aan de Schapen van de kudde *Labans* wit- en zwart-gefprenkelde, gefpikkelde, en geplekte Lammeren deed voortbrengen.

# BESCHRYVING VAN DE HONDS-KERSE.

## § 1.



It Heester-gewas word genoemd in het *Nederduitsch*, Hondskerse. Regtopstaande *Kaperfolie* of Geitenblad. *Latynsch*, *Periclymenum rectum*. *Chamæ-ceramus dumetorum*. *Xylosteum*. Hoog-

*duitsch*, Hundts-kirfchen. Heck-kirfchen. Auffrechte Waldwinde. *Engelsch*, Upright Hony fukle. *Deenssch*, Benwed. *Zweedfch*, Try. Benwed. Hårdwed.

## § 2.

Dit Gewas is een Meede-zoort van de *Kaperfolie*, en daar worden verscheide Zoorten van gevonden, als:  
1. HONDS-

1. HONDS-KERSE, met roode dubbelde Vrugten.

*Chamaecerasus dumetorum*, fructu gemino rubro. *C. B.*

*Pin. 451. Tournef. Inſt. 609. Boerb. J. A. 2. 227.*

*Periclymenum rectum* fructu rubro. *J. Baub. 2. 106.*

*Xylosteum. Dodon.*

*Periclymenon allobrogum. Lob.*

*Lonicera pedunculis bifloris*, baccis distinctis, floribus

bilabiatis, foliis integerimis. *Roy. Prodr. 238. Linn.*

*Hort. Ups. 192.*

*Lonicera pedunculis bifloris*, foliis ovatis obtusis integris.

*Linn. Hort. Cliff. 58.*

2. HONDS-KERSE, met roode dubbelde Bessen, van de Alpen.

*Chamaecerasus alpina* fructu gemino rubro, duobus punctis notato. *C. B. Pin. 451. Tournef. Inſt. 609.*

*Boerb. J. A. 2. 227.*

*Chamaecerasus gesneri*, *Chamaepericlymenum quoddam*

alpinum. *J. Baub. 2. 107.*

*Xylosteum alterum. Dodon.*

*Chamaecerasus alpigena. Lob.*

*Lonicera baccis bifloris* concretis floribus bilabiatis. *Roy.*

*Prodr. 238.*

*Lonicera pedunculis bifloris*, foliis ovatis acutis integris.

*Linn. H. Cliff. 58.*

3. HONDS-KERSE, met roode dubbelde Vrugten uit Moscovien.

*Chamaecerasus* fructu gemino rubro, foliis glabris condatis. *Amm. rub. 184.*

*Lonicera pedunculis bifloris*, baccis distinctis, foliis condatis obtusis. *Linn. Hort. Ups. 42.*

*Linn. Hort. Ups. 42.*

4. HONDS-KERSE, met zwarte dubbelde Bessen.

*Chamaecerasus alpina* fructu nigro gemino. *C. B. Pin.*

*451. Tournef. Inſt. 609.*

*Periclymenum rectum*, folio ferrato. *J. Baub. 2. 167.*

*Periclymenum rectum. 2. Claf. H. 58.*

*Lonicera pedunculis bifloris*, baccis distinctis, foliis serratis. *Roy. Prodr. 238.*

*Roy. Prodr. 238.*

5. HONDS-KERSE, met een enkele blauwe Bessie,

*Chamaecerasus montana*, fructu singulari caeruleo. *C.*

*B. Pin. 451. Tournef. Inſt. 609. Boerb. J. A. 2.*

*227.*

*Periclymenum rectum* fructu caeruleo. *J. B. 2. 108.*

*Periclymenum rectum. 3. Claf. H. 58.*

*Lonicera pedunculis bifloris*, bacca solitaria globosa integerrima. *Roy. Prodr. 239.*

*Roy. Prodr. 239.*

6. HONDS-KERSE, met roode dubbelde groote Bessen, van de Pyreneë bergen.

*Chamaecerasus pyrenaica*, foliis Oleae, fructu gemino rubro *Grossulariae* similis. *Schol. Botan. 188.*

*Schol. Botan. 188.*

*Xylosteon pyrenaicum. Tournef. Inſt. 609. Boerb. J. A.*

*2. 227.*

*Lonicera pedunculis bifloris*, baccis distinctis, floribus

infundibuliformibus, ramis divaricatis. *Roy. Prodr.*

*238.*

§ 3.

De eerste soort groeit in *Duitschland, Zwitserland, Frankryk*, en elders, in de Heggen, in de Bosch- en Berg-agtige plaatzen, en elders. De tweede soort word op dezelve plaatzen gevonden, dog meer in de hooge koude bergtens, als, in de *Alpen* en *Pyreneen*. De derde soort komt voort in 't *Moscovische* Keizer-Ryk. De vierde, vyfde, en zesde soorten groeijen in de *Alp-, Pyreneë-*, en andere hooge Bergen van *Duitschland, Italien, Frankryk*, en elders, dog zyn met de derde soort minder bekend.

§ 4.

Ze willen in allerlei goede gronden, dog lieft in zandige, heel wel groeijen, en verdraagen alle ongemakken des Winters.

## § 5.

De vermeerdering geschied door de Uitloopers, of door Inlegging.

## § 6.

Het gebruik in onze Tuinen is zeer weinig: Men zet ze zomtyds, dog inzonderheid de eerste en tweede soort, (§ 2. No. 1, 2.), om de verandering van Gewassen, bier of

daar in de Tuinen, of op groote plaatsen in de Heggen. Men kan van de eerste soort ook laage Heggen planten, die juist niet onaangenaam staan.

## § 7.

Voorts is dit Gewas van weinig gebruik in de Huishouding.

# BESCHRYVING VAN DE HONIG-BLOEM.

## § 1.

**D**it Heefteragtig Gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Honigbloem. Witte Syringe. *Italiaansche* Syringe of Vlier. Wilde-Jasmyn. Fluite-boom. *Latynsch*, Syringa alba. *Philadelphus*. *Hoogduitsch*, Welfchen-Holder. Weifze-Syringe. *Franfch*, Syringue. Syringue d'Italie. *Engelfch*, Syringe-Trée. *Deenfch*, Italiaanfch-Syringe. *Zweedsch*, Italiaanfch-Syringa.

Daar word maar een soort van gevonden, die by de Botanici genoemt word:

Syringa alba five *Philadelphus Athenæi*. *C. B. Pin.* 398.

*Tournef. Inf.* 617. *Boerb. J. A.* 2. 238.

Syringa. *Dodon.*

Syringa italica. *Lob.*

Syringa italica flore simplici albo. *Hort. Eyß.*

Prutex coronarius. *Cluf. H.* 1. 55.

*Philadelphus*. *Linn. Hort. Cliff.* 188. *Virid.* 43. *Hort. Ups.* 122. *Roy. Prodr.* 265.

Daar word nog een verandering van gevonden, met dubbelde Bloemen, dog deeze ziet men zeldzaamer: Ook is 'er een verandering van met bonte Blaaden.

## § 2.

Dit Heefter brengt witte zeer welriekende Bloemen Tros-wyze voort, die de Reuk hebben als Oranje-bloezels, of als zoete geurige *Honig*, waar van ze de naam van *Honig-bloem* hier te Lande verkreegen heeft; 't zelfe is in deeze Landen vreemd, maar groeit, zoo men zegt, in *Italien*, *Spanjen*, in de *Levant*, en elders in de warme Landen, in de Boffchen, enz.

## § 3.

Het zelfe wil in allerlei goede Gronden heel wel aarden, dog

dog bemint lieft de zandagtige; verdraagt alle ongemakken van onze Winters.

§ 4.

Word door zyn Uitloopers, die hy doorgaans in overvloed voortbrengt, ligtelyk vermeerdert.

§ 5.

Het gebruik aangaande dat men 'er in de Tuinen van maakt; men plant dezelve, wegens de aangename Reuk

van zyn Bloemen, op de Rabatten der Bloem-perken en elders; als meede in de *Bosquets*; dog veele Menschen kunnen niet wel over de Reuk, dewyl die zeer sterk en zoet is.

§ 6.

Uit de Bloemen kan men een heel aangenaam riekende Olie bereiden, door uitperzing met Boom-Olie, op dezelfde wyze als hier agter van de Jasmyn-Olie gezegt word, en in dezelfde plaats, tot *parfumering*, dienen kan.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# H U L S T.

§ 1.

**D**eeze altyd groenende Heester-agtige Boom word genoemt, in 't *Nederduitsch*, Hulst. Hulstboom. *Latynsch*, Agrifolium, Aquifolium. *Hooyduitsch*, Wald-distel; Stech-palm; Stech-baum, Stech-äpfel. *Franfch*, Houx. Houffon. *Engelfch*, Holly. Holmie-tree. *Deenfch*, Christ-torn. Maretorne. *Zweedfch*, Maretorn.

§ 2.

Daar zyn twee Hoofd-zoorten van, die by de *Botaniften* genoemt worden:

1. DE GEMEENE HULST.

*Ilex aculeata*, baccifera, folio sinuato. *C. B. Pin.* 425.

*Aquifolium* five *Agrifolium*, vulgo. *J. Baub.* 1. 114. *Tournef. Inf.* 600.

*Aquifolium baccis rubris.* *Herm. H. L. B.* 56. *Boerb. J. A.* 2. 219.

*Agrifolium.* *Dodon.*

*Aquifolium* five *Agrifolium.* *Lob.*

*Ilex foliis ovatis acutis spinosis.* *Linn. H. Cliff.* 40. *Hort. Upf.* 32. *Roy. Prodr.* 400.

2. HULST uit Virginien.

*Agrifolium carolinense*, foliis dentatis, baccis rubris. *Catesb. ornith.* 31. tab. 31.

*Ilex foliis ovato-lanceolatis ferratis. Linn. H. Cliff. 40.*

*Roy. Prodr. 400.*

*Cassine vera floridanorum arbuscula baccifera, Alaterni fermé facie, foliis alternatim sitis, tetrapyrrene. Plukermantis. 40.*

§ 3.

De eerste soort groeit in het wild in de Boffchen, Heggen en op andere ongebouwde plaatzen van *Hooq-Duitschland, Italien, Frankryk, Engeland* en elders, hier te Lande worden ze zelden in het wild groeiende gevonden, maar meest gecultiveert.

De tweede gemelde soort is in Europa vreemd, dezelve groeit in *America*, in de Landstreeken *Virginien, Carolina* en *Florida*, en word alleen om de verandering in de Botanische Tuinen gequeekt.

§ 4.

Van de eerste of gemeene soort zyn verscheiden veranderingen; als:

1. De gemeene Hulft met geele Besien.
2. De gemeene Hulft met witte Besien.
3. De vergulde Hulft, of met geel-bonte Blaaden.
4. De verzilverde Hulft, of met wit-bonte Blaaden.
5. De Hulft met langwerpige Blaaden.
6. De Hulft met langwerpige Blaaden, geele Kanten en geele Doorn.
7. De Hulft met rondagtige Blaaden, geele Kanten en geele Doorns.
8. De Hulft met rondagtige Blaaden, witte Kanten en witte Doorns.
9. De Hulft met Blaaden die op de oppervlakte doornig zyn, of *Egelagtige* Hulft.
10. De *Egelagtige* vergulde Hulft.
11. De *Egelagtige* verzilverde Hulft.
12. De *Egelagtige* Hulft met geele Kanten en geele Doorns.

13. De *Egelagtige* Hulft met witte Kanten en witte Doorns.

14. De Hulft met Blaaden zonder Doorns.

Alle deeze soorten, behalven de 1ste, 3de en 14de, vind men nergens anders als in de Hooven, maar zynde alle door de Zaaijing gevallig voortgekomen, waar van inzonderheid de 3de en 4de soort om haar fraaye bontigheid veel gecultiveert worden.

§ 5.

De Hulft begeert van natuure liefst een goede, drooge, zandagtige Aarde; in vaste klei-agtige Gronden wil hy niet wel aarden, dog hy groeit in dezelve wat beeter, als by daar in voortgequeekt is. Hy kan onze Winter-koude taameelyk wel teegenstaan, dog door zeer strenge koude gaat hy zomtyds verfterven, inzonderheid als hy veel aan de opene Lugt en Winden bloot staat. Ook zyn de voorgemelde bonte soorten (§ 4. No. 3 --- 13.) wat teederder, als mede inzonderheid de vreemde soort (§ 2. No. 2.); weshalven deeze doorgaans in Potten of houte Vaaten gehouden word, om 'sWinters in Huis te bergen.

§ 6.

De Voortqueeking geschied door de Besien, die vier Zaadkoris in haar bevatten, welke Besien, na dat ze de voorgaande Winter over in vogt Zand te meuken gestaan hebben, in het vroege Voorjaar in Greppels, die 1 à 2 Voeten van malkander gemaakt zyn, een Duim diep gelegd worden. De jonge opgekome Plantzoenen kunnen daar na, 2 à 3 Jaaren oud geworden zynde, verplant worden ter plaatze daar men begeert; ouder moct men ze niet ligt planten, dewyl ze dan zoo wel niet aan de gang willen.

Men kan ze ook door Inlegging voortqueeken, dog dewyl ze door 't Zaad gemakkeliker geteelt worden, zoo geschied 't Inleggen zelden, ten zy als 't Zaad ontbreekt. Maar alle de voorgemelde veranderingen (§ 4. No. 1 --- 13.) worden niet anders als door Inlegging vermeerderd, dog men kan



ze ook oculeeren of zoogen op de gemeene *Hulst*; dus heb ik voor deezen wel 4 à 6 van de gemelde soorten of veranderingen op een zelfde Stam, door Oculeering gecultiveert.

Ook word de buitenlandsche soort (§ 2. No. 2.), by ons alleen door Inlegging, of ook door Steeking der jonge Takken vermeerderd, ten waare men Zaad daar van uit West-Indien ontvangen hadde.

§ 7.

Men plant van de gemeene *Hulst* Scheerheggen, die in goede gronden 8 à 10 Voeten, en zomtyds nog wel hooger, groeijen kunnen, en die weegens haar blinkende en altyd-duurende groenigheid, heel fraai staan; maar gaan in extraordinaire strenge Winters ligtelyk dood (§ 5.); gelyk we daar van een voorbeeld hebben van de strenge Winter in 't Jaar 1740, waar door veele van deeze Heggen op veel plaatsen in Holland en elders vernield zyn: Dienftig is het, als men deeze Heggen in zoodaanige strenge Winters met Stroo dicht bebint, of met Stroo- of Riet-dekken bedekt, als meede ook de grond omtrent de Heggen met lange Paarde-mest.

§ 8.

Men teelt en formeert ook van de gemeene *Hulst*, dog inzonderheid van de *bonte* soorten (§ 4. No. 3, 4.), laage Stam-boomtjes met rond geschoorene kroonen; als meede Pyramiden van verscheiderhande gedaante, die 3, 4 à 8 Voeten hoog kunnen worden, welke men hier of daar in de Tuinen, als by voorbeeld, op de Rabatten der Bloemparken en elders, tot cieraad plant, en die ook heel fraai staan, als ze met knippen wel onderhouden worden.

§ 9.

Ook plant men de *Hulst*, te weeten de gemeene, wel

in de *Bosquets*, tusschen ander wild Gewas, om de verandering van Gewassen, en om de altyd-duurende groente.

§ 10.

Zommige Schryvers melden, dat een witte Roos ge-ent of geoculeert wordende op een *Hulst*-struik, groene Roosen voortbrengt; wat hier van zy, ik hebbe het nog niet onderzocht, dog dit kan ik zeggen, dat ik door goede reeden daar zeer aan twyffele.

§ 11.

Het Oeconomische gebruik van deeze Boom is vorders weinig; men maakt 'er een *Vogel Lym* van, om daar meede uit vermaak allerlei kleine Vogeltjes te vangen: Deeze *Lym* word op de volgende wyze geprepareert. Neemt van de afgeschilde Schors van deeze Boom, en van deszelfs Blaaden, stampt dezelve wat in een Mortier, daar na begraaft het, in een Pot gedaan zynde, in de Aarde, op een vogte plaats, of beeter in warme Paarde mest, 10 à 14 Daagen lang, om te rotten, neemt het dan daar uit, en stampt het weer ter deeg fyn, vervolgens wafcht en spoelt het met schoon Waater, zoo zal 'er ten laaften een taaije *Lym* overblyven, die men tot de Vogel-vangst gebruikt; daar by wat *Note-olie* en beste taaije *Terpentyn* mengende, om het wat handelbaarder en bequaamer te maaken.

§ 12.

Moogelyk zal iemand begeerig zyn om te weeten, hoe men met deze *Lym* de Vogels vangt; en dewyl ik tot vermaak van de Tuin- en Kruid-beminnaars schryf, zoo zal ik daar van eenige worden zeggen: Om dan zulks te doen, zoo neemt men een lange dunne Steng, van wat hout het zy, men maakt daar in aan het boven-einde rondom onder malkander hier en daar verscheide kleine gaatjes, waar in men vervolgens by het gebruik steekt dunne Rysjes, die men met de gemelde *Lym* tamelyk dik bestreken heeft, indiervoegen, dat de Steng met de Rysjes een Boom met

Takken vertoont, en dat de Rysjes maar heel los sleeten, op dat wanneer een Vogel daar op zitten gaat, het Rysje nederwaarts valt; hier door zal de Vogel in 't nedervallen met 't Rysje zyn Vleugels uitspreiden, en dezelve daar door, behalven zyn Voeten, belymt worden, zoo dat hy niet langer vliegen kan, maar ter aarde valt, en dus gevangen kan worden. Deze stang moet men zetten ter plaatze daar zig veel Vogels onthouden, dog wat van ander geboomte af, op dat ze daar op geen zitplaats mogen vinden; daar en boven zoo bedient men zig daar by van een *Uyl*, die men ergens op, wat verheven, zet, dewyl doorgaans allerley Vogels de *Uyl*, 't zy uit vyandfchap of uit nieuwsgierig-

heid, als ze zig over dag vertoont, navliegen en vervolgen: In plaats van een levende *Uyl*, die men niet altyd hebben of bewaaren kan, bedient men zig van een doode uitgestopte gedroogde, die men tot dien einde bewaard. Men heeft ook verscheiderhande zoorten van Lok-fleutjes, om 'er de kleine Vogeltjes meede te lokken; dog nog beeter is 't, dat men allerley kleine Vogels, inzonderheid van die zoort die men vangen wil, omtrent de Lym-stang, aan touwen vast gemaakt zynde, nederzet. De Vogelvanger moet zig ondertusschen in een van groene takken gemaakt Hutje, of op een andere wyze, dat niet zwaar te practiceren is, verborgen houden, &c.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# JASMYN.

## § 1.

**D**it Heester-gewas heet in 't *Nederduitsch*, Jasmytin Gelfemyn. *Latynsch*, Jasminum. Gelfeminum. *Hoogduitsch*, Jasmin. Vielreben. *Franfch*, Jasmin. *Engelfch*, Jasmine. *Jasme*. *Deenfch*, Jarsmyn. *Zweedfch*, Sjersmin.

## § 2.

Daar worden verscheide Zoorten van gevonden, maar ik zal hier alleen melding doen van twee Zoorten, die in onze Tuinen in de opene grond kunnen gecultiveert worden: De overige behooren tot de Bloem-tuin.

## 1. DE GEMEENE WITTE ITALIAANSCH E JASMYN.

Jasminum vulgatus flore albo. *C. B. Pin.* 397. *Tournef. Inst.* 597. *Boerb. f. A.* 2. 216.

Jasminum, five Gelfeminum flore albo. *f. Baub.* 2. 101.

Jasminum. *Dodon.*

Gelfeminum vulgatus, Jasminum. *Lob.*

Jasminum foliis oppositis pinnatis. *Linn. H. Cliff.* 5. *Hort. Upf.* 5. *Mat. med.* 9. *Roy. Prodr.* 397.

## 2. DE GEMEENE GEELE BESIE-DRAAGENDE JASMYN, ook Heesteragtige Klaver genoemd.

*Jasminum luteum*, vulgo dictum *bacciferum*. C. B.

*Pin.* 398. *Tournef. Inst.* 597. *Boerb. J. A.* 2. 216.

*Trifolium fruticans*, quibusdam *Polemonium*, flore luteo. *J. Baub.* 1. 374.

*Trifolium fruticans*. *Dodon.*

*Polemonium monspeliensium*. *Lob.*

*Jasminum foliis alternis ternatis simplicibusque, ramis angulatis*. *Lin. Hort. Cliff.* 5. *Hort. Upf.* 5. *Roy.*

*Prodr.* 397.

Van de eerste Zoort zyn nog twee veranderingen, als, met geel- en wit-bonte Bladen.

§ 3.

De eerste zoort groeit natuurlijk in het wild in *Asia* en *Oost-Indien*.

De tweede zoort word in 't wild in de Heggen en Bosschen groeiende gevonden, in *Provence*, *Languedoc*, *Italien*, *Spanjen* en elders.

§ 4.

Ze begeeren beide een goede losse lieffte zandagtige Aarde, en kunnen onze Winter-koude, als ze op een goede warme, voor winden gedekte plaats staan, tamelyk wel tegenstaan, dog gaan met strenge Winters wel versterven; weshalven men ze by ons meest in Potten boud, wegens haar Bloemen; zynde inzonderheid de gemelde Bonte soorten 't tederst.

§ 5.

De vermeerdering van de eerstgemelde Zoort (§ 2. No 1) geschied door Inlegging van de jonge Ranken; of door Steeking.

De vermeerdering van de tweede (§ 2. No. 2) geschied meede door Inlegging en Steeking, of door de Uitlopers, die ze doorgaans rykelyk voortbrengt.

§ 6.

De eerste Zoort word in de Tuinen gebruikt om daar

*Prieelen*, Muuren, en andere plaatzen meede te bekleeden, die dus heel sierlyk staan, en, wegens de zeer wel rieken- de Bloemen in de Bloeytyt, zeer aangenaam zyn; maar om dat deze Heester in strenge Winters ligtelyk dood vriest (§ 4), is het dienftig, dat men dezelve in de Winter tegen de aankomende vorst met Stroo behind, of met Stroo- of Riet-Matten bedekt, als mede de Wortel met losse Paarde-mest of los Stroo overdekt, waar door men ze doorgaans behouden zal; 't Stoo of de Matten moet men, zo ras de vorst over is, weer wegdoen, om ze te verlugtigen, dewyl ze anders ligtelyk gevaar lopen te verftikken, en by aldien het gebeurt, dat het Hout in strenge Winters van boven dood vriest, zoo zal nogtans de Wortel doorgaans behouden blyven, en 't doode Hout by de Wortel weggesnoeit zynde, weer jong Hout uitspruiten, inzonderheid als men de Wortel gedekt heeft; dog 't verfturven Hout moet in tyds weggesnoeit worden, anders strekt zig 't versterf tot in de Wortel uit. Voorts moeten de Takken in het Voorjaar en in de Zomer netjes aan de Prieelen of Muuren enz. geleid en aangebonden worden, als de groente zig sierlyk vertoonen zal.

§ 7.

De tweede zoort (§ 2. No. 2.) word hier of daar in de Bloem-Tuinen of elders op een gevoeglyke warme plaatze, of in de *Bosquets*, om de verandering, en om de Bloemen geplaat, die egter zonder Reuk zyn.

§ 8.

Betreffend het huislyke gebruik; men maakt van de Bloemen der eerst gemelde zoort (§ 2. No. 1.); of van haar Meede-soorten, die we op een ander plaats zullen vermelden, en die een nog sterker Reuk geven, in de warme Landen, als in *Italien*, *Spanjen*, *Provence*, enz., waar ze beeter groeijen, en dus meer Bloemen te bekomen zyn als by ons, een zeer aangenaam riekende *Olie*, *Jasmyn-Olie* genaamt; 't welk veel van de Italianen tot onzen overgebracht, en tot

parfumeering van deeze en geene dingen, als Snuif-tabak, enz., en inzonderheid tot accommodering en parfumeering van de Hairen en Perruiken veel gebruikt word. De wyze om deeze *Olie* te præpareeren is aldus; men neemt zuivere Boom wol, men maakt dezelve in goede versche *Amandel-Olie* of beste witte *Boom-olie* nat, en legt daar van een laag in een Pers, hier over stroit men een laag *Jasmyu-Bloemen*, daar over legt men weer een laag van de in gemelde *Olie* nat

gemaakte Boom-wolle, dan weer een laag Bloemen, zulks dus continueerende zoo lang als genoeg is; vervolgens perft men het te zamen wel uit, zoo verkrygt men de welriekende *Jasmyu-olie*. Als men de Bloemen alleen in de *Olie* doet en trekken laat, geven ze haar Reuk niet van zig; als meede niet door distillatie.

Op diergelyke wyze kan men een welriekende *Olie* bereiden uit de *Honig-bloem* en andere welriekende Bloemen meer.

# BESCHRYVING VAN DE IPEN-BOOM.

## § 1.

**D**eeze Boom word genoemt in 't *Nederduitsch*, Ipen-boom. Ipe. Olm-boom. Olm. *Latynsch*, Ulmus. *Hoogduitsch*, Ruft-baum. Ruft-holtz. Ruften. Ulmen-baum. Ulmen. Lindebast. *Franfch*, Orme. Ormeau. Ipereau. *Engelfch*, Elme-tree. *Deenfch*, Elme-trae. Elme-troe. Elm. *Zweedsch*, Alm-trae. Alm.

## § 2.

Daar worden vier zoorten of veranderingen van gevonden, als:

## 1. DE GEMEENE IPEN-BOOM.

Ulmus campestris & Theophrasti. *C. B. Pin.* 426. *Tournef. Inst.* 601. *Baub. J. A.* 2. 220.

Ulmus. *J. Baub.* 1. 139. *Lob. altera.* *Dodon.*

Ulmus vulgatissima, folio lato scabro. *Geremac.* 1480.

Ulmus fructu membranaceo. *Linn. H. Cliff.* 83. *Flor. Suec.* 219. *Roy. Prodr.* 223.

2. DE GEMEENE IPEN-BOOM, met gladde Blaaden. Ulmus folio glabro. *Ger. emac.* 1481.

3. DE IPEN-BOOM, met breede ruige Blaaden, doorgaans *Olm-boom* genoemt.

Ulmus montana. *C. B. Pin.* 427.

Ulmus prior, vel latiore folio. *Dodon.*

Ulmus alter latiore folio. *Lob.*

Ulmus folio latissimo scabro. *Ger. emac.* 1481.

4. DE KLEINE IPEN-BOOM, *Hers-Leer*, ook *Kurk-Ipe* genoemt.

Ulmus minor folio angusto scabro. *Ger. emac.* 1480.

Tilia mas. *Lob.*

De tweede soort verschilt van de eerste alleen daar in, dat de Blaaden gladder en blinkender zyn: De derde soort heeft

heeft veel breeder en grooter Blaaden, die ook rond-valliger, naar vooren puntiger, donkerder-groen, en heel ruw zyn, ook word de Boom in alle deelen grooter. De vierde of kleine soort, gelykt aan de eerste in gedaante, behalven dat ze in alle deelen veel kleiner groeit, ook de Schors van de bejaarde Struiken dik, zeer spongieus, rimpelig, en diep gekorven is. Van alle deeze vier soorten vind men ook veranderingen met geel- of wit-bonte Blaaden, die alleen uit Liefhebbery gequeekt worden, gelyk alle de andere Planten met bonte Blaaden.

§ 3.

Ze worden alle op zommige plaatsen van *Duitschland*, *Frankryk*, *Italien*, *Brabant*, en elders in 't wild, op de Bergen, in de Bofchen, Velden, enz., groeiende gevonden; dog inzonderheid de eerste en derde soort. In deeze Provincien vind men ze niet in het Veld, maar ze worden veel tot gebruik in de Tuinen van de Boomqueekers voortgequeekt.

§ 4.

Ze begeeren een goede, vette, lieffte klei-agtige Aarde, en die wat vogt is; in drooge, schraale Gronden willen ze niet wel aarden, behalven de vierde of kleine soort (§ 2. No. 4). Ze wijlen ook lieffte eene opene Lugt hebben, want in de schaduwe onder ander grooter Gewas, gaan de Takken versterken. Ze kunnen onze Winter-koude gemakelyk doorstaan, en zyn raamelyk bestendig teegen de Winden, inzonderheid de *Olm-boom*.

§ 5.

Dezelve kunnen door haar Zaad vermeenigvuldigt worden, waar toe men meest 't Zaad van de eerstgemelde (§ 2. No. 1.) gebruikt, 't welk in 't vroege Voorjaar op Akkers of Bedden een Vinger-breed diep gezaait word, wordende de jonge opgekomen Plantzoenen vervolgens, 2 à 3 jaren

oud geworden zynde, opgenomen en, na de Pen-wortel gekort hebbende, in de Entery of Queek-plaats op andere Bedden in Reyen, 1 à 1½ Voet en de Reyen 3 à 4 Voeten van elkander, geplant, en dus gecultiveert tot dat ze groot genoeg geworden zyn, om ze elders, 't zy tot Heggen of Boomen, te gebruiken.

§ 6.

Dog dewyl uit 't Zaad doorgaans alle de vier gemelde soorten (§ 2. No. 1 - 4.) en dikwyls meer andere veranderingen, zoo ten opzichte van de Blaaden als Koeleur, grootheid, enz., voortkomen, 't welk teegen 't oogmerk der Boomqueekers, en inzonderheid der Planters is, zoo worden ze by ons zeer zelden gezaait, maar gewoonlyk door Inlegging van jonge Scheuten, die uit een oude afgekapte Stam gesprooten zyn, (I Deel § 500.) voortgezet, welke Inleggers daar na ligt bewortelen, en die, zoo ras ze bewortelt zyn, op Bedden in Reyen, in de gewoonlyke Planttyd, geplant worden, op die wyze als zoo even van de Zaalingen (§ 5.) gezegt is. Hoewel een verstandig *Queeker* de uit Zaad voortgekomenen jonge Boomtjes, 2 à 3 Jaaren oud geworden zynde, niet bezwaarlyk zoude kunnen schiften, en de gelykzoortige by malkander voegen. En ik oordeele, dat zoodaanige uit Zaad voortgekomenen Plantzoenen veel beeter tot sierlyke opgaande Alleé-boomen, of om met der tyd voordeel van het Hout te hebben, zyn zouden, als die door Inlegging voortgequeekt worden, dewyl ze buiten twyffel in een goede grond grooter Boomen zouden kunnen worden (I Deel § 141).

§ 7.

Men kort de verplante Inleggers, doorgaans 't jaer na de verplanting een hand-breed boven de Wortel af, om kragtiger groeiend gewas, en een regtscheutiger Stam te verkrygen, inzonderheid als men 'er Stam-boomen van teelen wil;

en op gelyke wyze kan men ook, om dezelve reeden, de jonge verplante Boomen uit Zaad (§ 5.) dus korten.

## § 8.

De *Ipen* zyn hier te lande van een zeer groot gebruik in de Tuinen, te weeten de eerste Zoort of *gemeene Ipen* (§ 2. No. 1), want men plant daar van zeer dikwyls *Allées* en Cingels in en rondom de Hoven, niet alleen om dat die in onze laage vogte Gronden boven andere Zoorten van Gewassen wel groeijen willen, maar ook schieelyk aangroeijen en groote mooye Kronen verkrygen; ook 't hout, de Boomen oud geworden zynde, na de roeijing van waarde is. Waar door ze 't oogmerk en verlangen der Planters, 't welk doorgaans is schieelyke grootwording van het geplante gewas, als mede voordeel van 't Hout in 't vervolg, wel komen te beantwoorden. Men verkieft tot *Allées*, &c., doorgaans Stammen die reeds wat dik, by voorbeeld 2 à 3 Duimen over duims dik zyn, en men stelt ze op 15 à 20 Voeten afstand in de Reyen van malkander.

## § 9.

Ze worden ook zomtyds tot Manteling en Wind-breking, rondom Moes-tuinen, Boomgaarden en andere *Plantagien*, geplant, dog hier toe gebruikt men inzonderheid den *Olm-boom*, om dat die 't schieelykft groeit en 't grootft word, ook 't bestendigft tegen de Winden is. Dog kan daar aan zo wel niet wederstaan als de *Populieren* en *Willigen*.

## § 10.

Van de *gemeene Ipen* worden ook by ons, om haar gemelde goede en schieelyke aangroei, 'de meeste zo hooge als laage Scheer-heggen geplant, die wel behandelt en met sचेeren op zyn tyd onderhouden wordende, heel fraai staan, en 12 à 16 en meer Voeten hoog kunnen worden; en naa maate der hoogte die de Heg in het vervolg hebben zal, verkieft men ligter en korter of zwaarder en hoger, dat is, jonger of ouder Plantzoenen; en men stelt ze ook naar ma-

te wyder van, of digter by malkander. Maar deeze Heggen begeeren eene opene Lugt, anders worden ze niet digt en gefloten; of zo ze digt zyn, verflerven de Takken met der haaft (§ 4).

## § 11.

Deze *Ipen* van de eerste en derde Zoort worden ook veel gebruikt tot bekleding van *Berceaux*, *Cabinets*, *Priëlen*, &c., dewyl ze die in korten tyd kunnen bekleeden.

## § 12.

De *kleine Ipe* word ook zomtyds tot laage Heggen geplant, maar die worden niet zeer fraay, door dien ze mager, slenterig, niet wel digt, en met veele Waterloten of zogenaamde *Sypelaars* groeijen, inzonderheid als ze bejaart worden; daar en boven 't Lof klein, bleek, en niet zeer aanzienlyk is.

## § 13.

In zommige Gewesten, als in Braband, Vlaanderen, Frankryk, en elders, planten ze de Landlieden veel rondom hunne Velden, Weiden, Woonplaatzen, &c., en ze kapten die vervolgens om de 6 à 8 Jaaren tot klein Brandhout, gelyk men hier te lande gewoon is met de *Els*, *Birk*, &c., te doen.

## § 14.

Het Hout van de *Ipen-boom* is rosagtig van koleur, zeer hard, taay en fyn van draad, inzonderheid van de *gemeene Zoort*, en van de *Hersleer*, zynde dat van de *Olm-bomen* wat weeker, en ook witter; weshalven het veel geagt en hier te lande wel 't meest gebruikt wort, tot allerley Waagenmakers-werk, Molen-werk, Affuiten van Kanons, insgelyks tot Cabinetten, Tafels, Stoelen, en veel andere huislyke dingen.

## § 15. Het

## § 15.

Het is ook een zeer goed Brandhout dat veel hitte geeft en lang duurt; ook zyn de Koolen daar van zeer goed; 't word egter weegens zyn voorgemelde nuttigheid en gebruik (§ 14.), weinig tot Brandhout gebruikt, ten zy de Takken en andere afvallen, die nergens anders toe kunnen dienen. Maar,

Ik twyffel niet, of 't zoude nuttig kunnen zyn, als men by ons, gelyk in Brabant, enz., (§ 13.), in plaats van de *Els* en *Birk*, *Ipen* tot klein Brandhout plantte, te weeten in zoodaanige gronden die daar toe bequaam, en niet ten eenemaal schraal en ondeugende zyn (§ 4.), want de *Ipen* immers zoo schielijk aangroeijen kunnen, en na de hakking eeven zoo sterk, zoo niet sterker, weer spruiten als de *Elzen*, enz., maar veel beeter Brandhout uitleeveren (§ 15.)

Zeer waarfchynlyk is het, dat deeze Planting ten deele nagelaaten en niet *gepraëijfert* word, om dat de jonge *Ipen-Plantsoenen*, weegens de moeite van aanqueeking door Inlegging (§ 6.), wat duur zyn, daar men in teegendeel de jonge *Els* en *Birk* zeer goed koop hebben kan: Edog dit zoude men zeer gemakkelyk kunnen verhelpen, door middel van de *Ipen* te zaaijen, gelyk de *Els*, enz. (§ 5.); want het 'er tot Brandhout niet op aankomt, of 'er uit het Zaad eenige verandering voortgekomen is.

## § 16.

In zommige Landen daar de weide voor 't Vee schaars is,

worden zoo wel de groene Blaaden en jonge Takken, als de gedroogde in de Winter, (die tot dien einde als het Hooi gedroogt worden), veel gebruikt om de Koeijen, Schapen en Geiten mede te voeden, die dezelve, zoo men zegt, zeer gaarne, ja eeven zo lief als Gras en Hooi eeten, en ook 'er zeer goede Melk en Boter van geeven. Deeze Blaaden geeven ook, als ze verrot zyn, een zeer goede verbetering aan de Landen.

## § 17.

Men zegt, dat de Hoenders het Zaad van deeze Boomen gaarne eeten, en daar van zeer vet worden, ja zelfs zoo vet, als zy 'er te veel van eeten, dat ze 'er van stikken.

## § 18.

Voorts zo heeft deze Boom ook zyne nuttigheid in de Geneeskunde. De middelste Schors daar van in Boom-olie gekookt, geeft een zeer goede Wond-olie, om allerlei versche Wonden te geneezen. Hiertoe dient ook, en zelfs nog beeter, 't Vet- of Balzem-agtige vogt, dat men in de Blaasjes vind, die men dikwyls op den rug der Blaaden van deeze Boomen ziet; welke Blaasjes ontstaan door de steek van eenig Infect. Als men de moeite wil doen van dit Vogt te vergaderen, zoo kan men zulks 2 à 3 jaaren zonder verderf bewaaren; 't zelve word ook gepreezen voor de Breuken der Kinderen.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# JUDAS-BOOM.

## § 1.



It Boom Gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Judas-Boom. Wild St. Jans-brood. *Latynsch*, Arbor Judæ. Arbor amoris. Siliqua filvestris. Siliqua fatua. Siliquastrum. *Hoogduitsch*, Judas baum. Wild St. Johannes-brodt. *Franfch*, Guainier. *Engelfch*, Judas-Tree. *Deenfch*, Judas-Trae. *Zweedsch*, Judas-Tree.

## § 2.

Twee zoorten worden van deeze Boom gevonden, als:

## 1. GEMEENE JUDAS-BOOM.

Siliqua filvestris rotundifolia. *C. B. Pin.* 402.

Judaiva arbor. *J. Baub.* 1. 433.

Siliquastrum. *Caf. Dur.* 415. *Tournef. Inf.* 646. *Borb.*

*J. A.* 2. 23.

Arbor Judæ. *Dodon.*

Arbor Judæ Montipeliensium. *Lob.*

Cercis foliis cordato orbiculatis glabris. *Linn. H. Cliff.*

156. *Hort. Upf.* 99. *Roy. Prodr.* 463.

## 2. VIRGINISCHE JUDAS-BOOM.

Siliqua filvestris rotundifolia canadensis. *Hort. R. Par.*

*Tournef. Schol. botan.* 26.

Siliquastrum canadense. *Tournef. Inf.* 647. *Boerb. J. A.*

2. 23.

Cercis foliis cordatis pubescentibus. *Linn. H. Cliff.* 156.

*Hort. Upfal.* 99. *Gron. Virg.* 41. *Roy. Prodr.* 463.

## § 3.

De eerste zóort groeit natuurlyk in *Spanjen*, *Italien*, *Provence*, *Languedoc*, en elders in de Berg- en Bosch-agtige plaatzen, in de Heggen, en elders; ook in *Asia*.

Daar is nog een verandering van met heel witte Bloemen, hebbende de gemelde (§ 2. No. 1.) mooie purperroode Bloemen; ook meld *Tournefort* nog van een verandering die puntiger Blaaden en Peulen heeft; maar deeze zyn beide zeldzaamer.

De tweede zoort (§ 2. No. 2.) groeit natuurlyk in *America*, in de Landstreeken *Virginien*, *Carolina*, *Canada*.

## § 4.

Dezelve beminnen een goede losse, liefst zand-agtige aarde; kunnen onze Winter-koude, als ze wat bejaard geworden zyn, en op een goede warme, voor Winden gedekte plaats staan, tamelyk wel teegenstaan; dog gaan in strenge Winters doorgaans verfterven; zynde de *Americaanfche* zoort nog eenigzints tederder als de *Europifche* eerst gemelde zoort; weshalven 't dienstig is dat men ze 's Winters met Stroo of Matten bedekt.

## § 5.

Ze worden door Uitlopers, of door Inlegging, of ook door 't Zaad, dat men uit haare natuurlyke groei-plaatzen verkregen heeft, vermeerderd: welk Zaad in 't voorjaar, na dat het de voorige Winter in vogtig zand op een lauwe plaats



plaats te meuken geftaan heeft, in Potten gezaait word, die men vervolgens in een zagt broeiende *Rand-bak* zet; de voortgekome jonge Boomtjes worden daarna, een jaar oud geworden zynde, verplant in andere Potten of Bakken, om ze verder 's Winters in het Orange-huis te bewaren, tot dat ze eenige jaaren oud geworden zyn, als wanneer men ze hier of daar in de Tuinen, tegen een Muur of op een andere plaats om de verandering van Gewaffen en om haar mooie Bloemen, die vroeg in het Voorjaar, eer de Blaaden fpruiten, aan den Stam en aan de zyden der Takken verfchyne, plaat-

zen kan: Dog de Uitlopers die in de opene lugt voortkomen zyn wat harder, en ze worden gewoonlyk daar door voortgequeekt; en dit is al het gebruik dat men van deeze Boom maakt: Zal alleen nog maar zeggen dat deeze Boom *Judas-boom* genoemt is, om dat zommige gemeent hebben, dat de verrader *Judas* zig aan een Boom van deeze zoort zoude verhangen hebben, vermids de Takken krom of Haaks wyze groeijen: Dog men moet dit maar voor een Vertelzel aanneemen.

# BESCHRYVING

V A N D E

# JUPITERS-BAARD.

§ 1.

**D**it Heefter-gewas word genoemd in 't *Nederduitsch*, Jupiters-baard. *Zilver-doorn*. *Latynsch*, Barba Jovis. *Hoogduitsch*, Jovis-baard. *Fransch*, Barbe de Jupitre. *Engelsch*, Thee Zilver Schrub, callad Jupiter-beard. *Deenssch*, Barba Jovis. *Zweedsch*, Barba Jovis.

§ 2.

By de Botaniffen word 't zelve genoemt:

Barba Jovis. *C. B. Pin.* 397. *Boerb. J. A.* 2. 40.

Jovis Barba pulchrè lucens. *J. Baub.* 1. 385.

*Anthyllis foliis pinnatis, foliolis æqualibus. Linn. H.*

*Cliff.* 371. *Hort. Upf.* 221. *Ray. Prodr.* 389.

§ 3.

Het zelve groeit in de gebergten van *Zwitserland*, *Savoyen*, *Italien*, *Napels*, en elders.

§ 4.

Bemind een goede losse, zandagtige grond en een opene, dog warme en voor de fcherpe winden gedekte Stand-plaats.

§ 5.

Word door Inlegging by ons voortgequeekt; kan ook door 't Zaad gefchieden, als men Zaad uit gemelde Gewesten verkreegen heeft, dewyl zulks hier te Lande niet ligt ryp word.

§ 6.

Men plant dit Gewas alleen uit Liefhebbry in de Tuinen

nen hier of daar op een Rabat of elders, wegens zyn aardige, gryze en glimmende Blaaden. Men kan 'er ook laage Hegjes van planten: Edog kan geen sterke vorst verdraagen, waar doer zulks dikwyls by ons versterft; weshalven het zelve van Kruid-beminaars meest in Potten gehouden word, om 'sWinters in het Oranje huis te overwinteren, gelyk andere diergelyke Gewassen.

Daar is nog een *Carolynsche* Meede-zaort van (*Amorpha Linn. & Roy.*), maar die is nog teederder, en valt derhalven hier daar van niets te zeggen, dewyl we in dit Werk alleen die Planten tragten te verhandelen welke onze Winterkoude, in de open grond groeiende, kunnen doorstaan, ten waare in heel strenge Winters.

# BESCHRYVING VAN DE KAPERFOLIE.

## § 1.

**D**it Heester Gewas word in verscheide Talen genoemd, als volgt: In 't *Nederduitsch*, Kaperfolie. Kamperfolie. Weewinde. Geitenblad. Memmekens-Kruid. *Latynsch*, Caprifolium. Periclymenum. Matrifylva. Liliu inter spinas. Volucrum majus. *Hoogduitsch*, Waldwinde: Wald-lilgen. Hek-lilgen. Zaun-lilgen. Geirszblad. Je länger je lieber. *Franfch*, Chevre-feuille. *Engelfch*, Woodbinde. Hony fukle. *Deenfch*, Sko-lilier. Löberofe. *Zweedfch*, Matleds-troe.

## § 2.

Daar worden verscheide zoorten gevonden, als:

## 1. DE DUITSCHE GEMEENE KAPERFOLIE.

Periclymenum non perfoliatum, germanicum. *C. B. Pin.*

302.

Periclymenum non perfoliatum. *J. Baub.* 2. 104.

Caprifolium germanicum. *Dodon. Tournef. Inft.* 608.

*Boerb. J. A.* 2. 226.

Periclymenum non perfoliatum septentrionalium. *Lob.*

Lonicera floribus capitatis terminatricibus, foliis omnibus distinctis. *Linn. H. Cliff.* 58. *Flor. succ.* 191.

*Mai. med.* 68. *Roy. Prodr.* 237.

## 2. DE DUITSCHE LAAT BLOEIJENDE KAPERFOLIE, met roode Bloemen.

Caprifolium germanicum flore rubello, serotinum, *Broff.*

*Tournef. Inft.* bog. *Boerb. J. A.* 2. 226. *Linn. Hort.*

*Upf.* 42. *Hort. Angl.* tab. 7. Variat. præc.

## 3. DE ITALIAANSCH KAPERFOLIE.

Periclymenum perfoliatum. *C. B. Pin.* 302. *J. Baub.*

2. 104.

Caprifolium italicum. *Dodon.*

Perio-

*Periclymenum perfoliatum calidarum regionum.* Lob.

*Lonicera floribus verticillatis, terminalibus sessilibus, foliis fummis connato-perfoliatis.* Linn. *H. Cliff.* 58. *Hort. Upsal.* 42.

4. DE ITALIAANSCH E VROEG-BLOEIJENDE KAPERFOLIE.

*Periclymenum perfoliatum præcox narbonense.* Hort. R. Par.

*Caprifolium italicum perfoliatum, præcox, Bross. Tournef. Inf.* 603. Boerb. *J. A.* 2. 226. variat. præced.

5. DE VIRGINISCHE ALTYD GROENENDE EN BLOEIJENDE KAPERFOLIE.

*Periclymenum perfoliatum virginianum sempervirens & florens.* Herm. *H. L. B.* 484. tab. 485. *Tournef. Inf.* 609. Boerb. *J. A.* 2. 226. *Hort. angl.* t. 7.

*Lonicera floribus capitatis terminatricibus, foliis supremis connatis, inferioribus petiolatis.* Linn. *H. Cliff.* 58. *Roy. Prodr.* 237.

§ 3.

De eerste en tweede soort (§ 2. No. 1. 2.) groeijen in *Neder- en Hoog-Duitschland, Oostenryk, Bobemen, Zwitserland, Frankryk*, en elders, in de Bofsch en Heggen, by ander Boom-gewas opklimmende en zig daar om windende.

De tweede soort verschilt alleen van de eerste, dat ze Bloemen voortbrengt die van buiten rood-agtig zyn, daar in tegen de eerste witte Bloemen heeft, die, als ze wat gebloeit hebben, geel-agtig worden; dog daar is ook een verandering van met roode of roodagtige Bloemen.

De derde soort groeit in *Italien, Provence, Languedoc* en in andere warme Landen, in de Heggen en Bofsch; haare twee en twee tegen elkander overstaande Bladen zyn aan 't bovenste van de Tak t'zaamen gegroeit, zo dat het schynt als of de Tak 'er doorheen ging; Haare Bloemen zyn roodagtig aan de buiten kant, en komen werwels-wyze voort; daar in

tegen die van de eerste en tweede soort alleen aan de Top-einden der Takken.

De vierde soort verschilt hoofzaakelyk daar in van de voorgaande derde, dat ze vroeger bloeit.

De vyfde soort gelykt veel aan de derde soort in gedaante, maar is in alle deelen kleinder; de Blaaden zyn glanzend en groenen altyd, en de Bloemen zyn aangenaam glanzend hoog rood van Koleur, maar hebben geen of weinig Reuk. Deeze groeit in *Virginien*.

Van de eerste en derde soort zyn 'er veranderingen, die geel- of wit-bonte Blaaden hebben, welke Blaaden veeltyds als gehakket of gesnippeelt zyn.

§ 4.

Ze begeren een goede losse, liefst zandagtige Aarde, en kunnen onze Winter-koude wel teegenstaan, dog de vierde en vyfde zyn wat teederder, inzonderheid de laatste, en begeert een goede warme Standplaats; hoewel deeze meest, om haare teederheid, in Potten gehouden word, om ze 'sWinters in 't Oranje-huis voor de vorst te bewaaren.

§ 5.

Ze worden alle door Uitloopers, Inlegging, of Steeking der jonge Takken gemakkelyk voortgeteelt.

§ 6.

Het gebruik dat men in de Tuinen van de *Kaperfolie* maakt, te weeten van de 1, 2, 3, en 4de soort, bestaat alleen daar in, dat men 'er *Prieelen, Zit-plaatzen*, en kleine *Bergeaux* mede bekleed, en zulks voornamelyk om haare welriekende Bloemen, die in der daad een zeer aangename Reuk van haar geeven, inzonderheid 's morgens en 's avonds, of na een zachte warme Reegen.

Men plant ze om die reeden ook wel op andere bequaame plaatzen van de Tuin, of in de Bofquets onder ander wild Gewas, om by het wandelen de aangenaame Reuk in

haar bloei-tyd, die in de Zomer en Herfst is, te genieten. Men kan 'er ook kleine Stam-boomjes van trekken, inzonderheid van de derde soort, dewyl de eerste en tweede sterker opwaarts groeijen, die men op de Rabatten van de Bloem-tuinen en elders plaatst, en met het Mes in haar fatsoen hout: Dog ze willen alle liefst haare vryheid in het groeijen hebben, en niet gaarne gesnoeit zyn, om wel te groeijen.

## § 6.

Daar zyn ook nog eenige vreemde soorten van; die men zelden, en niet anders als in de Botanische Tuinen, en in eenige andere van Kruid-beminnars vind, als:

## 1. VIRGINISCHE KRUID-AGTIGE KAPERFOLIE, regt op groeiend.

*Periclymenum herbaceum rectum virginianum. Plukn. alm. 287. tab. 104. fig. 2.*

*Triosteospermum latiore folio, flore rutilo. Dill. Elsb. 394. tab. 293. fig. 378.*

*Lonicera floribus verticillatis sessilibus, foliis ovato-lanceolatis coalitis, fructu trispermo. Linn. H. Cliff. 57. Roy. Prodr. 238.*

## 2. VIRGINISCHE KRUIDAGTIGE KAPERFOLIE, met Blaaden als Androsænum.

*Periclymenum rectum, Androsæmi foliis, virginianum. Plukn. alm. 287.*

*Symphoricarpos foliis alatis. Dill. Elsb. 371. tab. 278. fig. 360.*

*Lonicera floribus capitatis pedunculatis lateralibus, foliis petiolatis. Linn. Virid. 14. Hort. Cliff. 58. Roy. Prodr. 237.*

## 3. VIRGINISCHE KAPERFOLIE met Blaaden als Laurier.

*Ligustrum americanum lauri folio, flore flavescente, baccis niveis, Plumer. Tournef. Inst. 597.*

*Periclymenum racemosum, flore flavescente, fructu niveo. Dill. Elsb. 306. tab. 228. fig. 295.*

*Loniceta racemis lateralibus simplicibus laxis, floribus oppositis pendulis, geniculis caulinis compressis. Linn. H. Cliff. 496. Roy. Prodr. 237.*

## 4. AFRICAANSCH KAPERFOLIE.

*Caprifolium afrum, folio pruni leviter ferrato, flore ruberrimo, bacca nigra. Boerb. J. A. 2. 226.*

*Periclymenum africanum, folio Pruni; an Phillyreae species. Boerb. J. prior. 257.*

## § 7.


Deeze drie eerstgemelde soorten groeijen in de West-Indische Landenschappen *Virginien*, *Canada* en aangrenzende Ryken; maar de vierde soort, die weinig, volgens BOERHAVE l. c., van de soorten § 2. No. 1, 2, 3. verschilt, groeit in *Africa*. Ze worden by ons in Potten gecultiveert, om ze 's Winters in het Oranje-huis te bergen; en haare vermeerdering geschied door Inlegging of ook Steeking der Takken.

## BESCHRYVING

V A N D E

## KASTANJE-EQUINE.

## § 1.

 An de tamme *Kastanje-boom*, hebben we te vooren in onze Vrucht-Tuin gesproken, en deszelfs gebruik in de Tuinen aangewezen;

hier zullen we derhalven alleen nog handelen van de *Kastanje-Equine-boom*, welke een bijzonder geslacht uitmaakt.

Deze Boom word in verscheide Taalen genoemd als volgt: In het *Nederduitsch*, Kastanje - Equine. Paard - Kastanje. *Latynsch*, *Castanea equina*. *Hoogduitsch*, Pferd - Kastanien. Ros-Kastanien. Ros-Kesten. *Franfch*, Maronnier d'Inde. Chataigner de Cheval. *Engelfch*, Hors-Chesnut. *Deenfch*, Haest-Kastanier. *Zweedsch*, Haest-Kastanier.

Daar is maar een soort van bekend, die van de *Botanici* genoemd word:

*Castanea folio multifido. C. B. Pin. 419.*

*Castanea equina. Dodon. Clus. H. 7, 8. Lob.*

*Hippocastanum vulgare. Tournef. Inf. 612. Boerb. 7.*

*A. 2. 231.*

*Efculus. Linn. H. Cliff. 142. Roy. Prodr. 463.*

*Efculus floribus heptandris. Linn. Hort. Upf. 92.*

## § 2.

Deeze Boom, die heel groot, dik, en wyd uitkroonen- de kan worden, is hier te Lande een vreemdeling. Hy is voor deezen omtrent 't Jaar 1550. uit de Oostelyke Landen naar Weenen gezonden geweest, en van daar vervolgens

verder in *Europa* verspreid, en als *genaturalisert* geworden.

## § 3.

Hy wil in allerlei goede gronden heel wel groeijen, dog bemind de maatige vogte lieft, en kan onze sterkste Winter-koude volkomen teegenstaan.

## § 4.

De vermeerdering geschied door de Vruchten, welke in het vroege Voor-jaar, na dat ze de Winter over in vogtig zand te meuken gestaan hebben, of ook zonder dat, in Greppels, die 2 à 3 Voeten van malkander gemaakt zyn, 2 à 3 Duim diep gelegd worden; kunnende vervolgens de opgekome jonge Boomtjes, 3 à 4, of meer Jaaren oud geworden zynde, verplant worden daar men ze begeerd, de Pen- en overige Wortels als dan wat kortende; dog men verplant deeze jonge Boomtjes gewoonlyk, een Jaar oud zynde, na de Pen-wortel gekort hebbende, in Reyen, die 3 à 4 Voeten van malkander gemaakt zyn, en de Boomtjes in de Rey op een gelyke gemelde distantie, om ze vervolgens te laten opgroeijen, tot dat men ze noodig heeft ou- elders te planten.

## § 5.

Men gebruikt deeze Bomen in de Tuinen om daar *Allés* en *Cingels*, insgelyks groote *Plazier-Bosfchen*, enz. van te planten, die zeer fraai staan, wegens haar mooie Loof en de sierlyke Bloem-Trossen die ze jaarlyks in de Bloei tyd, in

de *May*, voortbrengen, welke zeer gelyken naar fraaije Trosfen van witte *Hyacinten*, zynde aan zommige Boomen met roode vlekken, op andere met geele gevlekt; welke veranderingen uit het Zaad voortkomen, invoegen dat deze Boom in der daad een van de fraaiste *Plantagie-Boomen* van alle is, die het oog vermaken kan; dog zoude moogelyk meer geplant worden als wel geschied, indien het Hout niet zeer bros, en zulks na de roeiing, de Boomen oud geworden zynde, van meerder waarde was; kunnende dezelve niet wel aan steike winden weerstaan, als waar door de Takken ligt gebroken worden. Tot *Alleés* moet men de Boomen in goede Gronden, dewyl ze sterk uitkronen, ten minsten op 20 à 25 Voeten distantie in de Rey stellen, dog in slegter Gronden wat minder.

## § 6.

Het Hout van deeze Boom is zeer week en vois; en derhalven van weinig waarde, nog tot Brand- nog tot Timmerhout.

## § 7.

De Vruchten of de *Kastanjen*, zyn zeer bitter van smaak,

en derhalven nergens toe nut; maar de Paarden willen ze gaarne eeten, en geneezen dezelve (als mede andere Werkbeesten), gestoten en onder 't voer gemengt zynde, van de *Droes*, of *Hoest* en *Naarborstigheid*; waar van ze de naam van *Paard-Kastanjen* verkregen hebben.

## § 8.

Ik heb voor deezen onderzocht, of men niet een Olie uit deeze *Kastanjen* door perzing zoude kunnen verkrygen, gelyk uit zommige andere Vruchten, dewyl ze een Olieagtige substantie schynen te bevatten, om 'er dus eenig nut van in de Oeconomie te trekken, maar dit wilde niet gelukken; of 't op andere *Cbymische* wyze zoude kunnen geschieden, staat aan de Kenners en Liefhebbers verder te onderzoeken, alzo ik tot hier toe géén gelegenheid gehad hebbe de proef daar van te neemen.

Men zegt, dat ze gebruikt kunnen worden om 'er *Hair-poeijer* van te maken, en dat zulks op zommige plaatsen in Frankryk gepractiseert word, dog dewyl my de maniere hoedanig zulks geschied onbekend is, zoo kan ik 'er geen verdere narigt van geeven.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# KERS-LAURIER.

## § 1.

**D**it Heester-agtige, altyd groenend Boom-gewas, word genoemt in 't *Nederduitsch*, Kers-Laurier. Laurier-kers. *Latynsch*, Lauro-cerifus. Cerifus trapezuntina. *Hoogetduitsch*, Lorbeer-Kirfch-baum.

Kirfch-Lorbeer. *Franfch*, Laurier-cerife. *Engelfch*, Cherry-Bay.

## § 2.

Daar worden twee zoorten van gevonden.

1. Cerifus folio laurino. *C. B. Pin.* 450.

Lauro-

*Lauro-ceratus*. *Clus. H. 4. J. Baub. 1. 420. Dodon.*  
in addit. *Tournef. Inſt. 628. Boerb. J. A. 2. 246.*  
*Padus foliis ſempervirentibus lanceolato-ovatis. Linn.*  
*H. Cliff. 181. Mat. med. 228.*

*Padus glandulis duobus dorſi foliorum innatis. Linn. vi-*  
*rid. 42. Hort. Upf. 126. Roy. Prodr. 269.*

2. *Lauro ceratus luſitanica minor. Tournef. Inſt. 628.*  
*Dillen. Eltb. 193. tab. 159.*

*Padus foliis ſempervirentibus ovatis. Linn. H. Cliff. 185.*

*Padus foliis glandula deſtitutis. Linn. Vivid 42. Hort.*  
*Upf. 126. Roy. Prodr. 269.*

## § 3.

De eerste zoort groeit natuurlijk in *Aſia*, omtrent *Tra-*  
*pizunt*, (*Trebizunte* tegenwoordig genoemd), van waar ze  
eerst na *Conſtantinopel* en van daar verder, omtrent 't jaar 1576,  
naar *Weenen* aan C. CLUSIUM gezonden geweest, en ver-  
volgens in andere Landen van *Europa* bekend gemaakt is.

De tweede zoort, die in alle deelen kleiner groeit, word  
gevonden in *Portugal*, maar is hier te Lande tot nog toe  
minder bekend of gemeen als de eerste.

## § 4.

Daar is nog een verandering van de eerste zoort, bestaan-  
de alleen daar in, dat ze mooie bonte Bladen heeft, die nog  
niet zeer lang bekend geweest is, en om haar fraaijheid  
van de Liefhebbers gequeekt word.

## § 5.

De *Kers Laurier*, bemind een goede, vette, losse, droe-  
ge en liefst zandagtige Aarde; kan onze Winter-koude vry wel  
tegenstaan, dog geen heel strenge vorst, waar door ze dan  
doorgaans dood gaat, ten ware men die als dan met Stroo  
bebind: Gelyk gebeurt is in de koude Winter van 't jaar  
1740., daar ze in deeze Neederlanden meest alle, die in de  
opene Lugt stonden, vervroren zyn, zoo dat ze na die tyd  
by na nergens meer te bekomen waaren. Dog de tweede-  
zoort (§ 2. No. 2.) is wat harder.

## § 6.

Ze worden beide by ons gemakkelyk voortqueekt door  
Uitlopers of door Inlegging der Takken.

## § 7.

Men kan daar van laage Scheer-heggen in de Bloem-Tui-  
nen en elders planten, die weegens haare mooie glimmen-  
de, en altyd-groenende Bladen, wanneer ze met binden en  
snoeijen wel gehavent worden, zeer fraai staan.

## § 8.

Ook formeert men 'er kleine Stam-boomtjes van, waar  
meede men de Bloem-Tuinen, dezelve op de Rabatten en  
elders plantende, zeer verciereu kan.

## § 9.

De Blaaden van de eerste zoort in Melk gekookt worden-  
de, geeven aan dezelve een aangename Smaak, als *Aman-*  
*del-melk*, welke dus zomtyds by de *Thee* en *Coffy* gedron-  
ken word.

## § 10.

Zommige maaken 'er een *Aquavit* van, door middel van  
de gekneusde Bladen op goede *Brandewyn* te zetten, 't welk  
de Smaak verkrygt als *Perſico*.

## § 11.

Dog zommige meenen, dat deeze Bladen een vergifige  
Hoedaanigheid bevatten, en dikwyls op de gemelde wyze  
gebruikt wordende, zeer ongezond ja doodelyk kunnen zyn.  
Men vind hier over in de *Uitgelezene natuurkundige Verban-*  
*delingen*, 1ste Stuk, pag. 131, een Brief, geschreeven van  
T. MADDEN, M. D. te *Dublin*, aan C. MORTIMER,  
M. D., behelzende een Verhaal van een Vrouw en een  
jong Heer, die van een enkele Teug van het enkele *gedis-*  
*leerde waater* van deeze *Kers-Laurier-blaaden* gestorven  
zyn, welk aanleiding gaf aan de gemelde D. MADDEN

om proeven van de Kragt en Hoedaanigheid van dit *gedistilleerde waater*, aan Honden te neemen die men eenige Onccen daar van op verscheide reizen inspuite, waar van dezelve zware Stuipeu verkregen, en kort daar op quamen te sterven. Diergelyke Proeven heeft naaderhand, volgens dezelfde *Natuurkundige Verhandelingen*, pag. 150, (a), ook D. MORTIMER voor de *Koninglyke Maatschappy te Londen*, aan Honden gedaan, met dezelfde ondervindingen, van het sterven der Honden; waar uit de vergiftige aard van dit Gewas openbaar is; en de *Auteur* zegt, dat, schoon het gebruik der Blaaden in Melk, het *Aquavit*, of 't gedistilleerde waater, voor een enkele reis, in kleine hoeveelheid genomen, of met andere dingen gemengt worden, aan den Mensch niet altyd doodelyk is, zoo blykt nogtans, dat een daagelyk gebruik van zoodaanige dingen, ten uittersten schadelijk en ongezond is, en aan zwakke Perzonen den dood verhaaften moet. Hy voegt 'er ten laastten nog by, dat hem berigt is, dat een zeeker Heer en zyn Vrouw, welke veele Jaaren agter een gewoon waa-

(a) Zynde getrokken uit de *Philosoph. Tr. No. 430. Pag. 163.*

ren daagelyk een zoopje of twee Brandewyn te gebruiken, daar Laurier-besien (maar of dit gemeene Laurier-besien geweest zyn, of van de Kers-Laurier, dit staat 'er niet uitgedrukt) op gezet waaren, beide Lam gestorven zyn, hebbende eenige tyd vooraf de Spraak verlooren. Dog zommige heedendaagfche Doctoren meenen door naader ondervinding ontdekt te hebben, dat dit Gewas alleen voor de Dieren doodelyk is, en aan den Mensch geen hinder doet, maar zelfs nuttig in deeze of geene Ziekten is; invoegen dat de schielijke dood van de voorverhaalde Menschen, een ander oorzaak kan gehad hebben.

Dit heb ik hoofzaakelyk daarom hier willen aantekenen, op dat men niet zomwylen onvoorzigtig deeze of geene Kruiden, Zaaden, enz., schoon ze op 't Oog een goed geelaat hebben, onvoorzigtig mooge tot Spyze of Drank gebruiken, als men ze niet wel kent.

De *Vogels-Kers* (*Cerasus avium*), die hier na beschreeven word, word van de moderne Botanisten voor een Meede-zoort van deeze *Kers-Laurier* geffelt.

# BESCHRYVING VAN DE KLIMM - O P.

## § 1.

**D**it Klimmende Gewas met altyd-groene, mooie blinkende Blaaden word in verscheide Taalen genoemt, als volgt: In 't *Nederduitsch*, Klim-op. Klim. Klif. Veil. Boom-Veil. Jesten-blaaden. Ebich.

Jeve. Yve. Eilof. Eik-lof. *Latynsch*, Hedera. *Hoogduitsch*, Epheu. Eppich. Itaub. Iven-blätter. *Franfch*, Lierre. *Engelsch*, Ivi Climbing. *Deensch*, Nedbende paa Muure. *Zweedfch*, Heder. Murgrän.

§ 2. Daar



## § 2.

Daar worden drie zoorten of liever veranderingen van dit Gewas gevonden, als:

## 1. KRUIPENDE KLIM.

*Hedera humirepens.* C. B. Pin. 305.

*Hedera minor.* Dodon.

## 2. GROOTE KLIM-OP.

*Hedera major sterilis.* C. B. Pin. 305. Boerb. J. A. 2. 232.

*Hedera communis minor.* J. Baub. 2. 111.

*Hedera Helix.* Dodon.

*Helix*, five prævoluta sterilis *Hedera.* Lob.

*Hedera foliis ovatis lobatifque.* Linn. Flor. lapp. 91. Hort. Cliff. 74. Flor. suec. 190. Roy. Prodr. 223. Hall. herb. 164.

## 3. GROOTE BOOM-ACTIGE KLIM-OP.

*Hedera arborea.* C. B. Pin. 305. Tournef. Inß. 613. Boerb. J. A. 2. 231.

*Hedera communis major.* J. Baub. 2. 111.

*Hedera.* Dodon.

*Hedera corymbosa*, communis. Lob.

## § 3.

De nieuwste Botanisten houden deeze drie voor veranderingen van een en dezelfde zoort, verschillende alleen volgens haar ouderdom; te weten, dat terwyl deeze Plant jong is, en dikwyls op de grond kruipt, de Blaaden langwerpig als een Lance, en ook doorgaans wit-bond zyn, en dit is de voorgemelde eerste (§ 2. No. 1.); maar als de Plant onder word en by de Boomen, Muuren enz. opklimt, zoo verkrygt ze hoekige en gelubde Blaaden, zynde de eerste zoort (§ 2. No. 2.); vervolgens geheel oud en vrugtbear wordende, wanneer ze dikwyls op zig zelfs, Booms-wyze staat, dan worden de Blaaden Ey-agtig rond en Hert-wyze van gedaante, en dit is de voorgemelde 3de zoort (§ 2. No. 2).

De *Hedera poetica* van C. Bauhinus en andere, is waar-

schynlyk geen andere als de voorgemelde tweede of derde Zoort, schoon zommige daar een bezondere Zoort van maaken.

## § 4.

Men vind de *Klim-op* zoo wel hier te lande als in andere Gewesten veel groeijen aan Muuren, Toorns, Huizen, en dikke Boomen, &c., insgelyks in de Boffchen en op andere ruwe plaatzen, op de grond lopende; hegtende zig overal vast door middel van kleine Worteltjes, die uit de Takken spruiten, en tusschen de Muuren of Schors der Boomen inboren.

## § 5.

Hy wil in allerley Gronden, inzonderheid die vogtig zyn, zeer wel tieren, en

Word door steeking of inlegging zeer ligt voortgekweekt.

## § 6.

Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig: Men plant die zomtyds tegen de Muuren, aan de Noord- en West-zyde van Orange-Huizen, Stook- en Trekkassen, en van andere Gebouwen, om die daar meede te bekleden, en daar door de aandoening en indrang van Lugt, Koude, Regen en Wind af te keren, 't welk hy ook zeer kragtig doet, als de Muuren, enz., wel dicht daar meede bekleed zyn. Zommige meenen, dat de *Klim-op* schadelijk voor de Muuren en Gebouwen, enz., zoude zyn, dog de ondervinding leert het tegendeel, namelyk, dat hy die zeer beschermt en conserveert: 't Eenigste nadeel dat die veroorzaaken kan, is, dat de Rotten en Muizen, en schadelijke Vogels, schuil- en nestel-plaatzen daar agter kunnen vinden.

## § 7.

Daar vloeit een *Gom* uit deeze Boom, als die ingefneeden word, ook zomtyds van zelfs, 't welk geel-ros agtig

is, sterk riekt, en een scherpe aromatische smaak heeft, en in de *Medicine* gebruikt word.

## § 8.

De oude Heidenen hebben deze Boom aan hunnen gewaanden God *Bacchus* toegewyd gehad; en tot deszelfs Eer dikwyls Kranzen daar van gevlogten; weshalven men ook deezes Afgod altyd met een zoodaanige Krans om het Hoofd afgebeeld ziet: De Priesters die het Heiligdom van *Bacchus* bedienden, waren ook, volgens *Eurip. Bacch. Act. 1.* met deezes *Klim-op* bekrant. Zoo leeft men ook 2 *Boek der Maccab.* Cap. 6: § 7. dat de Joden ten tyde der Maccabeën van de Heidenen gedwongen wierden, om op 't *Bacchus-Fest* met Kranzen van *Veil*, ter Eeren van *Bacchus*, te verschynen.

## § 9.

By de oude Romeinen is dezes *Klim-op* ook gebruikt geweest tot de Laurier-Kranzen der Zeegepraalende Vorsten; gelyk blykt uit *Virgilius Elog. 8.*, alwaar hy den Keizer AUGUSTUS aldus aanspreekt.

— *Atque hanc sine tempora circum,  
Inter Vitrices hederam tibi serpere lauros.*

## § 10.

Ook heeft men 'er in oude tyden de *Pöeten* met gekroond (waar van de Naam van *Hedera poetica* (§. 3.) ontstaan is), gelyk te zien is uit *Horatius Lib. 1. Od. 1.* daar hy zig aldus laat horen.

*Me doctarum hederæ præmia frontium,  
Diis miscent superis.*

Insgelyks uit *Horat. Epist. 3. L. 1.*

— *seu condis amabile Carmen;  
Prima feret Hedera vitricis præmia.*

## § 11.

Voor deezen pleeg men voor de Huizen daar Wyn te

koop was een Krans van de *Klim-op* te hangen, dat nog in zommige Wynlanden gepraactiseert wort, gelyk ik onder anderen in de *Keizerlyke Residentie-stad Weenen* veel gezien heb. Dog geen *Klim-op* kunnende bekomen, zoo nemen ze ook ander groen *Loof* tot dezes Kranzen.

## § 12.

Behalven deze gemelde *Europaeische* Zoort, zyn 'er ook twee vreemde Mede-zoorten van, dog die van de nieuwste Botanisten als een Geslacht op zig zelfs gestelt worden, wy zullen ze egter hier kortelyk opnoemen.

1. VIRGINISCHE KLIM-OP, met genavelde Blaaden. *Hedera virginiana clematitis facie, radice flavescente.*

*Herm. H. L. B.*

*Hedera virginiana, umbilicato folio, radice flavescente.*

*Herm. Por. B. Prodr.*

*Clematitis Hederae folio. Mor. H. Blesf.*

*Clematis hederacea perennis, virginiana, umbilicato folio, papposo flore. H. R. Par.*

*Menispermum canadense scandens, umbilicato folio. Tournef. Act. R. Sc. 1705. tab. 4. fig. 2. Dillen. gen. 150. tab. 9.*

*Hedera monophyllos, convolvuli foliis, virginiana. Pluken. almag. 181. tab. 36. fig. 2. Boerb. J. A. 2. 252.*

*Menispermum foliis peltatis angulosis. Linn. H. Cliff. 140. Gron. virg. 153. Roy. Prodr. 228.*

2. VIRGINISCH KLIM-OP, met gelobde of Aard-veils Blaaden.

*Menispermum folio hederaceo. Dillen. Eltb. 223. tab. 178. fig. 219.*

*Menispermum foliis inferioribus lobatis, superioribus ovatis integerrimis. Roy. Prodr. 228.*

Van dezes tweede zoort is 'er nog een Meede-zoort, of verandering, die lager groeit.

§ 13. Dezes

§ 13.

Deeze groeijen in *Virginien* en *Canada*, en zyn in Europa zeldzaam, wordende alleen gevonden in de Botanische Tuinen en in die van zommige Kruid-beminaars. Ze worden door Steeking of Inlegging der Takken voortgekweekt, als de voorige (§ 2. No. 1. 2, 3.); en kunnen onze Winterkoude bezwaarlyk doorstaan, als die wat streng is, an-

ders zyn ze bekwaam tot bekleeding van Pricellen, Berçeaux, Muuren, enz.

§ 14.

Nog is 'er een vreemde zoort, die van zommige *Virgische Klim-op* geheeten word; daar van zullen we hier na spreken onder den naam van *Trompet-bloem*.

# BESCHRYVING VAN DE LIGUSTER.

§ 1.

*Frankryk*, *Italien*, en elders, in het wild in de Heggen en Boffchen; hier te Lande vind men geen andere als die gecultiveert worden.

Daar zyn nog twee veranderingen van, bestaande alleen daar in, dat de eene wit-bonte, en de andere geel-bonte Blaaden heeft, welke van de Kruid-Liefhebbers om de verandering van Gewassen, gecultiveert worden. Men vind ook in zommige *Catalogen* gewag gemaakt van een altyd-groenende gemeene Liguster, dog dit schynt my dezelfde gemelde zoort toe, dewelke by zagte Winters dikwyls haare groene Blaaden behoud, tot dat in het Voorjaar weer nieuwe uitspuiten.

§ 3.

Dezelve wil in allerlei goede gronden zeer wel groeijen, en bemind inzonderheid die welke wat vogtig en schaduwagtig zyn.

B b

De

§ 2.

De *Liguster* groeit veel in *Hoog-duitschland*, *Braband*,

**D**it Heefter-Gewas word genoemt in 't *Nederduitsch* gewoonlyk Liguster. Mond-hout. Keel-Kruid. Ryuwilg. Wit-Vilt-Kruid. *Latynsch*, Ligustrum. *Hoogduitsch*, Beinholtz. Rhein-weide. Mundholtz. Harriegel. Hekholtz. *Fransch*, Troëne. *Engelsch*, Privet. Prime-print. *Deensh*, Vild-Olie-Trae. Rindske. Pille. Mund-Trae. *Zweedsch*, Liguster. Mund-Traed.

By de Botanisten heet dezelve :

Ligustrum germanicum. *C. B. Pin.* 475.

Ligustrum. *Lob. J. Baub.* 1. 528. *Tournef. Inst.* 596.

*Boerb. J. A.* 2. 214. *Linn. H. Cliff.* 6. *Flor. Suec.*

4. *Rey. Prodr.* 398. *Hall. Helv.* 527.

*Phillyrea. Dodon.*

## § 4.

De vermeerdering geschied door Uitloopers, als meede door Inlegging of Steeking der Takken, die gemaklyk Wortels spruiten. Kan ook bequaamelyk door het rype Zaad geschieden, 't welk, na dat de rype Besien den Winter over in Zand te meuken gestaan hebben, in 't Voorjaar in Greppels of uit de volle hand op Bedden gezaait word.

## § 5.

Ze word in de Tuinen veel gebruikt om 'er laage Heggen van te planten, die 4 à 6 Voeten hoog kunnen worden, en, om dat ze dicht van Takken en Blaaden begroei- jeh, sierlyk staan, als ze wel onderhouden worden, name- lyk, dat men ze door knipping op zyn tyd (in de Maand Junius) niet te dik of breed laat worden; want alle door verzuim van knippen te dik geworden Heggen worden slenterig en daar door mismakkt en niet voldoende aan het Oog, dat ook naaderhand niet ligtelyk hersteld kan worden.

Deeze Heester is in het byzonder zeer bequaam om ze tot Heggen onder Boomen te planten, dewyl ze in de scha- duwe onder ander Boom-gewas, voor andere soorten, groei- jen wil.


Dit is al 't gebruik van dit Gewas dat my daar van bekend geworden is: Men zegt, dat men 'er op zommige Plaatzten Tantflokens van maakt, die men zeer pryft voor de Tan- den, en het Tand-vleesch dat door de Scorbuit aangetaft is: Waar van, als mede om dat de Decotie der Blaaden als een Mondspoelinge gebruikt, in dezelfde gebreken, en ook voor een zeere gezwollene Keel en nederzinking van de Huik zeer dienstig geagt word, dit Hout den naam van *Mond-bout* schynt verkregen te hebben.

## § 6.

De rype Vruchten, die een hoog donker-rood Sap be- vatten, kunnen dienen om aan de Roode Wyn een hooger of donkerder roode koleur te geven, daar in gedaan wor- dende; als ook om andere Vogten rood te verwen, enz.

# BESCHRYVING VAN DE LINDE-BOOM.

## § 1.

 Eeze Boom word genoemt in het *Neder- duitfch*, Linde-boom. *Linde*. *Latynfch*, Tilia. *Hoogduitsch*, Linden-baum. *Linde*. *Franfch*, Tillau. *Tilleul*. *Engelfch*, Lin- den. *Teile-Tree*. *Holland-Tree*. *Deenfch*, Linde-Trae. *Lind*. *Zweedfch*, Linn.

## § 2.

Men vind verscheide soorten van Linden by de Botanisten aangeteekent, dog die alle waarschynelyk maar veranderin- gen van een en dezelfde soort zyn; ik zal alleen maar van twee melden, die het bekendste zyn, als:

1. LINDE met groote Blaaden. *Hollandsche Linde*.

Tilia

*Tilia fœmina folio majore. C. B. Pin. 426. Tournef.*

*Inf. 611. Boerb. J. A. 2. 230.*

*Tilia vulgaris platyphyllos. J. Baub. 1. 133.*

*Tilia fœmina. Lob.*

*Tilia. Dodon. Linn. H. Cliff. 204. Flor. succ. 432. Mat.*

*med. 262. Rey. Prodr. 477.*

2. LINDE met kleine Blaaden, ook wel *Steen-Linde* genoemd.

*Tilia fœmina folio minore. C. B. Pin. 426. Tournef.*

*Inf. 611. Boerb. J. A. 2. 230.*

*Tilia folio minore. J. Baub. 1. 133.*

*Tilia filvestris. Trag. III.*

Daar zyn nog twee veranderingen van, met geel- en witbonte Blaaden.

§ 3.

De gemelde beide soorten (§ 2. No. 1, 2.) groeijen in zommige Gewesten van *Hoog-Duitschland*, *Bobemen*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders in het wild, in de Berg- en Bosch-agtige plaatzen: Ze worden in het byzondere ook veel in het wild groeiende gevonden in de noordlyke Landen, als in *Mescovien* en de aangrenzende Landschappen, want ze beminnen meer de koude als warme Landen. By ons groeijen ze niet in het wild, maar worden veel aangequeekt tot gebruik der Hooven, te weeten, de eerste soort, om dat de tweede wegens haar kleine Blaaden en minder groei, geen zoo groote en cierlyke Boom word.

§ 4.

Ze willen in allerlei Gronden zeer wel groeijen, als die vet genoeg en niet schraal nog al te vogtig zyn, want in deeze laatste maaken ze weinig voortgang; en raaken dikwyls zelfs aan 't quynen.

§ 5.

Haare vermeerdering geschied door Inlegging op dezelfde

wyze als de *Ipen*; dewyl door het Zaad veel veranderlyke, meest verlegterde soorten, met kleine Blaaden en dikwyls van slechte groei, voortkomen: Maar men moet de jonge bewortelde en verplante Inleggers in het opgroeijen met regte Stokken voorzien om ze daar aan vast te binden en regt opwaarts te leiden, dewyl ze dikwyls van zelf niet zoo regtscheutig opgroeijen willen gelyk de *Ipen*.

§ 6.

De *Linde-boom* word zeer veel gebruikt om daar van Alleés te planten, die doorgaans voor de fraaiste van alle gehouden worden, wegens haare sierlyke Blaaden, mooije regt-opwassende Stammen en Takken, en digt geslootene Kroonen, die ze maaken, als meede om dat ze schielyk genoeg aangroeijen en groot worden, als ze op een voordeelige en voor de sterke Winden, door een goede Mantelinge of anderzins, gedekte plaats staan, want ze de Winden niet wel tegen staan kunnen, waar door ze onvolmaakt groeijen en weinig voortgang maaken. Edog, daar zyn 'er die deeze Boom tot 't gemelde gebruik afkeuren, om dat, zeggen ze, veelerelei *Insecten*, als *Muggen*, *Vliegen*, *Spinnen*, enz., meer zig in deeze als in andere soort van Boomen onthouden, en daar door de Wandelars *incommodeeren*; dog dit heb nooit kunnen bevinden; het is wel waar, dat deeze Boomen in de tyd wanneer ze bloeijen van de *Bijen* zeer gezogt worden, om 'er haar voetzel, de *Honig* en het *Was*, uit te haalen, dog dit is alleen in de Bloei-tyd, in 't laatste van de *May*, en die Diertjes zullen niemand hinder doen, indien men ze maar in gerustheid haar bezigheid laat verrigten, om haar kost te zoeken; ook bloeijen deeze Boomen niet alle, en niet dan wanneer ze wat oud geworden zyn. Indien deeze Boom eenig gebrek heeft, zo is het wel hoofdzakelyk dit, te weten, dat deszelfs Blaaden in de Herfst vroeger als aan andere Boomen geel worden en afvallen, waar door de Wandel-paden dan dikwyls onaanzienlyk en ongemakkelek

om te bewandelen worden, in een tyd wanneer men anders dikwyls nog aangenaam weér geniet, om *plaisier* van del Tuinen met Wandelen enz., te neemen; dog ik heb opgemerkt, dat dit niet alle Jaaren eeven vroeg geschied, hangende veel af van een droger of vogtiger Jaar-zaaijen, als meede van de min of meerder droog- of vogtigheid en de deugd des Gronds.

Men moet deeze Boomen tot de Alleés nooit digter als ten minsten op 25 à 20 Voeten afstand planten, om dat ze in een goede Grond met der tyd zeer groot en uitkronend kunnen worden; en men verkiest daartoe Stammen die reeds wat groot en dik zyn, als,  $1\frac{1}{2}$  à 2 Duimen dik.

## § 7.

De *Linden* worden ook gebruikt tot bekleding van grote Berceaux, Prieëlen, enz., waartoe ze zeer dienstig zyn, en wel staan, indien ze met aanbinden en snoeijen op zyn tyd wel onderhouden worden.

## § 8.

Daar worden ook wel Scheer heggen van geplant; dog die juist niet zeer fraai zyn, om dat ze na het Scheeren, wegens haar grote Bladen wat kaal staan; om dit eenigzins voor te komen, zoo moet men dezelve wat vroeg, alvorens de Loten heel lang geworden zyn, scheeren, en zulks in den Zomer verscheide malen herhalen.

## § 9.

Aanmerkelyk is de gewoonte die men op zeer veel Plaatzen van Duitschland, Brabant, en Vlaanderen heeft, te wecten, dat men byna in ieder Dorp, Vlek of Gehugt op een bequame ruime plaats, en doorgaans digt by of omtrent de Kerk, een grote *Linde-boom* heeft, die in plaats van een Raadhuis dient; want de Land-lieden, na voorgaande aankondiging door de Klok-slag, aldaar bymalkander komen, als ze iets, de Gemeente aangaande, te verhandelen of te beraadslaan hebben: Alwaar ook de Placaten, Publicatien, en Geboden van den Souvereyn of van 's Lands Overheid verkondigt,

en vervolgens op een Plank, aan die Boom vast gemaakt zynde, *geaffigeert* worden; en ze houden zig doorgaans aan dien Boom, schoon die oud, en daar door onaanzienlyk geworden was, en 'er op andere plaatzen daar omtrent fraaijer Boomen stonden.

## § 10.

Dat deeze Boom zeer groot worden kan, daar van vind men hier en daar aantekeningen by de Botanische en andere Schryvers, als onder anderen by *J. Baubinus* Hist. Plant., tom. I. L. 8. Cap. 1. *A. Lonicerus* Kräuterbuchs IV Deel, Cap. 46.; tot een staaltje kan ook dienen die groote *Linde-boom* te *Neustad* aan de *Koerber*, waar van in het *Eerste Deel*, § 141. gemeld heb. Op veel plaatzen vind men *Linde-boomen*, waar op men tusfchen de Takken *Speel-Huisjes* en *Zit-plaatzen* gemaakt heeft, om zig daar in by de warme Zomerdagen te vermaken, wordende de Schaduwe van dezen Boom ook voor de gezondste gehouden; en de vermakelykheid en aangename Schaduwe dezes Booms, heeft aanleiding gegeven tot 't volgende Latynfche Rym-Vaarsje.

*Filia sub Tilia ducit subtilia Fila.*

## § 11.

Het Hout van deeze Boom is wit, week, effen, glad, niet ligt berstende, en word ook niet ligt van de Wormen aangetast; weshalven het tot Beeldhouwers-werk zeer bekwam is, en veel gebruikt word; ook gebruiken het de Draaijers en Schrynwerkers, tot 't maaken van Schotels, Kommen, fraaije Lyften, Linnen-bakjes, Pers-plankjes en andere sierlyke Huis-geraden. Tot grof Timmer-werk is het wegens zyn weekigheid niet dienstig. Ook deugt het om dezelfde reeden weinig om te branden; nog tot gedoofde Kolen voor de Zilvermids en andere. Maar deeze Kolen worden heel goed gezagt tot het maaken van Bus-Kruid.

## § 12.

Uit de Schors worden in de Noordlyke Landen, inzonderheid

derheid in *Moscovien*, Korven en Dozen gemaakt; en uit de Binnen-fchors maakt men in dezelfde Geweften Matten, die by ons onder de naam van *Mosevoifche Matten* bekend zyn; en waar mede al veel Negocie gedaan wort; dienende tot inpakking der Koopmans-goederen en andere dingen: Men gebruikt ze inzonderheid ook veel in de Tuinen tot opbinding van allerley Bloem- en ander Gewaffen; als mede by het *oculeren*, waar toe ze wegens haare taajigheid zeer dienftig zyn, als men ze van te vooren wat nat maakt, zynde hoe nieuwer hoe beeter. Uit deeze Binnen-fchors worden ook Touwen gedraait tot allerley gebruik, die vry fterk zyn.

§ 13.

De Blaaden worden op zommige plaatzen van Hoogduitschland, Frankryk en Savoien, gebruikt tot Voer van het Vee, op dezelfde wyze en om dezelfde reden, als hier voren van de *Ipen-bladen*, gezegt is.

§ 14.

Aanmerkelyk is het geen *Plinius* L. 17. Cap. 16. zegt; namelyk een *Linde-boom* gezien te hebben by *Tiburtes* (tegenwoordig *Trivoli*) in Italiën, welke allerley Vrugten droeg,

de eene Tak *Noten*, de andere *Befien*, op andere plaatzen *Druiven*, *Vygen*, *Peeren*, *Granaten*, en meer andere; maar wat zal men hier van maaken? deeze Vrugten zyn 'er zeekeryk op ge-ent geweest, indien de Historie waar is; maar veele houden dit met goede reeden voor een Verdigtzel, of Vercierzel; en *Plinius* zegt zelfs, dat het leeven van deeze Boom kort was.

§ 15.

Voor 't overige zoo heeft deeze Boom ook zyne nuttigheid in de Geneeskunde, inzonderheid deszelfs Bloemen, welke zeer gepreezen en veel gebruikt worden voor Draaijingen des Hoofts; Convulfien of Stuijpen; inzonderheid der Kinders; Vallende ziekte en Eeroertbeid: Men maakt tot dien einde een Conserv en een gedistilleert Waater uit de Bloemen: Dit Waater word ook grootelyks gelaudeert, 't zy alleen of beeter met wat Lavendel-waater, of eenige druppels Lavendel-Olie, om het baaren der Vrouwen te bevorderen. De binnenste Schors of jonge Takken in Waater gekookt, is een goed middel voor de Waaterzugt; daar van 'sdaags eenige Roomers vol gedronken.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# LORKEN-BOOM.

§ 1.

**D**eeze Boom word genoemt in 't *Nederduitsch*, Lorken-boom. Lerken-boom. Larix-boom. *Latynsch*, Larix. *Hoogduitsch*, Lerchen baum. Lerchen-Thannen. *Fransch*, Melese. *Engelsch*, Lerch-Tree. *Deenscb*, Larix-Trä. *Zweedsch*, Larix-Trä.

Daar is maar eené zoort van deeze Boom, welken de nieuwste *Botaniffen* by het Geslagt van de *Denne-boom* stellen; wordende genoemt:

Larix. *Dodon. Lob. C. B. Pin. 493. Tournef. Inst. 586.*

*Boerb. J. A. 2. 180.*

Cc

Larix

*Larix folio deciduo, conifera. J. Baub. 1. 265. Hort.*

*Angl. 43. tab. 11.*

*Abies foliis fasciculatis obtusis. Linn. H. Cliff. 450. Flor.*

*suic. 789. Mat. med. 436. Roy. Prodr. 89.*

§ 2.

Deeze Boom, die heel hoog en groot worden kan, en met een regte Stam opwaarts groeit, is hier te Lande vreemd; hy word natuurlyk groeiende gevonden in de *Alp-* en *Pyrené-bergen*, als meede in veel andere Gebergten van *Hoogduitschland*, *Silefen*, *Bohemen*, *Ongaryen*, *Tyrol*, *Zwitserland*, insgelyks van *Polen* en *Moscovien*, enz., beminneende van natuur de koude Landstreeken, en de *Bergen*; hier te Lande ziet men geen andere, als die zomtyds van de Liefhebbers gecultiveert worden. Men ziet 'er een in de Tuin van *Zyn Hoogheid de Prins van Oranjen, Exfstadbouder*, enz., enz., op 't *Oranje-woud*, 7 Uuren van *Leeuwarden*, die heel hoog en groot is. Zommige zeggen dat 'er nog een Meede-soort van deze Boom is, die in alle deelen kleinder en teederder groeit.

Onder alle Hars-geevende Boomen is dit de eenige, die in de Winter zyn Blaaden vallen laat.

§ 3.

Hy begeert van natuure lieft een hooge, drooge, zand- of Steen-agtige Aarde, in vogige en vaste Gronden wil hy bezwaarlyk aarden.

§ 4.

De vermeerdering geschied uit Zaad, het welk uit andere Gewesten moet ontboden worden, dewyl het by ons zelden ryp word, welk Zaad op dezelfde wyze gezaait en verder behandeld word als van het Zaad der *Denne-boomen* gezegt is; dog kan ook door Inlegging der jonge Takken vermeerderd worden; hoewel bezwaarlyker.

§ 5.

Het gebruik dat men 'er in onze Tuinen van maakt, is wei-

nig, men kweekt 'er doorgaans alleen, gelyk reeds gezegt heb (§ 2.), eenige uit liefhebbery, en om de verandering van Gewassen, die men hier of daar in de Tuin of in de *Besquets* plant. Edog

Dezelve zyn ook bequaam tot bekleeding van *Berceaux*, *Priëlen*, *Zitplaatsen*, *Muuren*, enz., welke bekleeding heel bevallig staat, inzonderheid in het Voorjaar of in de Voorzomer, wanneer deze Boom jonge Vruchten verkrygt, die hy aan de jonge dunne lange en taaie Takjes in meenigte voortbrengt, welke in 't eerst purper-rood van Kolor en zeer aantlokkelyk zyn, dewyl ze een aangenaam gezigt tuschen de nieuwe groene Blaaden verwekken. Weshalven deze Boom wel waardig was meer gekweekt en tot 't gemelde gebruik geplant te worden.

§ 6.

Het Hout van dezelve is zeer hard, lang duurend, en roodagtig van Kolor, inzonderheid na binnenwaarts, en dus, daar men het hebben kan, zeer dienstig tot allerlei Timmermans-, Kist- en Lyft-makers-, en Draaijers-werk, enz.

§ 7.

Het is ook een zeer goed Brandhout, dat zeer sterke hitte geeft en lang duurt; maar het vat, wegens zyn hardigheid, langzaam Vuur, weshalven de Ouden gemeent hebben dat het tot branding geheel ondeugend was, 'twelk de onderfinding, in die plaatsen daar men byna geen ander Hout brand, gelyk in het *Walliser Land*, zoo als *Simlerus* in *Descript. Valleisæ*, enz. aangeeteekent heeft, en elders, anders geleert heeft; wordende dit Hout en ook zyn Kolen veel geagte en gebruikt op plaatsen daar Smelt-Hutten zyn, en deeze Boomen veel groeijen, tot 't smelten der Ertzen en Metaalen; en de gedoofde Kolen daar van zyn zeer begeert van de Yzer-, Zilver- en andere smeeden.

§ 8.

Dat 'er uit deze Boom een week Hars (*Resina Laricis, larigna*,



*larigna*; *vel laricea*) vloeit, 't welk gewoonlyk voor het *Voedfelce Terpentyn* verkogt en gebruikt word, ook haar in kragten na by komt, heb ik te voren by de *Denne-boom* reeds aangeeteekent. Dit *Hars* word van de Land-lieden vergadert door middel van een gat in de Boom in de Zomer-tyd te boren tot op de Pit, waar uit allangzaamer hand veel *Hars* komt te vloeijen; en men zegt, hoe jonger de Boom, hoe mooijer en klaarder dit *Hars* is; wordende het witte, klaarste voor 't beste geagt. Het zelve word veel vergadert in *Tirol*, als meede in *Oostenryk* en *Silisten*, omtrent *Jägerndorf* en *Teschén*, en tot gebruik overal verzonden.

## § 9.

Ook komt van deze Boom een *Manna*, gelyk by de *Esschen-boom* aangemerkt heb, dog dat zoo goed niet is als dat van de *Manna-boom* komt.

## § 10.

Nog groeit 'er aan deeze *Lorken-boom* een witte *Spongie* of zoort van *Kampernoelie*, die in 't Latyn *Fungus Lariceus vel larignus*, dog in de Apotheeken *Agaricus* (na een Landfchap *Agaria* in *Sarmatien*) genoemd word, en een heerlyk Purgier-middel is voor veelerlei gebreeken des Menschens; wordende inzonderheid geprezen voor de gebreeken des Hoofds, en der Borst, door Vogten en Catharren veroorzaakt: Men laat tot dien einde 2, 3, à 4 Drachma's in heet water trekken, en neemt vervolgens het Vogt in, dog men moet hier by wat Anys-zaad, Kruid-nagels, of Gengber voegen, dewyl 't anders iets walgelyk is, en den Maag ontstelt.

## § 11.

De *Ceder-boom* van de *Libanon* is ook een ware Mede-zoort van deeze *Lorken-boom*, behoorende tot 't zelfde Geslacht, weshalven ik by deze gelegenheid daar van, schoon die by ons niet in de open Lugt groeijen kan, iets aanroeren zal:

Dezelve word van de Botanisten genoemd,

*Cedrus conifera foliis laricis. C. B. Pin. 490.*

*Cedrus magna sive Libani, conifera. J. Baub. 1. 277.*

*Cedrus magna. Dodon.*

*Cedrus Libani & Palestinae, praecelsa. Lob.*

*Larix orientalis, fructu rotundiori obtuso. Tournef. Inst. 586. Boerb. J. A. 2. 180.*

*Abies foliis fasciculatis acuminatis. Linn. H. Cliff. 449.*

## § 12.

Deze Boom, die zeer groot en hoog, en, zo men zegt, de grootste van alle andere Zoorten van Boomen worden kan, groeit hoofdzakelyk op de Bergagige Plaatzten van *Judea*, *Sirien*, en elders in *Asia*, inzonderheid op de Bergen *Libanon* en *Taurus*. Men zegt, dat hy ook in Africa op den Berg *Atlas* gevonden wort: Insgelyks in het Koningryk *Congo*, en in het Eyland *Tercera*; maar of dit dezelfde Zoort is als de waare *Ceder van Libanon*, selynt wat twyffelagtig: By ons wort hy niet gezien als by zommige Kruid-liefhebbers; die dezelve in Potten of houten Vaaten *cultiveeren*, om 's Winters in het Huis voor de Vorst te bewaaren, want schoon die in de Oosterse en andere Landen doorgaans op de koude Bergen groeit, die zelfs zomtyds met sneeuw bedekt zyn, zoo kan hy nogtans onze Winter-koude in de opene Lugt niet tegenstaan.

## § 13.

De Vermeerdering geschied door Inlegging der jonge Takken.

## § 14.

Het Hout van deze Boom is roodagtig van Kolor, zeer hard en langduurend, ja het langstduurende van alle, weshalven het van zommige eeuwigduurend genoemd is; het wort nooit van de Wormen aangetast, en geeft een goeden Reuk. En het is dit Hout, waar uit de *Koning Salomon* den

*Tempel des Heeren* gebouwt heeft, gelyk men leeft *I. Reg.* V., waar toe zyn Vader, de Koning DAVID, te vooren reeds een voorraad van *Cederhout* vergaderd had, *I Cbron.* XXII. *ÿ.* 4. 5. Ook had DAVID een Huis van *Ceder-Hout*, dat hem *Hiram* de Koning van *Tyrus* zond, *II Samuel V. ÿ.* 11. VII. *ÿ.* 11. Insgelyks bouwde SALOMON voor zig een Huis van de Bomen des Wouds *Libanons*, dat is, van *Cederhout*, *I Cbron.* VII., en hy maakte de *Cedern* te *Jerusalem* in menigte te zyn als de wilde *Vzgebo-men*. *II Cbr.* I. *ÿ.* 15. IX. *ÿ.* 27. Uit welke plaatzen der Heilige Historien blykt, hoe groot dit Hout toen in agting geweest is, en waar van als 't waardigste van allen, op zo veele plaatzen vermeld wort. Weshalven men ook *I. Reg.* IV. *ÿ.* 33. van de Koning *Salomon* leeft, dat hy gesproken heeft van de Planten, van de *Ceder-boom* af, die op den *Libanon* is, tot op den *Zjop* die uit de Muur wast, en ook van het *Vee* en het *Gewogelte*, &c. Welke Boeken de Koning *Hiskias* weg gedaan heeft, en, zo men meent, verbrand zouden zyn; dewyl het Volk al te veel kragten aan de Kruiden alleen toeschreef, en de Goddelyke hulpe ter zyde zette.

§ 15.

Men wil ook dat de Tempel van *Diana* te *Ephesen*, en de Tempel van *Apollo* te *Utica* van *Ceder-hout* zouden gebouwt geweest zyn. Dar de oude Heidenen Afgoden-Beelden uit het *Ceder-hout* gemaakt hebben, blykt onder anderen uit *Plin.* L. XIII. Cap. V.

§ 16.

By ons wort dit *Ceder-hout* nooit gezien; daar wort wel zomtyds zodanig Hout getoont; en voor *Ceder-hout* verkogt; maar men geloofst met reden, dat dit niet van de regte *Ceder-boom* der Ouden, maar veel eer van die zoort van valsche *Ceder-bomen* is, die te vooren by de *Genever-boom* gemelt zyn, of van een ander diergelyke zoort van Hout.

§ 17.

Daar vloeit ook een *Wit Hars* uit dezen *Ceder-boom*, maar dit ziet men hier te lande niet, of is ten minsten zeer zeeldzaam: 't Wordt zeer dienstig geagt, met andere dingen vermengt zynde, tot 't balsmeeren der doode Lighamen van Menschen.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# OLEASTER.

§ 1.



Deze Boom wordt genoemd in 't *Nederduitsch*,

*Oleaster*. Wilde Olyf-Boom. Witte Jujuben.

*Latynsch*, *Oleaster*. *Olea Bohemica*. *Hoogduitsch*, *Böhmisck Oelbaum*. *Franisch*, *Jujubier blanc*. O-

*livâtre*. *Engelsch*, *Wit Jujubes*. *Deensck*, *Wild Olive-Træ*. *Zweedsck*, *Wild Olive-Træd*.

Deze Boom, dien de oude Botanisten tot 't Geslacht der Olyf-Boomen gerekent hebben, maar eigentlyk een bezonder Geslacht is, wordt van de Botanisten genoemd.

1. *Olea*

1. *Olea fylvestris folio molli incano.* C. B. Pin. 473.  
*Hort. Angl.* 52. tab. 19.  
*Zizyphus cappadocica*, quibusdam *Olea bohemica*. J.  
*Baub.* 1. 27.  
*Zizyphus alba*, feu *cappadocica.* Dodon.  
*Olea fylvestris Septentrionalium.* Lob.  
*Elæagnus orientalis angustifolius*, fructu parvo Olivæ-for-  
 mi, subdulci. *Tournef. coroll.* 53.  
*Elæagnus.* Linn. H. Cliff. 38.  
*Elæagnus foliis lanceolatis.* Roy. Prodr. 250. Linn. H.  
*Upf.* 31.

§ 2.

Deeze Boom, die tamelyk groot worden kan, word in 't wild in de Boffchen groeiende gevonden in *Spanjen*, *Griekenland*, *Palestina*, *Syrien*, *Cappadocien*, en elders in *Asia*: Ook in *Bobemen*, waar van hy de naam van *Eobeemsche Olyfboom* verkreegen heeft. Hier te Lande nog in Hoogduitschland groeit hy nergens in het wild, maar word zomtyds in de Tuinen uit Liefhebbery en om de verandering van Gewassen gecultiveert.

Daar zyn eenige Veranderingen van, bestaande in de groot- of kleinheid der Blaaden en Vruchten, dog die zyn zeldzaamer.

§ 3.

Dezelve bemint een goede losse, lieft zandagtige Grond, en een goede warme voor de Winden gedekte Plaats; kan onze Winterkoude, op een zodanige Plaats heel wel tegenstaan, inzonderheid als die wat bejaard geworden is.

§ 4.

De vermeerdering geschied door Inlegging of Steeking der jonge Takken, op de gewoonlyke wyze; of ook door de Wortel-spruiten (I. Deel § 500).

Kan ook geschiede door 't Zaad, als men Zaad uit *Bobemen* of van elders verkregen heeft, dewyl hy hier te Lande en in Hoog-

duitschland zomtyds wel bloeit, maar geen Vruchten voortbrengt: Welk Zaad in het Voorjaar in Potten gezaait word, die men in een Rund-bak zet; moetende vervolgens de opgekomen jonge Boompjes 's Winters in het *Oranje-Huis* bewaart worden, tot dat ze eenige jaaren oud geworden zyn, als wanneer men ze in de Tuin hier of daar, op een bequame plaats (§ 3), in de koude Grond plant; 't welk al 't gebruik is dat men daar van maakt; deszelfs Bloemen die langs de jonge Takken by de oorsprong der Blaaden, 2 à 3 by elkaar, voortkomen, zyn klein en wit, en zeer wel riekend.

§ 5.

By deeze gelegenheid zal 't niet onnut zyn, iets aan te tekenen van de *opregte Olyf-boom* en deszelfs gebruik in de *Oeconomie*, enz., schoon die by ons niet in de opene lugt groeijen kan. Deeze Boom word genoemd in 't *Nederduitsch*, *Olyf-boom*, *Olive-boom.* *Latynsch*, *Olea.* *Hoogduitsch*, *Oel-baum.* *Fransch*, *Olivier.* *Engelsch*, *Olive-Tree.* *Deensch*, *Olive-Tree.* *Zweedfch*, *Olive-Tree.*

Daar zyn twee Hoofd-zoorten van, als

1. WILDE OLYF-BOOM.

*Olea fylvestris folio duro, subtus incano.* C. B. Pin. 472.

*Tournef. Inst.* 599. *Boerb.* J. A. 2. 218.

*Oleaster*, five *Olea fylvestris.* J. Baub. 1. 17.

*Olea fylvestris five Oleaster.* Dodon. Lob.

*Sylvestris Olea.* Clus. H. 26.

*Olea foliis lanceolatis, ramis teretibus culis.* Linn. H.

*Cliff.* 4. *Roy. Prodr.* 399.

2. TAMME OLYF-BOOM.

*Olea fativa.* C. B. Pin. 472. J. Baub. 1. 1. Dodon.

*Lob. Tournef Inst.* 599. *Boerb.* J. A. 2. 218.

Deze verschilt alleen, zo men zegt, van de wilde soort, dat ze gecultiveert en daar door in alle deelen grooter word, maar de wilde van zelfs groeit, en kleinder is, ook kleiner en slegter Vruchten geeft.

Daar worden veele veranderingen van de Tamme gevon-

D d

den,

den, welkers onderscheid nogtans hoofdzakelyk gelegen is, in gedaante, koleur, groot- en kleinheid, als meede min of meerder vettigheid en vleefchigheid der Vruchten; welke veranderingen men in *Tourneforts Inst R. H.* en in *Horto catbolico*. opgenoemt zien kan.

## § 6.

De natuurlyke Groeiplaatzen van den *Olyf-boom*, die heel groot en hoog worden kan, maar langzaam waft, zyn de warme Landen als *Provence*, *Languedoc*, *Italien*, *Spanjen*, *Portugal*, *Griekenland*, *Palestina*, *Syrië*, enz., by ons word dezelve anders niet als in de Botanifche Tuinen en by de Kruid Liefhebbers in Potten of in houten Vaten onderhouden, om die 's Winters in 't Orange-huis voor de Winter-koude te bewaaren, want kan geen vorst verdragen, waar door die versterft; zelf in die warme Landen, die niet altyd geheel van de Winter-vorst bevryd zyn, als in *Provence* en *Languedoc*, gaan ze in extraordinaris koude Winters wel dood, tot grote schade der Ingezetenen.

## § 7.

Dezelve bemind een goede vette, niet al te loffe Grond, en een opene warme plaats in de Zomer, en moet 's Winters in Vaten of Kassen geplant staande, in het Oranje-huis, gelyk gezegt is (§ 6.), voor de vorst bewaard worden.

## § 8.

De Vermeerdering geschied door Uitlopers, en door Inlegging of Steeking der Takken; kan ook geschieden door de rype Vruchten, die men uit de warme Landen ontfangen heeft, op de zelfde wyze als te vooren van de Oleaster gezegt is (§ 4.)

## § 9.

De nuttigheid van deeze Boom aangaande, die is zeer groot, want uit deszelfs Vruchten, *Olyven* genoemt, word in de warme Landen een *Olie* in grote meenigte geperft, die

de geheele Wareld door verzonden, en 'er veel *Negotie* met gedreeven word, en die by ons, onder de naam van *Boom-olie*, by ieder bekend is; wordende zoo wel in de *Medicyne* als wel meest tot Spys-bereiding, en tot Branding in Lampen, enz. gebruikt. In de Spys-bereiding dient ze by ons hoofdzakelyk tot toemaaking van allerlei Zallaad, dog in de warme Landen gebruikt men ze zelf ook in plaats van Booter, inzonderheid aldaar en elders in de Vasten-tyd der Roomfch-Catholyken: De meeste van deeze *Olie* die men hier te Lande ontfangt, brengt men uit Spanjen en Portugal, maar die over *Genaa* en uit *Provence* komt, word voor de beste geagt, dewyl ze 't witst, klaarf, en zoetst van allen is; want hoe witter, als meede hoe verscher de *Boom-olie* is, hoe hy doorgaans zoeter en geuriger valt; de groene, is de allerlegste, onfmaakelykste, en dikwyls stinkende.

Deze Boom-Olie word voor heel gezond gehouden, het verzagt de inwendige deelen, en houd het Ligchaam open, dog is wat zwaar te verteeren, en vereifcht derhalven een goede gezonde Maag. Daar word in de gemelde warmer Landen ook een *welriekende Boom-Olie* gemaakt, door middel van deeze of geene welriekende dingen in de Olie te doen en in de Zon te zetten, of daar meede wat te kooiken; het welk ook by ons kan toebereid worden.

## § 10.

De *Olyven* worden in de warme Landen ook veel eerze volkomen ryp geworden zyn, of ook wel ryp zynde, dog meest de eerste, in *Pekel* ingelegt, en overal verzonden, om als een toe-fpyze by Gebraads en andere Spyzen te eeten; ze verwekken appetyt, en versterken den Maag; dog voor een die een zwakke Maag heeft, dienen ze niet, want ze zyn wat zwaar te verteeren, en verwekken zomtyds Hooft-pyn, inzonderheid die ryp ingelegt zyn, gelyk in Spanjen veel gedaan word, en welke onderkent worden, daar aan, dat ze 'er zwarter uitzien als de onryp ingelegde.

Daar

Daar worden tweederlei soorten tot onzent gebragt, als

1. Uit *Spanjen* en *Portugal*. 2. Van *Genoa* en uit *Provence*: deeze zyn wel kleinder als de eerste, maar veel smaakelyker, en dus 't meest geagt.

De *Olyven* worden ook wel in Zuiker of Honig, in de gemelde Landen, *geconfyt*, maar die ziet men hier te Lande zelden.

§ 11.

Het drooge Hout van deeze Boom is heel hard, geelagtig van Koleur, en met mooie bruinagtige Streepen of Vlammen doormengt, weshalven het veel geagt word van de Draaijers, Lyft- en Cabinet-makers en andere, om 'er allerlei fraaije dingen, als Tabaks- en andere Doozen, Lyften, Hegen, Tafel- en Cabinet-werken, enz., van te maaken.

Het is ook een goed Brandhout, maar hier toe word het weegens zyne andere gemelde nuttigheid weinig gebruikt.

§ 12.

Voorts zo moet ik hier nog eenige gebruiken dezès Booms by de Ouden aanmerken, als voor eerst, dat deeze Boom in de oude Tyden by de *Atheniensen* in zeer groote agting was, zoodaanig, dat zoo iemand denzelven beschadigde, zulks als Kerkfchendig met de dood gestraft wierde.

§ 13.

Hy was by ouds een Teiken des Vreedes en der Ontferming. Dus heeft men als toen de Helden, die hunne Vyanden overwonnen, en den Vreede weder hersteld hadden, met Kranzen van *Olyf-Takken* verciert: Zoo leeft men ook, dat die, welke de Vreede of Gratie quamen verzoeken, *Olyf-Takken* in hunne handen droegen: En zeer opmerkenswaardig is het Vreedens-Teeken dat de Duif van deeze Boom aan *Noach* in de Arke bragte, gelyk men leeft *Genef. VIII: v. 11.*

§ 14.

De oude *Grieken* en *Romeinen* hadden veel de gewoonte, om hunne Ligchaamen met *Boom-olie* te zalven tot hunne gezondheid; daarom leeft men, dat als de *Keizer Augustus* aan zeekeeren *Pollio Romulus* vroeg, door wat middel hy tot over het Honderfte Jaar zyns ouderdoms zyne Ligchaams- en Gemoeds-kragten behouden hadde? hy tot antwoord gaf, van binnen met *Med*, en van buiten met *Olie*: Met welken antwoord overeenstemt, die, welke *Democritus* gaf aan iemand die hem vroeg, hoe een Mensch by bestendige gezondheid blyven konde? naamelyk, wanneer hy de buitenste Leeden met *Olie*, maar de binnenste met *Honig* bevogtigde.

§ 15.

De *Boom-Olie* wierd in oude Tyden by de Oosterfche Volkeren veel gebruikt tot Zalving der Gasten by de Maaltyden en anderzins, tot hunne Eer, Gezondheid, en vervrolyking; weshalven onzen *Heiland JESUS* aan den hoogmoedigen Pharizeër, by wien hy te Gast was, verweet, dat hy zyn Hoofd niet met *Olie* gezalft hadde. *Luc. VII: v. 46.* Gelyk men van zoodaanige Zalving meerder leeft *Pfaln XXIII: v. 5. XLV: v. 8. CIV: v. 15. CXXI: v. 5. Ecclef. IX: v. 8. Jes. LXI: v. 3.* Daar was, hehalven deeze *Weereidsche* Zalving ook onder het *Folk GODS* nog eene *Geestelyke* Zalving, in gebruik: De Priefteren, Koningen, Propheeten, en Melaatschen wierden met *Olie* gezalft, gelyk men leeft *Exod. XXIX: v. 7. I Sam. X: v. 1. I Reg. II: v. 39. XIX: v. 16. Levit. XIV: v. 16.* In de *Tabernakel* wierde ook alles door de Hellige *Olie* geheiligt; en deeze *Olie* wierd konstelyk toebereid, naar de wyze der Apothekers, uit *Boom-Olie* en de voornaamste *Speceryen*, *Myrrbe*, *Caneel*, *Calmus* ende *Cassie*, enz., *Exod. XXX: v. 23--31. XL: v. 9. Levit. VIII: v. 10, 11.*

## § 16.

Zeer opmerkenswaardig is de antwoord die een oud Huisman aan de Keizer Maximiliaan de IIde gaf, toen deze Keizer op zyne Reize de zeven Olyf-boomen zag planten, (die men zegt dat heel oud moeten zyn, eer ze Vruchten geeven), aldus vroeg, *wat doet gy goede Man, dat gy op den*

*avondstond en de winter uwer jaaren Boomen zaait, daar gy nooit Vruchten van zult plukken, nog genieten, waar op den ouden Gryfaart antwoorde, ik zaai ze GOD ter Eere, en onze Nakomelingen ten dienste. Dit antwoord behaagde den Keizer zoodaanig, dat hy aan dien eerlyken ouden Man hondert Goud-Guldens deed geeven.*

# BESCHRYVING

## VAN DE

# PALM-BOOM.

## § 1.



It altyd groeiend Heefteragtig Boom-gewas, word genoemd in 't *Nederduitsch*, Palm-Boom. *Palm.* Busboom. Bosboom. *Latynsch*, Buxus. *Hoogduitsch*, Buxbaum. Buchs-baum. *Franfch*, Buis, ou Bouis. *Engelfch*, Box-Treé. *Deenfch*, Buxbom-Træ. Buxbom. *Zweedsch*, Buxbom. Buxbom-Træ.

## § 2.

Daar zyn twee Hooftzoorten van, als:

## 1. GROTE OF BOOMAGTIGE PALM.

*Buxus arborefcens.* C. B. *Pin.* 471. *Tournef. Inft.*

578. *Boerb. J. A.* 2. 172.

*Buxus.* *Dodon. Lob. J. Baub.* 1. 496. *Linn. Hort.*

*Cliff.* 441. *Hort. Upf.* 283. *Mat. med.* 423. *Roy.*

*Prodr.* 400.

## 2. KLEINE OF LAAGE PALM.

*Buxus foliis rotundioribus.* C. B. *Pin.* 471. *Tournef.*

*Inft.* 579. *Boerb. J. A.* 2. 172.

*Humi-buxus five Humilis Buxus.* *Dodon.*

*Buxus minor.* *Vulgo.*

## § 3.

Van deeze twee Hooftzoorten vind men weer de volgende veranderingen:

1. De grote vergulde Palm, of met geel-bonte bladen.
2. De grote Palm, met geel-kantige bladen.
3. De grote verzilverde Palm, of met wit-bonte bladen.
4. De grote Palm met lange blaaden, die in een geele punt eindigen.
5. De grote Palm met heel grote fterk gezenuwde bladen.
6. De grote Palm met heel stompe zeer gezenuwde bladen.
7. De grote Palm met fterk gezenuwde bladen, geele kanten en geele punten.
8. De grote Palm met finalle heel lange bladen.

9. De

- 9. De laage vergulde Palm.
- 10. De laage verzilverde Palm.
- 11. De laage Palm met geelagtige kanten.
- 12. De laage Palm met kleine smalle lange bladen.
- 14. De laage Palm met heel smalle en lange kleine bladen.

Alle deze Soorten zyn door den tyd uit 't Zaad voortgekomen, maar de eerstgemelde (§ 2. No. 1. 2.), worden het meest gevonden, dog ik heb alle de gemelde Soorten gecultiveert.

§ 4.

De Palm (te onregte aldus genoemd, dewyl de opregte Palm-boom een geheel ander Gewas van veelerlei Soorten is, groeiende in de Indiën) groeit natuurlijk in de warme Landen, als in, *Champagne, Franche-Comté, Provence, Languedoc, Italien, Spanjen, Griekenland en Afsen*; ook in *Zwitserland, Savojen, Waalsch Vlaanderen*, tusschen *Luik* en *Namur*, en elders in de Berg- en Boschagtige ruwe plaatsen; hier te lande word die alleen door de cultuur voortgekweekt, en wel zeer veel, inzonderheid de eerste en tweede Soort (§ 2. No. 1. 2.), door dieu hy tot cieraad der Tuinen veel gebruikt wort.

§ 5.

Hy wil in allerley goede losse Gronden, heel wel groeijen, als die maar vet genoeg en niet te vogtig zyn, want in schraale en in natte Gronden maakt hy slegten voortgang.

§ 6.

Alle de gemelde groote Soorten worden door steking der Takken op een schaduwagtige plaats, of beeter door Inlegging, voortgekweekt.

De Vermeerdering van de kleine Soorten geschied door middel van dezelve diep, tot aan de Top-einde toe, in de gront te zetten, waar door alle de Scheuten en Takken Wortels spruiten (*I. Decl. § 508*), kan ook door het steeken ge-

schieden: Dog word meest vermeerderd, te weeten, de gemeene laage soort (§ 2. No. 2.), die 't meest gebruikt word, door 't opneemen en scheuren van die welke eenige Jaaren in *Parterres* of elders gestaan heeft, en nu te groot en te dik geworden is, om langer cietlyk te staan; leeverende een streek Palm van 1 Voet lengte, dan veeltids zoo veel uit dat men 'er 6 à 8 Voeten lengte aan een strek met beplanten kan, min of meer, naar dat hy dunner of dikker staat.

§ 7.

Aangaande het gebruik van de *Palm* in de Tuinen; men plant van de *groote soort* laage Scheer-heggen, die in goede Gronden tot 6 à 8 Voeten hoogte kunnen opgroeijen, en, wanneer ze wel gehavent worden, zeer fraai staan: Deze Heggen zyn, om dat ze digt en niet te sterk groeijen, ook zeer bequaam om 'er allerley Figuren in te knippen.

§ 8.

Men teelt 'er ook *Pyramiden* van, van allerlei gedaante, als meede kleine Kroon-boomtjes, welke de voorgemelde hoogte kunnen verkrygen, om daar meede *Parterres, Bloemperken, Basfins, Vyvers, enz.*, te versieren; waar toe in het byzondere ook de bonte soorten (§ 3. No. 1, 2, 3.) gebruikt worden.

§ 9.

De *laage Palm* (§ 2. No. 2.) dient alleen, en word veel gebruikt tot beplanting van de *Loof-werken der Parterres*, als meede tot invatting van *Rabatten, Bedden*, en andere diergelyke Grond-werken, waar toe dezelve booven alle andere Gewassen zeer bequaam is, om reeden dat ze cietlyk, en altyd groen staat, in bequaame gronden wel groeijen wil, en door een goede behandeling met de Scheer verscheide Jaaren lang klein en net (dat de grootte cieraad van Grond-, Loof-werken, Invattingen, enz., is) gehouden kan worden.

E e

§ 10. Men

## § 10.

Men kan deeze Palm in het Na-jaar en in de Lente planten, dog deeze laatste tyd is verre de beste, om dat als dan de geplante Palm zekerder aan de groei komt; daar in teegen, dezelve in het Na-jaar geplant wordende, zeer dikwyls door de volgende Winter-vorst, om dat hy niet in de Aarde vast bewortelt is, uit de grond vriefft en bederft, of ten minsten zoo de Palm nog al behouden blyft, door 't opvriezen geheel uit de order raakt, invoegen diergelyk in de Herfst geplant Werk, doorgaans in het volgende Voor-jaar met moeite weer herfelt moet worden; ten waare, dat 'er een heel zachte Winter opvolgde, dat weinig gebeurd, en men van te voren niet zeker weten kan.

Ik ben dikwyls van Menschen die iets nieuws van Palm-werk in hunne Tuinen wilden doen planten, raad gepleegt, of ze het zelve in het Na- of Voor-jaar doen zouden, ik ried baar altyd de laatste tyd; dog de begeerte, om haar voornemen haastig uitvoert te zien, deed veele de eerste tyd verkiezen; maar ze hadden doorgaans 't ongenoegen, dat het geplante door de volgende Winter-vorst veel bedorven was en in de volgende Lente met nieuwe kosten wêer moefte herfelt worden: En dewyl ik zelfs hier van onderviuding heb, zoo kan ik nooit tot de Herfst-planting van diergelyke dingen raaden. Hoe vroeger men de *Palm* in het Voor-jaar plant, hoe beeter.

## § 11.

Nog een misflag is 'er, dien zommige Hoveniers veelyds begaan, welke is, dat ze de Palm midden in de Zomer scheeren; dit is doorgaans zeer schaadelyk, om dat als dan de geknpte Palm door de Zomer-hitte, die men in die tyd gewoonlyk heeft, komt te verbranden, en veele te bederven of te quinen; ten waare by geluk een donkere Lugt, of reegenagtig Wêer, op 't scheeren volgde; dat men egter niet voorzien kan. De beste tyd tot 't scheeren van de

Palm is derhalven het Voor-jaar, hoe vroeger hoe beeter, namelyk in April, of ten langsten in het begin van May, dewyl dan de warmte nog niet zeer groot is, om aan de geknpte *Palm* hinder te doen; daar en booven zoo heeft men hier door nog dat voordeel, dat de Parterre- en andere Palm-werken dan in het aangenaamste Saizoen van het Jaar, 't welk buiten alle teegenpraak de Maanden May en Juny zyn, in de beste order en op 't cierlykft staan.

## § 12.

't Staat ook aan te merken, dat wanneer men van zins is de *Palm* in het volgende Voor-jaar te verplanten, dat het dan beter is dat de Palm in dat Jaar niet gefchooren word, waar door dezelve daar na by de verplanting zyn fleuriger, en meer uitleeveren zal.

## § 13.

Het Hout van de Palm-boom is heel hard, digt, glad, zwaar, geel-agtig van Koleur, en word van geen Wormen wegens zyn bardigheid beschadigt. Het word derhalven veel geagt en gebruikt, van de Draaijers, Musicaalche Instrumentmakers, Schrynwerkers, Beeld-fnyders, enz., tot allerlei fraaije dingen; Fluyten, Hauboy, Fluytjes d'Amour, Zak-pypen, Cabinet- en Tafel-werken, Kammen, Lepels, Vorken, Hegten tot Messen, Note-krakers, Tand-fokers, Kistjes, Doozen, Kookers, en veel meer andere dingen, Het meefte word uit Spanjen en de Levant tot onzent gebracht. Dog men moet aanmerken, dat het alle geen *Palm-Hout* is, dat men daar voor aanziet; want het dikke Hout van de *Vlier*, word veelyds in deszelfs plaats gebruikt, dewyl zulks ook geel-agtig en digt is, en even zo glad arbeid worden kan als het *Palm-Hout*: Het is de zwaarte die het egte Palm-hout van het onegte onderscheid, en waar door een Kenner aanstonds 't onderscheid bemerkt.

## § 14.

De Takken worden veel gebruikt tot Kranzen en andere dingen;



dingen; de Roomsgezinde gebruiken ze veel in de Nederlanden, op Palm-zondag, tot het maaken van hunne zogenoemde *Palm-Takken*, en waar van dit Gewas den Nederduitschen Naam van *Palm* schynt verkregen te hebben, die het meest, in plaats van *Bos-boom*, in gebruik is.

§ 15.

Ten laatsten moet ik ook nog aanmerken, dat dit Gewas, naamelyk de *Palm-boom*, ook zyne nuttigheid in de Genees-

kunde heeft, hoewel weinig tot dien einde gebruikt word. Het door distillatie uit 't Hout getrokken Olie, word van zommige Genees-Heeren grootelyks geprezen, voor de valende Ziekte, als meede voor Moeder-pynen, tot zo druppels daar van genomen. Het zelve Olie word ook gezegt de Tand-pyn onveilbaar te stillen, als men een Drup by de Wortel van de Tand, of in de holle Tand, met een Tandstoker doet.

BESCHRYVING

VAN HET

PAPEN-HOUT.

§ 1.

**D**it Heester-gewas, 't welk tot een kleine Boom opgroeijen kan, word genoemt in 't *Nederduitsch*, Papen-hout. Papen-muts. Papen-hoed. Cardinaals-hoed. *Latynsch*, Evonymus. *Hoogduitsch*, Spindel-baum. *Zwekholtz*. *Spil-baum*. *Pfaffen-Mutz*. *Pfaffen-huthlein*. *Franfch*, Bonnet de Pretre. *Fuffleu* Cherme. *Engelich*, Spindle-Tree. *Prickwood*. *Deensich*, Alfter. *Zweedsich*, Alfter. *Karinge-tand*.

Daar is maar een Zoort van dit Gewas, 't welk van de Kruidkenners in 't *Latynsch* genoemt wort:

*Evonymus vulgaris*, granis rubentibus. *C. B. Pin.* 428.

*Tournef. Inſt.* 617. *Boerb. J. A.* 2. 237.

*Evonymus multus*, aliis Tetragonia. *J. Baub.* 1. 201.

*Evonymus. Dodon. Lob.*

*Evonymus foliis oblongo-ovatis. Linn. H. Cliff.* 38.

*Flor. Juc.* 133. *Roy. Prodr.* 436. *Holl. Helv.* 523.

Hier van zyn nog cenige Veranderingen, als, 1. met breede Bladen. 2. Met zwarte Vruchten, en 3. met bonte Bladen; dog deeze ziet men zeldzamer.

§ 2.

Het *gemeene Papen-hout* groeit in veele Gewesten, zoo wel warme als koude, in het wild, in de Heggen, Boffchen en op andere ruwe plaatzen: De twee Veranderingen (No. 1. 2.) worden gevonden in *Boboemen*, *Oostenryk*, *Ongaryen*, en elders.

§ 3.

Wil in allerley Gronden heel wel groeijen, dog bemind lieft de droge zandige.

§ 4.

Wort door Uitloppers of Inleggers gemakkelyk voortgeteelt; dog kan ook geschieden door 't Zaad, op die wyze als van den *Haag-doorn* gezegt is.

## § 5.

Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig, en niet anders als dat men hier of daar eenige op een bekwaame plaats van de Tuin, of op grote plaatsen in de Bosquets plant, om de roode Vruchten die ze in het Najaar voortbrengen, en heel bevallig staan; weshalven men als dan ook wel eenige Takken daar van met de rijpe Vruchten, die op 't laatst open gaan, tot cieraad in Huis in een Bloempot zet, dat een aardig en aangenaam gezigt geeft. Zynde deeze Vruchten vierkant, op de wyze als een *Muts* der *Papen*; waar van deeze Heester de Naam verkreegen heeft. Dezelve is zeer onderhevig aan een Soort van *Rag-Rips*, die dezelve zeer dikwyls in de Zomer Blad- en Vrugteloos en onaanzienlyk maakt.

## § 6.

Het Hout is zeer hart en geelagtig van koletur, weshalven men op plaatsen daar 't veel gevonden wort, Spindels, Lardeer-Naalden, Naalden tot 't bereiden van Netten, Tandstokers, &c., van maakt; ook gebruiken het de Plug-fnyders veel tot 't fnyden van Pluggen voor de Schoenmakers; en de Draaijers maaken 'er allerley klein cierlyk Werk van.

## § 7.

Men zegt dat de Vruchten in Turkyen gebruikt worden om het Leer daar meede Geel te verwen.

## § 8.

Daar zyn ook nog twee vreemde zoorten van, als

## 1. HET VIRGINISCHE P APEN-HOUT:

*Evonymus virginius*, *pyracanthæ* foliis, capsula verru-

carum instar exasperata rubente. *Plukn. alm.* 139. tab.

115. fig. 5. *Tournef. Inst.* 617.

*Evonymus foliis lanceolatis*. *Gren. virg.* 17. *Roy. Prodr.* 533.

*Evonymus foliis lato-lanceolatis*. *Linn. Hort. Ups.* 30.

## 2. HET CAROLYNISCHE P APEN-HOUT.

*Evonymus jujubinis foliis*, carolinienfis, fructu parvo ferre umbellato. *Plukn. alm.* 139. tab. 28. fig. 6.

*Evonymoides carolinienfis*, *Ziziphi foliis*. *Isard. at.* 1716. pag. 369.

*Evonymus novi Belgii*, corni fæminæ foliis. *Comm. H. Amst.* 1. pag. 167. tab. 86. *Raj. Dendr.* 69.

*Celastrus inermis*, foliis ovatis ferratis trinerviis, racemis ex fimmis alis longissimis. *Linn. H. Cliff.* 73. *Gren. Virg.* 25. *Roy. Prodr.* 435.

*Ceanothus*. *At. Ups.* 1741. pag. 77.

*Ceanothus. corymbis folio longioribus*. *Linn. H. Ups.* 571.

## § 8.

Deeze twee zoorten (§ 8. No. 1. 2.) groeijen in West-Indiën, in de Landschappen *Virginien*, *Carolina*, en elders, en zyn hier te Lande zeldzaam, wordende niet anders gecultiveert als in de Botanische Tuinen, en by zommige Kruidbeminnaars. Ze kunnen onze Winter-koude niet tegen staan, moeten derhalven, in Potten of houte Vaaten geplant zynde, 's Winters in het Oranje-Huis bewaart worden, hoewel de eerste soort de hardste is, en op een goede warme plaats in de open Tuin staande, doorgaans 's Winters over blyft, ten waare met strenge vorst.

# BESCHRYVING VAN DE P A V I A.

§ 1.

**D**eeze Boom word genoemt in 't *Nederduitſch*, Pavia-boom. *Latynſch*, Pavia. *Hoogduitſch*, Pavia-baum.

By de Botaniften is dezelve bekend met de volgende Latynſche naamen :

Arbor pentaphyllos virginiana, floribus ſpicatis monopetalis. *Raj. Hiſt.* 1800.

Pavia. *Boerb. J. A. 2.* 260. tab. 260. *Hort. Angl.* 54. tab. 19. *Linn. H. Cliff.* 143. *Roy. Prodr.* 463.

§ 2.

Deeze Boom gelykt veel in de gedaante der Blaaden en Bloemen na de Kaſtanje-Equine-boom; groeiende natuurlyk in *Virginien* en *Carolina*; maar is in deeze Geweſten nog niet zeer bekend.

§ 3.

Hy bemint een goede, loſſe, zandige Grond en een warme Stand-plaats; kan onze Winter-koude taamelyk verdraagen, edog geen heel ſtrengte vorſt.

§ 4.

Word dóor Inlegging der Takken, of ook door 't Zaad voortgequeekt.

§ 5.

Dezelfs gebruik in de Tuinen is nog weinig; de Liefhebbers van vreedme Planten cultiveeren hem meeft alleen om de verandering van Gewaſſen, dezelve hier of daar op een gevoeglyke en warme plaats van de Tuin plantende, of ze houden hem in Potten of Kaſſen, om 'sWinters in Huis voor de vorſt te bewaaren.

# BESCHRYVING VAN DE PEERE-DOORN.

§ 1.

**D**it Heeſter-agtig Booin-gewaſ word genoemt in 't *Nederduitſch*, Peere-Doorn. *Latynſch*, *Pyracantha*. *Hoogduitſch*, Birn-Dorn. *Franſch*, *Pyracantha*. *Engelſch*, Ever green thorn.

§ 2.

Van de nieuwſte Botaniften word deze Heeſter by de *Haage-Doorn* of *Miſpel* gereekent, en daar zyn twee zoorten van, als

1. DE GEMEENE PEER-DOORN.

F f

Oxya.

Oxyacantha Dioscoridis, five Spina acuto Pyri folio. *C.*

*B. Pin.* 454.

Pyracantha quibusdam. *J. Baub.* 1. 51.

Pyracantha vel Rhamnus 3. Dioscoridis. *Lob.*

Mespilus aculeata Amygdali folio. *Tournef. Inſt.* 642.

Mespilus spinosa Pyri folio. *Herm. H. L. B. Boerb. J. A. 2.* 257.

Mespilus spinosa, foliis lanceolato-ovatis crenatis, calycibus fructus obtusis. *Linn. H. Cliff.* 189. *Vividar.* 44. *Roy. Prodr.* 271.

2. DE VIRGINISCHE PEER-DOORN, met groote Vruchten.

Mespilus aculeata Pyrifolio, denticulata, sp'endens, fructu insigni rutilo, virginienſis. *Plukn. alm.* Tab. 46. fig. 1. *Tournef. Inſt.* 642.

§ 3.

De eerste soort groeit in het wild in *Italien*, *Provence*, *Languedoc*, en elders in de Heggen en Boffchen. De tweede soort groeit in *Virginien*, en word hier te Lande zeldzaam gezien.

§ 4.

Ze beminnen beide een goede losse lieft zand-agtige Grond; kunnen onze Winter-koude heel wel tegen staan; dog de

tweede is wat tederder, inzonderheid als die nog jong is, weshalven dezelve op een goede warme, voor de Winden gedekte, plaats moet gestelt worden.

§ 5.

Haare vermeerdering geschied door Steeking of beeter door Inlegging der jonge Takken: Kan ook door 't Zaad geschieden als men zulks uit haare natuurelyke Groei-plaats verkreegen heeft, dewyl by ons de Vruchten niet ryp worden; welk Zaad van de gemeene soort op dezelfde wyze gezaait en behandelt word als dat van de *Haage-doorn*. Maar 't Zaad van de tweede soort moet in Potten gezaait, en de jonge voortgekomen Boomtjes 's Winters in Huis bewaart worden, tot dat ze eenige Jaaren oud en wat manlyk geworden zyn, als wanneer men ze ergens in de Tuin op een voordeelige plaats, gelyk te vooren (§ 4.) gezegt is, planten kan.

§ 6.

Ze worden beide meest alleen uit liefhebbery by ons gecultiveert; dog de eerste soort is zeer bequaam om daar Heggen van te planten, gelyk van de *Haagdoorn*, die heel digt begroeijen, en weegens haare veele scherpe Doorns ondoordringbaar zyn, ook om baar altyd-duurende groente aan 't Oog voldoen.

# BESCHRYVING VAN DE PEPER-BOOM.

§ 1.



It Heester-gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Peper-boom. Berg-peper. Mezereon. *Latynsch*, Lanreola. Thymælea. Cha-

mælea. Mezereon. Chamædaphne. *Hoogduitsch*, Kellerhals. Seidelbast. Zeyland. Mezereon. Läuſzkraut. *Franssch*, Laureole. Garou. *Engelsch*, Laurel. Spurge-Olive. Widdow-wail. Peper of the Mount. Dwarf-Laurel.

*Deenssch*,

*Deensch*, Tiftbust. *Zweedfcb*, Kiæller-hals. Tiftbust. Kiwitbust.

§ 2.

Daar zyn zeer veele Zoorten van; ik zal maar eenige melden die het bekendst zyn.

1. DE GEMEENE PEPER-BOOM.

Laureola folio deciduo, flore purpureo: Officinis Laureola fœmina. *C. B. Pin.* 462.

Laureola folio deciduo, five Mezereon germanicum. *J. Baub.* 1. 566.

Chamelœa germanica. *Dodon.*

Mezereon germanicum. *Lob.*

Thymelœa Lauri folio deciduo; five Laureola fœmina. *Tournef. Inſt.* 595. *Boerb. J. A.* 2. 213.

Daphne floribus sessilibus infra folia elliptico-lanceolata. *Linn. Flor. lapp.* 140. *H. Cliff.* 147. *Flor. suec.* 311. *Mat. med.* 179. *Roy. Prodr.* 201.

2. ALTYD GROENENDE PEPER-BOOM, of Laurier-kruid.

Laureola sempervirens, flore viridi, quibusdam Laureola mas. *C. B. Pin.* 462.

Laureola sempervirens, flore luteolo. *J. Baub.* 1. 564.

Laureola. *Dodon.*

Daphnoides feu Laureola. *Lob.*

Thymelœa Lauri folio, sempervirens, feu Laureola mas. *Tournef. Inſt.* 595. *Boerb. J. A.* 2. 213.

Daphne floribus racemosis lateralibus, foliis lanceolatis integris. *Linn. H. Cliff.* 147. *Hort. Ups.* 94. *Roy. Prodr.* 208.

3. DE PEPER-BOOM MET SMALLE BLADEN.

Thymelœa foliis lini. *C. B. Pin.* 463. *Tournef. Inſt.* 594.

Thymelœa Monspeliaca. *J. Baub.* 1. 591.

Thymelœa. *Dodon. Clus. H.* 87.

Thymelœa Grani gnidi. *Lob.*

4. DE BERG-PEPER-BOOM MET SMALLE BLADEN.

Thymelœa alpina, Linifolia, humilior, flore purpureo odoratissimo. *Tournef. Inſt.* 594.

Thymelœa affinis facie externa. *C. B. Pin.* 463.

Cneoron Matthioli suffrutex. *J. Baub.* 1. 570.

Cneorum Matthioli. *Clus. H.*

§ 3.

De eerste Zoort groeit natuurlijk in het wild in *Hoogduitschland*, *Frankryk*, *Italien*, ook in de Noordlyke Landen, als, in *Norwegen*, *Zweden*, *Lapland*, en elders in de Bosch- en Bergagtige plaatzen, want ze bemind de schaduwe en de koude. Daar is een Meedezoort of Verandering van met witte Bloemen, dog deze is zeldzamer; hebbende de *ordinaris* Zoort purperagtige welruikende Bloemen; ook word een verandering daar van gevonden met geel-bonte Bladen.

De tweede Zoort word in het wild groeiende gevonden in *Italien*, *Provence*, *Engeland*, en elders in de Heggen, in *Hoogduitschland* en *Frankryk* vind men ze zelden in het wild, dewyl ze wat warmer lugt begeert. Deze laat haar Bladen 's Winters niet vallen gelyk de vorige, maar blyft altyd groen, en de Bloemen zyn groenagtig geel. Daar is ook een verandering van met bonte bladen.

De derde Zoort groeit in *Provence*, *Languedoc*, *Savoijen*, *Italien*, en elders in de Berg- en Boschagtige ruwe plaatzen.

De vierde Zoort, dat een verandering van de derde Zoort is, en laager groeit, maar haar Bloemen veel welruikender zyn, groeit hoofdzakelyk in de hooge *Alp*, *Pyrenè*, en andere gebergten van *Italien*, *Frankryk* en *Zwitserland*, dog men vind ze ook hier en daar in *Duitschland*, *Boheemen*, *Ongaryen*, en elders: Ik heb ze voor dezen in myn *botaniseeren* gevonden omtrent *Weenen* en *Regensburg*, op verhe-

vene ruwe plaatzen. Daar is ook een Verandering van, met witte Bloemen, maar die word zeldzamer gevonden.

## § 4.

De eerste soort of gemeene *Peper-boom*, die het meest by ons gecultiveert word, en 't meest bekend is, als meede de tweede willen in allerlei goede Gronden dog inzonderheid in losse zandige zeer wel groeiën, beminnen de schaduwe, en kunnen de koude en alle ongemakken des Winters volkomen tegenstaan, hoewel de tweede soort iets teederder is, en derhalven een warme standplaats begeert

## § 5.

Haare Vermeerdering geschied door Uitloopers, of door Inlegging; dog kunnen ook door 't Zaad niet bezwaarlyk vermeenigvuldigt worden; 't welk, na dat het de vorige Winter over in vogt zand te meuken gestaan heeft, in het vroege Voorjaar in een goede Grond gezaait word; waar uit doorgaans verscheide veranderingen voortkomen, als, met min of meer donker- of ligt-purperagtige, en met witte Bloemen, te weeten van de eerste soort.

## § 6.

De derde en vierde soort (§ 2. No. 3. 4.) begeeten dergelyke Grond als de vorige, maar zyn teederder en kunnen onze Winter-koude niet wel verdragen, moeten derhalven, in Potten geplant staande, 's Winters in het Oranje-Huis bewaart worden. Haare Vermeerdering geschied door Uitloopers, en door Inlegging; kan ook door het Zaad geschieden, als men zulks uit andere Gewesten verkreegen heeft, dewyl het by ons niet behooryk ryp word; 't welk in het Voorjaar in een Pot gezaait word, die men op een warme plaats, of beeter in een *Rund-bak*, zet, om de Spruiting te bevorderen.

## § 7.

Aangaande de nuttigheid deezer Planten in de Tuinen:

De eerste soort (§ 2. No. 1.) word, weegens haar fraaije en welriekende Bloemen, die heel vroeg in 't Voorjaar in February of Maart, alvoreens de Blaaden uitgebot zyn, langs de jonge Takjes te voorfichyn komen, veel in de Tuinen op de Rabatten der *Parterres*, of elders op bequaame plaatzen geplant; men kan 'er ook kleine Stam-boomtjes van teelen; dog groeiën lieft Heester-agtig, zonder 'er veel aan te snoeijen. Men plant ze ook wel hier of daar in de Bosquets, om de verandering van Gewassen en Bloemen.

De tweede soort (§ 2. No. 2.), plant men meede om de verandering, en weegens haare altoos-duurende groenigheid, hier of daar in de Tuin, of ook in Potten, om ze Winters in Huis voor de vorst te bewaaren, dewyl ze, gelyk te vooren (§ 4.) gezegt heb, wat teederder is als de eerste soort of gemeene *Peper-boom*.

De derde en vierde soort worden alleen in de *Botanische* Tuinen en van zommige Kruid-beminnars gecultiveert.

## § 8.

Het Hout, de Blaaden, en de Vruchten van alle deeze soorten, zyn zeer heet, scherp, en bytende als Peper, en dewyl de rype Vruchten t'eessens in Gedaante en Koeur, als ze gedroogt zyn, wat naar Peper-korls gelyken, daar van heeft deeze Plant de Naam van *Peper-boom* by ons verkreegen, inzonderheid de eerste soort (§ 2. No. 1.). Derhalven, die zyn Mond en Keel niet deerlyk wil verbrand of gepynigt hebben, heeft zig te wagen, dat hy niet onbedagtelijk de Takken van deeze Planten in de Mond neeme, nog minder door de aanlokkelyke roode Koeur der Besien, die in de Herfst ryp worden, verleid worde, dezelve te willen eten, inzonderheid Kinders; want deeze dingën een geweldige brand veroorzaaken, en veel daar van in het Ligchaam gekreegen hebbende, purgeeren zeer violent en kunnen inflammatie veroorzaaken, en daar door zeer nadeelig ja doodelijk zyn. Voor deezen wierden de Besien van de eerste

en derde soort, die in de Apotheeken *Cocca gnidia*, of *Grana gnidia* genoemd, worden, na dat ze door andere dingen gecorrigeert waaren, wel gebruikt voor een purgeerend middel, maar heedendaags bedienen zig de Doctoren, weegens haare gemelde scherpigheid, schoon ze door de *corréctie* verbeterd word, niet of weinig meer daar van.

§ 9.

Daar is nog een Meede-soort van dit Gewas, dat zommige der Ouden by 't voorige Geslagt gesteld hebben, dog welk een bijzonder Geslagt op zig zelfs is, 't welk ik by deeze gelegenheid met eenige woorden aanroeren zal, wordende genoemd.

PEPER-BOOM met driekantige Vruchten.

*Chamaelea tricoccos.* C. B. Pin. 462. J. Baub. 1. 87.

*Tournef. Inst.* 651. *Boerb. J. A.* 255. *Clus. H.* 1. 87.

*Chamaelea.* Dodon.

*Mezereon Arabum five Chamaelea tricoccos.* Lob.

*Creorum.* Linn. H. Clif. 18. Hort. Ups. 14. Roy. Prodr. 199.

§ 10.

Dit klein Heester-agtige en altyd-groenende Gewas, groeit in *Provence*, *Languedoc*, *Italien*, *Spanjen*, en elders, op ruwe, ongebouwde, drooge Plaatzten, en word by ons niet dan by zommige Kruid-beminnars om de verandering *gecultiveert*, die zulks in Potten houden, om 's Winters in het Oranje-Huis te bewaaren, dewyl het onze Winter-koude niet kan verdragen.

§ 11.

Deszelfs Vermeerdering geschied door scheuring der Wortels, en door Inlegging; of door 't Zaad, 't welk, na dat het te vooren een tydlang in zand re meuken gestaan heeft, in een Pot gezaait word, die men vervolgens op een warme plaats, of in een *Rund-bak* zet, om de Zaad-spruiging te bevorderen.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# WILDE PIMPER-NOOT.

§ 1.

**D**it Heesteragtige Boom-gewas word genoemd in 't *Nederduitsch*, Wilde Pimper-Noot. Wilde Pistacie-boom. Wilde Note Muscaat-boom. Blaas-Noot. *Latynsch*, Pistacia sylvestris. Staphylodendrum. *Hoogduitsch*, Pimper-Nusz-baum. Wilde Pistacien-baum. *Fransch*, Pistacie sauvage. *Engelsch*, Wild Pistache or Fiftich-Nuts-Tree. *Deenssch*, Pimper-Nödder. *Zweedsch*, Pimper-Nod.

§ 2.

Daar worden voornaamelyk 2 soorten van gecultiveert, als:

1. DE GEMEENE WILDE PIMPER-NOOT.

*Pistacia sylvestris.* C. B. Pin. 401.

*Staphylodendrum.* Lob. J. Baub. 1. 275. *Tournef.*

*Inst.* 616. *Boerb. J. A.* 2. 235.

*Nux vesicaria.* Dodon.

*Staphylæa foliis pinnatis.* Linn. H. Clif. 112. Hort.

*Ups.* 69. *Roy. Prodr.* 436.

G g

2. DE

2. DE VIRGINISCHE DRIEBLADIGE PIMPER-  
NOOT.

*Staphylodendron virginianum triphyllum.* *Tournef. Inst.*  
616. *Boerb. J. A. 2.* 235.

*Pistachia virginiana sylvestris, trifolia.* *Morif. H. R.*  
*Blef.*

*Staphylea foliis ternatis.* *Linn. H. Clif. 112. Rey.*  
*Prodr. 437.*

## § 3.

De eerste of gemeene Zoort groeit in *Hoog-duitschland*; *Boebeem*, *Zwitserland*, *Frankryk*, en elders op Boschagtige ruwe plaatzen.

De tweede vreemde zoort komt natuurlijk voort in *Virginien*.

## § 4.

Dezelve beminnen een goede losse, lieft zand-agtige en wat vogte Grond, en een opene dog warme voor Winden gedekte plaats, inzonderheid de tweede zoort.

## § 5.

Haare vermeerdering geschied door de Uitloopers of Wortel-scheuten, welke de eerste zoort doorgaans overvloedig voortbrengt, of anders door Inlegging in de gewoonlyke Plant-tyd in 't Voorjaar; kan ook wel door 't Zaad geschieden, dog dit word zelden gedaan, dewyl het door de Scheuten of Inlegging rasser geschied.

## § 6.

Haar gebruik in de Tuinen is weinig, men plant dezelve alleen om de verandering van Gewassen hier of daar in de Tuin, in de Bosquets of elders.

## § 7.

Het Hout dezer Boomen is heel hard, en word wel gebruikt om daar van, inzonderheid van de eerste zoort, Tandstokers, Lardeer- en Net-breid-Naalden, en meer andere Kleine dingen van te maaken.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# PLATANUS.

## § 1.

**D**EZE Boom word meest in alle de Taalen genlyk genoemd, als in 't *Nederduitsch*, *Platanus*. Vreemde Esch-doorn. *Latynsch*, *Platanus*. *Hoogduitsch*, *Platanus*. *Franfch*, *Platane*. *Engelfch*, *Platane-Trec*. *Deenfch*, *Platanus*. *Zweedsch*, *Platanus*.

## § 2.

Daar zyn twee zoorten van, als:

## 1. DE ORIENTAALSCH E PLATANUS.

*Platanus. C. B. Pin. 431. Cluf. H. 1. 9. J. Baub. 1.*  
170. *Dodon.*



*Platanus orientalis* verus. *Tournef. Inst.* 590. *Boerb. J. A.* 2. 209.

*Platanus foliis palmatis.* *Linn. H. Cliff.* 447. *Roy. Prodr.* 78.

2. DE OCCIDENTAALSCH E of West-Indische PLATANUS.

*Platanus occidentalis* aut virginienfis. *Tournef. Inst.* 590. *Boerb. J. A.*

*Platanus occidentalis.* *Catesb. Carol.* 56. tab. 56.

*Platanus foliis lobatis.* *Linn. H. Cliff.* 447. *Hort. Ups.* 287. *Gronov. Virg.* 119. *Roy. Prodr.* 78.

§ 3.

De eerste soort, die voor deezen van zommige t'onregte dezelfde met den grooten Efsch-doorn gehouden is, groeit veel natuurlyk in het wild in de Oosterfche Landen, als in Griekenland, Candien en Afsien.

De tweede soort groeit natuurlyk in de Americaanfche Landfchappen *Virginien*, *Carolina*, enz.

MILLER meld in zyn *Hooveniers-Woordenboek* nog van twee andere soorten, als, 1. van een *Orientealfche* met Efsch-doorn- (*Aceris*) Bladen; en een *Occidentalfche* met langwerpige Bladen, maar deeze fchynen niet anders als veranderingen van de gemelde soorten (§ 2. No. 1, 2.) te zyn, en zyn hier te Lande, zoo veel ik weet, nog weinig bekend.

§ 4.

Dezelve begeeren een goede, loffe, liefst zand-agtige wel geprepareerde vette Grond; in fchraale, zandige, en andere Gronden maken ze flegten voortgang; ze kunnen onze Winter-koude vry wel verdraagen, dog geen extraordinaire vorft, inzonderheid de tweede soort, die wat teederder als de eerste is: Ze beminnen ook een taamelyk vogte grond, en een voor Winden gedekte plaats, dewyl

ze door de Winden, als brofch Hout hebbende, ligt gebrooken en de Blaaden verflenft worden.

§ 5.

Haare vermeerdering gefchied door Uitdoopers, op die wyze als van de *Ipen* en *Linde* gezegt is.

§ 6.

Het gebruik van deeze Boomen in de Tuinen aangaande; dezelve zyn zeer bequaam, inzonderheid de eerste zoort, om 'er Alleés van te planten, die, weegens het bevallige Blad, en de aangenaame Schaduwe die hy geeft, zeer fraai ftaan; maar evenwel ziet men tot nog toe zulke Alleés in deeze Neederlanden nog in Hoog-duitschland en Frankryk weinig; waarom deeze fchoone Boomen niet meer tot dien einde gecultiveert en geplant worden, weet ik niet, zeer waarfchynlyk om dat ze niet wel de Winden en Koude kunnen teegenftaan, of om dat ze niet bekend genoeg by de Liefhebbers zyn.

§ 7.

Daar is geen Boom my bekend, die grooter en aanzienlyker Blaaden heeft als deeze; dezelve kan ook zeer groot worden, zoo wel by ons, als inzonderheid in zyn voorge-melde natuurlyke Groei-plaats (§ 3.), en hy was by ouds by de Oosterfche Volkeren in zeer groote agting, waar van men by de oude Schryvers hier en daar gewag gemaakt vind. Onder andere verhaalt PLINIUS (a) van een *Platanus-Boom* in *Lycien* die zeer groot was, in wiens Tronk of Stam een holte gemaakt was, (zeer waarfchynlyk door den Ouderdom, gelyk men dit aan veel ander soorten van oude Boomen dikwyls ziet gebeuren) van 80 Voeten in den Om-trek, waar in *Licinius Musianus*, een Romeins Veld-Heer, Stadhouder (Prætor) in Syrien, met zyn 18 de Maaltyd gehouden, ook onder deszelfs aangenaame groente 'en verkwikkelyke fchaduwe, zoeter en geruster geflaapen heeft,

(a) PLINIUS Lib. XII. Cap. 1.

als of hy tusschen de glans van marmere Muuren , of konstige , met Goud , Zilver en kostelyke Koleuren doorwerkte Tapyten , gerust hadde.

Zoo heeft ook *Cajus* . . . met 15 Gasten in een holle Platanus-Boom gesoupeert , welk *Soupe* of Avondmaal hy een Nest maal noemde.

Nog leeft men van *Xerxes* (a) der Perzen Koning , dat hy met zyn geheel magtig Heirleeger , by een groote *Platanus* in *Lydia* halte gehouden , en zig , weegens deszelfs schoonheid , daar onder vermaakt heeft ; ja zoo een behaagen in dien Boom nam , dat hy dezelve met een Paardenband vercierde , en van zyne zoogenaamde onsterfelykē daar by stelde tot bewaaring.

(a) *Herodotus* Lib. VII. Mm. CLXXIII.

De Poëten hebben deezen Boom ook niet vergeeten , gelyk men daar van leeft by *VIRGILIUS Gregor.* IV. *ÿ.* 145. *HORATIUS* , *Carm.* II. *Ode* 15. *ÿ.* 4. *Ode* 11. *ÿ.* 13. *CICERO* , *de Orat.* L. 1. enz.

Van deeze Boom word ook gewag gemaakt in de heilige Blaaden , *Ecclesiast.* Cap. XXIV. *ÿ.* 15.

§ 8.

Dat deeze Boom zeer oud worden kan , daar van hebben we te vooren by de *Eiken-boom* gemelt.

§ 9.

Het Hout van deeze Boomen is brosch van aard , niet heel hard , en niet zeer bequaam tot Timmer- , nog ook tot Brand-hout.

# BESCHRYVING VAN HET POKHOUT.

§ 1.

**D**eeze Boom word genoemd in 't *Neder-duitsch* , Pokhout van Padua. *Latynsch* , Gujacana. Pseudo-Lotus. Guajacum. Paravinum *Hoog-duitsch* , WildFrantzosen-Holtz. Grün Ebben-holtz. *Franfch* , Guajac de Padue. *Engelsch* , Guajar.

§ 2.

Daar zyn drie soorten van deeze Boom , als :

1. 'T POKHOUT , met breede Blaaden.  
*Lotus africana latifolia. C. B. Pin. 447.*

*Guajacana. J. Baub. 1. 238. Tournef. Inst. 600. Boerb. J. A. 2. 220.*

*Guajacum Paravinum. Lob.*

*Diospyros foliis bicoloribus. Roy. Prodr. 441.*

*Diospyros foliis utrimque diversè coloratis. Linn. Fl. Cliff. 249.*

2. 'T POKHOUT , met smalle Blaaden.

*Guajacana angustiore folio. Tournef. Inst. 600. Boerb. J. A. 2. 220.*

*Lotus africana angustifolia. C. B. Pin. 447.*

3. 'T VIRGINISCHE POKHOUT. Pishamin.

Gua-

Guajacana? Pishamin virginianum. *Boerb. J. A. 2. 223.*  
 Diospyros foliis utrimque concoloribus. *Linn. H. Cliff.*  
 149. *Roy. Prodr. 441.*

§ 3.

De twee eerste Soorten, dat taameiyk groote Boomen kunnen worden, groeijen natuurlyk in *Africa, Italien*, en elders; de natuurlyke Groei-plaats van de derde soort is *Virginien en Carolina*; hier te Lande worden ze alleen door de cultuur voortgezet, maar weinig.

§ 4.

Ze begeeren een goede, losse, lieft zand-agtige Aarde, kunnen onze Winter-koude taameiyk wel verdraagen, inzonderheid, wanneer ze op een goede, warme, en voor de Winden gedekte plaats geplant staan; dog de derde soort is iets teederder.

§ 5.

Haare vermeerding geschied door middel van de Uitloopers of door Inlegging: Kan ook uit 't Zaad geschieden, als men zulks uit andere Gewesten verkreegen heeft, dewyl de Vruchten en 't Zaad by ons nooit ryp word; welk Zaad,

na dat het van te vooren wat te meuken gestaan heeft, in het Voorjaar in een goede Grond op een warme plaats, of beeter in Potten, die men vervolgens in de Rund-bak zet, gezaait word.

§ 6.

Het gebruik, dat men van deeze Boomen in de Tuinen maakt, is weinig, men plant ze maar hier of daar, op een bekwaame warme plaats van de Tuin, uit Liefhebbery en verandering van Gewaffen, hebbende anders geen gebruik.

§ 7.

Het Hout van deeze Boomen is zeer hard en effen, en wort wel gebruikt in plaats van *Ebben-hout*, tot Lyft en andere cierlyke Werken, waar aan de zwarte koleur door de konst gegeven word.

§ 8.

Zommige hebben dit Hout voor deezen voor het egte *Pokhout*, (*Lignum Guajacum vel Lignum Sanctum*), dat van veele nuttigheid in de *Medicynen* is, aangezien, maar dit is een geheel andere soort, welke in Oost-Indien groeit.

BESCHRYVING  
 VAN DE

POPULIER-BOOM.

§ 1.

Deaar zyn drie zoorten van deeze Boom, waar van de eerste genoemd word in 't *Nederduitsch*,  
 1. WITTE POPULIER, dog doorgaans Abeelboom. *Latynsch*, *Populus alba*. *Hoogd.*, Weiser-Pappel-Baum,

oder Pappel-weiden. Weiser-Albeer-baum. Saar-baum. Weisse Afpe oder Espe. *Franfch*, Peuplier-blanc. *Engelfch*, White-Popler, or Poplr-Tree. *Deenfch*, Poppel-Trac. *Zweedfch*, Poppel-Träd.

By de Botanisten is hy genoemd:

Hh

Populus

*Populus alba majoribus foliis.* C. B. Pin. 429. Boerb.  
J. A. 2. 211. Tournef. Inſt. 592.

*Populus alba*, Leuce. J. Baub. 1. 160.

*Populus alba* Dodon.

*Populus alba latifolia.* Lob.

*Populus foliis subrotundis, dendato-angulatis subtus tomentosis.* Linn. H. Cliff. 460. Flor. suec. 819. Roy. Prodr. 82. Hall. Helv. 156. Mas & femina.

2. ZWARTE POPULIER, doorgaans alleen *Populier* genoemd. *Latynſch*, *Populus nigra*. *Hoogduiſch*, *Schwartze-Pappel-oder Albeer-baum*. *Schwartze-Aſpe*. *Franſch*, *Peuplier noir*. *Engelſch*, *Blake Pople-Tree*. *Deenſch*, *Swart Popel-Træ*. *Zweedsch*, *Flug-Träd*.

By de Botaniften.

*Populus nigra.* Dodon. Lob. C. B. Pin. 422. Tournef. Inſt. 592. Boerb. J. A. 2. 211.

*Populus nigra* five *Ægeros*. J. Baub. 1. 155.

*Populus foliis deltoitibus acuminatis, ferratis.* Linn. H. Cliff. 463. Flor. suec. 821. Mat. med. 462. Roy. Prodr. 82. Gron. Virg. 194. Mas & femina.

3. BEVENDE POPULIER, doorgaans *Ratelaar* genaamt, ook *Eſpe-boom*. *Latynſch*, *Populus tremula* vel *Lybica*. *Hoogduiſch*, *Lybiſcher Pappel-boom*. *Zitter-Aſpe*. *Franſch*, *Trèmble*. *Engelſch*, *Aſp*. *Deenſch*, *Aſp*. *Zweedsch*, *Aſp*.

By de Botaniften.

*Populus tremula.* C. B. Pin. 429. Tournef. Inſt. 592. Boerb. J. A. 2. 211.

*Populus Lybica*; *Cercis Theſphraftii*. J. Baub. 1. 160.

*Populus foliis orbiculatis crenatis.* Linn. Flor. Lapp. 300.

*Populus foliis subrotundis, dentato-angulatis, utrinque glabris.* Linn. H. Cliff. 460. Flor. suec. 819. Roy. Prodr. 82. Hall. Helv. 156. Mas & femina.

4. VIGINISCHE POPULIER, met groote Blaaden.

*Populus magna foliis amplis, aliis cordiformibus, aliis subrotundis, junioribus tomentosis.* Gron. Virg. 194. Linn. Hort. Upſ. 298.

§ 2.

De drie eerſtgemelde zoorten van *Populieren* (§ 1. No. 1, 2, 3.), groeijen zoo wel in deeze als in veel andere Geweſten in het wild, aan de kanten van de Slooten, Gragten, en elders, inzonderheid daar de grond wat vogtig is; zy worden ook hier te Lande veel gecultiveert, tot 't gebruik der Hoven. Daar is nog een Mede-zoort of verandering van de eerſte zoort, verſchillende daar van alleen dat ze in alle deelen kleinder groeit; by C. Baub. en Lobel genoemd, *Populus alba foliis minoribus*. De vierde zoort (§ 1. No. 4.) groeit natuurlyk in Virginien, en is hier te Lande nog niet zeer gemeen. De Heer *Profeſſor LINNÆUS* meent in zyne *Flora ſuecica*. l. c. dat deeze maar een verandering van de zwarte *Populier* is.

§ 3.

Alle deeze zoorten willen in allerlei goede, zoo wel zand- als klei-agtige, gronden, heel wel groeijen, inzonderheid als die wat vogtig zyn, want ze beminnen 't vogt, en verders een open plaats; kunnende alle onze Winter-koude zeer wel doorſtaan.

§ 4.

Hunne vermeerdering geſchied door *Uitloopers* en door *Inlegging*, op die wyze als van de *Ipen-boom* gezegt is. Kan ook door *Steeking* der jeugdige Takken van 2, 3 à 4 Voeten lengte, in een ſchaduw-agtige plaatze en wat vogte grond, geſchieden.

§ 5.

Deeze Boomen, die zeer groot kunnen worden, inzonderheid de tweede Zoort (§ 1. No. 2.), die doorgaans ook hoger opſchiet als de overige, zyn zeer bekwaam, en hier te lande van veel gebruik tot manteling en windbreking rondom groote

grooten Tuinen, Plantagien, Boomgaarden, Hornlegers, &c., om reeden dat ze sterk bewortelen, en haar Hout zeer taay en buigzaam is, waar door ze zeer bestendig tegen de Winden zyn; daar en boven groeijen ze schielyk en tegen de Winden op; dog de eerste en tweede Soort, inzonderheid deze, worden het meest tot dien einde gebruikt, om dat de Blaaden van de derde Soort, zig by na geduurig beweegen, zelf met de minste wind, en door het aan een slooten der stevige gladde Blaaden, een sterk en onaangenaam geraas maken, waar van hy ook de naam van *Ratelaar* verkreegen heeft.

De vierde vreemde Soort, kan dienen in plaats der vorige tot manteling, dewyl dezelve ook de ongemakken van onze Winters wel kan tegenstaan, schielyk aangroeit, en heel groot wort.

§ 6.

Het Hout van deze Boomen is wit, zagt, los, en derhalven van weinig waarde, nog tot Timmer-, nog tot Brand-hout; dog dat van de zwarte Populier is wat vaster en niet zoo wit; maar dewyl deze Houten zeer taay zyn, en niet ligt bersten, zoo zyn ze zeer dienstig en worden van de Beeldhuyders, Draaijers, en andere veel gebruikt tot 't maaken van Beelden, Vaaten, Doozen, Mouden, Schotels, Kommen en veel andere dingen in de Huishouding. Insgelyks gebruiken ze de Klompen-maakers in 't bezondere zeer veel, tot 't maaken van Klompen of houte Schoenen, Mullen, &c.

§ 7.

Dewyl het Hout van deze Boomen na de roeiing van weinig waarde tot Timmer- of Brand-hout is, zoo keuren zommige deeze Boomen tot Planting van Mantelingen af, om in haar plaats ander Gewas van meerder waarde, by voorbeeld, *Ipen* te planten, waar in ze juist geen ongelyk hebben, maar de ondervinding leert, dat *Ipen* in opene,

ruime plaatzen doorgaans zoo wel niet teegen de winden opgroeijen willen, en dus langzaam en gebrekkig groeijen, weshalven doorgaans op zoodaanige plaatzen deeze Boomen 't best zyn, inzonderheid tot Boere Mantelingen.

§ 8.

*Dioscorides* zegt (a), dat de Schors van de witte en zwarte Populier-boom, klein gesneden en met Meft in Grepels begraven wordende, in alle tyden van het Jaar goede eetbaare *Champignons* of *Kampervuelien* doet voortkoomen; 't welk, volgens andere, ook zoude doen de Afch van het gemelde verbrand Hout, in de Aarde gestrooit, en daar dikwyls Waater opgegooten wordende; of als men een Boom by de grond afhout, en de Tronk met warm Waater, daar eenig zuurdeezem in gemengt is, begiet, waar na de *Kampervuelien* binnen vier Daagen zouden verschynen; wat hier van zy, het staat te onderzoeken; ik heb 'er, door verandering, nog geen Proef van genomen.

§ 9.

De afgeschilde Schors van de jonge Abeel-boomen, en van de Takken der ouden, zyn dienstig tot Toortzen, want 'tzaamen gerolt, gedroogt, en aangefteeken wordende, ligt ten ze heel sterk.

§ 10.

De Aards-vader *Jacob* gebruikte de Roeden van deeze Boomen tot 't bont worden der Schaapen zyner Kudde, gelyk we by de *Haazel-noote-boom* reeds aangemerkt hebben.

§ 11.

Voorts zoo hebben deze Boomen, inzonderheid de zwarte Populier, ook hunne nuttigheid in de Medicyne, voornamelyk de jonge Knoppen als de Boom in 't Voorjaar begint te botten; men maakt 'er een Tinctuur van, door middel van dezelve op beste Brandewyn te zetten en by de warmte te laten trekken, welke een heerlyk middel is voor de Buik-

en Roode-loop, en inwendige Wonden en Gezweeren; den Lyder neemt 'er 's avonds en 's morgens 1 à 2 Eet-lepels vol van in met warm Vleesch-nat. In de Apotheken wort een Salf uit de gemelde knoppen gemaakt, *Populier-zalf* genoemd, welke zeer dienstig is voor allerley heete gezwellen, en verkoelt de brand; is ook zeer nuttig voor de Aanbeyen (*Hæmorrhoides*); aan 't Voorhoofd gestreken, verdryft ze de Hooft-pyn; verdryft ook gestotene, geslagene, of gevallene builen; op de Slapen en Pols gestreken, verwekt ze slaap en rust. De Olie (Boom-olie), waar in men deeze knoppen ge-

kookt en vervolgens wel uitgeperst heeft, heeft dezelfde kragt als de gemelde Salf.

## § 12.

In West-Indiën, in de Landschappen *Florida*, *Virginia*, *Carolina*, &c., groeijen Meede-zoorten van de Populier-Boomen, waar van, zoo men zegt, eene soort 't *Gom Tacamabaca* uitlevert, (*Linn. Mat. med.* 463), en een andere, een zeer welruikende Balsëm uit de Knoppen (*Catesby Hist. nat. Caroline*, &c.).

# BESCHRYVING

## VAN HET.

# PYL-HOUT.

## § 1.

**D**it Heester-Gewas heeft de volgende naamen, in 't *Nederduitsch*, Pyl-hout. Sporken-hout. Zwarte Elfen-boom. *Latynsch*, *Alnus baccifera*. *Hoogduitsch*, Faul-baum. Sporken-holtz. Zaf-holtz. *Fransch*, Aune noir. Bourgene. *Engelsch*, Blak Alder-Tree. Dog-Berry-Tree. Stinking-Tree. Itlags Alm of Elm-Tree.

## § 2.

Daar worden twee Hooft-zoorten van gevonden, als:

## 1. HET GEMEENE PYL-HOUT.

*Alnus nigra baccifera*. *C. B. Pin.* 428. *J. Baub.* 1. 560.

*Frangula*. *Dodon. Tournif. Inf.* 612. *Boerb. J. A.* 2. 231.

*Alnus nigra*. *Lob.*

*Rhamnus inermis*, floribus monogynis hermaphroditis.

*Linn. H. Cliff.* 70. *Flor. succ.* 194. *Mat. med.* 73.

*Roy. Prodr.* 224.

2. HET KLEINE BERG-PYL-HOUT, of Kruis-Peer. *Alnus nigra Polycarpus*. *C. B. Pin.* 428.

## § 3.

De eerste Zoort groeit in *Brabant*, *Hoog-duitschland*, *Frankryk*, *Engeland*, &c., in de Heggen en Bosschen. Daar wort een verandering van gevonden, die wat grooter

en

en eenigzints ruiger of hairige Bladen heeft; dog moogelyk komt deeze verandering alleen uit de deugt des gronds, standplaats, en jeugdigheid der Plant voort.

De tweede gemelde of kleiner soort groeit op de Bergen en Berg-agtige plaatzen van de gemelde Landstreeken.

§ 4.

Dezelve beminnen een gemeene goede, lieft zandagtige grond, en een opene plaats.

§ 5.

Worden door de Uitloopers of door Inlegging (*L. D.* § 500) voortgezet.

§ 6.

Haar gebruik in de Tuinen is weinig; men plant dezelve zomtyds in de Tuinen in de Bosquets, en elders anders, om de verandering van Gewassen, inzonderheid de eerstgemelde soort. Men kan 'er ook Heggen van Planten, die egter niet zeer dicht en fraai worden.

§ 7.

Het Hout is heel hard, en kan dienen voor de Draayers en andere, tot allerlei kleine dingen, die hard Hout verei-

schen. De Koolen van dit Hout worden zeer geagt tot het maaken van Bus-kruit. De Takken, welke lang opschieten, zyn heel dienstig tot Hoepen van klein Vaat-werk.

De Besien verven de Wol en andere dingen groen, en de Schors geel. *Af. Stokk.* 1742. pag. 26. 27. 23.

§ 8.

Voorts zoo heeft dit Gewas ook zyne nuttigheid in de Geneeskunde, want de middelste Schors purgeert allerlei quade Vogten, en inzonderheid de water- en wei-agtige Vogten zeer sterk uit 't Lighaam, en is mitsdien heel dienstig voor de Waterzugt, en daags- en anderdaagfche Koortzen. Men laat tot dien einde een halve Once of een Lood van de gedroogde Schors op goede witte Wyn of op lugtig Dumbier of Wei trekken, waarby men wat Caneel, Gengber of Kruid-nagels voegt, om dat 't anders de Maag wat ontfelt; en dit middel is hoofdzakelyk voor Menschen die van een sterke Complexie zyn. De versche Schors doet braaken.

De Schors in ongezoeten Booter of Verkens-reuzel gekookt, of nat Azyn gesamt, verdryft de Schurft, daar mede 's daags een paar maal overgestreeken wordende.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# P Y N - B O O M.

§ 1.

**D**eeze altyd-groenende Boom word genoemd in 't *Nederduitsch*, Pyn-boom. Pyn-appel-boom. Hars-boom. Vuuren-boom. *Latynsch*, Pynus.

*Hoogduitsch*, Firschen-baum. Hartz-baum. Feuren-baum. Feuren. Foren-holtz. Kinn-holtz. Kiefter-holtz. Zirbel-baum. *Fransch*, Pin. *Engelsch*, Pin-Tree. *Deenssch*, Fö-re. *Zweedsch*, Tall. *Færa*. Fur.

## § 2.

Daar zyn veele soorten of veranderingen van deeze Boom, dog ik zal alleen van twee melding doen, die het meeste bekend zyn, als:

## 1. TAMME PYN-BOOM.

*Pinus sativa*. C. B. *Pin.* 490. *Tournef. Inst.* 585. *Boerb.*

*J. A.* 2. 179.

*Pinus afficulis duris, foliis longis*. *J. Baub.* 1. 248.

*Pinus. Dodon.*

*Pinus vulgarissima. Lob.*

*Pinus foliis geminis, primordialis foliis ciliatis.*

*Linn. H. Cliff.* 450. *Hort. Upsal.* 288. *Mat. med.*

435. *Roy. Prodr.* 89.

## 2. WILDE PYN-BOOM.

*Pinus sylvestris*. C. B. *Pin.* 491. *Tournef. Inst.* 586.

*Boerb. J. A.* 2. 179.

*Pinus sylvestris vulgaris Genevensis*. *J. Baub.* 1. 253.

*Pinus sylvestris, five Pinafter. Dodon.*

*Pinafter. Lob.*

*Pinus foliis geminis, primordialis foliis glabris.*

*Linn. H. Cliff.* 450. *Flor. suec.* 788. *Mat. med.* 434.

*Roy. Prodr.* 89.

## § 3.

De eerste soort groeit meest in de warme Landen, als in *Provence, Languedoc, Italien, Spanjen*, en elders.

De tweede soort, of de *wilde Pyn-boom*, groeit veel in *Hoogduitschland, Bobeemen, Ongarien, Poolen, Pruisfen*, enz., als meede in de *Alp-, Pyrenes-* en andere koude *Geborgen* van *Italien*, want hy bemint van natuure de koude en drooge Berg agtige plaatzen, weshalven ze ook zeer veel gevonden worden in het Noorden, als in *Norweegen, Zweetden, Mostovien, Lapland*, en elders.

Deeze Boomen kunnen zeer hoog worden, en groeijen doorgaans met een regte Stam opwaarts, dog blyven zom-

tyds ook laag, volgens de gesteldheid van de Grond en Stand-plaats.

## § 4.

De Pyn-boom begeert lieft, gelyk uit zyn natuurlyke Groei-plaats ligt af te leiden is, een hooge, drooge, zandige Aarde; in vogte, styve Gronden wil hy niet wel aarden, weshalven die in onze waaterige, vette klei-gronden van weinig nut kan zyn om te planten.

## § 5.

De vermeerdering geschied op dezelfde wyze als te voren van de *Denne-boom*, op zyn plaats gezegt is, naamelyk door 't Zaad dat men uit andere Gewesten ontbooden heeft. Dog staat hier by nog in 't byzondere aan te merken, dat de Pyn-boom nog bezwaarlyker de verplanting en koting der Wortels veelen kan, waar door doorgaans in 't vervolg slegte voortgang maakt; zoo niet geheel versterft; weshalven het noodig is, als men goede fleurige Boomen wenscht te hebben, dezelve op de gezaaide plaats te laten doorgroeijen. Dog indien de noodzaakelykheid vereischt om ze te verplanten, zoo moet zulks geschieden terwyl ze nog geheel jong en maar een, ten hoogsten twee Jaaren oud zyn; en zulks met een kluit Aarde om de Wortels, dat in het overbrengen na de Plant-plaats voorzigtig moet behandelt worden, om dat de kluit van de Wortels niet los raake en afvalle, 't welk best geschied door middel van de jonge Boomtjes by vogtig weër, als wanneer de Aarde 't best aan malkander vast blyft, met een bequaame gladde Schoppe los te steeken, en te gelyk op te neemen en op een Draag-berrie te zetten, om dus voorzigtig naar de Plant-plaats overgedraagen te worden. Op deeze wyze kan men ook de jonge *Denne-boomen* 't best verplanten.

## § 6.

Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig,



nig, en niet zoo veel als van de *Denne-boom*: Men zaait of plant ze hier of daar in de Tuinen op een gevoeglyke plaatze om de veranderingen van Gewassen en om haar altyd-duurende groente: Of op groote plaatzen, best in de Bosquets onder ander wild Gewas. Het beste gebruik dat men daar van zoude kunnen maaken, zoude kunnen zyn, om 'er in de schraale, zandige en veenagtige Heid-gronden Boschen van te zaaijen, tot Timmer-hout, gelyk te vooren by de *Denns-boom* reeds aangemerkt heb; en ik moet by deeze gelegenheid nog eens aanmerken, dat de nuttigheid daar van, hunne opmerking verdient.

## § 7.

Van de tweede soort van deeze Boom (§ 2. No. 2.), of altans van een Meede soort van dien, komt, zoo men zegt, het by ons zoogenaamde *Greinen-hout*, dog andere meenen, dat de beste, vette *Denne-boomen* dit *Greinen-hout* uitleeveren; welk Hout wy uit de Noordfche Landen, als hoofdzakelyk uit *Norweegen*, vervolgens uit *Zweeden*, *Pruiffen*, *Liefland*, enz., ook van *Hamburg* en *Breemen*, dat uit *Duitschland*, *Boheemen*, enz., de Revieren de *Elbe* en *Weeser* afzakt, ontvangen, tot noodzaakelyk gebruik, zoo wel van Scheeps- als Huis-Timmeragie. Men brengt het meest over in heele Boomen, of in Blokken, dat is, stukken van Boomen, van allerlei lengte en dikte; waar van de eerste dienen tot Scheeps-Masten, Paal-werken, enz.; maar de Blokken, om 'er op onze Wind-Zaag-Moolens, Balken, Ribben, Planken, Latten, van te zaagen. Dog dit *Greinen-hout* is zeer verscheiden in deugd, volgens de Groei- en Stand-plaats, daar het gegroeit is: Het Noordfche word 't beste geagt; 't Duitfche is wat slegter: Ziet vorders wat we dien aangaande by de *Denns-boom* en elders, aangaande de Groei- en Stand-plaats gezegt hebben,

## § 8.

Tot branding is dit Hout niet zeer bekwaam, om dat 't

zeer spat en van korten duur, dog beeter als 'r ligte *Denne-Hout* is. In de Landen daar deeze Boomèn veel groeijen, wort het zelve veel gebruikt van de Landlieden tot verligting by Nagrtyden, in plaats van Keerzen of Lampen; tot dien einde spoudfenfe het Hout in zeer dunne stukjes of spaanders, die aangestooken zynde, tamelyk lang, wegens de Harfigheid die het Hout bevat, kunnen branden, ze maaken uit de vette Takken ook Toortzen, die zeer helder ligten; welke Toortzen van de Ouden *Tada* genoemd wierden, waar van men by de Oude *Poëten* veel gewag gemaakt vind.

## § 9.

Uit deeze Boomen wort ook veel Hars, Pik, Teer, Terpentyne, &c., vergadert even als uit de *Denne-boom*. Ook wort 'er het *Zwartzel* uitgebrant.

## § 10.

De Zaad-korls van den *Tamme Pyn-boom*, die tusschen de Schubbigge Vrugten, Kegels genoemd, (Lat. *Strobulus Conus*) zitten, en *Pinjen* of *Pinjels* (Lat. *Nuces Pineæ*) genoemd worden, zyn heel zoet en aangenaam, als ze verscht zyn, en worden in Italiën veel tot Naspyze, gelyk Noten, Amandelen, &c. opgedischt, en men zegt dat ze zeer voedzaam, en gezond zyn voor zwakke, door ziekte of vermoeijing kragteloos gewordenen Menschen, en dat ze inzonderheid de zwakke Mans kragtig te Paard helpen; ze worden ook geconfyrt, als meede *Marcipaan* 'er van gemaakt. Men kan 'er ook een Melk van bereiden, 't zy van haar alleen of beter met *Amandels* vermengt, op die wyze als te vooren by de *Amandels* aangewezen is. Het uit deeze *Pinjen* uitgeperfte Olie is meede zeer versterkende, 3 à 4 Druppels met Wyn, Chocolade, of iets anders ingenoomen. Deeze *Pinjen* worden ons nit Italiën of van elders toegezonden, en by ons alleen in de *Medicyne* gebruikt, dog worden weinig hier te lande gevonden, dan in de groote Koop-Steden.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# ROOZE-BOOM.

## § 1.



WY moesten dit aangename en geurige Bloemdraagende Heester-Gewas hier niet voor by gaan, schoon het zelve anderszins meer tot de Bloem- als Plantagie-Tuin behoord.

Het zelve word genoemt in 't *Nederduitsch*, Rooze-boom. Rooze-Struik. *Latynsch*, Rosa, van alle Botanisten. *Hoogduitsch*, Roozen-baum. *Fransch*, Rosier. *Engelsch*, Roses. *Deenscb*, Rofe. Rofe-Trä. *Zweedfcb*, Rofe. Rofe-Trä.

## § 2.

Daar zyn zeer veele zoorten, als volgt :

1. De enkele bleek-rode of incarnate Provins-Roos. Incarnate Damas-Roos. Maagde-Roos.
2. De dubbelde Incarnate Provins-Roos. Dubbelde Incarnate Damas- of Maagde Roos.
3. De enkele roede Provins- of Damas-Roos. Zuiker-Roos
4. De dubbelde roede Provins-, of Damas-Roos.
5. De witte enkele Provins, of Damas-Roos.
6. De dubbelde witte Provins-, of Damas-Roos.

Nota. *De dubbelde van deeze Zoorten (No. 2. 4. 6.) zyn min of meer dubbelde.*

7. De engelfe bonte Roos, of bonte Provins-Roos.
8. De bleek-bonte Roos.

9. De dubbelde May-Roos. Kleine bleeke dubbelde Provins-Roos. Bleeke Roos.

Nota. *Deze is klein, en bleek-incarnaat, na den witten bellende.*

10. De bleek-roede Maand-Roos.
11. De hoog-roede Maand-Roos.
12. De witte Maand-Roos.
13. De bonte Maand-Roos.
14. De Mos- of ruige Roos. Provins-Roos met ruige mos-agtige Bloem-steelen en Knoppen.
15. De Centifolie-Roos. Grote incarnate Provins- of Damas-Roos.
16. De kleine Centifolie-Roos. Rofe des Dames. Juffers Roos.
17. De Provins Roos met rondagtige gekrulde bladen en incarnate bloemen.
18. De enkele purper-roede Fluweel-Roos. Kamelot-Roos. Portugalfé Roos.
19. De dubbelde purper-roede Fluweel- of Kamelot-Roos.
20. De enkele donker-purpere Fluweel-Roos.
21. De dubbelde donker-purpere Fluweel-Roos.

Nota. *Deeze is zeer dubbelde, zwart-bruin-purper, en sterk glanzende fluweel-agtig, en heeft omflaande Bloem-bladen: dog de koleur en fluweelagtigheid is op de eene Stand-plaats wel wat sterker als op de andere.*

22. De Roos zonder doorns, met grote bleek-purperagtige dubbelde bloemen.

23. De Roos zonder doorns, met kleine bleek-purperagtige dubbelde bloemen.

Nota. Deze beide (No. 22. 23.) slynen mede zoorten van No. 19. 21. Haar koleur zweemt na een verbleekte morsige donker-purpere koleur.

24. De Frankforter bleek-rode, of witte Roos.

Nota. De Bloemen van deze gaan nooit geheel open.

25. De gemeene enkele witte Roos.

26. De gemeene dubbelde witte Roos.

Nota. Deze beide (No. 25. 26.) zyn niet No. 5. 6., ze groeijen veel booger, en hebben grooter doorns.

27. De De kleine witte dubbelde Roos. Melk- of Trös-Roos.

\*28. De enkele Mufcus Roos.

\*29. De dubbelde Mufcus-Roos.

\*30. De altyt groene Mufcus-Roos.

31. De bonte Waard-Roos.

32. De enkele Egelantier-Roos, met ruikende blaaden.

33. De dubbelde Egelantier.

Nota. Daar zyn ook mede zoorten van deze twee (No. 32. 33.) welkers blaaden niet ruiken, anders in allen aan dezelve gelyk.

34. De enkele Kaneel-Roos.

35. De dubbelde Kaneel-Roos.

36. De geele enkele Roos.

37. De geele dubbelde Roos.

38. De geel en rode Roos. Oranje-Roos. Oostenrykse Roos. Vermillioen-Roos. Turkse Roos.

Nota. De Bloem blaaden van deze zyn van binnen Oranje-geel en van buiten Vermillioen-rood. De bloem is enkelde.

39. De Oranje-Roos, aan de eene tak met geheel geele, aan de andere met geel en rode bloemen.

40. De Oranje-Roos met geheel Oranje-geele Bloemen.

41. De wilde Bottel-Roos.

42. De groote Bottel-Roos. Appel-Roos, met groote ruige Vruchten.

43. De groote engelse Bottel-, of Peer-Roos; met groote Peer-formige Vruchten.

44. De kleine wilde Roos met Pimpernel blaaden, doorgaans Duin-Roos genoemd; met witte enkele bloemen.

45. De Duin-Roos met bleek-roode bloemen.

46. De Duin-Roos met bonte bloemen.

47. De Duin-Roos met bonte bladen.

48. De kleine Aard-Roos, met groote Peer-formige Vruchten.

49. De dubbelde Aard-Roos.

50. De virginise wilde Roos.

Wy zouden hier deeze gemelde zoorten wel naader beschryven en verhandelen, maar dewyl dezelve meer tot de Bloem-Tuin behooren, zoo zullen we zulks spaaren tot dat we van de Bloem-gewassen in het byzondere koomen te handelen.

§ 3.

De Roozen groeijen, te weeten de wilde zoorten (No. 32 - - 49.) in veel Gewelten van Europa, zoo wel in warme als koude, en zommige zelfs in de koudste, als in Zweden, Lapland, Siberien, en elders, in de Heggen en Boschen, inzonderheid de enkele zoorten, en hoofdzakelyk No. 32. in Engeland, Frankryk, Duitschland, enz., No. 34. ibid. 36, 37. in Africa en Egypten, 38, 39, 43. in Oostenryk, Ongarien, 41, 42. in Duitschland, Frankryk, Engeland, 43. in Engeland, 44, 45, 46. in de Duinen van Holland, Zeeland, Vlaanderen, Engeland, en op zandige plaatzen van Hoogduitschland, Frankryk, enz., 48, 49. in Hoogduitschland, Oostenryk, 50. in Virginien. De tamme zoorten worden in de Hooven gecultiveert, en zyn zeer

waarschynlyk alle door de tyd uit het Zaad van deeze of geene wilde soort in verschillige Gewesten voortgekomen, gelyk meer andere Gewassen.

## § 4.

Dezelve willen in allerlei goede, losse, vette Gronden heel wel tieren, dog beminnen lieft een goede zandagte, en verders een open Lugt; kunnen ook alle onze Winterkoude zeer wel doorstaan, behalven No. 28, 29 en 30, welke derhalven daar voor met Stroo moeten bedekt, of 's Winters, in Potten geplant staande, in Huis bewaart worden.

## § 5.

Haare vermeerdering geschied niet bezwaarlyk door Scheuring of Wortel-spruiten, of anders door Inlegging, in de gewoone Plant-tyd in het Voor-jaar.

## § 6.

Haar gebruik in de Tuinen aangaande: Men plant dezelve hier of daar in de Bloem-Tuinen, in de Bosquets, en elders, weegens haare fraaije en welruikende Bloemen in haar Bloei-tyd. Ook plant men 'er wel kleine of laage Hegjes van, dog die moeten niet geknipt, maar door aanbinding der Takken op zyn tyd aan 't Latwerk, waar teegen dezelve geplant moeten zyn, in een sierlyke gedaante onderhouden worden, want anders zouden dezelve geen Bloemen geeven.

Als de Rooze-Struiken of Heggen oud en onschikkelyk geworden zyn, en daar door ook weinig Gewas en Bloemen voortbrengen, zoo kan men dezelve weer verjeugdigen door middel van dezelve by de Wortel af te snoeijen, waar op ze weer jeugdige Scheuten zullen uitspruiten, en goede groei maaken.

## § 7.

De 41, 42 en 43ste soort brengen mooije roode Vrugten voort, waar van die van de twee laatstgemelde soorten,

grooter als van de eerstgemelde wilde zyn, welke, na dat de Korls 'er uitgenoomen zyn, gestoofd worden met Zuiker en wat Caneel, en dus, als een aangename Toe-spyze by Gebrads te Eeten, wordende de wilde soort voor de smaakelykste geagt, schoon de twee overige groeter zyn. Men droogt dezelve ook tot dien einde in de Oven voor 't Winter gebruik.

## § 8.

Voorts zyn de Rozen van veel gebruik in de Medicyne, wordende inzonderheid de 1, 2, 3, 4 en 15de soort tot dien einde gebruikt, schoon de overige ook diergelyke nuttigheid hebben: Edog de Roozen zyn niet alleen van eenerelei kragt en uitwerking: De Bleek-roode Roozen hebben een Laxeerende kragt, daar en teegen de Roode en witte een adstringeerde of tsaamentrekkende, egter zyn ze in 't algemeen verfrischende, en de Leevens-geesten versterkende. De Bleek-roode Roozen worden gepreezen voor verstoptheid der Ingewanden en daar uit voortkomende gebreken, als Hooft-pyn, heete zeere Oogen, Hypochondrye, enz. De Roode Roozen zyn dienstig voor een qualyk gefelde Maag, verloorene Eetens-lust, Buik-loop, overvloedige Stonden, enz. Men maakt tot dien einde een Conserf van de Bloemen, door middel van Stamping der van de witte uit-einden gezuiverde Bloem-blaaden met een gelyke zwaarte van witte, goede, drooge (geen vette) Poeljer-Zuiker, in een Steenen of Houten Mortier; waar van den Lyder 's Daags tweemaal een brok neemt als een Oker-Noot groot. In de Apotheeken bereid men tot de gemelde en andere gebruiken, daar en booven nog gedistilleerd Waater, Siroop, Olie, enz.

Uitterlyk is het Rooze-waater uit Roode Roozen een bekent en zeer gebruikelyk Middel voor roode zeere Oogen, uit hitte ontstaande, en zoo veel te beeter, als men daar  
wat

wat Slym van Quee-korls (dat is het Nat waar in Quee-korls eenige Uuren gestaan hebben te weeken) by doet.

De roode Rooze-Blaaden, en ook de bleeke, wat ge-

stampt, vervolgens met goede Azyn bevoigtigt, op het voorhoofd gelegd, is een zeer goed Middel voor Hooft-pyn, uit hitte ontslaande, 't zy door Koorts of anders.

# BESCHRYVING

VAN DE

# RHYN-BESIE N.

§ 1.

**D**it Heester-agtige Boom-Gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Rhyn-Besien; Schyt-Besien; weegdoorn; Purgeer-doorn. Kruis-doorn. *Latynsch*, Rhamnus catharticus. Rhamnis soluturus, spina insectoraci. Cervi spina. *Hoogduitsch*, Creutz-beer. Creutz-dorn-weeg-dorn. *Franfch*, Nerprun. *Engelsch*, Buk-thorn Rheyberries, Common Purgin-Thorn. *Deenssch*, Kaars-boer-torn. Hiaerte-torn. *Zweedfch*, Wigel-torn, Werren-torn, Get-appel, Get-bark.

§ 2.

Daar zyn drie Veranderingen van dit Gewas, dat tot het geslagt van de Rhamnus behoord, waar van we reeds op andere Plaatzten te voren verscheidene beschreeven hebben.

1. DE GEMEENE RHYN-BESIE.

Rhamnus catharticus. *C. B. Pin.* 478. *J. Baub.* 155. *Tournef. Inst.* 593. *Boerb. J. A. 2.* 212.

Rhamnus solutivus. *Dodon.*

Spina insectoria. *Lob.*

Rhamnus ramis spina ternunatis, floribus quadrifidis dior-

cis. *Linn. H. Cliff.* 70. *Flor. succ.* 193. *Mat. med.* 72. *Roy. Prodr.* 224. *Mas & Femin.*

2. DE KLEINE RHYN-BESIE.

Rhamnus catharticus minor. *C. B. Pin.* 478. *Tournef. Inst.* 593.

Lycium gallicum. *Ejusd.* 478. *J. Baub.* 1. 58.

Spina insectoria pumila. 1. *Clus. H.* 111.

Rhamni fotufivi minor species. *Cum.*

3. DE KLEINE RHYN-BESIE, met smaller Blaaden.

Lycium facie pruni silvestris, five Italicum. *C. B. Pin.*

478.

Rhamnus catharticus minor, foliis longiori. *Tournef. Inst.*

Spina insectoria pumila. 2. *Clus. H.* 112.

§ 3.

De eerste soort, groeit in *Hoog- en Neder-Duitschland*, *Frankryk*, en elders, in de Heggen, Bosschen langs de Wegen en op andere onbebouwde Plaatzten.

De tweede en derde soort, die in alle deelen kleinder groeijen, zyn minder gemeen; dezelve worden gevonden in *Bobemen*, *Oostenryk*, *Ongarijen*, *Provence*, *Languedoc*, en elders.

Kk 2

§ 7. Zo

## § 4.

Ze beminnen een gemeene losse, lieft zand agtige Grond, en kunnen onze Winter-koude alle heel wel tegenstaan.

## § 5.

Haare vermeerdering geschied door de Uitlopers of Inleggers, of ook door 't Zaad, welk in de Besien, die ze voortbrengen, opgesloten is; welke Besien in de Herfst gedroogt en bewaart zynde in het Voorjaar na dat ze van te vooren wat te meuken gestaan hebben, op een goede warme plaats gezaait, en de voortgekome jonge Planten daar na 2 à 3 Jaaren oud geworden zynde, verplant worden.

## § 6.

Het gebruik dat men in de Tuinen van deeze Gewassen maakt is zeer weinig, men plant ze alleen uit Liefbebbery hier of daar op een gevoegelyke plaats in de Tuin, of in de *Bosquets* onder ander wild Gewas.

## § 7.

De Vruchten van de eerste soort worden behalven haare nuttigheid die ze in de Medicyne hebben, veel geagt en gebruikt om 'er een geele en groene Koleur van te maaken. De Geele word van de onrype *Besien*, maar de Groene van de rype gemaakt, welke *Besien* tot dien einde op haar tyd kunnen vergadert en gedroogt worden om dezelve in alle tyden te hebben

## § 8.

Om de geele Koleur te maaken, zoo neemt van de gemelde onrype *Besien*, doet die in een zuivere vergladde Pot, voegt daarby wat water en een weinig *Aluin*, laat het dan op een warme plaats of op een klein Kool-vuur wat weeken, giet 't vogt dan door een Linnen-doeck, zo zult gy een scone geele Koleur hebben.

## § 9.

Om de *Groene Koleur* te maaken, zoo neemt deeze rype

versche *Besien* stampt ze in een Mortier, doet 'er een weinig gepoeijerde *Aluin*, of water waarin *Aluin* gesmolten is, by, en perst het Zap uit, doet zulks vervolgens in Schulp en om te droogen, of anders in een Blaas die men boven digt bind, en ergens op een drooge plaats op hangt, zoo zal 't Zap droog en hard worden. Andere stellen de gestampde Besien, met een weinig Aluin doormengt zynde, eenige dagen lang in eenig zuiver koperen Vat te rotten, en perzen 'er dan 't Zap uit, waar door 't *Groen* ook lieflyker word, en dit is het *Groen* dat men meest overal by de *Droogisten* te koop vind, ohder de naam van *Zap-groen* of *Blaas-groen*, (Frans, *Verd de Vessie*) en voor de Schilders tot Water-vef, en voor Ingenieurs, en andere die Plans maaken, van veel nut en gebruik is.

## § 10.

De Besien van de tweede soort (§ 2. No. 2.) geven op de boven gemelde wyze (§ 8.) geele Verf, als die van de eerste soort, en worden zeer veel gebruikt van de Schilders, en inzonderheid van de Verwers, tot 't geel Verwen van allerlei Stoffen; wordende tot dien einde uit *Provence* daar ze veel groeijen, inzonderheid omtrent *Avignon*, over al verzonden: Men vind dezelve by de Droogisten onder de naam van *Zaad van Avignon*, (Latynsch, *Grana Avinionensia*. Fransch, *Graine d'lexignon*, *Grainette*, *Graine jaune*.)

Van deeze *Besien* word ook 't zoogenaamde *Schyt-geel*, (Fransch, *Stil de Graine*), dat de Olie- en Mignatuur-Schilders veel gebruiken, in Holland en elders gemaakt, op deeze wyze.

## § 11.

Neemt *Cerusse* of *Looi-wit*, wryft dit met water op een Wryfsteen zeer fyn, daarna laat het in de schaduw drooge; dan neemt *Zaad van Avignon* stampt zulks in een Steenen Vyzel met een houten Stamper, en laat het daarna met water in een verglaasde Pot koken tot dat 't ruim een derde verkookt

verkookt is, of tot dat gy ziet dat het vogt mooi geel is, giet het dan door een Linnen-doek, en voegt 'er by een weinig *Aluin*, welk belet dat de *Tinctuur* niet van Koleur verandert. Daar na neemt het gedroogde *Ceruffe* en weekt die, in deéze *Tinctuur*, en maakt 'er een dikke Pap van, kneed die en formeert 'er Brokken van, laat die daar na in de schaduwe droogen, droog zynde, zoo weekt ze weêr in dezelve *Tinctuur*, 2 à 3 maal, naar maate dat 't *Schytgeel* ligter of donkerder zal zyn; agt geevende dat 't zelve elke reis wel droog geworden zy; ook moet de *Tinctuur* by 't weeken heet gemaakt zyn, en men moet zig wagten dat 'er geen Yzer of Staal bykomt, weshalven men een houten Spadel moet gebruiken.

§ 12.

In de Apotheeken van veel Landen, inzonderheid in Hoog-

duitschland, Frankryk, en elders, word 'er uit de rypa Ryn besien een purgeerende Siroop bereid, (*Sirupus domesticus* genoemd), welke zeer gepreezen en veel gebruikt word (*Cachaxia*), voor Waaterzugt, Jigt, Podagra, en andere langduurende en hardnekkige Ziektens: Men neemt 't van 1 tot 1½ Oncen met Vleesch-nat 'sMorgens in, en zulks verscheidemaal als 't noodig is, na 1 à 2 Daagen tusschen pofen. In plaats van de Siroop, kunnen ook de versche of gedroogde Besien in dezelve gebreeken gebruikt worden; van de versche Besien worden 15 á 20 ingenomen, en van de gepulveriseerde, tot 1 Drachma of Greintje; of men maakt een Afkookzel van de versche of drooge Besien, dat men met Zuiker wat verzoeten kan, hier toe neemt 30 tot 50 Besien, naar den Ouderdom en de Natuur des Lyders.

# BESCHRYVING

V A N D E

# SEVEN-BOOM.

§ 1.

**D**it Heester-agtig Gewas word genoemd in 't *Nederduitsch*, Seven-boom. *Savel-boom*. *Latynsch*, Sabina. *Savina*. *Hoogduitsch*, Sieben-baum. *Seven-baum*. *Sade-baum*. *Franfch*, Savenier. *Engelsch*, Savine-Tree. *Daensch*, Seven-boom. *Zweedsch*, Saef-boom.

§ 2.

Twee soorten worden 'er van dit Gewas, welk de nieuw-

ste Botanisten onder 't gellagt van de *Juniperus* stellen, gevonden, als;

1. SEVEN-BOOM, met Tamariscen Blaaden.

*Sabina foliis Tamarisci, dioecordis. C. B. Pin. 487.*

*Boerb. J. A. 2. 207.*

*Sabina sterilis. J. Baub. 1. 288.*

*Sabina. 1. Dodon.*

*Sabina mas. Tab.*

*Sabina vulgarior. Lob.*

*Juniperus foliis inferne adnatis, oppositionibus concate-*

L 1

natis,

natis. *Linn. H. Cliff.* 464. *Hort. Ups.* 299. *Mat. med.*

467. *Roy. Prodr.* 90. *Mas.*

2. SEVEN-BOOM, met Cupresse Blaaden.

*Sabina folio cupressi. C. B. Pin.* 487. *Boerb. J. A.* 2.

207.

*Sabina baccifera. J. Bauh.* 1. 233.

*Sabina 2. Dodon.*

*Sabina foemina. Tab.*

*Sabina genuina baccifera. Lob.*

*Juniperus foliis inferni adnatis, oppositionibus concanatis. Linn. H. Cliff.* 464. *Hort. Ups.* 299. *Mat. med.*

467. *Roy. Prodr.* 90. *foemina.*

By *Tournefort* vind men dit Gewas niet aangeteekent.

De tweede soort is maar een verandering van de eerste.

Daar is nog een verandering van met bonte Blaaden.

§ 3.

Beide deeze soorten groeijen in het wild in de Oosterfche Landen, als in *Griekenland, Candien, Aſien, Tartaryen, Siberien*, en elders, in de Berg-Bofch-agtige plaatzen. Hier te Lande worden ze door de Cultuure voortgezet: Dog de eerste soort is 't meest bekend.

§ 4.

Ze willen in allerlei goede loffe gronden heel wel groeijen, dog beminnen lieft een zandige; willen ook wel in fchaduwagtige Plaatzen aarden; en kunnen alle ongemakken des Winters zeer wel doorftaan.

§ 5.

Ze worden vermeerderd door inlegging of ſteeking der jonge Takken, die in een fchaduwagtige en wat vogtige plaats geftoken wordende, niet bezwaarlyk in een à twee jaaren bewortelen en dan kunnen verplant worden, daar men begeert.

§ 6.

Haar gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt is weinig: Ze worden meest alleen hier of daar in de Tuin geplant uit Liefhebbery: Dog zomtyds plant men 'er op groote-plaatzen, om de verandering van Gewaſſen, laage Heggeng van, die 3 à 4 Voeten hoeg kunnen worden: Ik heb 'er voor deezen zoodaanige gezien die heel bevallig stonden, maar dezelve ruiken zeer onaangenaam, als men ze komt te roeren.

§ 7.

Het gebruik van dit Gewas in de *Oeconomie* is ook weinig: De jonge Takjes klein gefneden en aan de Paarden onder haar voeder te eeten gegeven, geneeft dezelve van de *Droes*, dat is als ze snottig zyn, en de Hoest hebben. Met deeze Takjes de Hokken der Hoenders beroekt, of de Takjes in haar drink-water gelegd, als ze de *Pip* hebben, geneeft haar daar van.

§ 8.

Dit moet ik ten laaften nog aanmerken, dat de Tuiniers haar behooren te wagten om dan dit gewas, zonder onderscheid, aan ieder Vrouws-perzoon te geeven, als ze daarom vraagt, vermids dezelve zomtyds een zeer qualyk gebruik daar van maaken, fchoon 't zelve anders veele nuttigheid heeft, als, om de Stonden kragtig te bevorderen, enz., en de zwangere Vrouwen hebben zig daar voor te wagten. Uitwendig zyn de Blaaden van deeze Boom een dienſtig middel voor allerlei quade fchurft des Hoofds en elders, in verfche ongezoeten Boter of Verkers-reuzel gekookt zynde, of de drooge Blaaden daar meede of met zoete Room gemengt. Het Afkookzel daar van is ook zeer dienſtig, in dezelfde gebreeken, als meede voor vuile voorteerende zee-ten en wonden, voor de Canker en koude Brand.



## BESCHRYVING

V A N D E

## SORBEN-BOOM.

## § 1.

**D**Aar zyn twee soorten van , als Wilde en Tamme , de eerste heet in 't *Nederduitsch* , Wilde Sorben-boom , Lyfter-befie-boom ; Vogels-befie-boom ; Qualster-befie-boom . Haver-Efichen . Berg-Efche . Quitfchen-boom . *Latynsch* , Sorbus Sylvestris , vel aucuparia . *Hoogduitsch* , Wilder Sperper-baum , Meel-baum , Wilde Meel beer-baum , Quitfchen-baum , Eber Efchen-baum , Qualster-baum , Vogels-beer-baum . *Frantsch* , Cormier fauvage . *Engelfch* , Quicken-Tree . *Deenfch* , Roene-beer-Tree . *Zweedsch* , Rum .

De Botaniften noemen dezelve ,

1. SORBUS filvestris , foliis domesticæ similis . *C. B. Pin.* 415.

Sorbus aucuparia . *J. Baub.* 1. 62. *Tournef. Inft.* 634.

*Boerb. J. A.* 2. 243.

Ornus . *Dodon.*

Sorbus sylvestris alpina . *Lob.*

Sorbus foliis pinnatis . *Linn. H. Cliff.* 188. *Flor. suec.* 400. *Mat. med.* 235. *Roy. Prodr.* 272.

De tweede of tamme soort word genoemd in het *Nederduitsch* , Tamme Sorben-boom . Slupper-boom . Sperwer-boom . *Latynsch* , Sorbus fativa . *Hoogduitsch* , Zachma . Sperper-baum . Speyerling . Spor-Aepfel . Sorb-Aepfel . Sper-byren . Smeer-byren . *Frantsch* , Cormier . Sorbier .

*Engelfch* , Servire-Tree . *Deenfch* , Reene-boer-Tree . *Zweedsch* , Tam-Runn .

By de Botaniften heet hy

2. SORBUS fativa . *C. B. Pin.* 415. *Tournef. Inft.* 633.

*Boerb. J. A.* 2. 248.

Sorbus . *J. Baub.* 1. 59. *Dodon.*

Sorbus domestica . *Lob.*

Hier van vind men by *Tournefort* nog verfcheide veranderingen uit de *Hortus Catholicus* aangeteekent , die egter niet verfchillen , als in de gedaante , groote , en koleur der Vrugten , zynde zommige rond , andere langwerpig Peerswyze , min of meer rood , fmaakelyker , enz .

## § 2.

De eerste of wilde soort , doorgaans by ons *Lyfter-befie-boom* genoemd , die middelmatig groot word , groeit op veel plaatzen van Hoog- en Needer-duitschland in het wild , in zand- of fteen-agtige Gronden en bosch-agtige Plaatzen .

De tamme soort groeit meer in het wild , in de warme Landen , als in *Italien* , *Provence* , *Languedoc* , enz . , dog word ook op zommige plaatzen van *Hoogduitschland* in de berg- en bosch-agtige plaatzen , en elders gevonden .

## § 3.

Ze beminnen beide een goede , loffe , lieffte zand-agtige grond , en vreezen geen Winter-koude .

L 1 2

§ 4. Haare

## § 4.

Haare vermeerdering geschied door de Bescien, op die wyze als te vooren van de *Haag doorn* gezegt is; of door Uitspruitzels; of ook door Inlegging der Takken.

## § 5.

Wat aangaat het gebruik deezer Boomen in de Tuinen; men plant de *Lyfter-bescie-boomen* op groote plaatzen, veel in de *Besquets* tusschen ander wild Gewas, of op andere plaatzen van de Tuinen, naast Gragten, Slooten, om haare aangename witte Bloem troffen in de Bloei-tyd, in de May, en inzonderheid wegens de bevallige roode Vrucht-troffen, die in het Na-jaar ryp worden, en dan een fraai gezigt tusschen de groente geeven. Ook plant men 'er wel kleine of smalle Alleés van, in de *Pesquets* of elders, van 10 à 15 Voeten breed, en de Boomen op 10 à 12 Voeten afstand in de Reyen, dewyl ze niet heel groot worden.

## § 6.

Deeze *Bescien* zyn zeer dienstig en worden veel gebruikt om daar meede *Lyfters* en *Kramets-Voogels* te vangen, die dezelve zeer gaarne Eeten, en waar van ze de naam van *Lyfter-bescien* verkreegen hebben. Men moet ze tot dien einde niet al te ryp plukken, om dat ze dan langer duuren kunnen, vallende anders ligtelyk van de Steelen af.

## § 7.

Ik heb reeds in myn Eerste Deel gezegt dat de *Lyfter-vangst* een der Herfst-vermaaken in de Tuinen is, als alle andere vermaaken ten einde gaan.

## § 8.

Wat nu aangaat het nut en gebruik van 'de gemelde tweede soort of de *tamme Sorben-boom*, (§ 1. No. 2.): Men plant dezelve alleen uit Liefhebbery hier of daar in de Tuinen, als meede om de Vruchten, die Tros-wyze voortkoomen, als de *Lyfter-bescien*, en die dikwyls aan de eene zyde

bleek-geel en aan de andere rood zyn; welke Vruchten men, na dat ze op die wyze als de *Mespelen* week geworden zyn, eeten kan, en iets zuur of ryns-agtig, dog niet onaangenaam smaaken. Men bind dezelve tot dien einde boschwyze t'zaamen, en hangt ze in een drooge Kamer op, zoo kunnen ze lang duuren, ze worden ook wel, eer ze week zyn, in Waater opgekookt en tot een Spyze toebereid.

Men maakt 'er ook met Zuiker of Honig een *Confituur* van, als van de *Queén*, op deeze wyze, neemt vier Pond *Sorben*, die byna ryp zyn, zuivert ze van haar Steelen, en neemt 'er de Korls uit, vervolgens kookt ze in genoegzaam Waater tot dat ze byna week zyn; daar na neemt tot drie Pond van deeze gekookte *Sorbe*, twee en een half Pond goede *Zuiker* of *Honig*, kookt het met malkander zagjes tot de consistentie van een dikke Siroop; deeze confituur verwekt Appetyt en sterkt de Maag, en dient inzonderheid voor die, welke aan de Buik-loop, of aan 't braaken zyn.

Uit de Vruchten zoo wel van de wilde als tamme *Sorben*, kan ook, na dat ze wat gestaan hebben te gesten, een goede Brandewyn gedistilleert worden.

Haar Hout is hard en vast, en word op plaatzen daar het veel groeit, van de Schryn-werkers en Draaijers veel gebruikt, is ook goed om te branden.

## § 9.

Behalven deeze voorgemelde zoorten van Sorben, zoo zyn 'er ook nog eenige andere zoorten van Boom-gewassen, die zommige by de Sorben gerekent hebben, weshalven we hier daar van eenige melding doen zullen;

De eerste zóort heet in 't *Nederduitsch*, Berg-Sorben-boom. *Latynsch*, *Sorbus torminalis*. *Hoogduitsch*, Wilder Berg-Sperwer-baum. Eltzen-baum. Eltze-beeren. Adels-Beeren. Efch-Roofel. *Arasfel*. *Franfch*, Sorbier de Montangue. *Alifier*. *Engelsch*, Commun Service-Tree. Sorb.

By de *Botanisten* word hy genoemt:

1. MESPILUS aprī folio sylvestris, non spinosa; sive forbus terminalis. *C. B. Pin.* 454.

Sorbus terminalis, & Cratægus Theophrasti. *J. Baub.* 1. 63.

Cratægus folio laciniato. *Tournef. Inſt.* 633. *Boerb. J. A.* 2. 248.

Cratægus foliis cordatis acutis, laciniis acutis serratis. *Linn. Hort. Cliff.* 187. *Roy. Prodr.* 271.

De tweede soort heet in 't *Nederduitsch*, Wilde Engelfche-Sorben-boom. Roode Berg-Sorben-boom. *Latynsch*, Sorbus. vel Cratægus. Sylvestris anglica. *Hoogduitsch*, Wilder Engelfcher Sperwer-baum. *Fransch*, Sorbier d'Angleterre. *Engelfch*, Ned Chefs-appels. Engelfch wild Service-Tree. Witte Beam-Tree. *Deensh*, Oxel. *Zweedsh*, Oxel.

By de Botanisten heet by :

2. ALNI effigie lanato folio, major. *C. B. Pin.* 452.

Sorbus Alpina. *J. Baub.* 1. 65.

Sorbus sylvestris anglicus. *Pork, Theatr.* 1420. *Raj. Hiſt.* 1459.

Cratægus folio subrotundo ferrato subtus incano. *Tournef. Inſt.* 633. *Boerb. J. A.* 2. 248.

Aria Theophrasti, effigie Alni. *Lob.*

Aria Theophrasti. *vulgo.*

Cratægus foliis ovalibus, inæqualiter ferratis. *Linn. H. Cliff.* 187. *Flor. Suec.* 398. *Mat. med.* 234.

Cratægus foliis ovalibus inæqualiter ferratis, subtus tomentosis. *Linn. Virid.* 43. *Roy. Prodr.* 271.

Cratægus inermis foliis ellipticis ferratis, transversaliter sinuatis, subtus villosis. *Linn. Flor. Lappo.* 199.

De derde soort heet in 't *Nederduitsch*, Virginiſche Sorben-boom. *Latynsch*, Sorbus Virginiana. *Hoogduitsch*, Virginiſche Sorben-baum. *Fransh*, Sorbier de Virginie. *Engelfch*, Service-Tree of Virginie.

Van de Botanisten word hy genoemt :

3. Sorbus virginiana foliis Arbuti. *Breyn. Prodr.* 1. *Herm. H. L. B.* 878. Fig. 699.

Mespilus virginiana, foliis Arbuti lanato folio. *Plukn. Amag.* 248.

Cratægus Virginiana, foliis Arbuti. *Tournef. Inſt.* 633. *Boerb. J. A.* 2. 248.

Mespilus inermis, foliis lanceolatis crenulatis. *Linn. H. Cliff.* 189. *Roy. Prodr.* 271.

§ 10.

De eerstgemelde soort (§ 9. No. 1.), dat een groote Boom word, groeit in *Hoogduitschland*, *Bobemen*, *Oostenryk*, *Italien*, *Zwitserland*, *Frankryk*, *Engeland*, en elders, in de koude Berg- en Bosch-agtige plaatsen.

De tweede soort (§ 9. No. 2.), word ook een taamelyke groote Boom, en in de gemelde Landstreekten op dergelyke plaatsen gevonden, inzonderheid veel in *Engeland*, als meede in de noordlyke Landen.

De natuurlyke groei-plaats van de derde soort (§ 9. No. 3.) is het Landſchap *Virginien* en *Carolina*, in *America*, en word een taamelyk groote Boom.

§ 11.

Ze beminnen alle een goede, vette, lieft zand-agtige Grond, in klei- en andere styve gronden maaken ze weinig voortgang, kunnen onze Winter-koude zeer wel doorstaan, dog worden by ons zeer weinig en niet dan in de Botaniſche Tuinen, en by zommige Kruid-beminnars gezien.

§ 12.

Haare vermeerderig geschied door Uidoopers of doer Inlegging der Takken, of by de Wortel uitgelopen spruiten. Kan ook geschieden door 't zaaijen der Vruchten, zoo als van de *Haagdoorn* gezegt is; als men Vruchten daar van verkrygt, dog die van de derde soort (§ 9. No. 3.) worden by ons zelden behoorlyk typ tot de zaaijing. Men kan ze

ook vermeerderen door Enting of Zuiging op *Haagdoorn* of op *Quee*, dog 't Inleggen of Zaaijen is 't best, dewyl het wasselyker Boomen geeft.

## § 13.

Het gebruik aangaande dat men van deeze Boomen in de Tuinen maakt, de eerste en tweede soort (§ 9. No. 1, 2.) zyn, dewyl het mooie, groote, uitkroonende, lommeragtige Boomen worden, inzonderheid de eerstgemelde soort, heel bequaam tot Alleés op groote plaatzen, die heel cierlyk staan, gelyk ik zoodaartige voor deezen in Duitsehland op verscheide plaatzen gezien heb. Dog hier te Lande ziet men deeze Boom zeldzaam, en niet anders als by zommige Kruid-beminnars, wordende gelyk ook de derde soort (§ 9. No. 3.) alleen uit Liefhebberij en verandering van Gewassen, hier of daar in de Tuinen of in de Bosquets geplant, als meede om de Vruchten: Maar deeze Boomen draagen niet eer, dan wanneer ze wat bejaard geworden zyn, en willen, om Vruchten te verkrygen, niet gesnoet zyn.

## § 14.

De Vruchten of Besien van de eerste soort (§ 9. No. 1.)

of *Wilde Berg-Sorben-boom*, groeijen Tros- of Bosch-wyze, gelyk die van de *tamme Sorben-boom* (§ 1. No. 2.), en zyn na genoeg van dezelfde groote en gedaante, maar haar Kolor is, als ze ryp zyn, grauw-agtig. De Vruchten van de tweede soort zyn ook van diergelyke gedaante, maar wat grooter, en rood van Kolor als ze ryp zyn. Men eet ze beide als ze week geworden zyn, gelyk de *tamme Sorben* (§ 8.), zynde dan aangenaam, ryps-agtig van Smaak. Ik heb de eerste soort van *Berg-Sorben* onder anderen veel gezien en gegeeten tot *Weenen* in *Oostenryk*, waar omtrent ze veel in de Boschen groeijen, en van de Land-lieden in de Herff naar deeze Stad tot verkoop gebragt worden. Men Confyt beide soorten ook, op dezelfde wyze als de *tamme Sorben* (§ 8.)

Het Hout van deeze twee soorten is zeer hard en vast, en word derhalven in die plaatzen daar ze veel groeijen, zeer gaegt en gebruikt van de Draaijers en Schrynwerkers, tot 't maaken van allerlei Huisraaden.

## § 17.

De Vruchten van de derde soort zyn my nog onbekent, alzo die nog nooit gezien heb; en dus niet zekers melden kan.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# SPIRÆA.

## § 1.



Deze Heester word in meest alle Taalen genoemt

Spiræa.

Daar zyn drie soorten van, als:

1. DE SPIRÆA met willige Blaaden, ook *Druifjes wilg* genoemt.

*Spiræa frutex*, foliis fallignis ferratis. *C. B. Pin.* 475.

*Spiræa Theoprafti forte.* *Cluf. H.* 84. *J. Baub.* 1. 559.

*Spiræa*

*Spiræa fativis folio.* *Tournef. Inſt.* 618. *Boerb. J. A.* 2. 238.

*Spiræa folio longiore ferrato, floribus rubris.* *Amm. Rub.* 86.

*Spiræa foliis obtufis lanceolatis ferratis, floribus duplicato-racemofis.* *Linn. H. Cliff.* 191. *Flor. ſuec.* 131. *Roy. Prodr.* 277.

2. DE SPIRÆA met St. Jans-kruid blaaden, ook *Boom-agtig St. Jans-kruid* genoemd.

*Spiræa Hyperici folio, non-crenato.* *Tournef. Inſt.* 618. *Boerb. J. A.* 2. 238.

*Pruno fylveſtri affinis, canadensis.* *C. B. Pin.* 517.

*Hypericum frutenſcens, canadensis.* *Robini.*

*Hypericum arboreſcens. vulgo.*

*Spiræa foliis integerrimis pedunculis ſimplicibus.* *Linn. H. Cliff.* 299. *Roy. Prodr.* 277.

*Hypericum foliis integerrimis umbellis ſeffilibus.* *Linn. Flor. ſuec.* 131.

3. DE SPIRÆA met Waater-Vliers blaaden.

*Spiræa Opuli folio.* *Tournef. Inſt.* 618. *Boerb. J. A.* 2. 238.

*Evonymus virginiana, Ribefil folio, capſulis eliganter bullatis.* *Hort. Honſt.* 1. 169.

*Spiræa foliis incifis angulatis, floribus corymbofis.* *Linn. Hort. Cliff.* 190. *Roy. Prodr.* 277.

§ 3.

De eerste zoort groeit natuurlyk in het wild, in de Bosſchen van *Sijſien*, *Ooſtenryk*, en inzonderheid in de koude noordlyke Landen, in *Tartarien*, *Siberien*, en elders.

De tweede en derde zoort groeit in de Weſt-Indiſche Landſtrecken *Virginien*, *Canada*, en elders. Van de tweede gemelde (§ 2. No. 2) is 'er nog een Meede-zoort die gekerrelde Blaaden heeft, en in Spanjen groeit.

§ 4.

Ze beminnen alle een goede, loſſe, lieſt zand agtige Aarde, en kunnen onze Winter-koude gemaklyk doorſtaan.

§ 5.

Haare vermeerdering geſchied zeer ligt door de Uitloopers, die ze doortgaans overvloedig voortbrengen, inzonderheid de eerste zoort, en daar die ontbreken, door Inlegging der jonge Takken.

§ 6.

Wat aangaat haar gebruik in de Hoven; men plant dezelve, wegens haare mooiſe Bloemen, hier of daar in de Tuinen, op de Rabatten der Bloem-perken, en elders: Ook wel in de kleine *Bosquets* onder ander wild Gewas, inzonderheid de eerste zoort. Men kan van de eerste en de tweede zoort ook laage Scheer-Heggen planten, die fraai genoeg op 't Oog zyn, dog bloeijen als dan niet ſterk.

# BESCHRYVING VAN DE SUMACK-BOOM.

## § 1.

**D**eze kleine Heester-agtige Boom word genoemd in 't *Nederduitsch*, Sumack. Smak. *Latynsch*, Sumach. *Rhus*. *Rhus coriaria*. *Hoogduitsch*, Gerber-baum. Törber-baum. Schling-baum. Sumach. *Franfch*, Sumac. *Engelfch*, Commun or Curriers Sumak. *Deenfch*, Smak. *Zweedsch*, Smak.

## § 2.

Men vind twee zoorten van dit Gewas, als :

## 1. DE GEMEENE SUMAK. †

*Rhus folio Ulmi*. *C. B. Pin.* 414. *Tournef. Inft.* 611.

*Boerb. J. A.* 2. 229.

*Rhus five Sumack*. *J. Baub.* 1. 555.

*Rhus coriaria*. *Dodon.*

*Rhus obfonorum*. *Lob.*

*Rhus foliis pinnatis ferratis*. *Linn. H. Cliff.* 110. *Flor.*

*succ.* 68. *Mat. med.* 150. *Roy. Prodr.* 243.

## 2. DE VIRGINISCHE SUMAK.

*Rhus virginianum*. *C. B. Pin. app.* 517. *Parkinf. Theatr.*

1450. *Id. Tournef. Inft.* 611. *Boerb. J. A.* 2. 229.

## § 3.

De eerste soort groeit natuurlijk in de warme Landen, als in *Italien*, *Spanjen*, *Provence*, *Languedoc*, *Griekenland*, *Candien*, *Sirien*, en elders op ruwe Berg- en Bosch-agtige plaatsen.

De tweede soort groeit natuurlijk in West-Indien, in het Landschap *Virginien*, en word wat grooter als de voorige. Hier van is een Meede-soort, *Rhus angustifolium*. *C. B. Pin.* 414. *Prodr.* 158., die hoofzaakelyk van deeze voorige niet verschilt dan dat ze smaller Blaaden heeft.

## § 4.

Ze begeeren alle eeh gemeene, goede, losse, liefst and-agtige Aarde, en verdraagen onze Winter-koude zeer wel, dog de eerste soort is wat teederder als de tweede, en begeert derhalven een goede, voor scherpe Winden gedekte Stand plaats.

## § 5.

Haare vermeerdering geschied zeer gemakkelyk door de Ultloopers die ze doorgaans in menigte voortbrengen.

## § 6.

Haar gebruik in de Tuinen aangaande: Men plant ze by ons alleen uit Liefhebbery en om de verandering van Gewassen hier of daar op een bequaame plaats in de Tuinen, of in de *Bosquets*, geevende, inzonderheid de tweede of Virginische soort (§ 2. No. 2.), een zeer aardig gezigt, als de Blaaden gevallen zyn, dewyl de Takken, die ruig en bruin-ros zyn, zig als dan met haar takkige gedaante en Koleur, volkomen vertoonen als Hoorns van Hertten, zoo dat men ze op eenige afstand voor niets anders houden zoude.

## § 7. De

§ 7.

De eerste soort van deze Boom is zeer dienstig; en word aan veel plaatzen der warme Landen, inzonderheid in *Spanjen*, sterk gebruikt, van de Leer-Touwers tot het bereiden van Leer, te weeten, de jonge Wortel-Spruiten en Takken, waar toe die veel beeter is als de Schors van de *Eiken-boom*, die by ons en elders gewoonlyk, om dat men die best bekomen kan, gebruikt word: Men zegt dat in *Spanjen* deze Boom tot dien einde op de Velden veel gecultiveert word, ¶met byna even zoo grooten zorg als den Wynstok; wordende de jonge, jaarlyks uit de Wortel-spruitende Takken, by de grond afgesneeden, en gedroogd, vervolgens klein gemaalen, en door geheel *Spanjen* tot de Leer bereiding gebeezyt.

§ 8.

De Blaaden, Vrugten, en Zaaden van deze Boom zyn sterk t'zaamentrekkende, en worden gepreezen voor de Buik- en Roodde-loop, overvloedige vloeijing der Aambeijen, als meede voor de Scorbut. Men maakt 'er tot dien einde een dun Afkookzel van, waar van den Lyder altemets een Glasje vol drinkt. Dit Afkookzel is ook dienstig voor het vuile stinkende Tand-vleesch uit Scorbut ontflaande, het zelve daar meede gewasschen.

§ 9.

Daar is nog een soort van Gewas, dat zommige voor deezen by de Sumak gestelt hebben, dog een byzonder geslagt uitmaakt; wy zullen eger hier eenige melding van doen, wordende genoemt:

SUMAK met Myrte Blaaden.

Rhus Myrte folio *Monspeliaca*. *C. B. Pin.* 414. *Boerb.*

*J. A.* 2. 261. *Hort. Angl.* 64. tab. 20. fig. 1.

Rhus Plinio putata. *J. Baub.* 1. 559.

Rhus sylvestris Plinii. *Dodon.*

Rhus Plinii Myrtifolia *Monspeliensium*. *Lob.*

*Coriaria*. *Linn. H. Clifff.* 462. *Roy. Prodr.* 222.

§ 10.

Dezelve groeit veel in de warme Landen, als in *Provence*, *Languedoc*, *Spanjen*, en elders, zynde een Heesteragtig Gewas.

§ 11.

Bemint een goede, losse, lieft zand-agtige Aarde, en een opene plaats; kan onze Winter-koude niet wel teegenstaan, moet derhalven, in Potten of Bakken geplant staande, 'sWinters in het Oranje-huis voor de Vorst bewaart worden.

§ 12.

Word door Uitloopers of door Inlegging der jonge Takken voortgezet.

§ 13.

In de warme Landen word dit Gewas gebruikt tot 't Leerbereiden; by ons word 't zelve alleen uit Liefhebbery om de verandering van Gewaffen, en om de zeldzaamheid, van zommige Kruid-beminnaars onderhouden.

De Heer *Sauvage* D. M. heeft ontdekt, volgens *Linn. Hort. Upf.* l. c., dat dit Gewas van een Mensch of Dier in 't Ligchaam verkreegen wordende, op wat wyze 't ook geschieden mag, de vallende Ziekte veroorzaakt; 't welk aanmerkelyk is, en tot waarfchouwing dient.

# BESCHRYVING VAN DE SYRINGE-BOOM.

## § 1.



It Heefter-agtig Gewas word genoemt in 't *Nederduitſch*, Syringe-boom. Syringe-Nagel-boom. *Latynſch*, Syringa. Lilac. *Hoogduitſch*, Syringſ-baum. *Frantiſch*, Li-*Engelſch*, Lilac. *Deenſch*, Syringe-Trä. *Zweedſch*, Li-lac.

## § 2.

Drie zoorten worden 'er van dit Heefter-agtig Boom-gewas gevonden, als :

## 1. DE GEMEENE SYRINGE.

*Syringa cærulea*. *C. B. Pin.* 398.

*Syringa flore cærulea*, five Lilac. *J. Baub.* 1. 204.

Lilack. *Dodon.*

*Syringa cærulea luſitanica*. *Lob.*

Lilac. *Mattb. Tournef. Inſt.* 631. *Boerb. J. A.* 2. 221.

*Syringa foliis ovato-cordatis*. *Linn. H. Clifff.* 6. *Hort.*

*Upf.* 6. *Roy. Prodr.* 397.

2. DE SYRINGE UIT PERSIEN, of *Perſiaanſche Jaſmin.*

*Syringa Perſica foliis integris*. *Herm. H. L. Bat.*

Lilac Liguſtri folio. *Tournef. Inſt.* 602. *Boerb. J. A.*

2. 221.

Agem Lilac Perſicum. *Corn. Canad.* 190.

*Jasminum Perſicum foliis non laciniatus*. *Sutb. H. Edimb.*

169.

*Syringa foliis lanceolatis integris*, *Linn. H. Clifff.* 6. *H.*

*Upf.* 6. *Roy. Prodr.* 397.

3. DE SYRINGE UIT PERSIEN, of *Perſiaanſche Jaſmin* met gefnippele Blaaden.

*Syringa Perſica foliis laciniatis*. *Herm. H. L. B.*

Liguſtrum foliis laciniatis. *C. B. Pin.* 426.

Lilac laciniato folio. *Tournef. Inſt.* 602. *Boerb. J. A.*

2. 221.

Agem Lilac Perſicum incifo folio. *Cornut. Can.* 188.

*Jasminum Perſicum foliis laciniatis*. *Sutb. H. Edimb.*

169.

*Syringa foliis lanceolatis integris laciniatiſque*. *Linn. H.*

*Clifff.* 6. *H. Upfal.* 6. *Roy. Prodr.* 397.

## § 3.

De eerſte zoort of *gemeene Syringe* groeit natuurlyk in het wild in de *Ooſterſche Landen*. Daar zyn drie veranderingen van, als met blauwe purper-roode, afch-verwige, en witte Bloemen. Ook heeft men nog twee andere veranderingen, te weten, met geel- en wit-bonte Blaaden.

De tweede en derde zoort, dat maar veranderingen van malkanderen zyn, groeijen in *Perſien*,

## § 4.

Ze willen in allerlei goede, loſſe gronden zeer wel groeijen; beminnen 't vogt, en kunnen onze Winter-koude zeer wel teegenſtaan: Dog de derde zoort is iets teederder als de overige twee.

## § 5. Haar



§ 5.

Haar vermeerderinge geschied gemakkelyk door de Uitloopers, die ze doorgaans in overvloed voortbrengen.

§ 6.

Wat aanbetreft haar gebruik in de Tuinen; men plant de eerste algemeene soort (§ 2. No. 3.) wegens haare sierlyke en aangenaam-riekende, ge-aairde, groote Bloem-trossen, die ze in de May voortbrengen, veel in de Tuinen, in de Bosquets, aan de Sloots-kanten, en op andere bequame plaatsen. Deze Bloemen met andere fraaije Bloemen in de Kamer in een Bloem-pot gezet, maaken een zeer aan-

genaam gezigt, en parfumeerende de Kamer met haare Reuk. Dog zommige Menschen kunnen niet wel over haaren zoeten Reuk, inzonderheid Vrouws-perzoonen.

§ 7.

De tweede en derde soort, die ook purper-roode, maar kleinder sierlyke Bloem-trossen voortbrengen, worden meest alleen in de Bloem-Tuinen, op de Rabatten, en elders, geplant. Men kan 'er ook laage Scheer-Heggen van planten, inzonderheid van de tweede soort, maar dan geeven ze weinig Bloemen.

BESCHRYVING

VAN DE

TAMARISCEN-BOOM.

§ 1.

**D**it altyd-groenende Boom-gewas word geheeten in 't *Nederduitsch*, Tamariscen-boom. *Tamariske*. *Latynsch*, Tamariscus. Tamarix. *Hoogduitsch*, Tamariscken-baum. Tamariscken. *Portz. Fransch*, Tamaris. *Engelsch*, Tamariske. *Deenssch*, Tamarisk. *Zweedisch*, Tamarisk.

§ 2.

Daar zyn twee zoorten van dit Gewas, als:

1. DE DUITSCHE TAMARISKE.

Tamarix fructifosa folio crassiore, five germanica. *C. B.*

*Pin.* 485.

Tamarix germanica, five minor, fructifosa. *J. Baub.* 1. 351.

Tamarix. *Dodon.*

Tamarix germanica. *Lob. Tournef. Inff.* 661. *Boerb.* *J.*

*A.* 2. 257.

Tamarix floribus decandris. *Linn. H. Cliff.* 112. *Roy:*

*Prodr.* 436.

2. DE FRANSCH TAMARISKE.

Tamarix altera, folio tenuiore, five gallica. *C. B. Pin.*

485.

Tamarix major five arborea Narbonensis. *J. Baub.* 1.

351.

Tamariscus Narbonensis. *Lob. Tournef. Inff.* 661. *Boerb.*

*J. A.* 2. 257.

Tamarix floribus pentandris. *Linn. H. Cliff.* 111. *Roy:*

*Prodr.* 436.

*Tamarix pedunculis nudis, floribus pentandris. Linn. H. Upf. 69. Mat. med. 154.*

## § 3.

De eerst zoort of *Duitsche Tamariske* groeit op veel plaatsen van *Hoogduitschland*, voornaamelyk omtrent de Rivieren de *Donauw*, de *Rbyn*, de *Iber*, de *Leck*, enz.; in het byzonder word die zeer veel gevonden in het Aarts bisdom *Salsburg*.

De *Fransche Tamariske* groeit in de warme Landen, als in *Provence*, *Languedoc*, *Spanjen*, *Italien*, *Griekenland*, en elders meer; en deeze zoort word doorgaans grooter en boom-agtiger als de eerste zoort, die veelyds klein en heester-agtig blyft, hoewel ze op zommige plaatsen ook vry groot en boom-agtig worden.

## § 4.

Ze beminnen beide een gemeene, goede, losse, lieft zand-agtige onbemeste Aarde, en kunnen onze Winter koude vry wel teegenstaan, hoewel de *Fransche* zoort, iets gevoeliger is, en derhalven op een goede warme plaats moet gefelt worden, wil egter veelyds by ons nog beeter groeijen als de *Duitsche* zoort.

## § 5.

Haare vermeerdering geschied door *Uitloopers*, of door *Inlegging* der jonge *Takken*, welke men vervolgens niet

voor het tweede of derde Jaar van de ouden afneemen moet, dewyl ze langzaam *Wortels* maaken.

## § 6.

Men plant ze doorgaans maar alleen in de *Tuinen* hier of daar waar het gevoeglyk is, uit *Liefhebbery* en om haar geduurige niet onaangename groente, en men kan 'er kleine *cierlyke Scheer-heggen* van teelen.

## § 7.

Het *Hout* dat heel hard is, word in die *Gewesten* daar het veel groeit, tot allerlei *Draai- en ander klein cierlyk werk* gebruikt.

## § 8.

Dit *Gewas* heeft ook zyne nuttigheid in de *Geneeskunde*, de *Schors* (inzonderheid van de *Wortels*), het *Hout*, en de *Blaaden* zyn *adfringeerende*, en worden inzonderheid gepreezen voor de *verstopping* in de *Ingewanden* en daar uit voortkomende gebreeken, als *Hypochondry*, *Wind- en Waater-zugt*, enz. Men maakt 'er tot dien einde een *Decoctie* van, welke ook dienstig is voor *vuil Tand-vleesch*, daar meede gewasschen wordende. Men zegt dat een *Hypochondriake* groote baat voor zyn ongemak vind, als hy by *continuatie* (want voor eenmaal zoude 't niets kunnen uitwerken) uit *Beekers* drinkt; die van dit *Hout* gemaakt zyn.

## BESCHRYVING

V A N D E

## TAXIS-BOOM.

## § 1.

**D**eze altyd-groene Boom word genoemt in 't  
*Nederduitſch*, Taxis-Boom. *Iben-boom*. *La-*  
*tynſch*, Taxus. *Arbor mortis*. *Hoogduitſch*,  
 Eiben-baum. *Taxus-baum*. *Frantiſch*, *If*. *Engeliſch*, *Gray*.  
*Badger*. *Deenſch*, Eiben-Tree. *Zweedſch*, *Id*. *Barrind*.

## § 2.

Daar is maar een zoort van, wordende by de Botaniften  
 genoemt :

*TAXUS*. *C. B. Pin*. 505. *J. Baub*. 1. 241. *Dodon*.  
*Lob. Tournef. Inſt*. 589. *Boerb. J. A*. 2. 208. *Linn*.  
*H. Cliff*. 464. *Flor. ſuec*. 301. *Roy. Prodr*. 87. *Hall*.  
*Helv*. 146. *Mas & Femina*.

Dog 'er is ook nog een verandering van, die bonte Bladen  
 heeft, maar deze ziet men zeldzaam, en niet anders als by  
 de Liefhebbers van bonte Gewaſſen, hoewel ze niet heel  
 fraai maar bleek-bond is.

## § 3.

De *Taxis* groeit natuurlyk in de Boſch- en koude Berg-  
 agtige plaatzen van *Zwitſerland*, *Italien*, *Frankryk*, *Span-*  
*jen*, *Griekenland*, ook hier en daar in *Hoogduitſchland*, *En-*  
*geland*, en elders; kan een vry groote Boom worden, maar  
 groeit langzaam. By ons word hy nergens in het wild ge-  
 vonden, maar veel door de cultuur voortgezet, tot 't gebruik  
 der Tuinen.

## § 4.

Dezelve bemint van natuur een goede, vette, loſſe, wel  
 bemeste, lieft zand-agtige, en wat vogte, dog geen natte  
 grond; kan onze Winter-koude heel wel teegenſtaan, dog  
 in zeer ſtrengre winters gebeurt het wel dat hy doot vrief,   
 inzonderheid wanneer hy nog jong is, en niet zeer voor  
 ſcherpe winden gedekt ſtaat; gelyk nog onlangs in de ex-  
 traordinaris ſtrengre winter van het Jaar 1740 veele ſchoone  
 Heggen en Pyramiden van deeze Boom, in de Nederlanden  
 en elders het leeven door de ſterke vorſt verlooren hebben.

De winden zyn aan dezelve grootelyks nadeelig, waar  
 door ze zeer in de groei belemmert word.

## § 5.

Dezelfs vermeerdering geſchied door Steeking van een-  
 jaarige jonge Schreuten met een weinig tweejaarig Hout van  
 onder, of ook zonder dat, *Rey-wyze*, in een goede, los-  
 ſe Aarde, en op een wat beſchaduwde plaats, (verſtaat hier  
 door wanneer ik hier en elders van een beſchaduwde of  
 lommeragtige plaats ſpreeke, zoodaanig een, die juift niet  
 geheel van de Zon ontbloot, en nog minder van booven  
 door ander gewas overdekt is, maar zoodanig een, die  
 door Boomen of Boſſchen voor de ſterkſte Middags-zon be-  
 ſchaduvt is, inwoegen dat de Stekken hoofdzakelyk alleen de  
 Morgen- en Avond zon genieten); zorg dragende, om den  
 grond by droogte altemets eens in de Avondfond wel te

Oo

bevog-

bavogtigen: Maar men moet tot deeze Stekken geen andere Takken of Scheuten verkiezen, als die regelmatig opgroeijen, en in de ronte met Blaaden en Takjes bezet zyn, dewyl de Stekken van de gewoonlyke Takken, wiens Blaaden en Takjes plat of veer-wyze voortkomen, nooit regt opwaarts, maar zydwaaarts en slenterig groeijen, en derhalven niet bequaam zyn, om daar van cierlyke Heggen, en nog minder Pyramiden te formeeren.

## § 6.

Men kan de Taxis ook van Zaad voortteelen, maar dewyl dit wat langzaamer toegaat als 't steeken; ook de jonge voortgekome Boomtjes dikwyls door sferke Winter-koude, indien ze niet geheel doodt vriezen, egter zoodaanig gekenkt worden, dat ze slegt Gewas maaken, en dus zeer langzaam groot worden; ook uit 'r Zaad verschillige soorten, zoo aangaande de groei der Boomen als de grootte en Kóleur der Blaaden, voortkomen, derhalven zoo word de Zaaijng zeer zelden gedaan, ten minsten by ons. Edog wil men ze van Zaad voortteelen, zoo moeten de Bessien, die alleen maar aan de *Vrouwelyke soort* groeijen, en by ons ryp worden, in het Voor-jaar, na dat ze de Winter over in vogig zand te meuken gestaan hebben, in een goede grond, op een Bed in Greppels, een Duim diep gezaait worden, in agt neemende, den grond by droogte altemets te bevogtigen, en vervolgens de opgekome jonge Boomtjes van 't Onkruid te zuiveren, dewelke daar na, 2 à 3 Jaaren oud geworden zynde, op andere Bedden, in Reyen, 1½ á 3 Voeten van maldander verplant worden, om ze aldaar te laten opgroeijen ter tyd toe dat men ze elders in Tuinen, tot 't Tuin-gebruik, noodig heeft, het zy tot Heggen of Pyramiden; dezelve inmiddels tot de begeerde gedaante allengkens, door Snoeiing met 't Mes en Knipping, gewennende.

## § 7.

Deeze Taxis-boom word in de Plaazier-Tuinen zeer veel

gebruikt, om daar laage en hooge Scheer-heggen en Pyramiden van te planten, die, als ze wel behandelt en wel onderhouden worden, zeer fraai staan: Wordende deeze Scheer-heggen van veele, weegens haare bevalligheid en altyd-duurende groente, als meede dewyl ze zeer digt begroeijen, met reeden voor de fraaiste van alle Heggen gehouden, dewelke zoo wel als de Pyramiden in goede gronden, tot 12 à 16 en meer Voeten hoogte opgroeijen kunnen.

Tot planting deezer Taxis-Heggen verkieft men doorgaans zoogenaamde *Taxis-Veeren*, zynde jonge Taxis-boomen, van verschillige ouderdom, en dus van verschillige grootte en breette, die door onze Enteniers van jongs op tot de platte gedaante, door Scheering, gewent zyn, gelyk we zoo eeven (§ 6.) gezegt hebben; waar door men veel rasser in staat is, om een goede gestootene Taxis-Heg te verkrygen, als door 't Steeken, der Takken op dezelfde plaats. Deeze Taxis Veeren worden op een digter of verder afstand gestelt, naar maate dat ze groot of uitgebreid zyn, namelijk zodanig, dat de Takken by de planting malkander roeren, welke afstand dus verschillig is, als van 2, 3 à 4 Voeten: Zynde het raadzaam om tot Heggen, die hoog zullen worden, groote Veeren te verkiezen, om dus zyn oogmerk zoo veel te eerder voltooit te zien, te meer, dewyl de *Taxis* wat langzaamer aangroeit als veele andere Gewassen, hoewel in een goede, losse, vette Grond, en op een goede Standplaats dezelve schielyk genoeg groot word. Dog by deeze Boomen heeft men doorgaans geen Latwerk noodig, gelyk tot andere Heggen, om ze vast te doen staan, en de Takken daar aan te leiden, dewyl ze van zelfs steevig genoeg groeijen, en zig gewillig naar de platte gedaante schikken.

## § 8.

Geen Boom-gewas is bequaamer als dit, om 'er Pyramiden van allerlei fraaije gedaantens van te formeeren, als zulks van de jeugd des Booms af geschied (§ 6). Ook kan een geschikte

geschikte Hovenier in deeze Heggen, dewyl ze zeer digt begroeijen, en de Blaaden klein zyn, allerlei Figuuren uitknippen; gelyk ik zoodanig een Heg op ZYN HOOGH, *des Princen van Oranjen, Erfstadhouders*, enz., Luft- en Jagt-plaats, het *Loo* in Gelderland, gezien heb, waar in, door de Hovenier, een vertoning van een Jagt heel konstig uitgesneden was; maar zoodanige Heggen zyn moeizaam te scheeren, en vereiffchen Jaarlyks een geschikten Snoeijer, anders zyn ze haast bedorven, en de afgebeelde Figuuren worden *monstreux*, en onaangenaam op 't gezigt voor kenners.

Voor deezen plagte men van deeze Boom Figuuren van allerlei Beesten te formeeren, als By voorbeeld, Leeuwen, Pauwen, Haanen, en ik weet niet wat al voor Schepzels, gelyk men nog op veel plaatsen in gemeene Tuinen ziet, maar deeze Figuuren geeven aan een nauwkeurig Oog doorgaans meer een *monstreux* onaangenaam gezigt als veel fraaiheid, te meer dewyl ze doortgaans van onkundige geknipt en gefigureert worden.

§ 9.

Deeze Heggen en Pyramiden, enz., worden doorgaans maar eens in het Jaar gefchooren, na den eerften Schot in Juny; moettende men daar meede niet te lang wagten, nog ook te vroeg beginnen, dewyl in het eerste geval de Heggen en Pyramiden, inzonderheid als die fraai gefigureert zyn, te veel verwilderen en daar na niet gemaklyk weer in haar behoorlyke Figuur kunnen gebragt worden. Daar in teegen in het tweede geval, dezelve al te vroeg geknipt wordende, zoo wassē ze in dezelfde Zomer weederom al te sterk uit, en maaken een slegte vertooning in een tyd wanneer men alles wenfcht cierlyk te zien; behalven nog dat ze daar door ook verwilderen. Tot 't scheeren dient, zoo veel 't mogelyk is, een Regenagtige tyd te wagt genomen te worden, om dat anders by heet weêr de uiterfte geknipte Takjes verdorren, en daar door den groei beletten.

§ 10.

Wyders zoo is het, om goede jonge Taxis-Heggen te formeeren, of de oude Heggen en Pyramiden altyd in goede order te onderhouden, noodzaakelyk, dat men de rept opschietende Spil-scheuten, die dikwyls hier of daar sterf uitschieten, niet verzuimt digt by haaren oorsprong weg te snyden, inzonderheid aan de jonge Boomen, die ook doorgaans de meeste Spillen voortbrengen; want dit niet in agt genomen wordende, zoo zal men van de jonge Taxis-boomen geen cierlyke digte Heggen kunnen maaken; en de bejaarde zullen daar door t'eenemaal verwilderen en onaanzienlyk worden: Zynde het aanmerkelyk dat deeze Spil-scheuten meer aan deeze Boomen groeijen, als die van Stek gequeekt zyn, als uit de van Zaad geteelde.

§ 11.

Men kan met deeze *Taxis* ook kleine Cabinets, Triomphboogen, Prieelen, opene zit-plaatzten, *Niches*, enz., bekleeden die zeer fraai staan, als ze wel onderhouden worden; maar tot *Berceaux*, die van booven digt geflooten zyn, dienen ze niet, dewyl ze dan van binnen verfterven, en de dorre Takken van binnen de *Berceaux* een slegte vertoning maken. Hoewel dit met de meeste Gewaffen die digt befloten groeijen, aldus gebeurt.

§ 12.

In zommige Gewesten van Engeland, Frankryk, en elders, plant men 'er kleine Aleés van, die heel fraai staan; maar dit ziet men hier te Lande niet, dewyl onze Lugt te scherp en koud voor de Taxis geagt word, om hoog en uitkroonende te groeijen, hoewel ik hier en daar enkele *Taxis-boomen*, op lommerige, voor winden gedekte plaatsen staande, en zonder cultuur groeiende, gezien heb, die vry groot en uitgebreid van Kroon waaren, zoo dat ik oordeele, dat als men diergelyke gemelde Aleés begeerde te hebben, men deeze Boomen maar met een goede Mantelling behoefde te voorzien, mits dat de grond teffens bequaam

zy; en hier toe zoude die welke van Zaad gequeekt zyn 't beste oordeelen, dewyl die buiten alle twyffel grooter kunnen groeijen als die van Steeken of Inleggen voortgeteeld worden. Edog in plaats van deeze *Taxis* tot Alleés, verkieft men in Neder- en Hoog-duitschland veeltyds *Denne* en *Pyn-booman*, die, als ze wel groeijen, een even goed en aangenaam gezigt maaken, en ook wel genoeg groeijen willen als de grond maar bequaam is.

## § 13.

Nu nog iets van 't voornaamste Oeconomische gebruik deezes Booms. Het Hout van de *Taxis* is geel-agtig-ros van Koeur, en doorgaans met veele aderen doorgroeit, zeer hard en vast, en geen Wormen onderheevig, en derhalven zeer langduurende, weshalven het van de Schryn-werkers, Draaijers, en Muficaalsche Instrument-makers veel geagt word, tot 't maaken van sierlyk ingelegde Cabinet-, Tafel-, en andere werken, Doozen, Fluiten, Hautbois, enz. De Ouden maakten daar Boogen van, waar van *Virgilius* aldus zingt:

*Iturcos Taxi torquentur in Arcos.*

Men heeft by ons teegenwoordig veel de gewoonte, uit de dunne, droge en regte Stammen van 2 à 2½ Duim dikte, Wandel-stokken te doen draaijen, die, als ze wel gedraait, en glad gemaakt zyn, zeer fraai staan, door dien ze zeer geadert en gevlamt zyn, wegens de Oest-plaatzen, waar de Takken gezeeten hebben, inzonderheid als ze door de konst des Draaijers, na het draaijen, wat bruinagtiger en

glanzend gemaakt zyn; dog deeze Stokken zyn doorgaans wegens de veele Oesten niet sterk, en kunnen geen buiging of gewelt verdraagen, zoo dat ze geenzins dienen voor een *Corporaal* om 't Ligchaam van een hongerigen *Soldaat* met te zalven; dog het dikke Hout is sterk en buigzaam, maar niet zoo zeer geadert.

## § 14.

De Ouden hebben niet alleen dezen geheelen Boom, maar ook deszelfs Schaduwe voor zeer ongezond en zelfs voor vergiftig gehouden, zoo wel voor Menschen als Dieren, die derhalven *Arbor mortis*, *Arbor virefa* van zommige genaamt is; welke hoedaanigheid men egter by ons niet bevind. De kleine roode Befien deezes Booms, die vies-zoet fmaaken, worden zelfs dikwyls van de Kinders zonder schaa-de gegeeten; gelyk ik die voor deezen zelfs veelmaalen zonder hinder geproeft heb; maar ik heb nooit gehoord dat iemand in onze gewesten nadeel van de schaduwe deezes Booms geleeden heeft. Moogelyk dat deeze venynige Eigenschap alleen plaats heeft in de warme Landen, zoo ze niet geheel verdigd is: Aanmerkelyk is het geen *Suetonius* schryft, dat den Keizer *Claudius Nero*, 't Romeinse Volk door een opentlyk schriftelyk Gebod vermaand en verwittigt heeft, dat 'er tegen de beet van de venynige Slangen en Ad-ders niets beeter was dan 't sap van deeze *Taxis-boom*. Dog het zal hiervan genoeg gezegt zyn, gaande al verder tot de verhandeling van een ander Gewas over.

# BESCHRYVING

## VAN DE

# TROMPET-BLOEM.

## § 1.

**D**it Heester-gewas word genaamt in 't *Nederduitsch*, Trompet-bloem Indiaanfche of Americaanfche Jasmyn. Schaarlaken Jasmyn. Americaanfch Klimop. *Larynfch*, Bignonia. *Hoogduitsch*, Indianifcher rother Jasmyn. *Franfch*, Jafmin d'Jnde.

## § 2.

Daar zyn verfcheide zoorten van, als

## 1. DE RODE TROMPET-BLOEM, met Effche Bladen.

*Gelfeminum Indicum flore phoeniceo. Ferr. Flor. Cult.*

*Bignonia americana fraxini folio, flore amplis phoeniceo.*

*Tournef. Inft. 164. Boerb. J. A. 1. 310.*

*Gelfeminum hederaceum indicum. Cornut. Canad. 102. tab. 103.*

*Bignonia foliis pinnatis, foliolis incifis, geniculis radicatis. Linn. H. Clifff. 317. Hort Upf. 178. Roy.*

*Prodr. 289.*

## 2. DE GEELE TROMPET-BLOEM, met Effche bladen.

*Clematis peruviana, digitals flore, folio fraxini. Herm.*

*Prodr. 324. Plukn. Phyt. 162. fig. 4.*

*Bignonia arbor, flore luteo, fraxini folio. Plum. Spec.*

*5. Tournef. Inft. 164.*

*Bignonia foliis decompositis, foliolis incifis, articulis cirrhiferis. Linn. H. Clifff. 317. Roy. Prodr. 290.*

## 3. DE GEELE KLIMMENDE ALTYD GROENENDE TROMPET-BLOEM.

*Gelfeminum five Jasminum luteum odoratum virginianum scandens, fempervirens. Park. Theatt. pag. 1465. tab. 1465. Catesb. Hift. nat. Carol.*

*Bignonia foliis ovato-lanceolatis conjugatis integerrimis. Roy. Prodr. 290.*

## § 3.

Deeze Gewaffen groeijen natuurlyk in *Virginien* en *Canada*, enz.

## § 4.

Dezelve beminnen een goede loffe, wat vogtige grond, en een goede warme fland-plaats, tegen een muur of flaket; edog verdragen onze Winter-vorft bezwaarlyk, inzonderheid de twee laatft gemelde zoorten, weshalven dezelve des Winters daar tegen met Stroo of Matten, en op de wortel met lange Paarde-mefft, moeten gedekt worden, als men ze buiten Huis overwinteren wil.

## § 5.

Dezelve worden vermeerdert door inlegging der jonge Takken, of door Steeking, in de maand April of May.

## § 6.

Men plant dezelve alleenlyk om haar aardige Bloemen, inzonderheid de eerftgemelde zoort, welkers Bloemen fraai rood zyn. Daar zyn nog eenige zoorten meer van dezee Gewaffen, maar we zullen ons hier vergenoegen de gemelde drie, als de voornaamfte of meeft bekendfte, opgenoemt te hebben.

# BESCHRYVING VAN HET VERF-LOOF.

## § 1.

**D**it Heefter-agtig Boom-gewas word genoemt in 't *Nederduitsch*, Verf-loof. *Lat.* Cotinus. *Coccygia.* *Hoogduitsch*, Färblaub. Färberbaum. Gelb Breßilgenholtz. *Fransch*, Fustet. *Roso scotano.* *Engelsch*, Fustet-Tree. *Deensh*, Fustet-Tree. *Zweedsch*, Fustet-treed.

Men vind maar een soort van dit Gewas, dat by de Botanisten genoemt word.

*Cotinus Matthioli.* *C. B. Pin.* 415.

*Coccygia*, five *Cotinus putata.* *J. Baub.* 1. 494.

*Coccygia Theophrasti.* *Lob.*

*Cotinus coriaria.* *Dodon. Tournef. Inß.* 610. *Boerb.* *J. A. 2.* 228.

*Cotinus foliis obversè ovatis.* *Linn. H. Cliff.* 111. *Roy. Prodr.* 243.

## § 2.

Deeze Boom of Heefter, die doorgaans niet over de 8 à 12 Voeten hoog word, groeit natuurlyk, in de Bosch- en Berg-agtige plaatzen van *Frankryk*, *Italien*, *Spanjen*, als meede van *Boebeemen*, *Ooßerwyk*, *Ongeryen* en elders.

## § 3.

Wil in allerlei goede losse gronden zeer wel groeijen, dog bemind lieft een zandige; kan onze Winter-koude vry wel tegenstaan, maar geen strenge vorst, inzonderheid als die nog jong is, en voor de scherpe Winden niet wel gedekt

staat; weshalven men hem een goede, warme, voor winden bevyde stand-plaats geeven moet; dog meest word hy by ons van de Liefhebbers in Potten gecultiveert, om hem 's Winters in het Orange-huis te bewaren.

## § 4.

Deszelfs vermeerdering geschied door inlegging der jonge Takken; welke Inleggers, na dat ze genoegzaame Wortels gemaakt hebben, dat doorgaans in het eerste Jaar gebeurt, en moet plaatzen daar ze zullen blyven doorgroeijen; wilstende dezelve niet gaarne bejaard, en als ze groote Wortels hebben, verplant zyn, als wanneer ze bezwaarlyk groei vatten.

## § 5.

Het gebruik dat men van deeze Heefter in de Plazier-Tuinen maakt, is, dat men dezelve hier of daar op bequaame plaatzen van den Tuin, of in de *Bosquets* plant, om de verandering van Gewassen, en om zyn aardige, groote, rood-agtige Bloem-Trossen, die zig als in een groote hairige Plum, uit een meenigte kleine roode Bloemtjes bestaande, vertoonen; dog hy bloeit zelden voor dat bejaard geworden is.

## § 6.

De Schors en het Hout van deeze Heefter word van de Verwers tot 't Geel verwen, en de Wortel tot 't rood en feuillemort verwen gebruikt, en tot dien einde overal verzonden. Ook gebruiken de Leer-Touwers in die Landen daar



daar deeze Heefter veel groeit, de Blaaden en jonge Takken tot het bereiden van het Leer.

§ 7.

Het dikke Hout van deeze Boom is zeer hard, en goud-

geel van Koleur, weshalven het zeer geagt word van de Cabinet-makers, Draaijers, en andere, tot 't maaken van fraaije ingelegde Cabinet-, Tafel-, en andere werken, te weeten, in die Landen daar het zelve veel groeit, ofte ligtelyk te bekomen is; zynde by ons niet zeer bekend.

# BESCHRYVING

V A N D E

# V I O E R N E.

§ 1.

**D**eeze Heefter-agtige Boom word genoemt in 't *Nederduitsch*, Vioerne. Kleine Effche. *Lattynsch*, Viburnum. *Lantana*. *Hoogduitsch*, Schlingbaum. Kleiner Mehbaum. *Fransch*, Viorne. *Engelsch*, Wayfaring-Tree. *Deenssch*, Viorne. *Zweedsch*, Vioerna.

Daar is maar eene Europifche zoort van dit Gewas, welke van de Botaniften genoemt word:

Viburnum. *Matthioli C. B. Pin.* 217. *Tournef. Infl.* 607. *Boerb. J. A.* 2. 224.

Lantana vulgo, aliis Viburnum. *J. Bauh.* 1. 557.

Lantana. *Dodon.*

Viorna, vulgi Gallorum. *Lob.*

Viburnum. *Linn. H. Cliff.* 109.

Viburnum foliis cordatis, acute crenatis venosis, subtus tomentosis. *Linn. Virid. Cliff.* 25. *Hort. Upf.* 68.

*Roy. Prodr.* 242.

§ 2.

Dit Gewas, welk een kleine Boom worden kan, groeit natuurlyk in het wïld in veele Gewesten van *Hoog-duitsch*-

*land*, *Boebeemen*, *Ongarijen*, *Oostenryk*, *Zwitzerland*, *Frankryk*, *Italien*, *Engeland*, en elders meer, in de Heggen, Kreupel-, inzonderheid Doorn-bosfchen, en op andere ruwe, dorre plaatzen.

Daar is ook een verandering van met bonte Blaaden, welke van de Liefhebbers van bonte Gewaffen gecultiveert word; maar is niet zeer fraai bont.

§ 3.

Bemint een gemeene, losse, lieft zand-agtige, drooge grond, en kan alle ongemakken des Winters gemakkelyk verdraagen; loopt met zyn Wortel wyt onder de grond voort.

§ 4.

Deszelfs vermeerdering gefchied door Uitloopers, Inlegging der jonge Takken, welke binnen een Jaar genoegzaame Wortels maaken, en daar na verplant worden in de Entery, om 'er jonge Stam-boomtjes van te queeken, of elders daar men begeert.

Men kan ze ook wel door het Zaad aanqueeken, 't welk gefchied door middel van de in de Herft ryp geworden zynde Befien in zand te meuken te zetten, en vervolgens in het Voor-jaar in een goede, losse grond te zaaijen, en

de opgekomen jonge Planten, 1 à 2 Jaaren oud zynde, te verplanten: Maar dit word zelden gedaan, dewyl het wat langzaamer en met meer moeite geschied als 't Inleggen.

## § 5.

Het gebruik dat men van deeze Heester in de Tuinen maakt, is weinig; men plant ze zomtyds in de Bosquets, aan de Sloots- en Gragts-kanten, en elders, alleen om de verandering van Gewassen; maakende ook geen onaanname naam gezigt tusschen ander Gewas, inzonderheid in de Bloeytyd, in de May, weegens de mooie, witte, en groote Bloem-Trosschen die dezelve voortbrengt, en de Vruchten die daar op volgen, welke eerst groen zyn, maar in het Naa-jaar rood, en ten laaften zwart worden.

In die Gewesten daar ze van zelfs in het wild groeijen, doet men zoo veel moeite niet om ze te queeken, maar men haalt de noodige jonge Boomtjes tot de planting, van daar men ze in het wild vind.

## § 6.

De jonge Takken van deeze Heester zyn zeer taai en buigzaam, en kunnen derhalven gebruikt worden op die wyze als de wilge Teenen, tot binding van allerlei dingen.

## § 7.

Men zegt, dat de Schors van de Wortel deezer Heester gestampt, en daar na een tyd lang onder de Aarde, of in broeiende Mest begraven wordende om te rotten, vervolgens met Waater gekookt, een Lym uitleevert, bequaam voor de Liefhebbers, om daar meede Vogels te vangen.

## § 8.

Daar zyn nog eenige zoorten van vreemde *Viburnum's*, deeze behooren tot de Bloem-tuin, om dat ze meest om de Bloemen gecultiveert worden.

# BESCHRYVING VAN DE VLIER-BOOM.

## § 1.

**D**eeze Heester-agtige Boom heet in 't *Nederduitsch*, Vlier-boom. Vlier. Vlaar-boom. Vlier boom. Holder-boom. *Latynsch*, Sambucus. *Hoogduitsch*, Holder-baum. Holder. Hollunder. *Franfch*, Sureau. Sufeau. *Engelfch*, Elder-Treé. *Deenfch*, Hyld-Tree. *Zweedsch*, Fläder-Traed. Fläder.

## § 2.

Verscheide Zoorten van *Vlier* worden 'er gevonden, als:

## 1. GEMEENE VLIER.

Sambucus fructu in umbella nigro. *C. B. Pin.* 456.

*Tournesf. Inst.* 606. *Boerb. J. A.* 2. 223.

Sambucus vulgaris. *J. Baub.* 1. 544.

Sambucus. *Dodon. Lob.*

Sambucus

Sambucus caule perenni ramofo. *Linn. H. Cliff.* 109.  
Sambucus caule arboreo ramofo, floribus umbellatis. *Linn.*  
*Flor. suec.* 69. *Mat. med.* 148. *Roy. Prodr.* 243.

2. VLIER, met groenagtige of witte Befien.

Sambucus fructu in umbella viridi. *C. B. Pin.* 456.  
*Tournef. Inft.* 606. *Boerb. J. A.* 2. 223.

Sambucus fructu albo. *Lob.*

3. BERG-VLIER, met roode Befien.

Sambucus racemofa rubra. *C. B. Pin.* 456. *Tournef.*  
*Inft.* 606. *Boerb. J. A.* 2. 223.

Sambucus racemofa acinis rubris. *J. Baub.* 1. 551.

Sambucus fylveftris. *Dodon.*

Sambucus montana racemofa. *Lob.*

Sambucus caule arboreo ramofo, floribus racemofis. *Roy.*  
*Prodr.* 243.

4. LAAGE VLIER, of *Hadig*.

Sambucus humilis, five Ebulus. *C. B. Pin.* 456. *Tour-*  
*nef. Inft.* 606. *Boerb. J. A.* 2. 223.

Ebulus five Sambucus herbacea. *J. Baub.* 1. 456.

Ebulus. *Dodon. Lob.*

Sambucus caule herbaceo fimpliciffimo. *Linn. H. Cliff.*  
110. *Virid. Cliff.* 25. *Flor. suec.* 251. *Mat. med.* 149.  
*Roy. Prodr.* 243.

§ 3.

De eerfte zoort is de gemeenfte en bekendfte; dezelve  
groeit zoo wel in *Neder-* als *Hoog-duitschland*, *Frankryk*,  
*Italien*, *Engeland*, enz., veel in de Heggen, omtrent de  
Huizen, op fchaduwagtige vogte plaatzen.

Daar zyn twee veranderingen van, als de eerfte met geel-  
bonte Blaaden, en de tweede met gefnippelde Blaaden,  
doorgaans *Vlier met blaaden als Peterselie* genoemd; maar  
deze zyn zeldzaam, en worden niet anders gevonden als  
by de Liefhebbers van verandering van Gewaffen

De tweede gemelde zoort (§ 2. No. 2.) is ook maar een

verandering van de eerfte en daar van niet onderscheiden,  
dan dat ze witte of groen-agtige Befien voortbrengt, maar  
men ziet ze zeldzaam.

De derde zoort (§ 2. No. 3.) groeit in *Hoogduitschland*,  
*Zwitzerland*, *Lotharingen*, *Frankryk*, en elders in de Berg-  
en Bosch-agtige plaatzen, dog zeldzaam.

De vierde zoort (§ 2. No. 4.) word groeiende gevonden  
in *Hoog-* en *Neder-duitschland*, *Frankryk*, en elders, in  
vogte, onbebouwde gronden, naast de Weegen: Het is  
een Kruid-agtig Heefter-gewas, dat maar 2 à 3 Voeten hoog  
groeit. Daar is een Meede-zoort van, die bonte Blaaden  
heeft; welke van de Liefhebbers van bonte Gewaffen ge-  
cultiveert word.

§ 4.

Deeze Gewaffen willen alle in allerlei goede, losse gron-  
den zeer wel tieren, en beminnen het vogt en de fchaduwe,  
behalven de derde zoort of *Berg-vlier*, die lieft in een droe-  
ge zand-agtige grond groeit.

§ 5.

De vermeerdering der drie eerfte zoorten gefchied door  
Uitloopers, of door Steeking van de jonge Takken, welke  
in het Voor-jaar 6 à 8 Duimen diep geftooken wordende,  
gemakkelyk in een Jaar bewortelen, en daar na geplant kun-  
nen worden, daar men begeerd: Men kan ze ook wel  
door 't Zaad vermeerderen, 't welk men in het vroege Voor-  
jaar in een goede, losse grond zaait, en gemakkelyk op-  
komt; maar dewyl zulks door Uitloopers of Stokken fchie-  
lyker gefchied, zoo word de Saaijing zelden gedaan.

De *Hadig* (§ 2. No. 4.) word ligtelyk vermeerderd door  
de kruipende Wortel-fpruiten, die in meenigte voortkomen.

§ 6.

Het gebruik dat men van de *gemeene Vlier* in de Tuinen  
maakt, is weinig, om dat ze genoeg by ons in het wild

groeijen, te weeten de eerste soort, en voor een gemeen Gewas geagt word. Men plant ze egter zomtyds aan de kanten van Slooten, Gragten, in de Bosquets onder ander wild Gewas, of elders, om de verscheidenheid van Gewassen, en inzonderheid om de mooie witte Bloem troffen, die dezelve in de May tyd in menigte voortbrengen, als meede om 't gebruik der Besien.

Zommige planten 'er Scheer-heggen van, dog welke van weinig cieraad zyn, dewyl ze wel haast van onderen naakt, en dus onaanzienlyk worden.

De derde en vierde soort, worden ook alleen om de verandering van Gewassen, hier of daar in de Tuinen, geplant, gelyk meede de bonte en gefnippelde zoorten.

## § 7.

Aangaande het gebruik van de Vlier in de Huishouding: De Bloemen worden veel gebruikt om 'er *Edik* van te maaken, die men in plaats van gemeene Edik by de Spyzen gebruikt, welke niet onaangenaam van smaak, en zeer gezond is, verwekt appetyt en helpt de Spyze verdouwen; van buiten is by zeer dienstig voor de Roos, heete Gezwellen, Ontsteekingen en Hoofpyn, op doeken gedaan en dus lauw warm omgeslagen wordende; waar toe ook de versche of gedroogde Bloemen dienstig zyn, een omslag van gemaakt wordende.

Om dezen Vlier-Edik te maaken, zulks geschied aldus: De geplukte en van haare groove, groene Steelen gezuivert zynde Bloemen worden langzaam in de schaduwe iets gedroogt, daar na doet men die in een Flech met beste Wynazyn, te weeten op ieder Mengelen ongeveer een handvol Bloemen; vervolgens laat men de Flech, wel geflooten zynde, 2 à 3 Weeken in de Zon staan, dezelve altemets eens omschuddende, daar na giet men de Edik door een fyne Doek, en bewaart die tot het gebruik. Groen of versch moet men de Bloemen niet in de *Edik* doen, want

dan verkrygt die eene purgeerende kragt, of ontstelt de Maag.

Zommige maaken ook een roode Edik van de rype gedroogde Besien, dog die word by veele zoo goed niet geagt.

## § 8.

Van de versche Bloemen word ook een Conferf gemaakt, die zeer gezont en Bloedzuiverende is, en zagties doet laxeren.

## § 9.

Tot dien einde bakt men ook Panne-koeken van deeze Bloemen in de Bloei-tyd, op deeze wyze, men breekt de Bloem Troffen af met lange steelen, daarna maakt men een Beslag van Meel en Melk, waarin de Eyers niet moeten gespaart zyn, hierby doet men behoorlyk Zout, en een weinig gepoeijert Caneel of Muscate-bloem; vervolgens doet Boter in de Pan (Boter-smout is nog beeter) laat die heet worden, dan vat de Bloem-Troffen by de Steel en stipt dezelve in het beslag, zetze in de heete Boter, en laatze daarin zagties bakken tot dat ze mooie geel ros-agtig zyn, en dichts ze dan op. Maar 't staat aan te merken, dat men niet te veel van eeten moet, anders ontfellen ze de maag en doen zomtyds braken of purgeren; zynde anders, als ze matig gegeten worden, zeer gezond.

## § 10.

De gedroogde Vlier-bloefem in een Linne zakje gedaan en in de Wyn of nieuwe Most eenige tyd gehangen, geeft aan dezelve een Muscatelle smaak.

## § 11.

De jonge tedere uitspruitzels worden gezondheids halven in de Voorjaars-tyd ook wel gegeten onder een zoogenaamde Capucyner-Salaad met andere Salaad kruiden. Of ze worden onder ander Groen-moes gestooft, en dus genoten; ook worden ze wel in Edik gelegd om ze dus 't geheele Jaar door by de Salaad te kunnen hebben, als men ze begeert.

Zynde

Zynde deze Spruiten in alle manieren zeer gezond, ze purgeeren zagties, zuiveren het Lighaam en het Bloed, en zyn inzonderheid dienftig voor Menschen die veel gallige slym en waterige vogtigheid by zig hebben, en na Waterzugt overhellen. Dog men moet ze met discretie, dat is, niet te veel te gelyk gebruiken, gelyk van de Bloemen gezegt is, want anders ontstellen ze 't Lighaam.

Men zegt, dat wanneer deze Spruiten na onderwaarts afgebroken worden, dat ze dan een purgerende, maar na bovenwaards afgebrooken wordende, dan een braakende eigenschap verkrygen; wat hier van zy, kan ik niet verzekeren, dewyl ik 'er geen ondervinding van heb, dog veele twyfel en met my zeer aan deeze tegenstrydige hoedanigheid.

§ 12.

De binnenste Schors of de Bloemen in melk gekookt, en daar van altemets wat gedronken, waarby men wat zuiker om 't te verzoeten voegen kan, is zeer dienftig voor Menschen die Roos-agtig zyn. Dezelve in water of goede witte Wyn gekookt, en daar van 's daags 2 à 3 Romers vol gedronken, geneeft de Waterzugt zekuur; wat Caneel en Anys-zaad 'er by gevoegt, dan is 't zoo veel te beeter, want anders veroorzaakt 't veelyds walging.

§ 13.

De binnenste Schors in Boom-olie gedaan en in de Zon of by een vuur laten trekken, is een der beste middels voor de Brand, als meede voor Jigt, Podagra en allerlei Inflammatie: Men kan in plaats van deeze Olie, ook alleen maar de gemelde binnenste Schors, met een weinig Brandewyn of Campher-Spiritus bevogtigt zynde, in gemelde gebreeken opleggen, dezelve altemets ververschende, dat is nieuwe Schors opleggende, op de voorige wyze. *Simon Pauli* meld in zyn *Quadrupartium botanicum* dat hy een zeekeeren Heer van *Spaar* door middel van de versche Blaaden op te

leggen, en zulks te herhaalen als de Blaaden droog geworden waren, van de Podagreuze Pynen verloft heeft, voor welken raad hem van gemelde Heer dertig Ducaten gefchonken wierden.

§ 14.

Uit de rype Besien (*Grana aëtes. Offic.*) wort zo wel in de Apotheeken, als in zommige Huis-houdingen een *Vlier-sap* (*Lat. Rob sambucinum*) gemaakt, om zulks tot een Huis-middel te houden, als iemand een ligte onpaffelykheid overkomt; zynde inzonderheid zeer dienftig voor de Roos, Verkoutheid, Zinkingen, Poffigheid der Huit en beginnende Waterzugt, enz., want het doet wel zweeten, en verdryft daar door de gemelde en andere ongemakken; is ook zeer dienftig voor de Buik- en Roode-loop. Daar is byna geen wel gestelt Huisman in veel Gewesten van Duitfchland, die dit Sap niet jaarlyks of om de twee Jaaren maakt. De wyze hoe zulks geprepareert word, is ligt en gefchied als volgt; neemt rype *Vlier Besien*, perft of wringt 'er het Sap uit, doet zulks door een doek of Hair-Teems, en vervolgens in een kopere Ketel, laat het daarna over 't vuur allengskens koken tot de dikte van een dikke ftyve Syroop, 't Sap dikwyls met een houte Lepel of Spatel roerende, inzonderheit op 't laafte, op dat het niet aanbrande; gaar zynde, doet het in een of meer steene potten, en giet 'er, als het koud is, wat goede Brandewyn boven op, waar door het voor het schimmelen bewaart wort; bind dan de potten wel toe, en bewaart ze op een droge plaats; kunnende dit Sap, als 't beoorlyk dik gekookt is, wel 2 à 3 Jaaren goed blyven. Daar zyn een goede quantiteit Besien hier toe nodig, dewyl 't Sap tot op weinig na verkookt. Men kan, zo men wil, Zuiker onder het uitgeperfte Sap mengen, om het Sap zoet te hebben, dog het geen zonder Zuiker bereid word, is even zoo goed, zoo niet beter. De *Dofis*, hoe veel men daar van inneemt, is een brok als een groote Okernoot groot.

## § 15.

De Vlier-besien gedroogt, en vervolgens op goede Brandewyn of Jenever gezet, en eenige tyd laten trekken, daar by voegende een weinig Caneel, Nagels en Zuyker na believen om het zoet te hebben, geeft een schoon rood, Liqueur, dat gezond, en in voorgemelde gebreken (§ 14.) dienstig is. 't Welk men ten laastten door een Doek of Vloei-papier laat loopen, om het klaar te hebben.

## § 16.

Daar groeit ook zomtyds aan de Stam en Takken van de bejaarde *Vlier-boomen* een zoort van Swam, of Camper-noelje, *Judas-Ooren*, (*Auricula Judæ*) genaamt; dat meede zyne nuttigheid in de Medicyne heeft, want in gemeen- of Roze-water geweekt zynde, wort zeer geprezen voor zeere geïnflameerde Oogen. Daar is byna geen Géwas dat zoo nuttig in alle zyne deelen is als de *Vlier-boom*, want daar is niets aan dat niet van veel gebruik in de Medieyne zy, dog dit is hier de de plaats niet, om zulks alles aan te wyzen, hebbende hier alleen maar bygebragt het geen in de Oeconomie te pas komt, en 't nuttigst is. Begeert iemand volko-

men van de groote nuttigheid dezès Booms, en van de Gemeenes-middelen die daar van voor allerley Ziekten kunnen toebereid worden, onderregt te zyn, die kan nazien MART. BLOCKWITII *Anatomia Sambuci*, Lipsiæ 1631 edita. Ik zal alleen nog maar aanmerken, dat 't geen van het gebruik des Vlierbooms hier gezegt heb, te verstaan is van de gemeene *Vlier-boom* (§. 2. No. 1. 2), want de *Berg-Vlier-boom* (§. 2. No. 3.) wort gehouden voor eene schadelyke hoedanigheid te bezitten, en moet derhalven niet in het Menschén Lighaam genomen worden. Dog de *laage Vlier* of *Hadig* heeft diergelyke kragten als de gemeene.

## § 17.

Het Hout van de gemeene zoort van *Vlier* is geel-agtig van Koeleur, en vry hard, te weeten het oude, dikke, want de jonge Scheuten en Takken zyn week en hol: Het wort veel gebruikt van de Draaijers om daar allerlei ciearlyk Werk van te draaijen. Dat zulks zomtyds voor *Palm-bout* doorgaat, heb te vooren by de *Palm-boom* gezegt. De Plugfnyders zoeken zulks ook zeer, om 'er Pluggen voor de Schoonmaakers van te snyden.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# VOGEL-KERS.

## § 1.



Aar zyn twee zoorten van wilde *Vogel kerzen*.

De Eerste heet in 't *Nederduitsch*, Zwarte

Vogel-kers. *Latynsch*, *Cerasus avium nigra*.

*Cerasus racemosa*. *Hoogduitsch*, Zwarte Vogel-Kirschen. Eltzen-baum. Eltzen. *Franfch*, Bois de St. Lucie. *Engelfch*, Wild Clufter-Cherry. Birds-Cherry. *Deenfch*, Hüg. *Zweedfch*, Hågg.

By de Botaniften word hy genoemd.

1. CERASUS

1. CERASUS racemosa fylvestris, fructu non eduli. *C. B. Pin. 451. Tournef. Inſt. 662. Boerb. J. A. 2. 244.*

*Ceraſus racemofu quibusdam, aliis Padus. J. Baub. 1. 228.*

*Pſeudo-Liguſtrum. Dodon.*

*Ceraſus avium, racemofa. Lob.*

*Padus foliis annuis. Linn. Flor. Lappun. 193.*

*Padus glandulis duabus baſi foliorum ſubjectis, Linn.*

*H. Cliff. 185. Flor. ſucc. 144. Roy. Prodr. 269.*

*Hall. Helv. 357.*

De Tweede zoort word genoemt in 't *Nederduitſch*, Bittere wilde Kers. Rots-Vogel-Kers. Mahaleb. *Latynſch*, Mahaleb. Machaleb. *Hoogduitſch*, Bittere wilde Kirſchen. *Frânſch*, Mahalob. *Engelſch*, Rock-Cherry. *Deenſch*, Machaleb. *Zweeſch*, Machaleb.

By de Botaniften word die geheeten.

2. CERASO AFFINIS. *C. B. Pin. 451.*

*Ceraſus filveſtris amara, Mahaleb putata. J. Baub. 2. 227. Tournef. Inſt. 627.*

*Mahaleb Gefueri & Matthioli. Lob.*

*Ceraſus foliis ovatis cernatis. Linn. H. Cliff. 487.*

*Ceraſus foliis ovatis. Linn. Virid. Cliff. 43. Hort. Uff. 175. Roy. Prodr. 268. Hall. Helv. 360.*

§ 2.

De eerste zoort groeit natuurlyk in het wild in zommige Geweſten van *Hoogduitſchland*, *Brabant*, *Zwitſerland*, *Lotharingen*, *Frankryk*; ook in het Noorden, als in *Zweeden*, *Norweegen* en elders meer, in de koude Berg- en Boſch-agtige plaatzen, want ze bemint de koude; daar is nog een Meede-zoort, van de gemelde niet verſchillende, dan dat ze roode Vruchten voortbrengt, zynde die van de ordinaire zoort zwart.

De tweede zoort, die volgens de nieuwſte *Botanici* een ware Meede-zoort van de *Kerſe-boom* is, daar in teegen ze

de voorige eerste zoort een Meede-zoort van de *Kerſch-Laurier* ſtellen, word natuurlyk groeiende gevonden in zommige Geweſten van *Hoogduitſchland*, *Zwitſerland*, *Savojen*, *Frankryk*, *Italien* en elders in de Berg- en Rots-agtige plaatzen.

§ 3.

Ze willen in allerlei goede, loſſe Gronden zeer wel groeien en verdragen alle ongemakken des Winters.

§ 4.

De vermeerdering van de eerste zoort (§ 1. No. 1.) geſchied door Uitlopers, of dewyl ze die veeltyds niet of weinig voortbrengt, door Inlegging der jeugdige Takken welke binnenhet Jaar doorgaans Wortels genoeg maaken, om daarna verplant te kunnen worden in de Entery of elders daar men begeert.

De tweede zoort word ligtelyk vermeerderd door de Uitlopers, die ze doorgaans in overvloed voortbrengt; of anders ook door Inlegging gelyk de voorige. De vermeerdering kan ook geſchieden door de te meuken geſtaan hebbende Zaadſteenen, op die wyze als de Kerſen, als men rype Vruchten verkreegen heeft.

§ 5.

Aangaande het gebruik van deeze Boomen in de Hoven, men plant dezelve alleen hier of daar in de Tuinen, of in de *Boſquets* om de verſcheidenheid van Gewaſſen, als meede de eerste, inzonderheid om haar mooie witte Bloemen, die in lange neederwaards hangende Troſſen, in de Maytyd voortkomen, waarna zwarte of roode wat langwerpige Vruchten als *Kerſen* volgen, die zoet-agtig, dog niet zeer aangenaam zyn. De tweede zoort brengt ook zwarte Kerſen voort, maar die zyn bitter; dog deeze Vruchten worden by ons zelden ryp.

§ 6.

Het Hout van de eerste zoort is ligt en buigzaam, en dienſtig tot Wagenmakers-, Timmermans- en Draaijers-werk.

# BESCHRYVING VAN HET VUUR-KRUID.

## § 1.



It Kruid-agtig Gewas word genoent in 't *Nederduitsch*, Vuur-kruid. Lynen. Klim. Grootte Maagde-Palm. *Latynsch*, Clematitis. Clematis. *Hoogduitsch*, Wald-Rebe. *Engelsch*, Climber, or Bowet. *Deenssch*, Klim. *Zweedsch*; Vuururt.

## § 2.

Daar worden veele zoorten van gevonden; ik zal hier alleen melding doen van eenige die voornamentlyk in de Tuinen gequeekt worden, tot bekleeding van Prieëlen, enz., als:

1. HET GEMEENE KRUIPEND VUUR-KRUID, met blauwe, purpere, en roode Bloemen.

Clematitis caerulea & purpurea repens. *C. B. Pin.* 300. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerb. J. A.* 1. 46.

Clematis five Flammula, flore caeruleo & purpureo scandens. *J. Baub.* 2. 128.

Clematis. 2. *Dodon.*

Clematis peregrina caerulea & purpurea. *Lob.*

Clematis foliis compositis & decompositis, foliolis ovatis integerrimis. *Linn. H. Clifff.* 225. *Roy. Prodr.* 486.

2. HET KRUIPEND EN BRANDEND VUUR-KRUID.

Clematis five Flammula repens. *C. B. Pin.* 300. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerb. J. A.* 1. 46.

Clematis five Flammula scandens tenuifolia alba. *J. Baub.* 2. 127.

Flammula. *Dodon.*

Clematis altera urens. *Lob.*

Clematis foliis inferioribus pinnatis laciniatis, fummis simplicibus lanceolatis integerrimis. *Linn. H. Clifff.* 225. *Roy. Prodr.* 486.

3. HET WILDE BREED-BLAADIGE VUUR-KRUID, of *Wite Wyngaard.*

Clematitis sylvestris latifolia. *C. B. Pin.* 300. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerb. J. A.* 1. 46.

Clematis latifolia, five Atragene quibusdam. *J. Baub.* 2. 125.

Vitis alba, vel Vitalba. *Dodon.*

Viorna Vulgi. *Lob.*

Atragene Theophrasti. *Cluf. H.* 1. 122.

Clematis foliis pinnatis, foliolis cordatis inaequaliter incifoferratis. *Linn. H. Clifff.* 225. *Roy. Prodr.* 486.

4. HET BLAUWE BERG-VUUR-KRUID, met gezaagde Blaaden.

Clematis alpina Gerani-folio. *C. B. Pin.* 300. *Prodr.* 135. *Tournef. Inſt.* 293. *Boerb. J. A.* 1. 47.

Clematis caerulea, serrato folio. *J. Baub.* 2. 129.

Clematis foliis cordatis crenatis, indivisis, trilobis, ac ternatis. *Roy. Prodr.* 487.

5. HET VREEMDE OF SPAANSCH ALTYD-GROENE VUUR-KRUID, met gezaagde Peerebooms Blaaden.

Clematis



*Clematis peregrina*, foliis Pyri incis. *C. B. Pin.* 300.

*Tournef. Inst.* 293. *Boerb. J. A.* 1. 46.

*Clematis Baetica*, Clusie. *Lob. J. Baub.* 2. 128.

*Clematis cirrhos scandens*. *Linn. H. Cliff.* 226. *Roy. Prodr.* 437.

§ 3.

De eerste soort groeit in *Oostenryk*, *Ongariën*, *Frankryk*, *Engeland*, enz. Daar is een verandering van met dubbelde Bloemen, welke hoofzakelyk in de Tuinen gequeekt word, om haare Bloemen,

De tweede soort groeit in *Languedoc*, *Provence*, *Italien*, en elders.

De derde soort word gevonden in de Heggen en Boffchen van *Hoog-duitschland*, *Frankryk*, *Engeland*, enz. Hier van is een verandering die geen gezaagde of ingefhedene Blaaden heeft.

De vierde soort groeit in de Berg-agtige plaatzen van *Oostenryk*, *Zwitserland*, in de *Alphen*, en elders.

De vyfde soort groeit in *Spanjen*, *Portugal*, *Sicilien*, en elders in warme Landen.

§ 4.

Dezelve beminnen een goede, losse, vette, lieft zand-agtige Grond en een opene daarby warme plaats, inzonderheid de tweede en vyfde soort, welke by ons bezwaarlyk de Winter-koude doorstaan, ten zy men de Wortel met Stroo of Stroo-agtige Paarde mest overdekt, als wanneer dezelve in het Voorjaar weer nieuwe Spruiten uitschiet.

§ 5.

Haar vermeerdering geschied door Inlegging, of scheuring der Wortel-spruiten in de gewoonelyke Plant-tyd in het Voorjaar.

§ 6.

Haar gebruik in de Tuinen aangaande, het zelve bestaat alleen daarin, dat men ze zomtyds aan kleine Priëlen, Berceaux en Muuren plant, om dezelve te bekleeden, of op andere plaatzen, om de verandering van Gewassen en om de Bloemen, inzonderheid de eerste en derde soort, om dat die onze Winter-koude 't best kunnen verdraagen en hooger opklimmen: Moetende men de Scheuten altemets eens aanden, als men op de zindelykheid ziet.

BESCHRYVING

VAN DE

WATER-VLIER.

§ 1.



It Gewas word genoemt in het *Nederduitsch*, Water-vlier. Swelken-hout. Gelderse-Roos. Sneeuw-ballen. *Latynsch*, *Sambucus aqua-*

*tica* *Oopulus*. *Hoogduitsch*, *Wasser-Holunder*. *Schelken-*  
*bann*. *Schneeballen-baum*. *Fransch*, *Obier*. *Engelsch*,  
*Water-Elder*. *Gelderland-Rose*. *Deenssch*, *Snae-bäll*.  
*Zweedsch*, *Snö-bäll*.

R r 2

§ 2. Daar

## § 2.

Daar zyn twee Zooten van, die by de Botanisten genoemd worden als volgt:

## 1. DE GEMEENE WATER-VLIER.

*Sambucus aquatica flore simplici.* C. B. Pin. 456.

*Sambucus aquatica.* J. Baub. 1. 552. Lob.

*Opulus Ruellii.* Tournef. Inſt. 607. Boerb. J. A. 2. 224.

*Sambucus palustris.* Dodon.

*Opulus.* Linn. H. Cliff. 109. Roy. Prodr. 243. Gron.

*Virg.* 149. Hall. Helv. 463.

*Viburnum foliis trilobis dentatis.* Linn. H. Upsal. 69.

2. DE WATER-VLIER met bol-ronde Bloem-troffen, of eigentlyke *Sneeuw-bal*, of *Gelderſe Roos*.

*Sambucus aquatica flore globoso plano.* C. B. Pin. 456.

*Opulus flore globoso.* Tournef. Inſt. 607. Boerb. J. A. 2. 224.

*Sambucus roſea aquatica* Lob.

## § 3.

De eerste Zoort waft in veel Landſchappen van Europa in 't wild, in de Bosſchen en Heggen, op vogte waterige Plaatzten. Maar de tweede Zoort wort alleen in de Tuinen geoeffent. Daar is nog een Meede-zoort van, met mooije bonte Bladen, dog deze ziet men weinig, en niet anders als by Liefhebbers van bont-bladige Gewaſſen.

## § 4.

Ze willen alle in een gemeene goede grond zeer wel groeijen, dog beminnen lieft een vogtige, verdragen de strengſte koude van onze Winters, en

## § 5.

Worden door Uitlopers of door Inleggetts gemakkelyk voortgeteelt.

## § 6.

Het gebruik dat men 'er in de Tuinen van maakt, is, om ze hier of daar op bequame plaatzen of ook in de Bosquets, onder ander wild Gewas te plaatzen, te weetten hoofdzaakelyk de tweede zoort, en zulks om haare ſchoone witte Bloem-troffen, die ze in de May voortbrengt, dewelke geheel klood-rond als een Bal, en zoo wit als ſneuw zyn, waarvan ze de naam van *Sneeuw-ballen* verkreegen heeft. Welke Bloemen in der daat een heel fraai gezigt in haar Bloei-tyd maaken en vermaak geeven.

De Bloemen van de eerste zoort maaken wel in allen geen zoo groot Figuur als die van de tweede, nogtans geeven ze weinig minder aangenaam gezigt en vermaak. Deeze brengt daar en boven Befien voort die in de Herft ryp worden en een ſchoone roode Kolor hebben, waar door ze een goed gezigt in dat Saizoen verwekken; zynde de tweede zoort onvrugbaar.

# BESCHRYVING

## V A N D E

# WILLIGE-BOOM.

## § 1.

**D**Eze Boom word genoemt in 't *Nederduitſch*, Willige-boom. Willige. Wilge. *Latynſch*, Salix. *Hoog-duitſch*, Weiden-baum. Weide Wilgen-baum. Felber-baum. *Frantſch*, Saule. Seaux. *Engelſch*, Willigwor. Sallow-Tree. *Deenſch*, Pyl. Pile-Træ. *Zweedſch*, Pihl.

## § 2.

Daar zyn een groote menigte Zoorten van *Wilgen*, die waarlyk aan de Botaniften veel ſpeels maken, om ze klaarlyk te onderſcheiden; dog ik zal alleen melding doen van die Zoorten, die tot gebruik en nuttigheid in de Velden en Tuinen gekweekt worden, welke zyn als volgt:

## 1. DE GROTE WITTE BOOM-WILLIGE.

Salix vulgaris alba arboreſcens. *C. B. Pin. 473. Tournef. Inſt. 590. Boerb. J. A. 2. 210.*

Salix maxima fragilis, alba, hirsuta. *J. Baub. 1. 212.*

Salix. *Dodon.*

Salix droſcoridis. *Lob.*

Salix foliis lineari-lanceolatis acuminatis ferratis, utrinque pubeſcentibus, ferraturis infimis glanduloſis. *Linn. H. Cliff. 473. Flor. ſuec. 812. Mat. med. 449. Roy. Prodr. 85. Mas & Femina.*

Salix foliis elliptico-lanceolatis ferratis ſubtus fericeis vimine fragili. *Hall. Helv. 152. No. 6.*

## 2. DE GEELE WILLIGE.

Salix fativa lutea folio crenato. *C. B. Pin. 473. Tournef. Inſt. 590. Boerb. J. A. 2. 210.*

Salix lutea, tenuior, fativa, viminea. *J. Baub. 1. 214.*

Salix foliis ſubintegerrimis lanceolato-linearibus longiſſimis acutis ſubtus fericeis, ramis virgatis. *Linn. Flor. Suec. 823.*

Salix lauto vimine & ſquama florali flavis, foliis elliptico-lanceolatis, ſubtus fericeis. *Hall. Helv. 152.*

## 3. DE ROODE WILLIGE.

Salix vulgaris rubens. *C. B. Pin. 473.*

Salix minor, viminalis & gallica. *Dodon.*

Salix foliis firmis vix ferratis, longe ellipticis, ſubtus ſubhirsutis & caneſcentibus. *Hall. Helv. 153.*

## 4. DE BRUINE OF ZWARTE WILLIGE.

Salix vulgaris nigricans folio non, ferrato. *C. B. Pin. 473. Tournef. Inſt. 590. Boerb. J. A. 2. 210.*

Salix rubra minimè fragilis, folio longo anguſto. *J. Baub. 1. 215.*

Salix minor. *Dodon.*

Varietas præced. videtur.

## 5. DE KORF-WILLIGE.

Salix folio amygdalino utrinque virente aurito. *C. B. Pin. 473. Tournef. Inſt. 591. Boerb. J. A. 2. 210.*

Salix ſpontanea fragilis, amygdalino folio, auriculata. *J. Baub. 1. 215.*

Salix ſylveſtris latifol. *Tabern.*

Salix folio auriculato ſplendente, flexilis. *Raj. Syn. 448.*

Salix foliis glabris acutè ferratis lanceolatis petiolatis, ſtipulis

pulis trapezi-formibus. *Roy. Prodr.* 83. *Linn. Flor. Suec.* 793.

*Salix foliis ferratis glabris lanceolatis acuminatis appendiculatis.* *Linn. Flor. Lapp.* 349.

*Salix Perficæ folio auricalato.* *Hall. Helv.* 151. No. 2.

#### 6. DE WATER-WILLIGE.

*Salix folio ex rotunditate acuminato.* *C. B. Pin.* 474. *Tournef. Inf.* 591. *Boerb. J. A.* 2. 211.

*Salix aquatica.* *Lob.*

*Salix caprea latifolia.* *Tabern.*

*Salix caprea, acuto longoque folio.* *Raj. fyn.* 450.

*Salix foliis integris, fubtus villosis, ovatis acutis.* *Linn. Flor. Lapp.* 362.

*Salix foliis ovato-lanceolatis, margine repandis, fubtus tomentosis, fuperné pubefcentibus.* *Roy. Prodr.* 83.

*Salix foliis integerrimis ovatis acutis fupra fubvillosis, fubtus tomentosis.* *Linn. Flor. Suec.* 806.

*Salix foliis integris utrinque hirtutis lanceolatis.* *Hall. Helv.* 155. t. 5. fig. 2.

#### 7. WATER-WILIGE met bonte Blaaden.

*Salix folio ex rotunditate acuminato, variegato.* *Nobis.*

#### 8. DE WILLIGE met breede welruikende *Lauwier-blaaden*, van zommige *Americaanfche Wilg* genoemd.

*Salix pentandra.* *Linn. Flor. Lapp.* Tab. VIII. fig. 2.

*Salix foliis ferratis ovatis cutis glabris, ferraturis cartilagineis, petiolis callofo-punctatis.* *Linn. H. Upf.* 295.

*Salix folio laureo, fuelato glabro odorato.* *Raj. Hift.* 1420.

### § 3.

De eerste en vyfde soort zyn hier te Lande zoo wel als in *Hoogduifchland* en elders overvloedig bekend, groeiende veel van zelf in het wild, naast Slooten, Gragten, Rivieren, en andere Wateren, en kunnen, als men ze niet befoeit, vry groote Boomen worden, inzonderheid de eerste soort.

De tweede, derde en vierde, zoorten, waffen hier te Lande nergens van zelfs, maar worden door de cultuur voortgezet, en groeijen niet zoo hoog als de voorige. De Teenen, dat is de jonge Looten, van de tweede soort, zyn geel of geel-agtig; die van de derde mooi rood of Oranje Kolor; de vierde purper-agtig-groen, of ook wel donker-groen; zynde alle zeer taai en buigzaam, inzonderheid de derde en vierde soort.

De zesde soort groeit by ons en elders veel in het wild, naast de Slooten en andere Waateren; ze waf Heefter-agtig en doorgaans maar 1 à 2 Mans lengte hoog, ten waare in een heel goede grond, waar in ze wat hooger worden kan. De kanten van haare Blaaden zyn doorgaans wat irregulier, dat is, in en uitgebogen.

De zeevende soort is een verandering van de voorgaande, en verschilt daar van nergens in, als dat ze mooi wit-bonte Blaaden heeft; en die daarom van de Liefhebbers van bond-blaadige Gewaffen gecultiveert word.

De agfte soort groeit hier en daar in *Hoog-duifchland*, en in de *Noordfche Landen*, op Bosch-agtige wat vogte plaatsen.

### § 4.

De Willige Boomen begeeren, gelyk uit hunne gemelde groei-plaatzten blykt, van natuur een vogtige Aarde, wshalven ze 't best tieren in laage waaterige plaatzen; en om die reeden by ons doorgaans naast de Slooten, Gragten, Vaarten, enz., geplant worden, al koomen haare Wortels 't Waater te raaken, ze bederven daar door geenzins, maar groeijen te beeter, zoo zeer beminnen ze 't vogt. In droege gronden maaken ze geen of weinig voortgang.

### § 5.

Haare voortkweking gefchied ligtelyk door middel van Takken van 1 à 2 Duimen dikte, die op 2, 3 à 4 Voeten lengte

lengte gekort, en beneden-wat gefcherpt zynde, een Voet of meer diep in de aarde geftooken of geflaagen wordende. Daar is geen Boom-gewas wiens Takken gewilliger Wortels spruiten als dit, waar van 't ook fchynt dat deze Boom de Naam van *Willige* verkregen heeft.

## § 6.

Wat aangaat het gebruik der Willigen in de Tuinen, dezelve worden veel geplant, te weeten, de eerfte en vyfde Zoort, dog de eerfte meeft, tot bemanteling rondom Tuinen, Hornlegers, Boere Plaatzen, &c., als waar toe ze boven andere Gewaffen zeer bekwaam zyn, dewyl ze fchielyk aangroeijen, vry groot worden, en wel tegen de Winden, zonder breken, opgroeijen kunnen, nog ook niet ligtelyk om dat ze fterk bewortelen, door de Wind uit de grond gerukt worden. Weshalven dezelve met veel voordeel by 't aanleg van nieuwe Plantagien aanfonds rondom dezelve gepoot worden, om het andere Gewas met der haast te dekken, en dus voorfoediger te doen groeijen; tot dien einde worden ze ook wel in groote nieuwe Plantagien, hier of daar dwars door dezelve, in tuffchen verdelingen, gepoot, om dus meer manteling en louwte te weeg te brengen, dog met die intentie om dezelve na verloop van eenige Jaaren, als 't Plantagie-gewas wel aan de gang is, weg te doen.

De Wilgen worden in deze vogte Nederlanden ook veel van de Warmoefiers rondom en tuffchen hunne Moeslanden aan de Slootskanten, gepoot, niet alleen om de zoo even gemelde reden, maar ook om het nodige Erte- en Boonen-Rys daar van te kunnen hebben, wordende tot dien einde alle 3 à 4 Jaaren gekapt.

## § 7.

De tweede, derde en vierde Zoort zyn van zeer groot gebruik, en zeer noodzakelyk in de Tuinen, inzonderheid op welgefelde Buitenplaatzen, om daar van de Tenen tot

aanbinding van Espaliers-Bomen en andere dingen, by der hand te hebben, en dus niet genoodzaakt te zyn, dezelve van elders met moeite of kosten te halen; wordende dezelve tot dien einde hier of daar op gevoegelyke plaatzen gepoot. De geele en roode Zoort zyn 't bekwaamft tot binding der Bomen, inzonderheid tot kleine Takken, dewyl ze kleine fyne Teenen of Rysen voortspruiten, de zwarte Zoort maakt doorgaans groter en langer Teenen, weshalven die tot binding van dikke Takken, Takke-boffchen en andere grof werk dienftiger zyn, waar toe ook dient de vyfde Zoort (§ 2. No. 5), die heel lange Loten fchiet: De eerfte Zoort is tot binding onbekwaam, om dat haar Teenen zeer bros en breekbaar zyn, ten waare de Teenen enige tyd in de Zon gelegen hebben, en wilk geworden zyn, waar door ze wat taajer worden, en des noods zynde tot binding gebruikt kunnen worden.

## § 8.

De zesde Zoort is van weinig gebruik in de Tuinen, dog word zomtyds gepoot tot laage Scheerheggen, op vogtige plaatzen, maar de heggen wordeu niet zeer dicht en aanzienlyk.

## § 9.

De zevende of bonte Zoort word alleen om de Liefhebbery en verandering van Gewaffen geplant; de Liefhebbers pooten 'er om die reden Scheerheggen van, die 5 à 6 Voeten hoog kunnen worden, en niet onbevallyk door haar bonte Koleur staan.

De agtste word alleen om de verandering van Gewaffen hier of daar in de Tuinen, in de Bosquets en elders, geplant.

## § 10.

Voorts zo worden de *Willige-Teenen* ook veel gebruikt, gelyk bekend genoeg is, tot 't maaken van allerley groote

en kleine Korven, en ander gevlogte werk, waar toe de voorgemelde 1ste en 5de Soorten het dienstigtzyn, om datze mooy linge en taaye Teenen voortbrengen; en tot dien einde worden op zommige plaatzen geheele kleine Plantagien aangelegt, om de Teenen daar van jaarlyks aan de Korfmakers te verkopen; waar toe derhalven die gronden, of plaatzen van een Terrein, die heel vogt zyn, en daar anders niet groeijen kan, met voordeel geëmploijeert worden. De grove Takken van deze en andere zoorten worden ook veel gebezigt tot Hoepen om Vaatwerken, dog deze zyn zo goed of langduurend niet als de Berken-Hoepen.

## § 11.

Het Hout van deeze Boomen, is zeer week, voos, en ras vergankelyk, en derhalven van geener waarde, nog tot Timmer- nog tot Brand hout, het geeft zeer weinig vlam en hitte. Dog de Wagenmakers, Schrynwerkers en inzonderheid de Beeldsnyers en Draaijers gebruiken het nog wel om dat 't ligt te bearbelden is, en niet door de Zon barft, tot deeze of geene Werken. En de Kolen, inzonderheid die van de *Water-wilge* (§ 2 No. 6.) worden zeer dienstig geagt tot 't maaken van Bus-kruid. Ook agten de Schilders deeze soort zeer goed tot branding van Kolen tot 't teekenen.

## § 12.

Daar groeijen zomtyds aan deeze Willige Boomen, inzonderheid aan de eerste en tweede soort, aan de einden der jonge Looten groene Blaadjes dicht by malkander, in de gedaante van een groene Roos, die 'er niet onbevallig uit ziet, en zommige hebben zig verbeeld, dat 't een byzondere soort van Willigen was, die deeze Roozen voortbrengen, maar ik heb ze aan verscheide zoorten gevonden, en het is zeker, dat dezelve hunnen oorsprong nergens anders van hebben als door de Beet van een Insect op die plaats waar de Roos groeit, waar door de loop des Saps verward

word, en meer Blaaden als na gewoonte op een zelfde plaats, in de gedaante van een Roos, doet voortkomen.

## § 13.

Voorts zoo heeft deeze Boom ook zyne nuttigheid in de Geneeskunde. Een Afkooksel van de Blaaden of jonge Takken gemaakt, is zeer dienstig voor de Buikloop en Bloedsputting, als meede voor een verhit en gestend Bloed, en onmaatige geilheid. Een Voet bad van de Blaaden gemaakt, is zeer nuttig voor Menschen die vermoeid zyn of anders niet slaapen kunnen, want 't verwerkt slaap en zoete rust.

Groote Blad-ryke Takken van Wilge-boomen in de heete Zomerdagen in de Woon-vertrekken gezet, verwekken koelte en maaken de hitte verdraaglyker.

## VAN DE WILDE WYNGAARD.

Van de *gemeene wilde Wyngaard*, en van de *Virginische wyf-blaadige wilde Wyngaard*, en van haar gebruik, hebben we te vooren over de Tamme Wyngaard, reeds gesproken, waar heen we den Leezer wyzen om na te zien.

Behalven deeze Virginische wilde Wyngaard, zyn 'er nog eenige andere Meede-zoorten, die by ons minder bekend en in gebruik zyn, weshalven we daar van nu niets zullen zeggen.

R E G I S T E R

V A N D E

PLANTAGIE-GEWASSEN

Welke hier vooten verhandelt zyn.

A.

**A**Albesie. *Heester.*  
*Abeck-boom*, zie Populier.  
 Acacia van Robinus. *Boom.*  
 Acacia (Basterd-), zie Acacia.  
 Acacia (Virginische), zie ibidem.  
*Acer*, zie Esch-doorn.  
*Adelsbeer-boom*, zie Sorben-boom.  
*Aboorn-boom*, zie Eschdoorn.  
 Alfs-ranke. *Heester.*  
*Amandel (Naantjes)*. *Heester*, zie in't eerste Boek.  
*Anagryis*, zie Ebbenhout.  
*Arbor Judee*, zie Judas-boom.  
*Arbor mortis*, zie Taxis.  
*Arbor vite*, zie Boom des Leevens.  
*Aria van Theophrastus*, zie Sorben-boom.  
**B.**  
*Barba Jovis*, zie Jupiters-baard.  
*Basterd-Acacia*, zie Acacia van Robinus.  
 Berberisse. *Heester.*  
*Berg Effche*, zie Sorben-boom.  
*Berg-Peeper*, zie Peeper-boom.  
*Berg-Sorben-boom*, zie Sorbenboom.  
 Berken-boom. *kleine boom.*  
*Beuken-boom*, zie Boeke-boom.  
*Bignonia*, zie Trompet-bloem.  
*Birk*, zie Berken-boom.  
*Bitter-zoet*, zie Alfs-Ranke.  
*Blaas-noot*, zie Pimper noot.  
 Boeke-boom. *grootte boom.*  
 Boonen-boom.  
*Boog-bout*, zie Esch-doorn.  
*Boom des Doods*, zie Taxis.  
 Boom des Leevens. *kleine boom of Heester.*  
*Boom-surkel*, zie Berberisse.  
*Boom veel*, zie Klim op.  
*Bosboom*, zie Palm-boom.  
 Brambose. *Heester.*  
 Brem. *Heester.*  
*Bryonie. kruidagtige klimmende Heester.*  
*Buxboom*, zie Palm-boom.  
**C.**  
*Carmelijn-boom*, zie Eiken-boom.  
*Ceder-boom*, zie Genever-boom.  
*Clematis*, zie Vuur-kruid.  
*Colutea. kleine boom.*  
 Cornoele boom. *Heester en kleine boom.*  
*Cotinus*, zie Verf-loof.

Cupresse-boom. *Boom.*  
 Cypresse-boom, zie Cupresse-boom.  
**D.**  
*Dambeise-boom*, zie Genever-boom.  
 Denne-boom. *Groote boom.*  
*Doorn-boom*, zie Hagedoorn.  
*Druifjes-wilg*, zie Spiræa.  
*Druve-boom (Wilde)*, zie Wilde Wytgaard.  
 Duin-besie. *Heester.*  
*Duitsche Rbus*, zie Oleaster.  
**E.**  
 Ebben-hout. *kleine boomen.*  
*Ebit*, zie Klim-op.  
*Egbele*, zie Ebben-hout.  
 Elfen-boom. *Boom.*  
*Elfen-boom (zwarte)*, zie Pyl-hout.  
 Eiken-boom. *Groote boom.*  
 Esch-doorn. *Groote boom.*  
*Eschdoorn (vreemde)*, zie Platanus.  
 Effche-boom. *Groote boom.*  
*Effche (kleine)*, zie Viorne.  
*Eyloof*, zie Klim-op.  
**F.**  
*Fluite-boom*, zie Hoong-bloem.  
*Fujsel-hout*, zie Verf-loof.  
**G.**  
 Gagel. *Heester.*  
*Gaspel-doorn*, zie Brem.  
*Geite-blad*, zie Kaper-folie.  
*Gelderse Roos*, zie Waater-Vlier.  
*Gelsmyn*, zie Jasmyn.  
 Genever-boom. *Heester en Boom.*  
*Genista*, zie Brem.  
*Ginster*, zie Brem.  
*Grein-boom*, zie Eike-boom.  
*Gnajakum*, zie Pok-hout.  
**H.**  
 Haag-boeke. *kleine boom.*  
 Haage-doorn. *Heester en kleine boom.*  
*Haage-Eike*, zie Eiken-boom.  
*Haane-spoor*, zie Haage-doorn.  
*Hadik*, zie Vlier boom.  
*Hars-boom*, zie Pyn-boom.  
*Hafelaar. Heester en kleine boom.*  
*Hafelnootboom*, zie Hafelaar, en ook in het voorige Boek van de Vrughtuin.  
*Haver-Effche*, zie Sorben-boom.  
*Hers-leer*, zie Ipen-boom.

*Hoe langer hoe liever*, zie Alfs-Ranke.  
*Holder-boom*, zie Vlier-boom.  
*Honds-boom*, zie Pyl-hout.  
 Honds-kerse. *Heester.*  
 Honig-bloem. *Heester.*  
 Hulst. *Heester en kleine boom.*  
*Hypericum (Heesteragtig)*, zie Spiræa.  
**I. J.**  
*St. Jans-besie*, zie Aal besie.  
*St. Janskruid (Boomagtig)*, zie Spiræa.  
 Jasmyn. *Heester.*  
*Jasmyn (Perjaansche)*, zie Syringa.  
*Jasmya (Scharlaken)*, zie Trompetbloem.  
*Jasmya (Wilde)*, zie Honig bloem.  
*Ipen-boom*, zie Taxis.  
*Jesten-blaaden*, zie Klim-op.  
*Jeve*, zie Klim-op.  
*Imbeer-boom*, zie Genever-boom.  
*Ipen boom. Groote boom.*  
 Judas-boom. *kleine boom.*  
*Jujube (Witte)*, zie Oleaster.  
 Jupiters baard. *Heester.*  
**K.**  
 Kaperfolie. *klimmende heester.*  
*Kaperfolie (regt op groeiende)*, zie Hondkers.  
*Kardinaals-boed*, zie Papen-hout.  
 Kastanje-boom. *Boom.*  
 Kastanje Equine. *Groote boom.*  
*Kattesteert*, zie Spiræa.  
*Keel-kruid*, zie Liguster.  
*Kermes-boom*, zie Eiken-boom.  
*Kers (Naantjes)*, zie in 't eerste Boek.  
*Kers Laurier. Heester en kleine boomen.*  
*Kers (Vogel-)*, zie Vogel-Kers.  
*Klaver (Heesteragtige)*, zie Ebben-hout.  
*Klim*, zie Klim-op en Vuur-kruid.  
 Klim op. *klimmende heester.*  
*Klim-op (Americaansche)*, zie Trompetbloem.  
*Klim-op (Virginisch)*, zie Trompet bloem.  
 Klyf, zie Klim op.  
*Kork-Ipe*, zie Ipen-boom.  
*Kornuelje*, zie Cornoele boom.  
*Krammets-beste-boom*, zie Genever-boom.  
*Kruis-doorn*, zie Ryn-besie.  
*Kurk-boom*, zie Eiken-boom.  
**L.**  
*Lantane*, zie Viorne.

R E G I S T E R.

*Lavin*, zie Lorken-boom.  
*Laureola*, zie Peep-boom.  
*Laurier-kers*, zie Kers-Laurier.  
*Liguster*, *Heester*.  
*Linde-boom*, *Groote boom*.  
*Linde (Schoofe)*, zie Esch-doorn.  
*Linde (Steen-)*, zie Linde-boom.  
*Linsen-boom*, zie Colutea.  
*Lombardsche Linse*, zie Colutea.  
*Lorken-boom*, *Boom*.  
*Luit-bout*, zie Esch-doorn.  
*Lynen*, zie Vuur-kruid.

M.

*Maagde-Palm (Groote)*, zie Vuur-kruid.  
*Mabaleb*, zie Vogel-kers.  
*Manna-boom*, zie Esch-doorn.  
*Masholder-boom*, zie Esch-doorn.  
*Maft-boom*, zie Denne-boom.  
*May-boeke*, zie Boeke-boom.  
*Menipernum*, zie Klim op.  
*Mezereon*, zie Peper-boom.  
*Mispel-boom*, *Kleine boom*.  
*Mond-bout*, zie Liguster.  
*Myrtus (Hollandfche)*, zie Gagel.

N.

*Nagel-boom*, zie Syringe.  
*Noote muscaat (Wilde)*, zie Pimpernoot.

O.

*Oker Noote boom*, *Groote boom*.  
*Oleafter*, *Groote boom*.  
*Olm boom*, zie Ipen-boom.  
*Olyf-boom*, zie Oleafter.  
*Olyf-boom (Wilde)*, zie Oleafter.

P.

*Paarde-Kastanje*, zie Kastanje Equine.  
*Palm-boom*, *Heester en Boom*.  
*Pantaffel-bout*, zie Biken-boom.  
*Papen-hout*, *Heester en kleine Boom*.  
*Papen-muts*, zie Papen-hout.  
*Pavia-boom*, *Kleine boom*.  
*Peer-doorn*, *Kleine Boom en Heester*.  
*Peper-boom*, *Heester*.  
*Pimper-noot*, *Kleine boom*.  
*Pisbamin*, zie Pok-bout.  
*Pistacie-boom (Wilde)*, zie Pimper-noot.  
*Platanus*, *Groote boom*.  
*Pokhout*, *Kleine boom*.  
*Populier-boom*, *Groote boom*.  
*Purgeer-doorn*, zie Ryn-besie.  
*Pyl-hout*, *Heester en kleine Boom*.  
*Pyn-boom*, *Groote boom*.

Q.

*Qualster-besie-boom*, zie Sorben-boom.  
*Quartel-besie-boom*, zie Bryonie.  
*Quitjen-boom*, zie Sorben-boom.

R.

*Ratelaar*, zie Populier.  
*Rhus*, zie Sumak.  
*Rhus (Duitsche)*, zie Oleafter.  
*Ros-Kastanje*, zie Kastanje Equine.

*Rofe-boom*, *Heester*.  
*Rofemaryn (Wilde)*, zie Ciftus.  
*Ryn-besie*, *Heester*.  
*Ryn-wilg*, zie Liguster.

S.

*Saufe-boom*, zie Berberiffe.  
*Savel-boom*, zie Seven-boom.  
*Scharlake-besie-boom*, zie Eike-boom.  
*Schoofe Linde*, zie Esch-doorn.  
*Schoyf-besie*, zie Duin-besie.  
*Seven-boom*, *Heester*.  
*Siluer-doorn*, zie Jupiters-baard.  
*Slee-doorn*, *Heester*, zie in 't voorige

Boek.

*Sluiper-boom*, zie Sorben-boom.  
*Smak*, zie Sumak.  
*Sneeuw-bal*, zie Water-vlier.  
*Sorben-boom*, *Boom*.  
*Spaanfche Aaker*, zie Eike-boom.  
*Sparre-boom*, zie Denne-boom.  
*Sperwer boom*, zie Sorben-boom.  
*Spiraea*, *Heester*.  
*Sporcken-bout*, zie Pyl-hout.  
*Steek palm*, zie Hulft.  
*Steen-boeke*, zie Haag-boeke.  
*Steen-Eike*, zie Eike-boom.  
*Stumak-boom*, *Kleine Boom en Heester*.  
*Swelken hout*, zie Water-vlier.  
*Syk loof*, zie Klim op.  
*Syringe*, *kleine Boom en Heester*.  
*Syringe (Witte)*, zie Honig-bloem.  
*Syringe (Italiaanfche)*, zie ibidem.

T.

*Tamarifken-boom*, *kleine Boom en Heester*.  
*Taxus-boom*, *Kleine boom en Heester*.  
*Trompet-bloem*, *Heester*.  
*Tros-kers*, zie Vogel kers.

V.

*Veil*, zie Klim op.  
*Verf-loof*, *Kleine boom en Heester*.  
*Verwers-brem*, zie Brem.  
*Vilt-kruid (Wit)*, zie Liguster.  
*Viorne*, *Kleine boom*.  
*Vitalba*, zie Vuur-kruid.  
*Vlaar-boom*, zie Vlier-boom.  
*Vlier-boom*, *Kleine boom*.  
*Vlier (Italiaanfche)*, zie Honig bloem.  
*Vlier (Water-)*, zie Water-vlier.  
*Vlot-bout*, zie Eiken-boom.  
*Vogel-kers*, *Kleine boom*.  
*Vogels-besie-boom*, zie Sorben-boom.  
*Vuur-kruid*, *Klimmende Heester*.  
*Vuuren-boom*, zie Denne- en Pyn-boom.

W.

*Water-vlier*, *Kleine-boom*.  
*Wec-winde*, zie Kaperfolie.  
*Weg-doorn*, zie Rhyn-besie.  
*Wiel-boom*, zie Haag-boeke.  
*Wilde Wyngaard*, *Klimmend Heester*.  
*Wilge-boom*, *Grote boom en Heester*.

*Wilge (Water)*, zie Wilge-boom.  
*Wilge-doorn*, zie Duin-besie.  
*Witte Doorn*, zie Haag-doorn.  
*Witte Tujube*, zie Oleafter.  
*Witte Wyngaard*, zie Bryonie.  
*Wyngaard (Wilde)*, zie wilde Wyngaard,  
 Bryonie, en Vuur-kruid.

Y.

*Yben-boom*, zie Taxus.  
*Ypen-boom*, zie Ipenboom.  
*Yve*, zie Klim op.  
 Nota. Alle deeze Plantagie-gewaffen vind men gemakkelyk in derzelver voorgaande Verhandeling na de order van 't A B C, zonder de Pagina's aan te wyzen; dat derhalven overtollig is.  
 Men heeft hier bygevoegt, of de gemelde Gewaffen *kleine of groote Boomen* zyn, of *Heesteragig* groejen, om zulks met een opflag van 't oog in deze Lyft te kunnen zien.

N A A M - L Y S T

Van de wilde Boom-gewaffen, welke tot Allees of Lanen kunnen dienen.

- \* Boeke-boom.
- Denne-boom. 1. 2.
- † Eiken-boom. 1.
- Elfen-boom. 1. 2.
- † Esfchen-boom. 1.
- \* Esch-doorn. 1. 2. 5.
- \* Ipen-boom. 1. 2. 3.
- Kastanje-boom.
- \* Kastanje-equine.
- \* Linde-boom. 1. 2.
- Lorken-boom.
- † Oker-note-boom.
- † Platanus. 1.
- † Populier. 1. 2. 3.
- Pyn-boom. 2.
- Sorben-boom. 1.
- † Berg-Sorben-boom. §. 12. No. 1.
- Taxus.
- Wilge-boom. 1. 2.
- Nota. Die Boomen waar de kruisjes en sterretjes voorftaan, zyn by ons de bekwaaftte tot 't gemelde gebruik, maar die met een sterretje gemerkt zyn, ftaan 't cierlykft voor fraaje Allees. De Nummers betekenen de Zoort in de voorgaande Verhandeling.
- Tot manteling of windbreking, rondom Tuinen, Velden, &c., zyn de volgende de bekwaaftte.
- Abeel-boom.
- Elfen-boom.
- Esfchen-boom.
- Ipen-boom.
- Populier (zwarte).



R E G I S T E R.

Ratelaar.  
Wilge-boom.

N A A M - L Y S T

Van de Boom- en Heester-gewassen, welke tot hooge en laage Scheer-heggen kunnen dienen.

Aalbesien.  
Berberisse.  
† Berke-boom.  
\* Boeke-boom.  
Boom des Levens.  
Brem (Stekende).  
\* Cornoclie-boom.  
Cornoclie ('t Wyfje).  
†\* Denne-boom.  
†\* Eike-boom.  
† Elfen-boom.  
Esch-doorn.  
Gagel.  
\* Genever-boom.  
†\* Haag-boeke.  
Haage-doorn.  
Honds-kers.  
\* Hulft.  
\* Ipen-boom.  
\* Kastranje-boom.  
\* Kers-Laurier.  
\* Kruis-besie.  
\* Liguster.  
† Linde.  
Lorken-boom.  
Mispel-boom.  
\* Palm-boom.  
Papen-hout.  
Peer-doorn.  
Pyl-hout.  
Ryn-besie.  
\* Rofe-boom, *wegens de bloemen.*  
Seven-boom.  
Spiraea.  
\* Taxus.  
Vlier-boom.  
† Walge-boom.  
Wilge (Water-).  
Water-vlier.  
Nota. Waar een kruisje voorstaat, dezelve dienen, behalven voor laage, ook voor hoge Scheer-heggen, van 10 à 12 en meer Voeten hoog, de overige alleen voor lage Heggen; waar een Sterretje voorgezet is, die geeven de cierlykfte Heggen op 't oog, en worden dus het meest daar toe gebruikt in Plaiffier-Tuinen.

N A A M - L Y S T

Van de Klimmende Gewassen, bekwaam tot bekleding van Muuren, Prielen, Berceaux, &c.

Alfstranke.  
Bryonie.  
Jasmyn.  
Kaperfolie.  
Klim-op.  
Menispermium.  
Trompet-bloem.  
Vuur-kruit.  
Wyngaard of Druive-boom.  
Wyngaard (Wilde virginifche).  
Nota. Deze moeten door middel van de jonge Takken dikwyls in den Zomer aan te binden in order gehouden worden, zonder veel met de Scheer'er aan te knippen, als ze haar cierlyk op 't oog vertonen zullen.

N A A M - L Y S T

Van de Boom- en Heester-gewassen die altyd groen blyven.

Boom des Levens.  
Brem.  
Cupresse-boom.  
Denne-boom.  
Gagel.  
Genever-boom.  
Hulft.  
Jasmyn.  
Jupiters-baard.  
Kaper-folie.  
Kers-laurier.  
Klim-op.  
Palm-boom.  
Peer-doorn.  
Peper-boom.  
Pyn-boom.  
Roos.  
Seven-boom.  
Tamariske.  
Taxus.  
Vogel-kers.  
Vuur-kruid.

N A A M L Y S T

Van de Boom- en Heester-gewassen, die meest alleen om de cieraad der Bloemen of Vruchten geplant worden.

Acacia van Robinus.  
Alfstranke.  
Amandel (Naantjes-) met dubbelde en enkele Bloemen.  
Appel-boom met dubbelde bloesfel.  
Brambose met dubbelde Bloemen.  
Brem.  
Cifus.  
Colutea.  
Cyffus.  
† Duin-besie.

Ebben-hout.  
Hagedoorn, *de dubbelde en enkele twee maal bloeiende.*

† Honds-kers.  
Honing-bloem.  
Jasmyn.  
Judas-boom.  
Jupiters-baard.  
Kaperfolie.  
Kerfe-boom met dubbelde bloemen, of Roosjes-kers.  
Kers (Naantjes-).  
Menispermium.  
† Papen-bout.  
Peper-boom.  
Perfike-boom met dubbelde bloemen of Roosjes-Perfik.  
Pruim-boom met dubbelde bloemen.  
Rofe-boom.  
† Sorben-boom.  
Spiraea.  
Sumak.  
Syringe.  
Trompet-bloem.  
Verfloof.  
Viorne.  
† Vlier-boom.  
Vogel-kers.  
Vuur-kruid.  
Water-vlier.

Nota. Daar een kruisje voorstaat, die worden meest om de bevalligheid der ry-pe Vruchten in de Plaiffier-Tuinen hier of daar geplant, zo als by ieder in de voorgaande Verhandeling gemeld is.

L Y S T

Van de Boom- en Heester-gewassen met bonte Blaaden.

Alfstrank.  
Amandel-boom.  
Appel-boom.  
Berberisse.  
Boeken-boom.  
Boom des Levens.  
Cornoclie-boom.  
Coernoelje (Vrouwelyke).  
Ebbenhout.  
Eiken-boom.  
Effen-boom.  
Effen-doorn.  
Haag-boek.  
Haag-doorn.  
Honing-bloem.  
Hulft.  
Jasmyn.  
Ipen-boom.  
Kaperfolie.  
Kastranje-equine.  
Kers-Laurier.

Kermia.

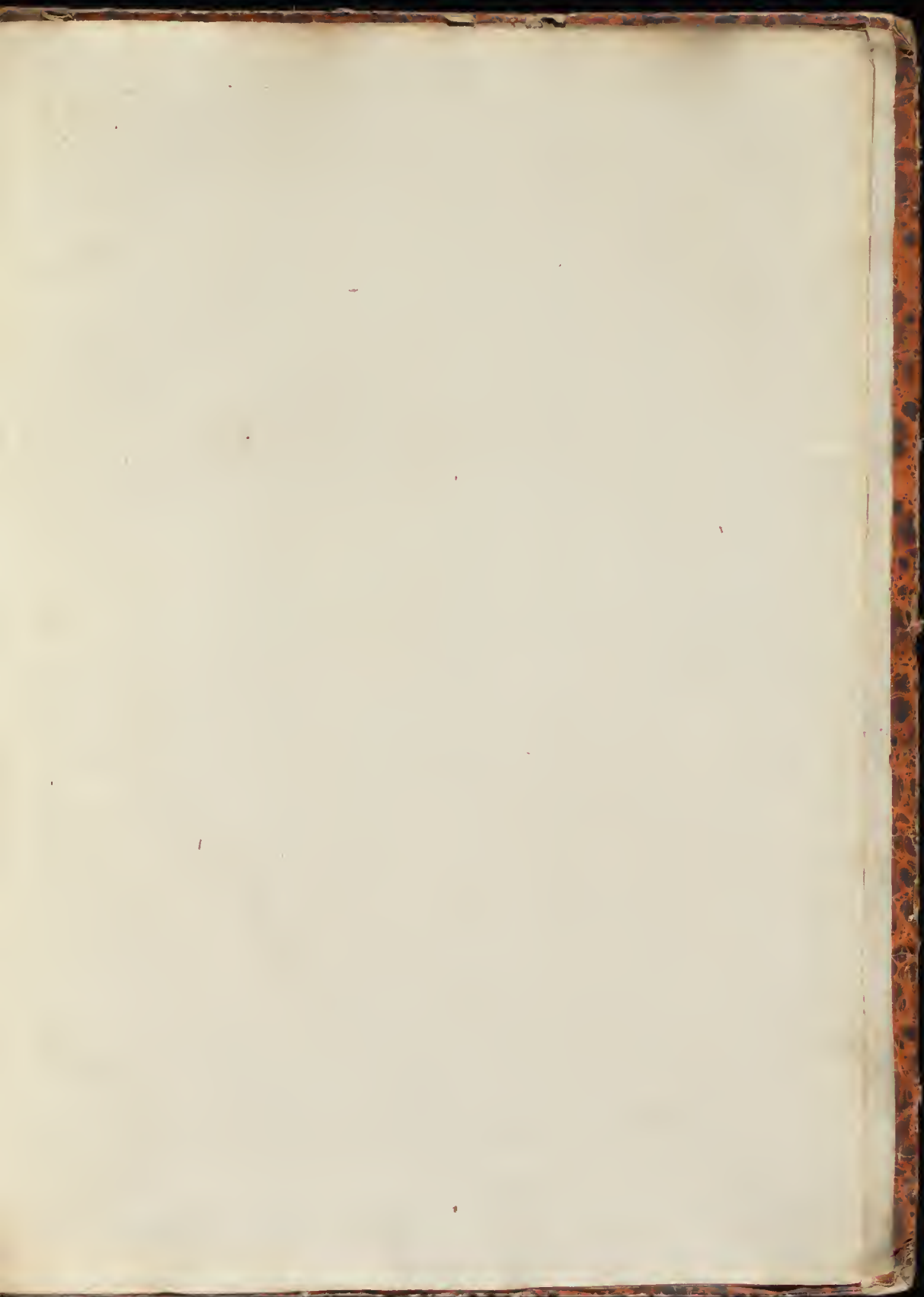
R E G I S T E R.

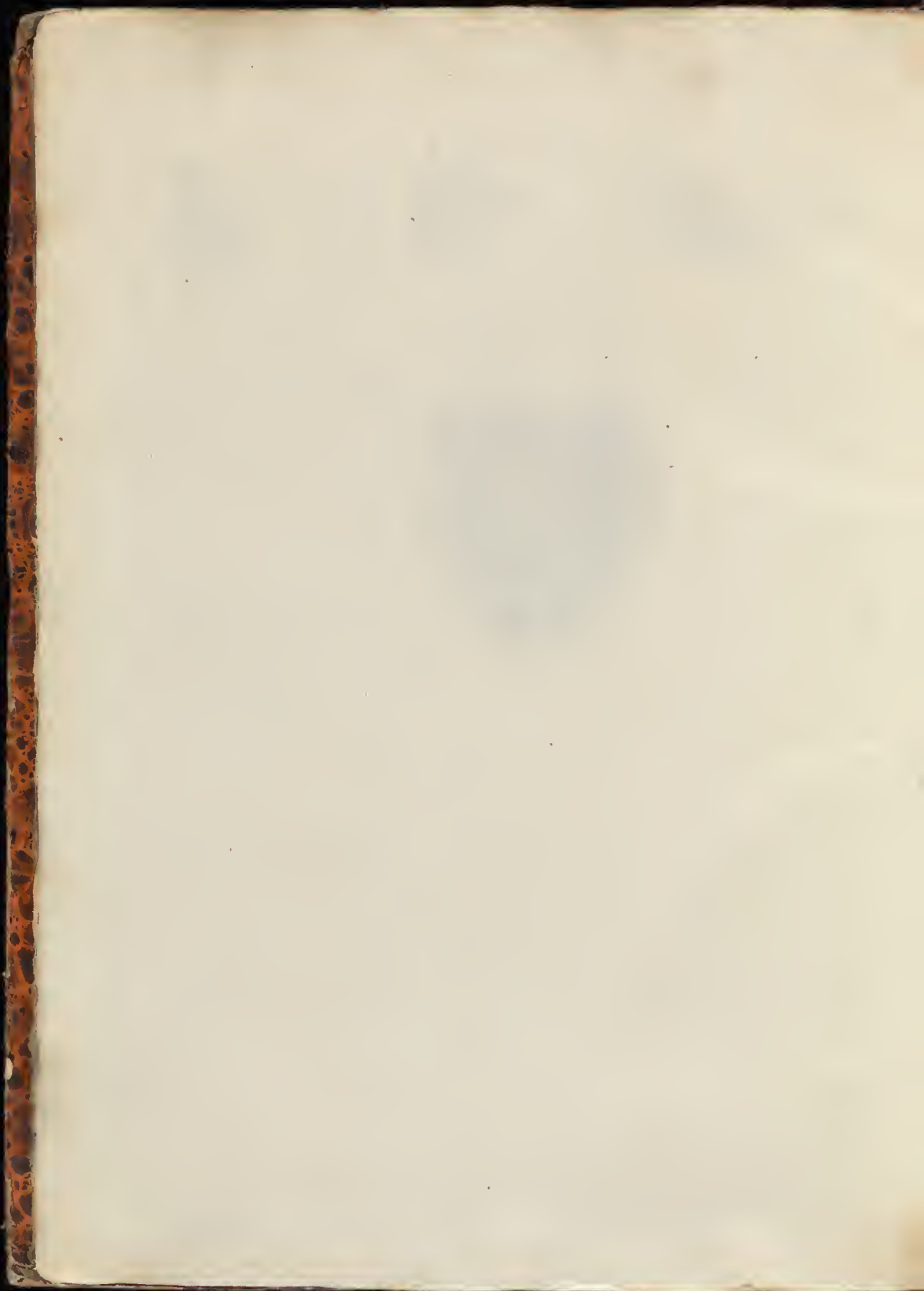
Ketmia.  
Klim-op.  
Liguster.  
Linde-boom.  
Maagde-palm.  
Ooker-noot.  
Palm-boom.  
Papen-hout.

Peper-boom.  
Perfik-boom.  
Populier (Zwarte).  
Pruim-boom.  
Seven-boom.  
Sorben-boom.  
Syringe.  
Taxus.

Viorne.  
Vlier.  
Vogel-kers.  
Water-vlier.  
Wilge-boom.  
Wyngaard (Tamme).  
Wyngaard (Wilde).







RARE 84-B  
Fa.10 29686

